

Szociológia Társadalomtudományi Kar
Doktori Iskola Szociálpolitika Program

A ZSIDÓ SZOCIÁLIS GONDOSKODÁS TÖRTÉNETE BUDAPESTEN A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

Készítette: Flaskár Melinda

Tutor:

Dr. Gyáni Gábor

DSc. egyetemi tanár

Vajda Júlia

Phd., tudományos főmunkatárs

2014

TARTALOM

Bevezetés	4
I. KERETEK	7
<i>I.1. A szociális gondoskodás</i>	7
<i>I.2. A zsidó szociális gondoskodás</i>	10
<i>I.3. Histográfiai áttekintés, a kutatás forrásanyaga</i>	13
I.3.1. A korabeli irodalom és sajtó áttekintése	13
I.3.2. A magyarországi szociálpolitika történeti szakirodalmának áttekintése	14
I.3.3. A zsidó szociális gondoskodás történetével foglalkozó szakirodalom áttekintése	16
<i>I.4. Fogalmak, szempontok, tézisek</i>	19
I.4.1. Fogalmak	19
I.4.2. Szempontok	22
I.4.3. Tézisek	22
<i>I.5. A budapesti zsidó lakosság helyzete</i>	23
<i>I.6. A főbb állami szociálpolitikai intézkedések</i>	29
II. AZ ORTODOX HITKÖZSÉG ÉS A HOZZÁ KÖTÖDŐ SZOCIÁLIS GONDOSKODÁSSAL FOGLALKOZÓ INTÉZMÉNYEK ÉS CIVIL SZERVEZETEK	36
<i>II.1. A Budapesti Ortodox Hitközség szerkezete, működése és funkciói</i>	36
<i>II.2. Az ortodox oktatási intézmények, az ortodox oktatáspolitikai</i>	38
II.2.1. Tomché Jesivosz	39
II.2.2. Hizrohahü	40
II.2.3. Tiferesz Bachurim, az Orthodox Izraelita Ifjak Önképző Egyesülete	41
II.2.4. Sasz Chevra	43
<i>II.3. Az ortodox egészségügyi ellátás és idősgondozás</i>	44
II.3.1. A Bíró Dániel Kórház és a Chevra Kórháza	45
II.3.2. Nyilvános Ambulancia	46
II.3.3. Bikur Cholim	46
II.3.4. Ahavasz Reim Országos Felebaráti Szeretetegylet	49
II.3.5. Aggok Házai és a Pesti Autonóm Ortodox Chevra Kadisa	56

<i>II.4. Gyermekvédelemmel foglalkozó szervezetek</i>	58
II.4.1. Első Budapesti Szertartási Komaegylet	58
II.4.2. Hanna Gyermekvédelmi Intézmény	60
<i>II.5. A szociális étkeztetéssel és segélyezéssel foglalkozó szervezetek</i>	62
II.5.1. A Budapesti Orthodox Népasztal Egyesület	62
II.5.2. Gemilasz Cheszed	63
II.5.3. Kereskedők és Iparosok Önszegélyező- és Takarékegyesülete	64
II.5.4. Emunah	65
II.5.5. Orthodox Nőegylet	66
II.5.6. Orthodox Leányegylet	67
 III. A NEOLÓG HITKÖZSÉGEK ÉS A HOZZÁJUK KÖTŐDŐ, SZOCIÁLIS GONDOSKODÁSSAL FOGLALKOZÓ INTÉZMÉNYEK ÉS CIVIL SZERVEZETEK	68
<i>III.1 A neológ hitközségek</i>	68
III.1.1 A Pesti Izraelita Hitközség Jótékonysági Ügyosztálya	69
<i>III.2. A neológ diákokat segítő szervezetek, segélyalapok, alapítványok</i>	71
III.2.1. A Központi Diáksegítő Bizottság	72
III.2.2. Egyéb alapítványok	76
<i>III.3. A neológ egészségügyi ellátás, idősgondozás, fogyatékkal élők gondozása</i>	79
III.3.1. Szabolcs utcai Hitközségi Kórház	80
III.3.2. A Poliklinika	84
III.3.3. Bródy Adél és Zsigmond gyermekkórházak	88
III.3.4. A Weiss Alice Szülőotthon	90
III.3.5. A Bródy József és Fanny Tüdőbeteggondozó Intézet	91
III.3.6. Az Aggok Házai	92
III.3.7. Izraelita Siketnémák Országos Tanintézete	95
III.3.8. Lovag Wechseltmann Ignác és neje Neuschloss Zsófia Alapítv. Vakok Intézete	99
<i>III.4. A gyermekvédelemmel foglalkozó intézmények</i>	102
III.4.1. Szegény Gyermekkert Egyesület	103
III.4.2. A PIH fiú-árvaháza	105
III.4.3. Országos Izraelita Patronázs Egyesület	107
III.4.4. Izraelita Szünidei Gyermektelep Egyesület	112
<i>III.5. A szociális étkeztetéssel és segélyezéssel foglalkozó szervezetek</i>	116
III.5.1. Országos Magyar Izraelita Kulturális Egyesület (OMIKE)	116

III.5.2. Magyar Izraelita Kézmű- és Földmíves Egyesület és a hozzá kapcsolódó civil szervezetek	118
III.5.3. Neológ Nőegyletek	122
III.5.3.1. Pesti Izraelita Nőegylet	123
III.5.3.2. Az I-II. kerületi Budai Izraelita Nőegylet	129
III.5.3.3. Óbudai Izraelita Nőegylet	129
III.5.3.4. A Budapesti V. kerületi Izraelita Nőegylet	130
III.5.3.5. A Budapesti VI. kerületi Izraelita Nőegylet	132
III.5.3.6. A Budapest VII. kerületi Izraelita Nőegylet	132
III.5.3.7. A Budapest Zuglói és Erzsébet királyné úti Izraelita Nőegylet	134
III.5.3.8. A Budapest-Józsefvárosi Izraelita Nőegylet	134
III.5.3.9. A Budapesti VIII-IX. kerületi Izraelita Nőegylet	134
III.5.3.10. A Budapesti X. kerületi Izraelita Nőegylet	135
III.5.3.11. Magyar Izraelita Nők Országos Szövetsége (M.I.N.O.SZ.)	136
III.5.4. Országos Izraelita Tanítóegyesület	137
 IV. A TÉZISEK IGAZOLÁSA, A DISSZERTÁCIÓTÓL VÁRHATÓ LEGFONTOSABB ÖNÁLLÓ, ÚJ KUTATÁSI EREDMÉNYEK ÖSSZEFOGLALÁSA	 139
 Mellékletek	 145
Függelék	165
Irodalomjegyzék	169
Összefoglalás	183
Summary	184

BEVEZETÉS

Mottó:

*„Törekvésem a jótékonyág gyakorlásában segíteni mindenkin,
mindenkor, mindennel, aki erre rászorul.”*

(Dr. Duschinszky Miksáné, a Rákospalotai Izraelita Nőegylet elnökasszonya)

Azért kezdtem hozzá ennek a dolgozatnak a megírásához, mert főiskolai tanulmányaim kezdetén évekig zsidó szociális intézményekben végeztem a gyakorlati – eleinte adminisztratív, majd szociális – munkát, később pedig tanulmányaim befejeztével a Budapesti Zsidó Hitközség Israel Sela Szakszociális Otthonában helyezkedtem el, mint szociális segítő. Már a gyakorlati időm alatt foglalkoztatott ezeknek az intézményeknek a korábbi működése, története. Sajnálattal kellett tudomásul vennem, hogy máig nem született olyan összefoglaló munka, amely a budapesti zsidó szociális gondoskodás történetéről számol be; a korábban segélyezéssel, gyermekvédelemmel, idős- és szegénygondozással foglalkozó, vagy a fogyatékkal élők elhelyezéséről gondoskodó, a zsidó hitközséghez kötődő civil szervezetek tevékenységét, működését térképezi fel.

Később, egyetemi tanulmányaim során úgy gondoltam, hogy a Szociálpolitika Szak keretein belül, diplomadolgozatomban ezt a témát fogom feldolgozni. Fél év elteltével azonban rá kellett jönnöm, túl nagy feladat ez a számomra, hiszen a sajtón és néhány levéltári forráson kívül még nem volt mire támaszkodnom, mert ekkor még sem Frojimovics Kinga¹, sem Egresi Katalin², sem Ungváry Krisztián³ hiánypótló könyve nem jelent meg.

Így ez a feladat tovább váratott magára, egészen a Phd-képzésig. A dolgozat megírásához kapcsolódó kutatómunkát elsősorban az Országos Széchényi Könyvtárban végeztem, ahol a két világháború között megjelent – utóbb mikrofilmre vett –, a neológ táborhoz kötődő Egyenlőség c. hetilapot és az Ortodox Zsidó Újság vonatkozó cikkeit dolgoztam fel, és több mint 1200 rekordot sikerült kigyűjtenem.

Ezt követően a Magyar Zsidó Levéltárban és Budapest Főváros Levéltárában végeztem kutatómunkát.

¹ FROJIMOVICS Kinga (2008): *Szétszakadt történelem (Zsidó vallási irányzatok Magyarországon, 1868-1950)*. Budapest: Balassi Kiadó

² EGRESI Katalin (2008): *Szociálpolitika Magyarországon (Nézetek, programok és törvények, 1919-1939)*. Budapest: Napvilág Kiadó

³ UNGVÁRY Krisztián (2013): *A Horthy-rendszer mérlege (Diszkrimináció, szociálpolitika és antiszemitizmus Magyarországon. 1919-1944)*. Pécs: Jelenkor Kiadó-OSZK

Ezúton is szeretném megköszönni konzulenseim, Dr. Vajda Júlia tanárnő, és Prof. Dr. Gyáni Gábor tanár úr segítségét, akik mindig biztattak a dolgozat írása közben, és számos jó tanáccsal láttak el, nemcsak a dolgozat kapcsán, hanem az életem egyéb területein is.

Köszönet illeti a munkahelyeimet, köszönöm a Magyar Vöröskereszt Pest Megyei Szervezetének és a Küldetés Egyesületnek, hogy lehetővé tették számomra, hogy a munka mellett megírhasam a disszertációm.

Köszönöm a klienseimnek, azoknak az értelmi fogyatékkal élő fiataloknak és azoknak a hajléktalan embereknek, akik a nehezebb pillanataimban is türelmesek voltak velem, és mindvégig biztattak.

Végül köszönöm a családomnak, akik a készülő dolgozat írása és a kutatómunka miatt sokat nélkülöztek engem, és ugyanakkor megértőek voltak velem.

Úgy vélem, megérte. Egyszer még főiskolai tanulmányaim alatt zcl. prof. Popper Péter tanár úr feltett egy provokatív kérdést nekünk, szociális munkás hallgatóknak.

A kérdés így hangzott: tudomány-e a szociális munka és a szociálpolitika egyáltalán? Ő amellet kezdett érvelni, hogy nem tudomány, és ezt azzal indokolta, hogy nincs története. Ekkor kezdtünk sorról sorra Ferge Zsuzsa tanárnő „bakancsos könyvére”⁴, illetve Pik Katalin tanárnő szociális munka történeti művére⁵ hivatkozni. A tanár úr akkor nem a szociálpolitika–szociális munka legitimitását vonta kétségbe. Inkább azt akarta velünk megértetni, hogyha szeretnénk elérni, hogy a szakmánknak presztízse legyen, akkor publikáljunk, és foglalkozzunk a szociális gondoskodás történetével.

Ugyanezek a mondatok csengtek a fülembbe, amikor a Magyar Akkreditációs Bizottság prof. Hegyesi Gábor tanár úr vezetésével egyetemünkre, az Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetemre látogatott. Hegyesi tanár úr ekkor egy hallgatói–oktatói fórumot szervezett, annak apropóján, hogy mi az a zsidó közösségi szociális munkás? Mitől zsidó a szociális munkás? Létezik-e zsidó szociális gondoskodás? Van-e ennek a szaknak jogosultsága?

Tanáraink angol és héber nyelvű szakirodalmat idéztek, mi hallgatók és gyakorlati szakemberek pedig próbáltuk őket a hazai szociális munkából vett esettanulmányok és csoportos szociális munkamódszerek bemutatásával meggyőzni szakunk létjogosultságáról.

Bár korábban is foglalkoztatott, de ekkor nagyon erősen megfogalmazódott bennem az igény, hogy megírjam a hazai szociális munka–szociálpolitika történetének egy kis szeletét, a fővárosi zsidó szociális gondoskodásról a két világháború között. Ez a téma azért volt

⁴ FERGE Zsuzsa (1986): *Fejezetek a magyar szegénypolitika történetéből*. Budapest: Magvető Kiadó

⁵ PIK Katalin (2001): *A szociális munka története Magyarországon (1817-1990)*. Budapest: Hirschler Rezső Szociálpolitikai Egyesület

különösen érdekes számomra, mert kíváncsi voltam, hogy ebben az időszakban az egyre erősödő politikai antiszemitizmus mellett, hogyan maradt fenn és hogyan fejlődött az a hitközséghez kötődő karitatív öngondoskodási forma, illetve testületi szociális gondoskodás, mely mellett egyre nyilvánvalóbban jelent meg az állami szociálpolitika. Remélem, hogy ezzel a dolgozattal hozzájárulhatok a jelenleg a hitközségben, illetve az ahhoz kötődő civil szervezetekben dolgozó szociális munkások ismereteinek bővüléséhez. Bízom benne, hogy a kollegák, megismerve az egykori intézményhálózat létrejöttének okait, és működésének hatásait, jobban és mélyebben át fogják látni saját feladataikat, illetve remélem, hogy egy rég letűnt világ mozaikjain keresztül a laikus olvasó is bővebb ismereteket szerezhet az egyházi szociális gondoskodás történeti vetületeiről.

I. KERETEK

I.1. A szociális gondoskodás

Minden közösségben megfigyelhető, hogy hogyan alakul az adott társadalomban azoknak az embereknek a kezelése, akik valamiért nehéz helyzetbe kerülnek, nem rendelkeznek erőforrásokkal, vagy elveszítették azokat. Gondoskodik-e a közösség, és ha igen, hogyan, ezekről az emberekről? Ezt nevezik káritásznak a katolikus vallásban, amely kifejezés azt a szemléletmódot és cselekvést jelenti, ahogyan a keresztény a másik emberről gondolkodik, felelősséget érez iránta, s ha kell, kész a segítségre. A zsidó vallásban ezt micvaként⁶, a Tóra társadalmi törvényének aposztrofálják.

A rendi időkben a céhek és a faluközösség kooperatív alapokon álló feladata volt a szegényekről való gondoskodás, ebben az időszakban még nem volt szociálpolitika. Éppen azért, mert ez a típusú gondoskodás nem volt teljes körű, sokak kívül rekedtek, nem részesülhettek az ellátásból. Ebben a korszakban a társadalmat a hűbéri kapcsolatok hálója jellemezte, Európában Olaszország és Flandria kivételével elmondható, hogy a társadalom kilenczede jobbágyokból, egytizede pedig hűbérurakból állt, akiknek elviekben feladatuk lett volna gondoskodni a rokkanttá, munkaképtelenné vált szolgasorban élőkről, de a gyakorlatban erre nem került sor.⁷

Farkas Zoltán szerint „a hűbériség az erősebbek kezében a gyengék kizsákmányolási mechanizmusává vált.”⁸

Így a szegények segélyezése főként az egyházakra maradt. Az Orleans-i zsinat 511-ben arról rendelkezett, hogy a püspökök jövedelmük egynegyed részét adják oda a szegényeknek.⁹ Kezdetben a püspökök maguk osztották szét ezt a pénzt, majd később ez a hierarchiában alattuk lévő papok feladata lett, akik vizsgálták a szegények körülményeit. Egy, az Újszövetségben található bibliai idézetre hivatkoztak, mely így hangzik: „Mert, amikor nálatok voltunk is, azt rendeltük néktek, hogy ha valaki nem akar dolgozni, ne is egyék.”¹⁰ Ilyenformában elkülönítették az érdemtelen és az érdemes szegényeket, és csak az utóbbiak

⁶ Héber szó. Jelentése: parancsolat.

⁷ FERGE Zsuzsa (1991): A társadalmi folyamatok reprodukciója. In.: Ferge Zsuzsa: *Szociálpolitika és társadalom (Válogatás Ferge Zsuzsa tanulmányaiból)*. Budapest: az ELTE Szociológiai Intézet Szociálpolitikai Tanszéke és a T-Twins Kiadó, 18-20.

⁸ FARKAS Zoltán (2007): *Az emberi élet szférái és az intézményes csoportok*. (Társadalomelmélet 6.) Miskolc: Miskolci Egyetem, 49.

⁹ MOLATT, M. (1978): *Les pauvres au Moyen Age*. Paris, Hachette – Ferge Zsuzsa nyomán

¹⁰ Pál II. levele a Thessalonikabeliekhez 3.10. In.: Szent Biblia. Újtestamentum. 246.

segítésével foglalkoztak. Kialakították az ún. zárt szegénygondozás intézményrendszerét: szegényházakat, árvaházakat, kórházakat, lelencházakat, majd szülőházakat építettek, mely intézmények feladata elsősorban a szegények elszigetelése, másodsorban ellenőrzése volt.¹¹

A 14. századtól az egyházi kötelezettség-vállalás egyre több nehézségbe ütközött, ugyanis megjelentek a dolgozó szegények tömegei. Mivel az egyház ilyen nagy létszámú embertömegben már nem tudott segíteni, ismét erősíteni kezdte az érdekes–érdemtelen dilemmát, és sokakat kizárt a segélyezésből. Így a zsidókat is¹², akik számára már ekkor nyilvánvalóvá válhatott, hogy mivel külső segítségre nem számíthatnak, nekik saját maguknak kell megteremteniük a saját magukról való szociális gondoskodás kereteit.

Az állami gondoskodás kezdetei a 16. századra nyúlnak vissza, ennek oka, hogy ekkortól az egyház befolyása csökkent, és a szegények száma tovább emelkedett. Ezt az időszakot nevezzük a szociálpolitika marginális korszakának. A szegénygondozás eleinte nyílt volt, ami azt jelentette, hogy minden községnek saját feladatává tették az ott élő szegények gondozását. A század vége felé ezt követte a zárt szegénygondozás, ami a szegények elkülönítését és dologházakban történő dolgoztatását jelentette. Emellett megjelent a nem községi illetőségű szegények, hajléktalanok, csavargók és földönfutók üldözése, súlyosabb esetben kivégzése.¹³

„A társadalmi biztonsági háló nem fogott át mindenkit.” – írja Ferge Zsuzsa. Tehát az osztálytársadalom sem volt teljes mértékben szolidáris tagjaival.¹⁴ Ugyanúgy, ahogy a későbbi, liberálisabb korszak sem kezelte kellő érzékenységgel a szegénység problémáját. A hagyományos védőhálók kiüresedtek és nem lépett helyükbe semmi. Ebben az időszakban jött létre a karitás, indultak be a különböző önszegélyező szervezetek. A segélyezés elbírálása egyedi alapon történt, dominált az érdekes–érdemtelen kategória, az ellátások nem a problémák megoldására, hanem csak a tüneti kezelésére irányultak. A szegénypolitika jellemzője ekkor, hogy az egyén hibáját hangsúlyozza, az egyén felelősségét saját szegénységéért; a segítség nem állampolgári jogon jár.

A XVII. sz.-ban megjelent a liberalizmus. A liberalizmus emberfelfogása a szabadelvű gondoskodás: az egyén maximális szabadsága a döntésekben, sarkítva: az egyén maga dönti el, hogy a szegénységet vagy a gazdagságot választja. A XIX. sz. közepétől kezdve kialakult

¹¹ FERGE Zsuzsa (1991): A társadalmi folyamatok reprodukciója. In.: Ferge Zsuzsa: *Szociálpolitika és társadalom. (Válogatás Ferge Zsuzsa tanulmányaiból)*. Budapest: az ELTE Szociológiai Intézet Szociálpolitikai Tanszéke és a T-Twins Kiadó, 18-20.

¹² MOLATT, M. (1978): *Les pauvres au Moyen Age*. Paris, Hachette – Ferge Zsuzsa nyomán

¹³ FERGE Zsuzsa (1991): A társadalmi folyamatok reprodukciója. In.: Ferge Zsuzsa: *Szociálpolitika és társadalom. (Válogatás Ferge Zsuzsa tanulmányaiból)*. Budapest: az ELTE Szociológiai Intézet Szociálpolitikai Tanszéke és a T-Twins Kiadó, 21.p.

¹⁴ Uo.

az állami szegénypolitika. Az 1848-as forradalmak kitörése Európában értelmezhető a társadalmi egyenlőtlenség következményeként is. A forradalmak követelése a társadalmi egyenlőség, következménye: jobbágyfelszabadítás, ekkor mondták ki a polgári jogegyenlőséget, és a nemesi (születési) előjogok ellen harcoltak. A forradalmak jelszava: szabadság, testvériség, egyenlőség.

Felgyorsult a polgárosodás folyamata, ennek gazdasági következményei: felbomlottak a céhes ipar keretei, kialakult a gyári ipari termelés, nőtt a gyári munkásság aránya, amely rossz körülmények között dolgozott, alacsony bérért. A XVIII. századtól kezdve az ipar gyors fejlődésnek indult, az ipari forradalom korszakában a gépesítéssel nőtt a balesetek száma. Ha a családfő megrokkant vagy meghalt, a család teljesen tönkrement. A munkások körében erősödött az a követelés, hogy az állam avatkozzon be a tőkés termelésbe, vagyis gyakoroljon nyomást a tulajdonosokra, hogy a haszon egy részét a munkások szociális ellátására fordítsák.

Szembefordulás volt ez a korszak ideológiájával, mivel a liberalizmus mindenfajta állami beavatkozástól való mentességet hirdetett. A szembefordulás abban is kifejeződött, hogy sorra jöttek létre civil szervezetek, melyek szociális problémák megoldásával foglalkoztak, így létesült 1869-ben az angliai Charity Organization Society, azaz a COS, egy angol nőegylet, amely speciális módszertant dolgozott ki a szegényekkel való foglalkozásra. Ennek mintájára számos hasonló szerveződés létesült hazánkban is. A szegényeken való segítség ezekben a szervezetekben erős moralizálással párosult. A szegénység okaként a nem elég vallásos, züllött vagy léha életmódot jelölték meg. A jótékony hölgyek sorra látogatták a szegényeket és életvezetési tanácsokkal, természetbeni segéllyel látták el őket.¹⁵ Ezekkel a nőegyletekkel szemben alakult meg először Angliában, majd hazánkban Újpesten, később a zsidó hitközség keretein belül is a settlement mozgalom¹⁶, melynek lényege, hogy együtt kell élni a szegényekkel, és az együttélés folyamán kell elsajátítaniuk azt a tudást, melynek segítségével majd kitörhetnek ebből a helyzetből.¹⁷

A XIX. századtól a szekularizálódó világban az állam az egyházak által folytatott szociális tevékenység ek helyébe léptette a társadalombiztosítás intézményrendszerét. A korrektív korszakban jelentek meg a munkásvédelemmel kapcsolatos törvények, a gyermekmunka szabályozása és 1919-ben az ILO munkavédelmi ajánlása a napi 8 óra

¹⁵ MÜLLER, C. Wolfgang (1992): *Hogyan vált a segítségnyújtás hivatássá? (A szociális munka módszertanának története, 1883-1945)*. Budapest: ELTE Szociológiai Intézet Szociálpolitikai Tanszéke és a T-Twins Kiadó

¹⁶ VARSÁNYI Géza (1938): *Nők a patronázs-munkában*. In.: *Almanach 1937-1938 (5698), A Magyar Izraelita Nőegyletek Országos Szövetsége fennállásának 15-ik évfordulója emlékére*. Budapest: A M.I.N.O.SZ. kiadása, 185-190.

¹⁷ BALIPAP Ferenc: Ismerjük meg a settlementet. Bevezető Hilscher Rezső settlement-történet írása elé. In.: *Esély* 1989. évi I. szám, 53-54.

munkára vonatkozólag. 1930-tól minden nyugati kormány bevezetett átmeneti jóléti intézkedéseket, melyek a jóléti államok csírájaként is értelmezhetőek, ám ezek nem hoztak jelentős eredményeket.¹⁸

A szociálpolitika fogalmának meghatározására számos definíciót és megközelítést¹⁹ ismerünk.²⁰ Talán Ferge Zsuzsáé a legteljesebb, amelyet Zombori Gyula is idéz *A szociálpolitika alapfogalmai* című könyvében: „*A szociálpolitika történelmileg kialakult intézményrendszer, amely kielégít bizonyos piaci vagy piaci jellegű kapcsolatok révén nem megfelelően kielégíthető szükségleteket. Túlnyomórészt az állami elosztás és újraelosztás eszközeivel működik, relatíve önálló, elkülönült rendszerként, illetve intézményrendszerek együtteseként. Azon szükségletek esetén vállalja a közös állami felelősséget, melyek a hatalom politikai, ideológiai elkötelezettségeiből következnek, vagy társadalmi konfliktusok, a hatalomra rákényszerítettek, vagy amelyek kielégítése a fennálló helyzet megerősítése szempontjából a hatalom érdekének tűnik. Igyekszik a követeléseket a fogyasztás és elosztás színterére korlátozni. Sajátos erőviszonyok, nagy társadalmi nyomás esetén teret enged a termelés rendszerének, a társadalom alapjait érintő társadalompolitikai követeléseknek. Ekkor a termelő ember szükségletei is legitim módon közös ügyé válhatnak. Határai nem merevek, keretei a társadalmi erőviszonyoknak megfelelően alakulnak. A szociálpolitika tehát az állam és az állampolgárok közötti viszony intézményesülése.*”²¹

Ugyanakkor a szociálpolitika ideológiákat, értékeket, a társadalmak és társadalmi kapcsolatok helyes rendjéről alkotott elképzeléseket is tartalmaz.²², s ennyiben nagyon jól leképzi az adott társadalom szerkezetét, morális szintjét.

I.2. A zsidó szociális gondoskodás

A zsidóság már évezredek óta adók révén gondoskodik szükségét szenvedő tagjairól és a különböző közfunkciókat betöltő, a társadalom összessége számára hasznos feladatokat, munkát végző egyénéről, mint akár a mai önkormányzati tisztségviselők. A héber (gábe)

¹⁸ SWAAN, Abram de (1988): *In Care of the State: Health Care, Education and Welfare in Europe and the USA in the Modern Era*. Polity Press–Oxford University Press, New York, 223-226.

¹⁹ Pragmatikus megközelítés, funkcionalista megközelítés, strukturális-dinamikus megközelítés stb.

²⁰ FERGE Zsuzsa (1991): A szociálpolitika értelmezése. In.: Ferge Zsuzsa: *Szociálpolitika és társadalom. (Válogatás Ferge Zsuzsa tanulmányaiból)*. Budapest: az ELTE Szociológiai Intézet Szociálpolitikai Tanszéke és a T-Twins Kiadó, 72-79.

²¹ ZOMBORI Gyula (1994): *A szociálpolitika alapfogalmai*. Budapest: Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, 1-30.

²² WEBB, Adrian (1996): A szociálpolitika, mint fogalmi keret. In.: Susan Charles–Adrian Webb: *Szociálpolitika – gazdasági megközelítésben*. Budapest: Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, 18-22.

szó eredeti értelmében az adószedő feladatköre, később a (gábá cedáká) kifejezetten a jótékony célra gyűjtő adószedő funkciót jelölte. Az adószedés a közösség tagjaitól a középkori közösségekben csúcsosodik ki, hiszen az askenázi zsidók, mint megtűrt népesség, a mindenkori uralkodónak vagy földesúrnak kiszolgáltatott, és csak az adó fejében befogadott közösségként élhetett túl.²³ A (kehilá) héber „közösség” szót 123-szor tartalmazza a (Tánách)²⁴. A Tórában láthatjuk, hogyan alakul ki a zsidó nép, a közösség, a közös múlt és emlékezet, a hasonló normák elfogadása által, ezek közül a legfontosabb az egyistenhit. A zsidó szociális gondoskodás vizsgálatában fontos tényező, hogy a szociális–közösségi gondolat kifejeződése rendkívüli módon kiterjedt, sokrétű, több ezer éves múltja van. A jócselekedet, a micve vallási előírás a zsidó nép körében, ennek gyakorlása minden zsidó ember kötelessége a nem zsidókkal szemben is.

A hagyomány szerint már a jeruzsálemi Szentélyben létezett egy sötét kamra, ahol az adakozni kívánók elhelyezhették adományaikat úgy, hogy senki sem tudott az adakozó kilétéről.

A zsidó vallás az adományozás második legmagasabb szintjének nevezi azt, amikor az adakozó és a segítségkérő ismeretlenek egymás számára. Több forrás szerint már az ókori Izraelben léteztek olyan szervezetek, melyek célja a gyászolók segítése, a szegények gyámolítása és a szociális gondoskodás volt.

Maimonidész szerint a legmagasabb szint az, amikor egy másik zsidónak úgy segítünk, hogy közös vállalkozást indítunk vele, vagy munkát találunk neki, és ennek következtében nem lesz többé már rászoruló. Az adományozás harmadik szintje, amikor tudjuk, hogy kinek adunk, ám ő nem tudja, hogy kitől kapta az adományt. A negyedik szint, amikor az adakozó nem tudja, hogy kinek ad, de a rászoruló tudja, hogy kitől kapja az adományt. Az ötödik szint, amikor azelőtt adunk valakinek adományt, akit ismerünk és ő is ismer minket, mielőtt erre kérne. A hatodik szint, amikor azután adunk valakinek, akit ismerünk, ha kér tőlünk. A hetedik szint, amikor nem ad valaki eleget, de azt örömmel adja. A legalsó szint, amikor nem önként adakozik valaki.²⁵

A Tóra ezen kívül előírja a szegények támogatását, ebben fontos helyet foglalnak el a Leket, a Sikchá illetve a Peá törvényei.

A Leket azt jelenti, hogy a szegénynek joga van a maga számára, a kaszás által elhullatott kalászokat felszedgetni.

²³ HÁBERMANN Zoltán: *A zsidó szociális közösségi gondolatról*. In.:

<http://www.rabbi.hu/resp/hallgatoi/habermann-szocgondolat-mtud2008.htm>

²⁴ *T'nach. A „zsidó biblia”*. Tartalma megegyezik a Károli-féle Biblia Ószövetségi részének tartalmával.

²⁵ MAIMONIDÉSZ: *Misne Tóra, Hilchot Mátánót Anium* (10,7-14: Törvények a szegényeknek való adakozásról)

A Sikchá szerint a mezőn felejtett kévék is a szegényeket illetik.

A Peát, azaz a gabonaföld szélét érintetlenül kell hagyni, a tulajdonosnak nem szabad learatnia azért, hogy a rászoruló arathassák le, gondoskodva saját, valamint családjuk ételmezéséről. Hazánkban a zsidó szociális gondoskodás első írásos emlékét, a jótékonyági pénztárról tudósító fennmaradt beszámolót a tizenegyedik századra tehetjük.²⁶

A középkorban a zsidó közösség az üldözések miatt vándorló, illetve szegény sorban lévő tagjainak napi háromszori ételmet és ingyen szállást biztosított. Ezen túl a rászoruló eltemettetéséről a temetkezési egyletek, az árván maradt fiatalok kiházasításáról az e célra létrejött jótékonyági szervezetek gondoskodtak.²⁷

„Nem csak időben és térben, de a témában rengeteg adat, forrás, utalás található, még interdiszciplinárisan, a különböző tudományos paradigmákban is. A zsidó közösségekben korokon és helyeken át nagy hangsúlyt fektettek a hatalommal, erőforrásokkal nem bíró tagok segítségére, vagyis arra, hogy ezeknek az embereknek a nem kielégített szükségleteire megoldást találjon a közösség, ne szakadhassanak le. A zsidó közösségi–szociális gondolat fő motívuma a társadalmi igazságosság jegyében működő közösség, a Tóra elveinek, micváinak²⁸ betartása értelmében. A közösség, mint egy transzcendens felsőbb hatalom által kiválasztott rendszer, egy olyan közösség megélése, ahol a társadalmi igazságosság alapján való életet él a közösség. Egy magasabb szintű társadalmi élet, a kölcsönös segítség, a

(gmilut haszadim) jegyében zajló közösségi létforma megteremtése a zsidóság, a Tóra üzenete, ahol a kiválasztottság nem kiváltság, hanem felelősség.” – írja Hábermann Zoltán, az Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem tanszékvezetője egy tanulmányában.²⁹

Dolgozatom célja, hogy egy rövid időintervallumban – a két világháború között – feltérképezze, hogyan gondoskodott rászoruló tagjairól a Pesti Izraelita Hitközség, illetve a hozzá kötődő karitatív szervezetek. Ezt a pária sorból megörökölt, felekezeti alapokon nyugvó szociális gondoskodási védőhálót szeretném bemutatni, mely kiegészítette, illetve helyettesítette az állami szociális ellátást.

Továbbá célkitűzésem, hogy feltárjam azt az intézményrendszert, amely leginkább társadalmi szervezetek, alapítványok, egyesületek formájában működött és kötődött a hitközséghez.

²⁶ KOHN Sámuel (1881): *Héber kútforrások és adatok Magyarország történetéhez*. Budapest

²⁷ HAHN István (1996): *A zsidó nép története*. Budapest: Makkabi Kiadó, 99.

²⁸ A mivce szó jelentése: parancsolat.

²⁹ HÁBERMANN Zoltán: *A zsidó szociális közösségi gondolatról*. In.:

<http://www.rabbi.hu/resp/hallgatoi/habermann-szocgondolat-mtud2008.htm>

1.3. Histogrammische Übersicht, die Quellenbasis

1.3.1. Die literarische und Presse-Übersicht

A két világháború közötti gazdasági–társadalmi helyzet vizsgálatok rendkívül jelentősek voltak az adott korszakban Matolcsy Mátyás kutatásai. Az ő nevéhez fűződik az 1936-ban megjelent *Jövedelemeloszlás Magyarországon*³⁰ című cikk, illetve a két évvel későbbi önálló kötet: *A magyarországi jövedelem és adótehermegoszlás*³¹.

Ezzel párhuzamosan számos szociálpolitikával foglalkozó mű is megjelent, olyan szerzőktől, mint Hilscher Rezső³², Heller Farkas³³, Kovrig Béla³⁴, Balás Károly³⁵ és Mihelics Vid³⁶, Magyary Zoltán³⁷.

Ezen kívül különböző jellegű könyvek születtek a városi és vidéki szociális problémákat a középpontba helyezve, ebben az időben írtak a népi írók (Veres Péter, Féja Géza, Illyés Gyula, Kovács Imre, Szabó Zoltán) jellegzetes szociográfiái, melyek azonnali társadalmi reformokat sürgették a parasztság társadalmi–gazdasági emancipációja érdekében, bemutatva azt az ellentmondást, amely a harmincas évek ideológiai háttére és a parasztság valódi helyzete között feszült.

A fenti, vizsgált korszakban keletkezett írásokon kívül a korabeli felekezeti sajtót tekintettem át.

Ortodox vonatkozásban a belényesi gáon, Reb Áser fia, Groszberg Lipót (1869-1926), illetve halála után fia, Groszberg Jenő (1894-1982) szerkesztésében megjelent Zsidó Újságban/ Orthodox Zsidó Újságban (1925. október 16. – 1944. március 19.) kutattam.

Neológ oldalról az Egyenlőség (ld. VIII. számú melléklet) című folyóiratnak szenteltem figyelmet, melyet 1882-ben alapított Bogdányi Mór, és amelynek megjelenése összefüggésben volt a tiszaezlári vérváddal, és az első számok naponta tudósítottak a per állásáról, illetve küzdöttek a vérvád meséje ellen. A hetilap a zsidó kulturális és szociális munka terén is kezdeményező szerepet vitt. Sok országos jellegű zsidó intézmény – az

³⁰ MATOLCSY Mátyás: *Jövedelemeloszlás Magyarországon*. In: *Közgazdasági Szemle*, Budapest, 1936

³¹ MATOLCSY Mátyás (1938): *A magyarországi jövedelem- és adótehermegoszlás*. Budapest: Universitas Könyvkiadó

³² HILSCHER Rezső (1928): *Bevezetés a szociálpolitikába*. Budapest: Szövétnék-Kiadás

³³ HELLER Farkas (1923): *Szociálpolitika*. Budapest: Németh József Könyvkereskedése

³⁴ KOVRIG Béla (1936): *Szociálpolitika*. Budapest: Magyar Szemle Társaság

³⁵ BALÁS Károly (1929): *A szociálpolitika fő kérdései*. Budapest: Pallas Rt.

³⁶ MIHELICS Vid (1931): *Az új szociális állam. Társadalompolitikai és gazdasági rendelkezések Európa legújabb alkotmányában*. Budapest: Szent István Társulat

³⁷ MAGYARY Zoltán (1941): *A szociális vármegye. A Komáromvármegyei Közlöeti és Gazdasági Szövetkezet működése*. Budapest: Magyar Közigazgatástudományi Intézet

Izraelita Közalap, az Izraelita Magyar Irodalmi Társulat, az Országos Izraelita Patronage Egyesület, az Izraelita Szünidei Gyermektelep (ld. IX. számú melléklet), stb. – az Egyenlőségben megjelent cikkek hatására alakult meg.³⁸ Ebben az időszakban a folyóiratot Szabolcsi Miksa (ld. X. számú melléklet) szerkesztette. Később, halála után az újság szerkesztője fia, Szabolcsi Lajos (ld. X. számú melléklet) lett.

A status quo ante közösséget nem tekintettem a szakirodalom vizsgálata tekintetében különállónak, mert Budapesten a felekezet nem működött, önálló szociális intézményekkel a fővárosban nem rendelkezett.

A fent említett történeti munkákon túl hatalmas segítséget jelentett, a levéltári források felkutatását nagymértékben megkönnyítette Haraszi György *Magyar zsidó levéltári repertórium* című munkája.

Kutatómunkámat elsősorban a felekezeti sajtó áttekintésére alapoztam, a sajtót tényfeltárássra használtam főként referenciális formában, ennek oka, hogy az egyéb forrásanyagok, egyházi szociálpolitika-történeti munkák hiányoznak.

Másodsorban ennek kiegészítéseként levéltári kutatást végeztem, főként a Magyar Zsidó Levéltárban, a Magyar Országos Levéltárban, és egyéb levéltári online felületeken.

I.3.2. A magyarországi szociálpolitika történeti szakirodalmának áttekintése

A zsidó szociális gondoskodás, illetve az állami szociálpolitika sokáig nem foglalkoztatta a hazai történétírókat, ennek ellenére azonban készült néhány összefoglaló munka az állami szociálpolitika területén, főként a társadalombiztosítás történetéről Laczkó István⁴⁰, Lőrincz Ernő⁴¹ és Baksay Zoltán⁴² tollából, illetve a szegénygondozásról Csizmadia Andortól⁴³ és Ferge Zsuzsától⁴⁴.

A rendszerváltást követően, a kilencvenes években vált legitimmé a szociálpolitika historikuma, ezt követően jelent meg egy rövid, összefoglaló tanulmány Gyáni Gábortól, *A szociálpolitika Magyarországon* címmel. Ezt nemrégiben követte egy hosszabb, összefoglaló írásmű Egresi Katalintól, *Szociálpolitika Magyarországon – Nézetek, programok és törvények*

³⁸ UJVÁRI Péter szerk. (1984): *Magyar Zsidó Lexikon*, Budapest: K. n., Egyenlőség címszava, 213.

⁴⁰ LACZKÓ István (1968): *A magyar munkás- és társadalombiztosítás története*. Budapest: Táncsics Könyvkiadó

⁴¹ LŐRINCZ Ernő (1974): *A munkaviszonyok szabályozása Magyarországon (A kapitalizmus kezdeteitől az első világháború végéig, 1840-1918)*. Budapest: Akadémiai Kiadó

⁴² BAKSAY Zoltán: A munkanélküliség esetére szóló kötelező biztosítás és a munkanélküli segély kérdése az ellenforradalmi Magyarországon. In.: *Századok* 1983/4, 741-804.

⁴³ CSIZMADIA Andor (1977): *A szociális gondoskodás változásai Magyarországon*. Budapest: MTA Állam- és Jogtudományi Intézet

⁴⁴ FERGE Zsuzsa (1986): *Fejezetek a magyar szegénypolitika történetéből*. Budapest: Magvető Kiadó

1919-1939 címmel. Ezt megelőzően a Horthy-korszakban született utoljára a témát felölelő nagyobb lélegzetű munka Kovrig Béla tollából.⁴⁵

Nemrégiben jelent meg Tomka Béla Szociálpolitika *Magyarországon a világháborúk korában* című cikke.⁴⁶

Egresi Katalin monográfiája ugyanebben a témában íródott. A két világháború közötti szociálpolitikai intézkedések gazdag tárházát dolgozza fel, bemutatja, hogy a magyar tudomány és politika szereplői hogyan gondolkodtak a szociálpolitikáról, milyen megoldási javaslatokat dolgoztak ki a munkabér és életszínvonal, a munkanélküliség, a társadalombiztosítás, a gyermekvédelem, az egészségügy, a lakásügy, illetve a mezőgazdasági munkavállalók helyzetének problematikus kérdéseire.⁴⁷

A szerző külön fejezetet szentel a húszas és a harmincas évek szociálpolitikai gondolkodásának ismertetésére. A különböző nézetrendszerek mellett a konkrét törvényhozás elemeit is vizsgálva, bemutatja azok hatását a társadalom egyes rétegeire.⁴⁸

A szociálpolitikai gondolkodás egyházi vonatkozásait illetően csupán a protestáns, illetve katolikus nézeteket fejti ki, a zsidó hitközség intézkedéseit és eredményeit figyelmen kívül hagyja.

A kötet komoly hiányossága és szemléletbeli hibája, hogy pozitívként említi az Országos Nép- és Családvédelmi Alap felállítását, elhallgatva, hogy ezt az intézkedéscsomagot miből finanszírozta a kormány.⁴⁹

Szerencsére azonban Ungvári Krisztián: *A Horthy-rendszer mérlege. Diszkrimináció, szociálpolitika és antiszemitizmus Magyarországon* c. könyvéből értesülhet erről az érdeklődő olvasó.⁵⁰

A szerző kiváló írásában bemutatja a korszak szociálpolitikai intézkedéseinek hátterét, illetve felvázolja a két világháború között zajló produktív szociálpolitikai kísérletet, párhuzamosan vizsgálva az időszak „kétvágányú” szociális rendszerét.

A társadalombiztosítás hazai történetéről nemrég született disszertáció Igazné Prónai Borbála tollából.⁵¹

⁴⁵ GYÁNI Gábor (2008): Szociálpolitika és jótékonyosság a két világháború közötti Magyarországon. In.: Szilágyi Csaba (szerk.): *Szociális kérdések és mozgalmak Mo-on (1919-1945)*. Budapest: Gondolat Kiadó, 12.

⁴⁶ TOMKA Béla: Szociálpolitika Magyarországon a világháborúk korában. In.: *Korunk* 2012. évf. 11. szám, 46-55.

⁴⁷ EGRESI Katalin (2008): *Szociálpolitika Magyarországon (Nézetek, programok és törvények, 1919-1939)*. Budapest: Napvilág Kiadó, 359.

⁴⁸ Uo. 21-155.

⁴⁹ Uo. 322-324.

⁵⁰ UNGVÁRI Krisztián (2013): *A Horthy-rendszer mérlege (Diszkrimináció, szociálpolitika és antiszemitizmus Magyarországon)*. Pécs-Budapest: Jelenkor Kiadó, 388.

⁵¹ IGAZNÉ Prónai Borbála (2006): *A kötelező társadalombiztosítás kialakulása, fejlődése Magyarországon* <https://btk.ppke.hu/DR/igazne.pdf>

A nyugdíjrendszer fejlődéséről Kozár Mónikának jelent meg könyve, *A nyugdíjrendszer Magyarországon Mária Teréziától a második világháborúig* címmel.⁵²

Végül, de nem utolsó sorban fontos még megemlítenem Pik Katalin: *A szociális munka története Magyarországon* című könyvét, mely – nem nélkülözve a zsidó vonatkozásokat – ír a hazai szociális munka, szociális intézmények és a szociális munkás-képzés történetéről.⁵³

I.3.3. A zsidó szociális gondoskodás történetével foglalkozó szakirodalom áttekintése

A magyarországi zsidó szociális gondoskodást illetően a rendszerváltást követően sem született azt bemutató tanulmány, holott a történettudományon belül egyre nagyobb teret hódított a magyarországi zsidóság történetének kutatása.

Dr. Scheiber Sándor főrabbi 1947-ben megjelent *Zsidó tudományos tennivalók Magyarországon* című cikkében⁵⁴ felhívást intézett a Rabbiképző hallgatóihoz, melyben a zsidóság történetének minél teljesebb feldolgozására szólított fel.

A felhívás után néhány évtizeddel Scheiber Sándor és Gonda László elhatározta, hogy megírják a magyar zsidóság történetét, de a mű csak töredékesen született meg, illetve került kiadásra, Gonda László részéről.⁵⁵

Ezt követően jelentek meg Bácskai Vera⁵⁶, Hanák Péter⁵⁷, Varga László⁵⁸, Vörös Károly⁵⁹ munkái, melyek főleg gazdaságtörténeti szempontból vizsgálták a zsidók modernizációs szerepét a magyar gazdaság vonatkozásában.

A pusztán gazdaságtörténeti vonatkozásokon túl Jehuda Don⁶⁰ fontos demográfiai összefüggésekre is rámutat, hasonlóan a demográfiai kutatásokat nála is jelentősebb mértékben tárgyaló Walter Pietschhez⁶¹.

⁵² KOZÁR Mónika (2012): *A nyugdíjrendszer Magyarországon Mária Teréziától a második világháborúig*. Budapest: Társadalombiztosítási Könyvtár, Gondolat Kiadó

⁵³ PIK Katalin (2001): *A szociális munka története Magyarországon (1817-1990)*. Budapest: Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület

⁵⁴ SCHEIBER Sándor (1947): Zsidó tudományos tennivalók Magyarországon. In.: *Szolgaságból a szabadságba. Az Országos Rabbiképző Intézet Hallgatóinak Ünnepi Kiadványa*. Budapest: Orsz. Rabbiképző Intézet, 3-7.

⁵⁵ GONDA László (1992): *A zsidóság Magyarországon. 1526-1945*. Budapest: Századvég Kiadó

⁵⁶ BÁCSKAI Vera (1989): *A vállalkozók előfutárai. Nagykereskedők a reformkori Pesten*. Budapest: Magvető

⁵⁷ HANÁK Péter (1990): „Das Judentum und die Modernisierung des Handels in Ungarn” (1760-1848) In: Ferenc Glatz (ed.): *Modern Age – Modern Historian. In Memoriam György Ránki (1930-1988)*. Budapest: Institute of History of the Hungarian Academy of Sciences, 97-109.

⁵⁸ VARGA László: Egy finánciós karrier. A Weiss-család és Weiss Manfréd. In.: *Történelmi Szemle*, 1987. 256-257.

⁵⁹ VÖRÖS Károly (1979): *Budapest legnagyobb adófizetői. 1873-1917*. Budapest: Akadémiai Kiadó

⁶⁰ DON, Jehuda (2006): *A magyarországi zsidóság társadalom- és gazdaságtörténete a 19-20. században*. Budapest, MTA Judaisztika Kutatóközpont – Élet és Irodalom

⁶¹ PIETSCH, Walter: A zsidók bevándorlása Galíciából és a magyarországi zsidóság. In.: *Valóság*, 1988. 2. sz.

Tágabb társadalomtörténeti kérdéseket vizsgál munkáiban Karády Viktor, Kovács András⁶², Jr. William O. McCagg, illetve Michel K. Silber⁶³, melyeknek fontos eleme az asszimiláció dilemmája.

A fenti írások egyike sem foglalkozik konkrétan a Zsidó Hitközség szociálpolitikájával, bár néhány érintőleges megállapítással találkozhatunk e művek olvasása során.

Radnóti Ilonának viszont megjelent néhány cikke a pécsi zsidó szociális gondoskodással foglalkozó civil szervezetekről: a pécsi Izraelita Jótékonyági Nőegyletről⁶⁴, illetve a különböző adományokról és alapítványokról a Pécsi Izraelita Hitközségben, a dualizmus korában⁶⁵.

Van néhány monográfia, így Felkai László és Balogh László munkái, melyek viszont meglehetősen részletesen foglalkoznak az oktatáspolitikával, de annak szinte kizárólag csak a neológ, illetve az állami ortodox vonatkozásait tárgyalják.

Ezzel szemben Aron Moskovits⁶⁶ kiemelt hangsúlyt helyez a héderek és jesivák bemutatására is.

Ezen kívül a felekezeti és állami oktatáspolitikára zsidó vonatkozásaival foglalkozik még Karády Viktor az *Iskolarendszer és felekezeti egyenlőtlenségek* c. munkájában.

Történeti-társadalomtörténeti keretekbe helyezve, de mégis talán a legrészletesebben taglalja a magyarországi zsidó szociálpolitikát Frojimovics Kinga *Szétszakadt történelem. Zsidó vallási irányzatok Magyarországon (1868-1950)* című könyvében.

A szerző a neológ Pesti Izraelita Hitközség (PIH) költségvetéseit elemzi a Székely, Lederer, Kaszab, illetve Stern korszakban, közel húsz oldalon keresztül.⁶⁷

Frojimovics a neológ hitközség 1910-es költségvetését soronként vizsgálva megállapítja, hogy a PIH 2051361 koronából a közösség 653935 koronát költött a szegények ingyenes gyógykezelésére, a kórházak és a Bródy Adél gyermekkórház fenntartására, állandó és rendkívüli segélyekre, pészachi⁶⁸ élelmezésre, kiházasítási segélyekre, iskolás gyermekek ruházására és élelmezésére, a Tanítóképző- és a Talmud-Tórák hallgatóinak élelmezésére,

⁶² KOVÁCS András: Az asszimilációs dilemma. In: *Világosság*, 1988.

⁶³ SILBER, Michael K.: A zsidók társadalmi befogadása Magyarországon a reformkorban. A kaszinók. *Századok*, 1992/1. szám

⁶⁴ RADNÓTI Ilona: A Pécsi Izraelita Jótékonyági Nőegylet a dualizmus korában. In: *Pécsi Szemle*, 2005. tavasz, 57-69.

⁶⁵ RADNÓTI Ilona: „A jótékonyág megment a haláltól.” Adományok és alapítványok a Pécsi Izraelita Hitközségben a dualizmus korában. In: *Pécsi Szemle*, 2006. nyár, 42-49.

⁶⁶ MOSCOVITS, Aron (1964): *Jewish Education in Hungary (1848-1948)*. New York: Bloch Publishing Company

⁶⁷ FROJIMOVICS Kinga (2008): *Szétszakadt történelem (Zsidó vallási irányzatok Magyarországon, 1868-1950)*. Budapest: Balassi Kiadó, 234-245.

⁶⁸ Szó szerinti jelentése: elkerülés. Zsidó húsvét.

illetve az árvák eltartására. Ebből az összegből juttatott a főváros gyermekmenhelyeinek, valamint a fővárosi bölcsődének is.

Az ortodox jesivák ügyének viszont Frojimovics Kinga csupán három oldalt szentel, nem szólva az ortodox hitközség legjelentősebb egészségügyi, szociális intézményeiről és annak többnyire oktatással, segélyezéssel foglalkozó egyesületeiről.⁶⁹

Ezzel szemben Orbán Ferenc *A magyarországi ortodox zsidóság története* című rövid írásában felsorolja a Budapesti Autonóm Izraelita Hitközség egészségügyi, szociális, illetve oktatási intézményeit. Többek közt megemlíti a Bíró Dániel Kórházat, a szegény betegek részére létesített nyilvános rendelőintézetet, az Aggok házát, a Jesiva Előkészítőt, a Machziké Hádász⁷⁰, Bikkur Cholim⁷¹, illetve Sasz Chevra⁷² Egyesületet, a Hanna Gyermekvédelmi Egyesületet, és az Ortodox Zsidó Nőegyletet, azonban ezek tagságának és tisztségviselőinek listáján túl nem ír az egyletekben és intézményekben zajló konkrét tevékenységről.⁷³

Két írás jelent meg, amely kifejezetten a magyar zsidó szociálpolitika kérdéseit tárgyalja: Haraszti György *Zsidó jótékonyosság és mecenatúra a századfordulón*⁷⁴ című cikke, illetve Konrád Miklós Történelmi Szemlében megjelent tanulmánya, amelynek címe *Zsidó jótékonyosság és asszimiláció a századfordulón*.⁷⁵

Konrád cikke első fejezetében a korabeli felekezeti sajtóból vett idézetek, és korabeli közéleti személyiségek beszédeinek részletei segítségével mutatja be a zsidó valláson belül a jótékonyosság helyét és szerepét, majd neves neológ személyiségek beszédeiből közöl részleteket, melyekben szintén az adakozás központi szerepét emeli ki, különös tekintettel e személyek életrajzára.

Ezt követi a Pesti Izraelita Nőegylet, az Országos Izraelita Iskolaalap, majd a Chevra Kadisa⁷⁶ bemutatása, szintén a korabeli sajtót és levéltári forrásokat hívva segítségül, majd néhány jelentős személyiség végrendeletét elemzi, melyekben az illető vagyonának egy részét vagy egészét karitatív célokra hagyományozta.

⁶⁹ FROJIMOVICS Kinga: *Szétszakadt történelem*. 261-264.

⁷⁰ Szó szerint: a „törvényhez ragaszkodók”.

⁷¹ Szó szerint: „betegeket gyámolító”.

⁷² Talmudtanulással foglalkozó egyesület.

⁷³ ORBÁN Ferenc (2006): *A magyarországi ortodox zsidóság története*. Budapest: Makkabi Kiadó, 58-77.

⁷⁴ HARASZTI György (1999): *Zsidó jótékonyosság és mecenatúra a századfordulón*. In: Haraszti György: *Két világ határán*. Budapest: Múlt és Jövő Kiadó, 47-65.

⁷⁵ KONRÁD Miklós: *Zsidó jótékonyosság és asszimiláció a századfordulón*. In.: *Történelmi Szemle 2001. 3-4.sz.*

⁷⁶ Szent Egyesület. Minden hitközségben működő, a halottak eltemettetésével foglalkozó szervezet, mely gyakran nyújt anyagi segítséget az elhunyt hozzátartozóinak.

Ezzel párhuzamosan vázolja azt a jelenséget, melynek során az asszimilált neológ zsidóság felekezeti különbség nélkül adakozik, de cserébe nem számíthat viszonzásra az őt körülvevő nem zsidó társadalom részéről.

Érintőlegesen említi azokat az intézményeket, így az Általános Kórházat, a Bródy Zsigmond és Adél Gyermekkórházat, a fiúárvaházat, az Izraelita Siketnémák Intézetét (ld. XI. számú melléklet), és a Wechselmann Vakok Intézetét (ld. XXVIII. számú melléklet), mely neológ intézményekben – különböző mértékben ugyan, de szintén – helyet kaptak nem zsidó vallású rászorulóknak, illetve betegeknek.

Konrád a különböző intézmények és a jótékonykodás gyakorlására létrejött egyesületek munkáján, illetve az egyéni adakozás pozitív példáin túl beszámol a korabeli ortodox sajtóban megjelenő, neológ jótékonykodási intézményeket bíráló cikkekről is, nem tér ki azonban azokra az intézményekre és egyletekre (pl. a Tomché Jesivosz, vagy Tajrász Emesz Egyesületekre), amelyek az ortodox zsidó szociális gondoskodás színterei voltak.

I.4. Fogalmak, szempontok, tézisek

A dolgozatban néhány olyan fogalmat fogok használni, amely első olvasásra egyértelműnek tűnik, ám mégis számtalan jelentése van, ezért magyarázatra szorulhat.

Ezek a fogalmak a zsidó szociális gondoskodás, és a neológ, illetve az ortodox zsidó fogalma, továbbá az, hogy egyáltalán mit gondolok arról, hogy ki a zsidó.

Ezt követően szeretném felvázolni azokat a téziseket, melyeket a doktori munkám során igazolni kívánok.

I.4.1. Fogalmak

A szociálpolitika, szociális gondoskodás, szociális munka elnevezések szinonimák, attól függően használjuk őket, hogy egy adott közösség milyen önszerveződési szinten áll, milyen korszakról beszélünk, és milyen szakember, milyen paradigma keretében vagy diszciplináris közegben beszél erről a dologról.

Zsidó szociális gondoskodás alatt, mint szociális munkás, azt a karitatív tevékenységet értem, melyet a zsidó hitköztség, illetve a hozzá kapcsolódó civil szervezetek végeztek, hogy az állami szociálpolitikai intézkedéseket kiegészítsék vagy adott esetben helyettesítsék azokat.

Ennek a típusú szociális gondoskodásnak nem volt alanya az összes zsidó, mert nem mindannyian érezték magukat a neológ vagy az ortodox táborhoz tartozónak.

Itt elérkeztünk ahhoz a kérdéshez, hogy minek alapján mondjuk valakire azt, hogy zsidó? Ki a zsidó? Létezik egy mondás, amely szerint „ha van két zsidó, annak három véleménye lesz”, ezért arra a kérdésre válaszolni, hogy ki zsidó, egyáltalán nem egyszerű feladat.

Sartre a II. világháború után fogalmazta meg nézeteit a zsidóságról. Véleménye szerint nem kell zsidóknak élni egy adott országban ahhoz, hogy ott antiszemitizmus legyen, és „*zsidó az az ember, akit a többi ember zsidónak tart: íme az egyszerű igazság...*”⁷⁷

Valójában ez azonban egy összetettebb kérdés. Ungvári Tamás szerint is „*Nehéz meghatározni, hogy ki a zsidó. Vallás, származás, magatartás vagy etnikum szabja meg a zsidóságot?*” – kérdezi a szerző.⁷⁸

Halachikus⁷⁹ értelemben az a zsidó, akinek az édesanyja zsidó, vagy a zsidó törvények szerint betért.

Szigorúan ortodox értelmezés szerint a halacha az a zsidó út, amely olyan normák és szabályok összessége, amelyekhez a zsidók az évezredek folyamán igazodtak, olyan kijelentések összessége, amelyek tárgya helyes, a Tóra és a Talmud által előírt megfelelő magatartás.⁸⁰

Ez alapján a szemlélet alapján, aki zsidó anyától született vagy szabályosan betért, akkor is zsidó marad, ha a Tóra egy parancsolatát sem tartja meg, kitér a zsidó vallásból, és egyáltalán nem ismeri a zsidó kultúrát.⁸¹

Ugyanakkor az ortodoxia zárt világában csupán az számított „igazán zsidónak”, aki ennek a zárt közösségnek a tagja volt. Az össz-zsidósággal való közösségvállalás kizárólag vallási keretek között jelent meg, felelősségérzet formájában, amely elsősorban a megtérésre intésben fejeződött ki.⁸²

Az ortodox értelmezés szerint a zsidóság egy nép, egy vallás és egy kultúra egyben, ugyanakkor a két világháború közötti ortodoxia élesen elkülönült a cionistáktól, akik a zsidókat többnyire elsősorban nemzetként értelmezték.

⁷⁷ SARTRE, Jean-Paul (1991): *Vádirat az antiszemitizmus ellen*. Budapest: Cserépfalvi Kiadó, 62.

⁷⁸ UNGVÁRI Tamás (2010): *A csalódások kora. A „zsidókérdés” magyarországi története*. Scolar Kiadó, 495.

⁷⁹ A 'halacha' szó szerinti jelentése: járható út. A zsidó vallás törvényeit jelenti.

⁸⁰ SHOLEM, Gershom (1995): *A kabbala helye az európai szellemtörténetben I.* Bp.: Atlantisz Könyvkiadó, 30.

⁸¹ OBERLANDER Baruch-KÖVES Slomó: Legyen-e nemzeti kisebbség a magyar zsidóság? Rabbiniikus állásfoglalás. In: http://regi.zsido.com/nemzeti_kisebbsseg.htm, p. 23.

⁸² GLÁSSER Norbert (2014): *Találkozás a szent igazzal. (A magyar nyelvű ortodox zsidó sajtó cádik-képe, 1891-1944)*. In: http://or-zse.hu/phd/Glasser_dissz_12_05_17.pdf, 304.

Ezzel ellentétben azonban a neológ zsidóság-értelmezés teljesen más: neológ szempontból a zsidó nem egy népcsoport, hanem egy vallás, „mózesvallású magyarokról” beszélünk. A neológia teljesen magáévá tette azt a sajátos maszkil felfogást, melynek értelmében teljes mértékben a magyar nemzethez való tartozás, és az ezzel történő teljes mértékű azonosulás alkotta meg kollektív tudatának eszenciáját.⁸³

A neológ zsidóságot sajátos történelemszemlélet jellemezte, melyet a Kohn Sámuel által megalapozott kazárelmélet támasztott alá.⁸⁴ Az elmélet szerint a kazár törzs a VIII. század második felében zsidó vallásra tért át, és a pogány magyarok már Lebediában találkoztak a zsidókkal, és mindez közös honfoglaláshoz, honalapításhoz vezetett.⁸⁵ A neológia egyik legfontosabb tétele, hogy az izraelita vallású zsidók az egységes magyar nép integráns tagjai, s a zsidóságnak a megreformált, modernizált izraelita vallás fenntartásával, valamint bizonyos szellemi, kulturális tradíciókhoz való ragaszkodással kell asszimilálnia a magyarsághoz. A zsidóság tehát nem nemzetiség, hanem vallási-kulturális közösség.⁸⁶

Az én felfogásom szerint az a zsidó, aki annak gondolja magát, akinek ez az identitása. Ez tükröződik majd a dolgozatomban is. Az identitás olyan szociálpszichológiai jelenség, amely az egyik legfontosabb közvetítő konstrukció az egyén és a társadalom között. A társas identitás egy csoporttal, jelen esetben a zsidósággal való azonosulást jelent.⁸⁷ Így a disszertációmban az a zsidó, aki annak tartja magát, attól akár teljesen függetlenül, hogy milyen felmenőkkel rendelkezik.

A világ zsidóságának többsége nem tartja magát vallásosnak, sokak számára a zsidóság nemzetiségi, etnikai vagy kulturális identitás, érdeklődési kör, olvasmányok, zenei ízlés formájában jelenik meg.

A disszertációban azonban azokkal a zsidókkal foglalkozom, akik valamilyen módon kapcsolódtak az ortodox vagy neológ hitközséghez, és a hozzájuk kötődő civil szervezetekhez, vagy azért, mert vallásosak voltak, esetleg kulturális szálakkal kötődtek a zsidósághoz és támogatták ezen szociális intézményeket, vagy a szociális gondoskodás alanyaiként a fentiekhez fordultak segítségért.

⁸³ ZIMA András (2013): *A történetiség új rendje a budapesti magyar nyelvű neológ és cionista sajtóban, 1882-1938*. In: http://real-phd.mtak.hu/46/13/Zima_PhD_dissz_doi.pdf, 53.

⁸⁴ KOHN Sámuel (1884): *A zsidók története Magyarországon I. kötet. A legrégebb időktől a mohácsi vészig*. Budapest: Athenaeum

⁸⁵ KOHN Sámuel (1884): A honfoglaló magyarok és zsidók. In: *Magyar Zsidó Szemle, 1884. 3-10.*

⁸⁶ LŐRINCZ Anita: Kosztolányi Dezső és az Egyenlőség c. folyóirat kapcsolata. In: http://kosztolanyoldal.hu/sites/default/files/kd_es_az_egyenloseg.pdf, 63-71.

⁸⁷ CSEPELI György (2006): *Szociálpszichológia*. Budapest: Osiris Kiadó Kft. 520.

I.4.2. Szempontok

Dolgozatom irodalmi áttekintése akkor lehet teljes, ha a szociálpolitika-történet határmezsgyéjén lévő írásokat – akár szociális munka-történetiek, akár történelmieket, közgazdaságtudományiak, vagy pedagógiaiak – górcső alá veszem és összegzem.

Fontos elkülöníteni a mai, illetve a korabeli irodalmat, ezek felekezeti és általános szociálpolitika-történeti vonatkozásait, melyek bemutatása és ismerete nélkül lehetetlen lenne áttekinteni és megérteni az adott korszak szociális kihívásait, és az arra adott felekezeti válaszokat.

A dolgozat célja továbbá, hogy bemutassa a budapesti neológ közösség szerteágazó szociálpolitikai intézkedéseinek rendszerét, amelyek zsidó és nem zsidó vallásúakra egyaránt kiterjedtek, továbbá ismertetni a budapesti ortodox hitközség szociálpolitikájának azt a szűkebb horizontját, amely csupán a közösség tagjaira fókuszált, főként olyan meghatározott elemek mentén, mint az oktatás vagy a házasulandók támogatása.

Ugyancsak lényeges szempont lehet, hogy mit ír a korabeli sajtó a zsidó hitközség szociális intézkedéseiről, vagy hogyan vélekednek ezekről a közpolitikai szereplők, illetve hogyan írnak, gondolkodnak az adott kérdéssről az ortodox, illetve neológ felekezet tagjai.

Fontos feltárni továbbá, hogy a különböző felekezeti szociális intézkedések milyen viszonyban vannak az állami szociálpolitika rendszerével, kiegészítik vagy helyettesítik azt.

I.4.3. Tézisek

1. A sajtótermékek alapján modellezhető a magyar ortodox és neológ zsidóság szociális gondoskodásának rendszere, mint az elitek sajátos integrációs stratégiája.

2. Az ortodox és neológ szociális gondoskodás között az az alapvető különbség ragadható meg, hogy az ortodoxia csak a saját híveit, az ortodox zsidókat kedvezményezi, a neológia jótékony intézkedései viszont a többségi társadalom tagjaira is kiterjednek.

3. Az ortodoxia szociális intézkedéseinek célja: a tagjairól való szociális gondoskodás; a zárt vallási közösség fenntartása, erősítése; a vallási szocializáció mélyítése.

4. A neológia célja szociális intézkedéseinek a többségi társadalom tagjaira való kiterjesztésével, hogy: csökkentse a társadalmi különbségeket, növelje elismertségét, valamint saját haza- és emberszeretetét hirdesse. Bízva abban, hogy ennek hatására a magyar társadalom befogadókészsége nőni fog tagjaival szemben.

5. A neológ felekezet, illetve a hozzá kapcsolódó civil szervezetek szegényekről alkotott nézetei szembehelyezkednek a korszellemmel, felfogásuk szerint minden szegény „érdemes szegény”, aki önhibáján kívül lett rászoruló.

6. Egyes jótékonyági szervezetek a két felekezet között átjárhatók az ortodoxtól neológ irányba, de sohasem fordítva.

1.5. A budapesti zsidó lakosság helyzete

Bár dolgozatomban másképp tekintek a „zsidó” fogalmára, mint ahogy a statisztikai évkönyvek, mégis megkerülhetetlennek érzem a korszak – zsidóságával összefüggő – statisztikai adatainak ismertetését, annak érdekében, hogy árnyaltabb képet kaphasson az olvasó az ebben az időszakban élt zsidóság foglalkozás-szerkezetéről, vagyoni helyzetéről.

A statisztikai évkönyvekben azt tekintették zsidónak, aki zsidó vallású volt. A statisztikák készítői nem vették figyelembe az asszimiláció jelenségét, azaz, hogy akit ők zsidónak tekintettek, korántsem biztos, hogy maga is zsidónak aposztrofálta saját magát. A másik probléma, hogy a korabeli statisztikák készítői közül D. Kovács Alajos, a Statisztikai Hivatal vezetője maga is antiszemita volt, a „zsidóság térfoglalásáról” értekezett, és ez a szemlélet munka közben is jellemezte. Lehetséges, hogy a statisztika eszközével kívánta igazolni általam elutasított eszmerendszerét, ezért ezek az adatok nem biztos, hogy teljesen megbízhatóak, azonban más, hasonló jellegű információk nem állnak rendelkezésünkre, ezért csupán ezekre tudunk támaszkodni.

Kutatásom során megtaláltam Eppler Sándor, a PIH főtitkára, *A budapesti zsidóság szociális munkája* című művét. Eppler olyan hitközségi információkhoz fért hozzá, melyek sem a korabeli, sem a mai kutatók számára nem elérhetők. Ugyanis ezek olyan belső adatai voltak a hitközségnek, amelyekhez az előjárókon és dolgozókon kívül más nem juthatott hozzá, illetve máig nem maradtak fenn, a Magyar Zsidó Levéltárban sem találhatóak.

A budapesti zsidó lakosság lélekszáma 1870-ben 44.767, 1880-ban 70.227, 1890-ben 102.377, 1900-ban 166.190 fő volt, 1910-ben 203.687, 1920-ban 215.512, 1930-ban 204.371 főt tett ki.⁸⁸ Ez 1870-ben 16,6%-a, 1880-ban 19,7%-a, 1890-ben 21%-a, 1900-ban 23,6%-a, 1910-ben 23,1%-a, 1920-ban 23,2%-a, 1930-ban 20,3%-a volt a főváros teljes népességének. 1935-re a zsidó lakosság aránya a budapesti népességben 19%-ra esett vissza.⁸⁹

⁸⁸ EPPLER Sándor (1937): *A budapesti zsidóság szociális munkája*. Budapest: Eppler Sándor, 11-12.

⁸⁹ Uo. 11.

Ezekből a számokból az olvasható ki, hogy 1920-ig a fővárosi zsidók száma emelkedett, majd ezt követően csökkent. Az egyéb népesedési adatokat elemezve megfigyelhetjük, hogy a népességszám ilyen változása a többi felekezetenél is egy általános trend, ám nem olyan mértékben, mint a zsidónál. Ennek oka egyrészt a születésszám általánosságban vett csökkenése, aminek gazdasági okai vannak. Ugyanakkor, míg 1900-tól 1933-ig a budapesti össz-születések száma 35%-kal csökkent, addig a zsidó felekezeten belül ez az arány 65%.⁹⁰

A népesség csökkenésének másik oka a kitérések emelkedő száma.

A kitérések statisztikáját elemezve figyelmen kívül hagyom a kommünt követő 1919. és 1920. évi magasabb számú kitérést, mivel 1929-ig az ekkor tömegesen kitérték közül 1105 egyén tért vissza. Így a kitérések száma éves szinten 300-350 fő között mozgott Budapesten. 1930 óta viszont a kitérések száma egyre nagyobb méreteket kezdett ölteni, így 1930-ban 392-en, 1931-ben 387-en, 1932-ben 409-en, 1933-ban 495-en, 1934-ben 582-en, 1935-ben 667-en, 1936-ban 921-en hagyták el az izraelita felekezetet. Ezek az adatok kizárólag a Pesti Izraelita Hittözségre vonatkoznak.⁹¹

Az ismertetett számok egyúttal azt mutatják, hogy amíg 1930-ban a Pesti Izraelita Hittözségen belül a hívek kitérése okozta létszámbeli veszteség évente 2,2% volt, addig ez a szám 1936-ban már 5,7%-ra emelkedett. Ez azt jelenti, hogy 1936-ban 1000 pesti zsidó közül 3,5 személlyel több tért ki, mint 7 évvel korábban. A kitérések oka a gazdasági tényezőkön kívül a már megkötött, vagy megkötni tervezett vegyes házasság. A pesti rabbiság kimutatása szerint az 1935-ben kitérésre jelentkezett 667 fő 48,8%-a jelölte meg a kitérés okának a házasságot.⁹²

A fogyás harmadik oka az öngyilkosság, mely a fővárosi zsidóknál a '30-as évek elején stabilan évi 300 fő körül mozog. Az öngyilkosságok okaként említhetjük a súlyosan kirekesztő, antiszemita politikát és a numerus clausust.⁹⁴

Miután a népességgel kapcsolatos adatokat már ismertettem, áttérnék a fővárosi zsidó népesség szociális helyzetének elemzésére.

Az országos adatok szerint 1920-ban a zsidók 34,8%-a az iparban, 39,8%-a a kereskedelemben, 8,8%-a a közszolgálatban és a szabad foglalkozások területén, 4,2%-a az őstermelés, 0,2%-a a bányászatban vagy kohászatban, 3,2%-a a közlekedés terén, 1,2%-a a hadseregben, 1,5%-a a házi cselédség, 0,3%-a a napszámosok körében dolgozott. Hasonlóan a dualizmus korához, a zsidók bizonyos iparágakban jelentős arányban vettek részt, mint

⁹⁰ Uo. 12-14.

⁹¹ Uo. 14.p.

⁹² Uo. 14-15.p.

⁹⁴ Uo. 16.

vállalkozók vagy alkalmazottak. Így 1920-ban a pénz-, hitel- és biztosításügyben dolgozó önálló tevékenységűek 80,6%-át, az önálló kereskedők 53,3%-át, a kereskedelmi tisztviselők 48,2%-át, a könyvnyomdászok 62,6%-át, a kocsmárosok és vendéglátók 29,2%-át, az ipari tisztviselők 39,1%-át, a szabók 20,4%-át, a szűcsök 19,9%-át, a pékek 25,1%-át ők alkották.⁹⁵

1930-ra némileg változott a helyzet. Visszaesett a közlekedésben, a házi cselédként, őstermelőként, a közfoglalkozásban dolgozó zsidók száma; stagnált az iparban és a szabad értelmiségi foglalkozásokban tevékenykedőké; a kereskedelemben dolgozóké viszont némileg emelkedett. Ezzel párhuzamosan csökkent a pénz-, hitel- és biztosításügyben önállóan tevékenykedő, az önálló kereskedő, a könyvnyomdász, a kocsmáros és vendéglátó, az ipari tisztviselő, a szabó és a pék zsidók száma⁹⁶, mely csökkenést magyarázhatjuk az izraeliták népességen belüli arányának csökkenésével, illetve a foglalkoztatási diszkrimináció egyre szélesebb körű terjedésével.

A '30-as évek elejére azon értelmiségi pályák mindegyikében jelentős volt a zsidók foglalkoztatásának visszaszorulása, ahol az illető foglalkozás bármilyen kapcsolatban volt az állammal vagy a helyi közigazgatással. Az állami tisztviselők és díjnokok esetén 3,1%-kal, a községi és körjegyzőknél 1,2%-kal, a bíráknál és ügyészeknél 2%-kal, a polgári iskolai tanítóknál 5,4%-kal, az elemi iskolai tanítók esetében 2%-kal csökkent a teljes népességhez viszonyított, izraeliták foglalkoztatását jelző arányszám.⁹⁷

Ezzel szemben viszont a szabad pályákon továbbra is jelentős számban dolgoztak zsidók. Így 1930-ban izraelita volt az ügyvédek 49,2%-a, az orvosok 46,3%-a, az állatorvosok 24%-a, magánmérnökök 30,4%-a, a magánvegyészek 55,6%-a, az írók és művészek 24,8%-a, a tudósok és írók 24,7%-a, a szerkesztők és hírlapírók 37,1%-a, a színészek 24,1%-a, a zeneművészek 28,9%-a, az énekművészek 27,1%-a.⁹⁸

Voltak viszont olyan pályák, amelyek nem voltak jellemzők a zsidók körében az egész országra vonatkoztatva már a dualizmus korában sem, és később a '20-as, '30-as években sem változott a helyzet. Ezek az ács, esztergályos, bognár, kovács, lakatos és kőműves szakmák.⁹⁹

A fővárosra vonatkozóan, vizsgált korszakunkat megelőzően állnak rendelkezésre adatok arról, hogy a hivatalos népszámlálás adatai szerint 1910-ben izraelita vallású volt az orvosok 59, az ügyvédek 61, és a hírlapírók 48%-a.¹⁰⁰

⁹⁵ GYURGYÁK János (2001): *A zsidókérdés Magyarországon*. Budapest: Osiris Kiadó, 192-193.

⁹⁶ Uo. 192-193.

⁹⁷ Uo. 194.

⁹⁸ Uo. 194.

⁹⁹ Uo. 193.

¹⁰⁰ LENDVAI L. Ferenc, SOHÁR Anikó, HORVÁTH Pál (1990): *Hét évtized a hazai zsidóság életében*. Budapest: MTA Filozófiai Intézet, 193.

A fővárosi zsidóság rétegződéséről D. Kovács Alajos könyvében találhatunk adatokat. A szerző, a Központi Statisztikai Hivatal nyugalmazott elnöke, 1938-ban államtitkári posztot töltött be. A zsidók foglalkoztatás-szerkezeti adatait az alábbiakban ismertetem ortodox-neológ bontás nélkül, ahogyan a szerző közli.

Kovács Alajos szerint 1920-ban a zsidók arányszáma a kereskedelem és hitelfoglalkoztatási csoportban elérte a 45%-ot, a bányászatban a 29,9%-ot, az iparban a 16,6%-ot, mely 40.171 főt jelent. Nagyobb arányban, 22,7%-ban voltak a zsidók a nyugdíjasok, tőkepénzesek, háztulajdonosok csoportjában. Jelentéktelenebb arányuk az őstermelők között, akik főként birtosok, esetükben az arányszám 11,7%. A közlekedés csoportjában 7,3% zsidó található, a napszámosok között 3,9%, a házi cselédek között 1,4%.¹⁰¹ Ezek az adatok – összevetve az országos adatokkal – azt mutatják, hogy a fővárosban több zsidó foglalkozott hitellel és kereskedelemmel, mint országos átlagban, illetve az országos átlag több, mint duplája a közlekedésben dolgozó zsidók, tizenháromszorosa a napszámosok, és közel százszorosa a bányászok aránya. Továbbá az adatok szerint jóval kevesebben dolgoznak a fővárosi zsidók az iparban, mint az országban élő zsidók. A házi cselédek országos és fővárosi átlaga nagyjából megegyezik.

1930-ban, illetve 1935-ben a zsidók foglalkozás-szerkezeti adatai, arányszámuk az adott foglalkoztatási ágban a teljes népességhez viszonyítva a fővárosban a következőképpen alakult: szinten maradt a bányászatban dolgozók száma: 1930-ban 33,5%-ra emelkedett, majd 1935-ben 29,9%-ra esett vissza. Csökkent az őstermelők aránya, mely 1930-ban 9,9%, 1935-ben 8,3%. Enyhe emelkedést, majd csökkenést mutat a kereskedelemben dolgozók és hitelezéssel foglalkozók száma, mely 1930-ra 48,6%-ra, 1935-re 45%-ra változott. Szintén csökkent a közszolgálati és szabadfoglalkozásúak aránya: 1930-ban 14,6%-ra, 1935-ben 14%-ra. A napszámosok aránya radikális visszaesést mutatott, 1930-ra 0,4% lett, mely 1935-re 1,3%-ra növekedett. A házi cselédek aránya nem változott, 1930-ban és 1935-ben is 1,4%.¹⁰²

Tehát szinte minden foglalkozási ágban csökkenés mutatható ki, mely csökkenés összefügg a fejezet elején ismertetett fővárosi zsidó lakosság számának és arányszámának csökkenésével.

A fővárosi értelmiségi keresők arányszámába az 1910 és 1930 között készült Magyar Statisztikai Közlemények 56., 72., és 96. sz. kötete nyújt betekintést. Az 1935-ös adatok a Budapest Székesfőváros Évkönyvében találhatók.

¹⁰¹ KOVÁCS Alajos (1938): *A csonkamagyarországi zsidóság a statisztika tükrében*. Budapest: Egyesült Keresztény Nemzeti Liga, 28-29.

¹⁰² Uo. 68.

Ezek szerint 1920-ban a fővárosi ügyvédek 57%-a, az orvosok 36,2%-a, az állatorvosok 62,5%-a, a hírlapírók 39,5%-a, a színésznők 27,7%-a, a polgári és középiskolai tanítónők 14,1%-a, az elemi iskolai tanítónők 15%-a, a magánmérnökök 40,5%-a volt zsidó.^{103 104}

Ezek az arányszámok 1930-ban az ügyvédek esetében 57%-ra, 1935-ben 52,1%-ra, az orvosok esetében 40,2%-ra, majd 1935-ben 38,8%-ra változtak, az állatorvosok esetében 33,7%-ra, illetve 1935-ben 35,4%-ra csökkentek. Szintén csökkent a hírlapírók száma: 1930-ra 36,1%-ra, 1935-re 35,3%-ra esett vissza. Kevesebb polgári és középiskolai tanárnő dolgozott, 1930-ban 10,3% volt a zsidó tanítónőknek a teljes népesség tanítónőihez viszonyított arányszáma, 1935-ben pedig 9,6%. Az elemi iskolákban dolgozó tanítónők aránya 1930-ra 9,1%-ra esett, viszont 1935-re 0,8%-kal nőtt. Ideiglenesen megnőtt a színésznők arányszáma 1930-ra 30,3%-ra, ami 1935-re 26,7%-ra esett vissza. A magánmérnökök száma 1930-ban 36,1%-ra csökkent, 1935-re 38,4%-ra növekedett.^{105 106}

Ezeknek az adatoknak az alapján megállapíthatjuk, hogy a fővárosi zsidó lakosságon belül a többségi társadalomhoz képest felülreprezentáltak az értelmiségiek, kereskedők és bányászok, alulreprezentáltak az ipari munkások és a mezőgazdasággal foglalkozók. Mivel a társadalom alsóbb rétegeiben az utóbbiak a meghatározók, ez arra enged következtetni, hogy a fővárosi zsidók többsége jobb szociális helyzetben volt, mint a többségi társadalom tagjai.

Karády Viktor szerint a fővárosi zsidó közösségre nagy mértékben hatott a felekezeti és társadalmi identitásválasztással járó modernizáció dinamikája. A budapesti neológ zsidó középosztály művelődési stratégiájának célja volt a társadalmi integráció esélyének maximalizálása, és az utódok felfelé történő mobilitásának javítása, továbbá a családok társadalmi–gazdasági státuszának legitimizálása.¹⁰⁷

A neológ zsidók főként a IV., V., VI. kerületben laktak. A főleg alsó középosztálybeli ortodox zsidók az Erzsébet- és Terézváros ma is zsidó negyedként számontartott részein éltek.¹⁰⁸

A fővárosi ortodox zsidók rétegződéséről Karády Viktor és Palásti Mónika egyedi kutatásából értesülhetünk, akik 1911 és 1931 közötti hitközségi, illetve az 1937-es évi állami házassági anyakönyvekben vizsgálták a házasulandó férfiak, azok édesapja, illetve leendő

¹⁰³ Magyar Statisztikai Közlemények 56., 72., és 96. sz. kötete

¹⁰⁴ Budapest Székesfőváros Évkönyve

¹⁰⁵ Magyar Statisztikai Közlemények 56., 72., és 96. sz. kötete

¹⁰⁶ Budapest Székesfőváros Évkönyve

¹⁰⁷ KARÁDY Viktor (2009): A budapesti zsidó polgárság. In.: SZALAI Anna (szerk.): *Hágár országa. A magyar-országi zsidóság – történelem, közösség, kultúra*. Budapest: Kossuth Kiadó Zrt. 151.

¹⁰⁸ Uo. 149.

apósuk foglalkozási adatait. Az adatsor nem fedi le a fővárosi teljes ortodox népességet, csupán a házasulandókra vonatkozik.¹⁰⁹

1911 és 1919 között a házasulandók 1,7%-a volt mezőgazdasági munkás, 20% munkás, művezető, kisalkalmazott vagy segéd, 11,7% kisiparos, 41% kiskereskedő, 10% magán- vagy köztisztviselő, 8,6% diplomás értelmiségi, 4,4% nagypolgári önálló, 2,4% hitközségi alkalmazott.

1920 és 1931 között viszont, hasonló foglalkozásszerkezetben, a mezőgazdasági munkások száma 0,8 %-ra, a munkások, művezetők, kisalkalmazottak, illetve segédek száma 17,1%-ra csökkent, a kisiparosoké 7,6%-ra, a diplomás értelmiségieké 6%-ra. A kiskereskedők száma ezzel szemben 43,1%-ra, a magán- és köztisztviselők száma pedig 14%-ra emelkedett. Jelentősebb emelkedés figyelhető meg a nagypolgári önállóknál, akiknek száma 6,8%-ra nőtt, illetve a hitközségi alkalmazottaknál, ahol ez a szám elérte a 8%-ot.

Összehasonlítva Karády-Palásti kutatását az ortodoxokról, illetve a Kovács Alajos által közölt adatokat, amelyek ortodox-neológ bontás nélkül foglalkoznak a zsidókkal, arra a következtetésre jutunk, hogy az ortodox zsidók között a kereskedők számának aránya megegyezik a budapesti zsidók közötti kereskedőarányszámmal, viszont bányász nincs köztük és az értelmiségiek is kevesebben, a munkások többen vannak körükben. A mezőgazdasági munkások aránya az ortodoxoknál magasabb volt, az ipari munkások aránya csaknem megegyezett.

Tehát helytálló Körner András tézise, mely szerint: *„a zsidók osztálytagozódása többé-kevésbé egybeesett azzal, hogy a judaizmus melyik irányzatát követték. Míg Budapesten a legtöbb ortodox az alsó középosztályhoz tartozott, addig a budapesti neológok kisebb része szakmunkás és kisalkalmazott réteg tagja volt, vagy a nagyobb képzettséget igénylő iparágakban tevékenykedett, de a legtöbbjük az önálló közép- és felsőpolgárság részét képezte.”*¹¹⁰

Ungvári Krisztián kutatása szerint a fővárosban 1930-ban a háztulajdonosok 25,9%-a volt zsidó, és a bérlemények 41,1%-a, a lakások 40,6%-a, és a szobák 41,2%-a volt a tulajdonukban. A zsidóság felülreprezentáltsága a tőke nagyságával nőtt, az 50 ezer pengő fölötti jövedelmet biztosító bérlemények 47,7%-a volt zsidóké. A nagyipari vállalatoknak 46%-a, a kereskedelmi vállalatoknak 78,9%-a volt zsidó tulajdonban.¹¹¹

¹⁰⁹ KARÁDY Viktor-PALÁSTI Mónika: Ecsetvonások a budapesti ortodoxiáról. *Budapesti Negyed*, 1995/2. 57-72.

¹¹⁰ KÖRNER András (2013): *Hogyan éltek? A magyar zsidók hétköznapi élete*. Budapest: Corvina Kiadó, 76.

¹¹¹ BOLGÁR Dániel: Mese. Viszontválasz Ungváry Krisztiánnak. In.: *Magyar Narancs XXVI. évf. 32. szám. 2014. augusztus 24.*, 43.

1937-ben Budapesten a zsidó lakosságon belül jelentősen alulreprezentáltak voltak az adót egyáltalán nem fizetők. A legfelsőbb kategóriákban viszont a zsidók arányszáma 60-70% volt. A vagyoni társaságok esetén a zsidó tulajdonú társaságok szinte háromszor annyi adót fizettek, mint a keresztény tulajdonossal rendelkezők. Az 1937-es adóbevallás adatai alapján Ungváry szerint a budapesti zsidóság kezében volt az összes jövedelem mintegy 35-50%-a.¹¹²

Bolgár Dániel szerint ezek az adatok azonban nem jelentik azt, hogy a fővárosi zsidó társadalom tagjai átlagosan előnyben voltak, jobb jövedelmi helyzettel rendelkeztek, mint a keresztények, mert az adatok csupán az elitre vonatkoznak, így akár az is elképzelhető, hogy „a zsidók összességben szegényebbek voltak, ha a zsidóságon belül szélsőségesen egyenlőtlenebb volt a vagyonok és jövedelmek eloszlása”.¹¹³ Tehát a történész véleménye szerint Ungváry kutatásai alapján az átlagos alsóközéposztálybeli, vagy e társadalmi réteg alatti osztályhelyzetű zsidók helyzetéről a keresztényekhez viszonyítva nem tudunk semmit megállapítani, azonban véleményem szerint ebben a vitában Bolgár Dániel téved, mert a fent ismertetett országos és fővárosi adatok alapján bizvást állíthatjuk, hogy a fővárosi zsidók köre valamivel műveltebb volt és ennek köszönhetően némileg jobb anyagi helyzetben lehetett, mint a többségi társadalom tagjai. Abban viszont biztosan igaza van, hogy az egész csoportra vonatkozó összjövedelmi adatokból nem következik az, hogy milyen arányban voltak azok, akik jobb helyzetben éltek.

I.6. A főbb állami szociálpolitikai intézkedések

„Az európai mércével fejletlen Horthy-kori Magyarországon feltűnően nagy volt a társadalmi egyenlőtlenség mértéke. A jövedelmek egyötödét a népesség fél százaléka zsebelte be és négyötöd osztozott a jövedelmek kevesebb, mint felén. Viszonylag szegény és számát tekintve sem kellően népes a stabil középosztály. A válság drámai helyzetbe sodorta a földreformmal kigazdává avanszált parasztokat, akik a »gazdaadósság« felhalmozásával gyakran a tönk szélére jutottak. Korabeli találó megfogalmazás szerint: »A magyar mezőgazdák legtöbbje ma földtulajdonos földjáradék nélkül, vállalkozó nyereség nélkül, munkás munkabér nélkül.« A városokban és főként Budapesten az újonnan bevándorolt és többnyire szakképzetlen munkások sűrűn kerültek utcára, és ezzel a létminimum szintje alá

¹¹² UNGVÁRI Krisztián (2013): *A Horthy-rendszer mérlege (Diszkrimináció, szociálpolitika és antiszemitizmus Magyarországon, 1919-1944)*. Pécs: Jelenkor Kiadó, 47.

¹¹³ BOLGÁR Dániel: Mese. Viszontválasz Ungváry Krisztiánnak. In.: *Magyar Narancs XXVI. évf. 32. szám. 2014. augusztus 24.*, 19-21.

süllyedtek. Őket, mint a nyomortelepek állandó lakóit a városnak kellett (volna) segélyekből eltartani.”¹¹⁴ – írja konzulensem, Gyáni Gábor a *Hétköznapi élet Horthy Miklós korában* című könyvében. Ez a néhány sor híven tükrözi és összefoglalja a két világháború közötti magyar társadalom szociális helyzetét. Az alábbiakban ennek a helyzetnek az okát próbálom felderíteni, és az ennek enyhítésére hozott intézkedéseket fogom bemutatni.

A trianoni diktátum következtében Magyarország ipari népessége 48,3%-kal csökkent, ipartelepeinek több, mint felét elvesztette. A gyáripár termelése ennek köszönhetően jelentős mértékben visszaesett. Eközben a mezőgazdaság tőke-, munkaerő- és igaerőhiánnyal küszködött. Az ipari termelés 60%-kal, a mezőgazdasági termelés a legfőbb terményeket illetően 30-60%-kal kevesebb volt, mint az első világháború előtt. Az egymást váltogató kormányok figyelmen kívül hagyták a szociális kérdéseket. Az 1921-től kibontakozó pénzromlásra válaszul a Bethlen-kormány inflációs politikába kezdett, aminek köszönhetően az inflációs konjunktúra kedvező hatást gyakorolt a gazdasági életre, beruházás-ösztönző volt, ugyanakkor a fix fizetésű társadalmi rétegek életszínvonalát jelentős mértékben rontotta, miközben a kistőkések, közép- és ennél nagyobb birtokkal rendelkező parasztok számára nagyon kedvező volt.¹¹⁵

Ebben az időszakban a szegényügy alárendelt szerepet játszott, a segélyosztásra a rendszertelenség volt jellemző. A szegényügy a két világháború közötti első évtizedekben a Népjóléti Minisztériumra tartozott. Az 1917. évi XI. törvény, az 1918. évi IV. törvény és az 1920. évi I. törvény 6.§. a hatáskörébe rendelte a közegészségügyet, a társadalombiztosítást, a hadigondozást, a gyermekvédelmet és a szociális-, illetve a lakásügyet.¹¹⁶

Az egyre nagyobb tömegnyomor enyhítésére a nagyobb városokban ínségakciókat szerveztek. 1923-ban a minisztertanács erre a célra 3 milliárd koronát áldozott; az árak emelkedése miatt 1924-ben újabb 2 milliárd került folyósításra.¹¹⁷

Ekkor a lakáshelyzet is részben megoldatlan volt. Egy 1920-as összeírás szerint, amely még a trianoni Magyarország területére vonatkozott, 1 347 962 lakóhelyiség földes padlózatú volt. Az első világháborút követően nem javult a helyzet, mert az építőanyagok jelentős mértékben megdrágultak, így egyre kevesebben építkeztek.¹¹⁸ A fővárosban ebben az időszakban, a '20-as évek elején csupán 6500 lakás épült, melyek 94%-a szükséglakás

¹¹⁴ GYÁNI Gábor (2006): *Hétköznapi élet Horthy Miklós korában*. Budapest: Corvina Kiadó, 23.

¹¹⁵ EGRESI Katalin (2008): *Szociálpolitika Magyarországon (Nézetek, programok és törvények, 1919-1939)*. Budapest: Napvilág Kiadó, 164-165.

¹¹⁶ CSIZMADIA Andor (1977): *A szociális gondoskodás változásai Magyarországon*. Budapest: MTA Állam- és Jogtudományi Intézet, 78.

¹¹⁷ Uo. 78.

¹¹⁸ BUDAI László (1923): *Magyarország küzdelmes évei*. Budapest. 44-45.

volt.¹¹⁹ A kormány 1921-ben 300 millió, majd ezt követően 1922-ben egy milliárd koronát különített el építkezésekre, és ennek eredményeként 3869 szoba-konyhás lakás épült fel.¹²⁰

Azonban minden igyekezet hiábavalónak bizonyult, ugyanis ugyanebben az évben 2000 fölé emelkedett a vagonlakások száma. Hogy ezt a helyzetet megszüntesse a kormány, 1923-ban, 1925-ben és 1926-ban több törvényben is adómentességet és kedvezményeket biztosított a lakásépítésekhez. 1925 és 1927 között jelentős építkezésekre került sor, de nem minden esetben a kor egészségügyi követelményeivel párhuzamban.¹²¹

Létrejött az Országos Falusi Kislakásépítő Szövetkezet, melyet az 1927:XIX. tc. hívott életre. A szövetkezet hosszú lejáratú kölcsönöket folyósított, melyek eredményeképp közel 41.000 falusi személy részesült kölcsönben, de mindez nem hozott enyhülést a falusi szegények lakásgondjait illetően, mivel túlnyomórészt nem ők részesültek ebben a típusú támogatásban.¹²²

A gazdasági világválság éveit a szociális kérdés egyre hangsúlyosabbá vált. 1929-ben 26.565 gyermek volt állami gondoskodásban.¹²³

A társadalombiztosítás vívmánya ebben a korban az 1927:XXI. tc., amely kibővítette a baleseti és betegségbiztosításban részesülők táborát, ám kihagyta ebből a körből a mezőgazdasági dolgozókat. A törvény hatására a biztosítottak száma 1929-re 900.000-re nőtt, és ebbe belefoglaltatott a teljes ipari munkásság. Az értelmiségi magánalkalmazottak azonban kizárólag akkor lehettek biztosítottak, ha fizetésük 300 pengő alatt volt, az állami és önkormányzati közalkalmazottak pedig teljesen kimaradtak a társadalombiztosításból. Számukra 1921 óta létezett az Országos Tisztviselői Betegsegélyezési Alap.¹²⁴

Ezt követően került sor az öregségi (rokkantsági, özvegyeségi, árvasági esetre is szóló) kötelező biztosítás törvénybe iktatására az 1928:XL. tc. által. A biztosítás a korábbi 1927:XXI. tc. által meghatározott társadalmi csoportokra terjedt ki, és a nyugdíjkorhatárt a 65. évben állapította meg. A járulékot a munkáltató fizette, mértéke legfeljebb a napi bér 3,5%-át érthette el.¹²⁵

¹¹⁹ GYÁNI Gábor-KÖVÉR György (2001): *Magyarország társadalomtörténete. A reformkortól a második világháborúig*. Budapest: Osiris Kiadó, 370.

¹²⁰ BUDAI László (1923): *Magyarország küzdelmes évei*. Budapest. 44-45.

¹²¹ EGRESI Katalin (2008): *Szociálpolitika Magyarországon (Nézetek, programok és törvények, 1919-1939)*. Budapest: Napvilág Kiadó, 70.

¹²² GYÁNI Gábor-KÖVÉR György (2001): *Magyarország társadalomtörténete. A reformkortól a második világháborúig*. Budapest: Osiris Kiadó, 371.p.

¹²³ CSIZMADIA Andor (1977): *A szociális gondoskodás változásai Magyarországon*. Budapest: MTA Állam- és Jogtudományi Intézet, 79.

¹²⁴ GYÁNI Gábor-KÖVÉR György (2001): *Magyarország társadalomtörténete. A reformkortól a második világháborúig*. Budapest: Osiris Kiadó, 368.

¹²⁵ Uo. 369.

A harmincas évek elején a kormány megszüntette az állami szociális lakáspolitikát¹²⁶, majd megszüntette az „illetőségi község” segélyezési kötelezettségét is, és ezt a típusú kötelezettséget a lakóhelyül szolgáló községre ruházta át. A nyilvános betegápolás, állami gyermekvédelem és szegényellátás költségeinek fedezése címet viselő 6000/1931-es számú ME. rendelet kimondta, hogy a közkórházi ápolás költségeit maga az ápolat, illetve fizetőképtelenné válása esetén házastársa, szülője vagy gyermeke viseli. A biztosítottak ápolási költségét ezzel szemben a társadalombiztosító fizette.¹²⁷

Ez a rendelkezés nem érintette a zsidó kórházakat, mert ezek nem közkórházakként, vagy nyilvános kórházakként működtek, így a betegbiztosító alap sem fizetett a felvett betegek után térítést.¹²⁸

A hitközség egy nyilvános jellegű intézménnyel rendelkezett, aminek kapcsán tudott támogatást igényelni, ez a Weiss Alice Szülőotthon volt.¹²⁹

Ha az ápolat olyan szegény volt, hogy az ápolás költsége *„gazdasági létét veszélyeztető súlyos terhet jelentene”*, akkor szegénységi bizonyítvány bemutatása mellett nem kellett fizetnie, ellátását a nyilvános betegápolási és gyermekvédelmi pótló terhére végezték el¹³⁰, ám a zsidó kórházak – a Weiss Alice Szülőotthon kivételével – ebben a támogatásban sem részesülhettek a fent ismertetett okok miatt.¹³¹

A 6000/1931-es számú ME rendelet 16.§.-a szerint *„a közkórházi ápolásban nem részesülő szegény betegről, gyógyíthatatlanokról, hülyékről, siketnémákról, vakokról és nyomorékokról – amennyiben más ellátásban nem részesülhetnek és nincsenek állami gyermekmenhely gondozásában, a lakóhely gondoskodik.”* Lakóhelynek ebben az esetben az számított, ahol a segélyigénylés benyújtását megelőzően az igénylő 5 év alatt egyhuzamban 3 évet lakott, ha ilyen nem volt, akkor az a hely vált lakóhellyé, ahol a leghuzamosabb időt töltötte el. A közkórházban, szegényházban, gyógyíthatatlanok menhelyén, vakok, siketnémák vagy mozgássérültek intézményében töltött idő nem volt figyelembe vehető a lakóhely meghatározásánál.¹³²

¹²⁶ Uo. 371.

¹²⁷ CSIZMADIA Andor (1977): *A szociális gondoskodás változásai Magyarországon*. Budapest: MTA Állam- és Jogtudományi Intézet, 83.

¹²⁸ EPPLER Sándor (1937): *A budapesti zsidóság szociális munkája*. Budapest, 19.

¹²⁹ Uo. 19.

¹³⁰ CSIZMADIA Andor (1977): *A szociális gondoskodás változásai Magyarországon*. Budapest: MTA Állam- és Jogtudományi Intézet, 83.

¹³¹ EPPLER Sándor (1937): *A budapesti zsidóság szociális munkája*. Budapest, 19.

¹³² CSIZMADIA Andor (1977): *A szociális gondoskodás változásai Magyarországon*. Budapest: MTA Állam- és Jogtudományi Intézet, 83.

A segélyezésről első fokon a képviselő-testület, törvényhatósági jogú városokban a polgármester; másodfokon az alispán, törvényhatósági jogú városokban a belügyminiszter, Budapesten a polgármester döntött.¹³³

Sajnos azonban a rendelet végrehajtása nem ment zökkenőmentesen, sok esetben visszautasították az igénylőket fedezet hiánya miatt.¹³⁴ Ez a szükségét szenvedő zsidókra is vonatkozott, tehát a hitközség és a hozzá kapcsolódó civil szervezetek, nőegyletek segélyezése szükséges volt ebben az időszakban. A társadalombiztosítás nem volt teljes körű, ezért a zsidó kórházakra is szükség volt, melyek ingyenes ápolást–gondozást nyújtottak a rászoruló hittestvéreknek.

Az 1930-as években az ipari munkásság 630-640.000 főt számlált¹³⁵, az agrárszegénység teljes száma elérte a 3 millió főt.¹³⁶

Az agrárium szegényei elkeserítő helyzetben voltak, mert ugyan a kormány egykor meghozta az 1923. XXV. tc.-t a mezőgazdasági bérminimumról, de ez nem került végrehajtásra. A mezőgazdasági munkások munkanélküliségét a húszas években 175-250.000 fő közöttire becsülték. Ez a fajta munkanélküliség főként idényjellegű volt, a téli hónapokra vonatkozott, 1933 februárjában a napszámosok fele sem kapott munkát. A másik problémát az alacsony bérek mellett az jelentette, hogy a napszámosokat természetben fizették ki.¹³⁷

A munkásréteget többnyire a „tisztos szegénység” jellemezte. A tömeges elnyomorodás csak átmeneti jelenség volt a körükben, mely a harmincas évek elején éreztette hatását, a gazdasági válság éveiben. Az ipari munkát keresők száma 1930-ban elérte a 200.000-et, 1932-ben pedig az 583.000-et. Azonban ez a szám nem a tartós munkanélküliek mennyiségét jelezte, az ugyanis Baksay Zoltán szerint 1930 és 1932 között 200.000 és 230.000 fő között mozgott. További problémát jelentett, hogy a munkavégzés helyétől és annak jellegétől függően a munkabérek között négy-ötszörös eltérés is előfordulhatott.¹³⁸

1932-ben Gömbös Gyula a hatalomra kerülését követően azonnal leszállította a kamatlábakat, és egyes iparágakat különös preferenciában részesített. Könnyítette az eladósodott kiskgazdák helyzetét, csökkentette a mezőgazdasági termények szállítási költségeit, és javította a mezőgazdasági cselédek szerződési feltételeit. Bevezették a 48 órás munkahetet, amely a vállalatoknál nem érvényesült minden esetben, viszont a munkaidő-

¹³³ Uo. 89.

¹³⁴ Uo. 90.

¹³⁵ GYÁNI Gábor-KÖVÉR György (2001): *Magyarország társadalomtörténete. A reformkortól a második világháborúig*. Budapest: Osiris Kiadó, 337.

¹³⁶ Uo. 321-322.

¹³⁷ Uo. 331-333.

¹³⁸ Uo. 342-343.

rendezés kezdetét jelentette. Annak ellenére, hogy a miniszterelnök kedvelt nézetei közé tartozott a fajvédelem, és egyfajta diktatúra kiépítését tűzte ki célul, egy sor olyan rendelkezést hozott, ami széles tömegek helyzetét stabilizálta.¹³⁹ Ennek ellenére az 1929-33 közötti időszakban Budapesten mintegy 70.000 ínségben élő családot tartottak nyilván, ami 200.000 embert, azaz a főváros lakosságának egy ötödét jelentette.¹⁴⁰

Tovább fokozta a nyomort, hogy 1933-ban a táppénz összegét a munkabér 60%-áról, annak 50%-ára csökkentették.¹⁴¹

Ebben az időszakban több, mint 800, más források szerint több, mint ezer társadalmi egyesület működött az országban karitatív céllal. A fővárosban 77 egyesület és számos egyházközség foglalkozott szegénygondozással, közülük 13 népkonyhát is működtetett. A zárt szegénygondozás is jelentős volt, 1930-ban 64 vidéki intézmény működött 2822 ápolttal, és a fővárosi Erzsébet Szeretetotthonban is több, mint 2000 idős szegényt láttak el.¹⁴²

A rengeteg nyomorban élő segélyezésére hívták életre – a 172000/1936. B.M. rendelet segítségével – a magyar norma rendszerét, melynek alapjául a P. Oslay Oszvald egri ferences rendi szerzetes által kidolgozott egri norma szolgált.¹⁴³

A magyar norma rendszere megtiltotta a koldulást, ezzel párhuzamosan széles körű adománygyűjtésbe kezdtek az erre kijelölt szegényügyi bizottság tagjai. A bizottság vezetője a polgármester, illetve a községi bíró volt. A szegényügyi bizottságba meghívták a vallásfelekezetek képviselőit, illetve jótékony célú egyesületek és intézmények vezetőit. Budapesten kerületenként külön-külön bizottságokat alakítottak.¹⁴⁴

A bizottság feladatai közé tartozott a rászoruló összeírása, környezettanulmányok készítése, adománygyűjtés szervezése és javaslattétel a munkaképtelenek ellátásának módjára, valamint a szegényeknek folyósítandó támogatás mértékére.¹⁴⁵

A segélyezés során különbséget tettek munkaképtelenek, munkanélküliek és munkakerülők között. Az utóbbi kategóriába soroltak nem kaphattak semmilyen segítséget. A többiek ingyenes segélyezése helyzetüktől függött, ha később a segélyezett vagy a tartásra

¹³⁹ ORMOS Mária (1998): *Magyarország a két világháború korában, 1914-1945*. Debrecen: Csokonai Kiadó, 153-154.

¹⁴⁰ CSIZMADIA Andor (1977): *A szociális gondoskodás változásai Magyarországon*. Budapest: MTA Állam- és Jogtudományi Intézet, 90.

¹⁴¹ GYÁNI Gábor-KÖVÉR György (2001): *Magyarország társadalomtörténete. A reformkortól a második világháborúig*. Budapest: Osiris Kiadó, 369.

¹⁴² Uo. 377-378.

¹⁴³ CSIZMADIA Andor (1977): *A szociális gondoskodás változásai Magyarországon*. Budapest: MTA Állam- és Jogtudományi Intézet, 83.

¹⁴⁴ Uo. 91.

¹⁴⁵ Uo. 95.

kötelezett hozzátartozó jobb anyagi helyzetbe került, vissza kellett fizetnie a segély összegét.¹⁴⁶

A magyar norma bevezetését követően foglalta hazánk törvénybe a nemzetközi egyezmények munkaügyi rendelkezéseit. Így megszületett az 1937.évi XXI. törvény, amely megállapította a legkisebb munkabért, a legnagyobb munkaidőt, a fizetéses szabadságot. Ezt követően jött létre a gyermeknevelési pótlék fizetéséről rendelkező 1938. évi XXXVI. törvény, majd az öregségi biztosítást a mezőgazdasági munkavállalókra kiterjesztő 1938. évi XXII. tc., és 1939. évi XVI. tc.. Mindez azonban nem változtatott gyökeresen a szociális problémák megoldatlanságán, csupán azoknak a számát csökkentette, akikről az államnak változatlanul gondoskodnia kellett.¹⁴⁷

A harmincas évek munkásvédelme messze elmaradt a jóléti államok, illetve a korabeli totalitárius országok hasonló intézkedései mögött. Az intézkedések haszonélvezője az ipari-városi népesség volt. A falusi, mezei munkásság, a birtokos parasztság, a gazdasági cselédség ezen intézkedésekből nem profitált, holott ők alkották a szegény népesség nagy részét.

Ezzel párhuzamosan megjelent a Darányi-kormány „társadalmi és a gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról” szóló javaslata, amely kimondta, hogy az ügyvédi, orvosi, mérnöki és az ebben a javaslatban megalapításra került sajtó- és színművészeti kamarákba a zsidók olyan mértékben vehetők fel, hogy a zsidó tagok aránya ne lehessen több, mint az összes tagok húsz százaléka. A magánvállalatok alkalmazottai között szintén csak az alkalmazottak húsz százaléka lehetett zsidó.¹⁴⁸

A törvény 1938. május 29-én lépett hatályba. Ezt követte 1939. május 5-én a második zsidótörvény, mely a fenti kvótát 6-12%-ra szállította le, miközben tovább korlátozta a zsidó származásúak elhelyezkedését.¹⁴⁹

¹⁴⁶ GYÁNI Gábor-KÖVÉR György (2001): *Magyarország társadalomtörténete. A reformkortól a második világháborúig*. Budapest: Osiris Kiadó, 377.

¹⁴⁷ CSIZMADIA Andor (1977): *A szociális gondoskodás változásai Magyarországon*. Budapest: MTA Állam- és Jogtudományi Intézet, 143.

¹⁴⁸ GRATZ Gusztáv (2001): *Magyarország a két háború között*. Budapest: Osiris Kiadó, 291.

¹⁴⁹ ORMOS Mária (1998): *Magyarország a két világháború korában, 1914-1945*. Debrecen: Csokonai Kiadó, 292.

II. AZ ORTODOX HITKÖZSÉG ÉS A HOZZÁ KÖTŐDŐ SZOCIÁLIS GONDOSKODÁSSAL FOGLALKOZÓ INTÉZMÉNYEK ÉS CIVIL SZERVEZETEK

II.1. A Budapesti Ortodox Hitközség szerkezete, működése és funkciói

Az Ortodox Hitközség 1870. október 16-án alakult meg. A hitközség elnöke Freudinger Mózes, főrabbija Scheiber Joachim lett. Így a „végzetes szakítás”¹⁵⁰ majdnem véglegessé vált, és a hitközség mind a vallási, mind a szervezeti oldalt tekintve szinte teljes mértékben elhatárolódott a neológ Budai, Pesti, illetve Óbudai Hitközségtől.¹⁵¹ Az ortodox hitközség tagjai 1888-ig közös Chevra Kadisában maradtak a neológokkal. Az ortodox szentegylet 1888-ban jött létre.¹⁵²

Az ortodox hitközség megalakulását követően, 1880-ban Kőrösi József, a századforduló egyik vezető magyarországi statisztikusa a budapesti zsidóság 3,5-4%-át tartotta ortodoxnak, azaz megközelítőleg 4000 főt.¹⁵³ 1886-ban, amikor meghalt a pesti ortodox hitközség első rabbija, az ortodox zsidók annyira szegények voltak, hogy háromnegyedük még adót sem tudott fizetni. Változás 1890-től következett be, amikor a hitközség rabbija Reich Koppel (1838-1929)¹⁵⁴ (ld. II. III. és IV. számú melléklet) lett. 1929-re a hitközségnek már 36.000 tagja volt, ami közel 20%-a Budapest zsidó lakosainak.

A neves főrabbi, Reich Koppel működésének köszönhetően már a századfordulóra kiépült az ortodoxia – vallási kötelezettségekhez elengedhetetlenül szükséges – intézményhálózata, melyhez minden esetben társultak szociális juttatások. Így megnyílt a „Tórász Emesz” jesiva előkészítő tanfolyam, létrejött a jesiva¹⁵⁵, a Sasz Chevra, a Chevra Kadisa, amely a temetéssel és a szegények temetési segélyezésével foglalkozott. Különböző segélyegyletek jöttek létre, így a „Gemilusz Cheszed” egylet, amely kamatmentes kölcsönt biztosított az arra rászorulóknak, vagy a Bikur Cholim Betegeket Gyámolító Egyesület,

¹⁵⁰ KATZ, Jakov (1999): *Végzetes szakadás. Az ortodoxia kiválása a zsidó hitközségekből Magyarországon és Németországban*. Budapest: Múlt és Jövő Könyvek

¹⁵¹ UJVÁRI Péter szerk. (1984): *Magyar Zsidó Lexikon*, Budapest: K. n., Budapesti orthodox hitközség, 157.

¹⁵² EPPLER Sándor (1937): *A budapesti zsidóság szociális munkája*. Budapest: Eppler Sándor, 10.

¹⁵³ ZEKE Gyula (1990): A budapesti zsidóság lakóhelyi szegregációja a tőkés modernizáció korszakában, 1867-1941. In.: Lendvai L. Ferenc és mások (szerk.): *Hét évtized a hazai zsidóság életében I.* Budapest: MTA Filozófiai Intézet, 174.

¹⁵⁴ FLASKÁR Melinda (2009): *Reich Koppel*. In.: <http://www.rabbi.hu/resp/flaska/koppelreich/flaskar-koppelreich2007.htm>

¹⁵⁵ Zsidó hittudományi felsőoktatási intézmény

amelynek fő feladata a betegápolás, illetve a betegek kóser¹⁵⁶ ételkészítéssel történő ellátása volt. 1912-től a hitközség ingyenes orvosi rendelőt nyitott, 1920-ban pedig létrehozta saját kórházát, melyet egy szanatórium bevételeiből működtetett. 1913-ban megépült az 1011 férőhelyes Kazinczy utcai ortodox zsinagóga. 1917 és 1921 között megnyíltak az elemi, polgári fiú- és leányiskolák, majd létrehozták a „Hanna Gyermekvédelmi Egyesület”-et, amely a rászoruló gyermekeket támogatta. Szintén a szociális egyesületeket gyarapította az 1914-ben alakult Orthodox Népasztal Egyesület, ami naponta 200 szegény zsidó számára biztosított kóser étkezést.¹⁵⁷

Az 1920 és 1944 közötti időszakban az ortodoxián belül is fontos változások zajlottak. A legnagyobb problémát az jelentette, hogy a felekezet nemcsak számában csökkent, hanem az idő elteltével egyre jelentéktelenebbé kezdett válni, mivel az olyan meghatározó ortodox központok, mint Munkács, Máramarosziget vagy Bécs, illetve a jesivák, így a pozsonyi, a huszti, a dunaszerdahelyi, a galántai és a nagysurányi is az ország határain kívül rekedtek. A problémák orvoslására 1924-ben jött létre a Tomché Jesivosz – Jesivákat Támogató Egyesület, amely a bócherek ellátását szolgáló menzák felállítását, a szegényebb sorsú bócherek¹⁵⁸ anyagi támogatását, illetve az új jesivák alapítását tűzte ki célul.¹⁵⁹ A Zsidó Újságban megjelent statisztika szerint 1930-ban hetven-nyolcvan jesiva működött.¹⁶⁰

Az új jesivák közül a legkiemelkedőbb helyet a debreceni jesiva foglalta el. Vezetője, Strasser Salamon főrabbi (Slomo Cvi, 1863-1952) a neológ Országos Rabbiképző (ld. VI. számú melléklet) ellenpontjaként felsőoktatási tanintézménnyé próbálta akkreditáltatni, de ez nem valósulhatott meg. 1938 és 1941 között a magyar hatóságok drasztikusan csökkentették a jesivák létszámát, ebben az időszakban három jesivának volt jelentős szerepe: a balassagyarmatinak, az ópályinak, illetve a pápának. Ezek, ha korlátozott létszámban is, olykor hamis papírokkal, de 1944-ig fogadták a hallgatókat. A jesivák problematikáján túl az ortodoxiának a kiházasítás, illetve a fiatalabb nemzedék pályaválasztási gondjaival is szembe kellett néznie. Ezek orvoslására különböző egyletek és segélyakciók jöttek létre.

A hitközség lélekszáma az asszimiláció, emancipáció hatására radikálisan csökkent, 1930-ban csupán 9500 főt tett ki.¹⁶¹

¹⁵⁶ Szó szerinti jelentése: alkalmas. A zsidó rituális étkezési szabályoknak megfelelő.

¹⁵⁷ FROJIMOVICS Kinga (2008): *Szétszakadt történelem (Zsidó vallási irányzatok Magyarországon, 1868-1950)*. Budapest: Balassi Kiadó. 129-130.

¹⁵⁸ A jesivák hallgatói, fiatal férfiak.

¹⁵⁹ FROJIMOVICS Kinga (2008): *Szétszakadt történelem (Zsidó vallási irányzatok Magyarországon, 1868-1950)*. Budapest: Balassi Kiadó. 260-261.

¹⁶⁰ *Zsidó Újság* VI. évf. 27. szám, 1930. július 11. 10.

¹⁶¹ EPPLER Sándor (1937): *A budapesti zsidóság szociális munkája*. Budapest: Eppler Sándor. 11.

II.2. Az ortodox oktatási intézmények, az ortodox oktatáspolitiká ¹⁶²

A talmud főiskolákra tizenhároméves kortól¹⁶³ lehetett jelentkezni bóchernek (ld. III. és IV. számú melléklet.). Más vélemény szerint a beiratkozás korhatára tíz éves kor volt.¹⁶⁴ Ezt megelőzően a jelölt chéderben vagy kis jesivákban készült fel tanulmányaira. Az oktatás leggyakrabban egészen a nősülés időszakáig folyt. Ezért különböző korú növendékek látogatták a jesivát, akiknek megnevezésére tudásszintjüknek megfelelően más-más kifejezést használtak.¹⁶⁵ A frissen beiratkozókat nevezték bocherlinek¹⁶⁶, az őket felkészítőket, akik már legalább két-három évet tanultak, cházer bóchereknek¹⁶⁷. A két szint között lévő tanulókat nevezték sir géhereknek¹⁶⁸. Ők már segítség nélkül kiismerték magukat a Talmudi szövegekben, de még nem volt kellő jártasságuk ahhoz, hogy kisebbeket taníthassanak. Az oktatás során mindenkinek ugyanazt az anyagot kellett megtanulni. A tananyag elsajátítása kora hajnaltól estig tartott, csak ekkor került sor a rebbe előadására, amelyet a kisebbek megfelelő felkészülés híján nem tudtak volna kellően értelmezni.

A jesivák sajátos rendszere szinte teljesen elkülönült az állami oktatáspolitikától, illetve annak marginális részét képezte. Az általunk vizsgált időszakban az oktatásügy irányítása hagyományosan a vallás- és közoktatásügyi miniszterek feladatkörébe tartozott. 1922 és 1931 között gróf Klebelsberg Kunó, majd 1932-től 1942-ig Hóman Bálint irányította a tárca munkáját. Mindketten a népiskolai oktatás rendszerének fejlesztését tekintették egyik legfontosabb feladatuknak.¹⁶⁹ Klebelsberg minisztersége alatt született meg a Numerus Clausus néven közismertté vált 1920:XXV. törvénycikk, amely a zsidó hallgatók egyetemre való bejutását volt hivatott korlátozni.¹⁷⁰ Ez az intézkedés főleg az állami oktatásban hangsúlyosan részt vevő neológ felekezetű zsidóságot sújtotta, de problémát okozott annak a néhány magasan képzett ortodox tanulónak is, aki megkísérelte az egyetemi felvételit. Állandó gond volt, hogy a chéderek rendszere nem illeszkedett az 1868. évi XXXVIII. törvénycikk 16. és 22. paragrafusaiban megszabott feltételrendszerhez. A tanfelügyelők ezért

¹⁶² A témáról bővebben, és e bevezetőnek is alapjául szolgált: FLASKÁR Melinda (2012): *Oktatáspolitikai diskurzusok a magyarországi ortodox zsidóságban*. In.: Egyházfórum XVII. (II. új) 35-43.

¹⁶³ DOMÁN István (2002): A magyarországi talmudiskolák tanítási és nevelési módszerei. In.: <http://www.or-zse.hu/resp/mtud2002-doman.htm>

¹⁶⁴ MOSKOVITS, Aron (1964): *Jewish Education in Hungary, 1848-1948*. New York: Bloch Publ. Company, 23.

¹⁶⁵ DOMÁN István (2002): A magyarországi talmudiskolák tanítási és nevelési módszerei. In.: <http://www.or-zse.hu/resp/mtud2002-doman.htm>

¹⁶⁶ Szó szerinti jelentése: kis bócher.

¹⁶⁷ Szó szerinti jelentése: ismétlő bócher.

¹⁶⁸ Szó szerinti jelentése: fő tananyagra járók.

¹⁶⁹ ROMSICS Ignác (2002): *Magyarország története a XX. században*. Budapest: Osiris Kiadó, 172-173.

¹⁷⁰ GONDA László (1992): *A zsidóság Magyarországon, 1526-1945*. Budapest: Századvég Kiadó, 201.

erőteljesen léptek fel ezekkel az általuk „zugiskoláknak” nevezett oktatási intézményekkel szemben annak érdekében, hogy az ortodox zsidó gyerekek nyilvános iskolákban folytassák tanulmányaikat.¹⁷¹

Annak ellenére, hogy ezeket az iskolákat módszeresen próbálták háttérbe szorítani, társadalmi funkcióik több tekintetben azonosak voltak az állami iskolákéval. Szerepet játszottak a közösségi tudat újratermelésében, a társadalmi tekintély elosztásában és újraelosztásában, bizonyos mértékben meghatározták a társadalmi mobilitás közvetítésének szerepkörét. Ugyanakkor elvégzésük nem hozott állami vagy osztálytársadalmi elismertséget. Mégis, az innen kikerülő ortodox fiatalok jelentős kulturális többletetre tettek szert, magas szintű teológiai műveltségük volt, beszéltek héberül, jiddisül, legtöbbször németül is.¹⁷²

Ezeknek a fiataloknak a támogatására, segítésére jött létre a Tomché Jesivosz, Hizroháhü és a Tiferesz Báchurim, mestereik támogatására pedig a Sasz Chevra.

II.2.1. Tomché Jesivosz

A Tomché Jesivoszt azért hozták létre az ortodox hitközség elkötelezett tagjai, hogy a szegény bóchereket támogassák. A Zsidó Újságban Deutsch Adolf sárvári gyáros javaslatára külön Tomché Jesivosz rovat indult¹⁷³, illetve számos helyen reklámozták az egyesületet, adakozásra és a helyi szervezetek megalapítására buzdítva (ld. XIII. számú melléklet). Ennek érdekében Tomché Jesivosz Sáboszt rendeztek a vidéki és fővárosi ortodox hitközségek, 1926-ban 164 ilyen rendezvényt tartottak szerte az országban. Erre, illetve sorsjegyek ki- és eladására – melyek bevételeivel az egyesület rendelkezett – azért volt szükség, mert ebben az időszakban a jesivákban tanuló több, mint 1600 bócher nagy része nélkülözött. Több olyan jesiva is működött, ahol a bócherek kenyéradagja egy hétre csupán másfél kilogramm volt.¹⁷⁴

1927-ben a bócherek megsegítésére a Tomché Jesivosz ösztöndíjpályázatot hirdetett, amelyen nem a szociális rászorultságot, hanem a tanulmányi eredményt vizsgálták. A pályázók 2 kategóriában 160-160 pengőt nyerhettek az első helyezésért, a további négy-négy helyezettnek 120 pengő került kiosztásra.¹⁷⁵

¹⁷¹ FELKAI László (1998): *Zsidó iskolázás Magyarországon, 1780-1990*. Budapest: Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, 72-73.

¹⁷² KARÁDY Viktor (1997): *Iskolarendszer és felekezeti egyenlőtlenségek Magyarországon, 1867-1945*. Budapest: Replika kör

¹⁷³ DEUTSCH Adolf (1926): A jesivák problémái. In.: *Zsidó Újság* II.évf., 1926. január 15. 2-3.

¹⁷⁴ *Zsidó Újság* II. évf. 22. szám, 1926. június 18. A „Tomché Jesivosz” gyűlése, 4.

¹⁷⁵ *Zsidó Újság* III. évf. 26. szám, 1927. július 8. Lesz jesiva-ösztöndíj! 7.

Ugyanebben az évben, majd évente többször az egyesület ruhaakciót is szervezett, mert a bóchereknek ruhára is szükségük volt. *„A téli időszak különösen nehéz helyzetbe hozza a jesivákat. Törekvő, buzgó bócherjaink rengeteget küzdenek a nincstelenséggel. Hideg szoba, foszló ruha, néha a falat kenyér hiánya mellett foglalkoznak Szent Tóránk tanaival.”* – írta a Zsidó Újság. A bócherek leggyakrabban „ruhaszükséglet” jogcímen hagytak abba egy-egy szemeszt, felfüggesztve tanulmányaikat. A ruhaakcióval az egyesület erre a problémára keresett gyógyírt.¹⁷⁶

1933-ban megszűnt a jesivák amerikai segélyezése, ezért az Országos Tomché Jesivosz Egyesületre még több feladat hárult. A Zsidó Újság cikkének tanúsága szerint a jesivanövendékek szülei minimális mértékben sem tudták már támogatni a bóchereket. Ezért az egyesület vallási köntösbe bújtatott felhívást tett közzé: *„Ha mindenkor igaz volt bölcseink szava: »vigyázzatok a szegények gyermekeire, mert belőlük fog a Tóra kiindulni«, úgy ez a mi időnkben annál inkább találó, mivel a jesivákon javarészen »bené anijim« szegények gyermeke tanul. Hagyományaink értelmében a tóratanulás támogatója részes a tóratanulás túlvilági jutalmában.”*¹⁷⁷

Az országos gyűjtési akcióhoz csatlakozott a Budapesti Igaz Tóra és Jesivákat Támogató Egylet (Dob u. 35.) és a budapesti autonóm ortodox hitközség. A hitközség vállalta, hogy Bamidbor szombatján az összes fő- és fiókházában felajánlott templomi adományokat a jesivák támogatására fordítja. Ezt a döntést azzal indokolta, hogy az 1934-es évben 160 fővárosi bócher tanult vidéken.¹⁷⁸

II.2.2. Hizrohahü

A Hizrohahü bizottság formájában működött. A jesivákban tanuló szegény sorsú diákokat látta el, havi segéllyel, ruhával és cipővel. Elnöke: óbudai Freudinger Ábrahám volt.¹⁷⁹

1927-ben a hitközséghez égisze alatt működő szervezet 100 jesivabóchert támogatott tanulmányaiban. Évente a tanulók indulásakor nagyszabású bankettet rendezett, ahol a vidékre induló ifjak szórakoztatták a hitközségi előljárókat. A bizottság célja a támogatás emelése, illetve az idősebb bócherek segítése volt, mert nem értett egyet azzal a felfogással,

¹⁷⁶ Zsidó Újság III. évf. 48-49. szám, 1927. december 15. Ruhát a rászoruló szegény talmudistáknak, 4.

¹⁷⁷ Zsidó Újság IX. évf. 19. szám, 1933. május 19. Mentsük meg a zsidóság jövőjét! 1.

¹⁷⁸ Zsidó Újság X. évf. 18. szám, 1934. május 11. Jesivanap Budapesten, 7.

¹⁷⁹ UJVÁRI Péter szerk. (1984): Magyar Zsidó Lexikon, Budapest: K. n., Budapesti orthodox hitközség, 157.

mely a jesivalátogatás felső korhatárát 18 évre tette, hiszen a nagy talmudisták tehetsége többnyire ennél előrehaladottabb életkorban bontakozott ki.¹⁸⁰

II.2.3. Tiferesz Bachurim, az Orthodox Izraelita Ifjak Önképző Egyesülete

A Zsidó Újság elsőként 1926-ban számolt be a Tiferesz Bachurim működéséről¹⁸¹, de a Tiferesz Bachurim, az Orthodox Izraelita Ifjak Önképző Egyesületének Értesítője szerint már 1920-ban is szerepelt az egyesület tervei között országos összejövétel szervezése.¹⁸² 1926-ban a szervezet – ekkor fővárosi központtal – úgy döntött, hogy országos lefedettségű hálózatot hoz létre céljainak minél széleskörűbb megvalósítása érdekében. A szervezet budapesti elnöke ekkor óbudai Freudiger Sámuel (Ld. XVII. számú melléklet) volt.¹⁸³ Később az egyesület elnöki pozícióját Budapesten Stern Mór foglalta el.¹⁸⁴

1931-ben a Tiferesz Bachurim saját újságot indított, Tiferesz Bachurim, Az Orth. Izr. Ifjak Önképző Egyesületének Értesítője címmel, mely három éven keresztül, évi 10 számmal jelentkezett.

Az értesítő szerint az egyesület egyik célja, *„azon elv felállítása, hogy nem lehet Budapest területén oly volt Jesivebocher, vagy vallásához ragaszkodó fiatalember, aki nem tagja a Tiferesz Bachurimnak.”*¹⁸⁵

A fő cél azonban a Tóratanulás volt. Az egyesület saját magát az egyetlen olyan zsidó ifjúsági szervezetnek aposztrofálta Budapesten, ahol komolyan Tórát tanulnak.¹⁸⁶

Az egyesület chanukakor rendszeresen gyűjtést szervezett a szegénysorsú jesivabócherek számára.¹⁸⁷

A Tiferesz Bachurim ezen kívül a fiatalok üdültetésével is foglalkozott. Ennek keretében a fiatal fiúk 14 éves kortól 17 éves korig Nógrádbercelen¹⁸⁸, friss levegőn, egészséges környezetben, a vallási előírások szigorú betartása mellett kaptak vallási képzést. Az üdültetés szervezői óbudai Freudiger Sámuelné, illetve Binéter Jenőné voltak.¹⁹⁰

¹⁸⁰ Zsidó Újság III. évf. 17. szám, 1927. május 6. A budapesti aut. ort. izr. hitközség, 10.

¹⁸¹ Zsidó Újság II. évf. 25. szám, 1926. július 2. Az orthodox zsidó ifjúság szervezése, 12.

¹⁸² Tiferesz Bachurim, Az Orth. Izr. Ifjak Önképző Egyesületének Értesítője. II. évf. 3. szám, 1932. április hó, Ki nem ismeri, 1.

¹⁸³ Zsidó Újság II. évf. 25. szám, 1926. július 2. Az orthodox zsidó ifjúság szervezése, 12.

¹⁸⁴ Tiferesz Bachurim, Az Orth. Izr. Ifjak Önképző Egyesületének Értesítője, 1931. október 26. Meghívó, 5.

¹⁸⁵ Tiferesz Bachurim, Az Orth. Izr. Ifjak Önképző Egyesületének Értesítője, 1931. június 3. Beköszöntő, 1.

¹⁸⁶ Tiferesz Bachurim, Az Orth. Izr. Ifjak Önképző Egyesületének Értesítője, 1931. szeptember 11. Jesivebocherok, 10.

¹⁸⁷ Egyenlőség 1930. január 11. A budapesti Tiferesz Bachurim, 12.

¹⁸⁸ Zsidó Újság VIII. évf. 25. szám, 1932. július 1. A bpesti Tiferesz Bachurim üdülőtelepe Nógrádbercelen, 3.

¹⁹⁰ Zsidó Újság IX. évf. 18. szám, 1933. május 12. A budapesti T. B. üdültetési akciója, 2.

Amikor a civil szervezet országos hatáskörűvé fejlődött, a jesivabócherek anyagi támogatásán és fiatal fiúk üdültetésén túl a végzett bócherek elhelyezésével kezdett foglalkozni. Létrehozta a „Smirasz Sáborsz Bizottság”-ot, melynek az volt a célja, hogy felhívja az ortodox társadalom figyelmét, hogy a szombattartó iparosok, illetve kereskedők termékeit részesítse előnyben, illetve ha az előbb említett vállalkozóknak munkaerőigényük van, akkor náluk jelentsék be, és számukra alkalmazottat közvetítsenek.¹⁹¹ A bizottság a főváros VI. kerületében a Laudon u. 3. alatt működött.¹⁹² Később az iroda átköltözött a VII. kerületbe, a Kazinczy u. 27-be.¹⁹³ 1931-ben a VIII. kerületi Tiferesz Bachurim tagoknak külön csoportja alakult.¹⁹⁴ Őket követte 1932-ben a lipótvárosi csoport, melynek 40 tagja volt, ezek több, mint fele jesivát végzett. A fiókegyesület székhelye a Csáky u 9-ben volt.¹⁹⁵

A szervezet vezetői abban bíztak, hogy ha állásközvetítő irodát szerveznek, akkor a bócherek álláshoz jutnak; a biztos megélhetés reménye miatt többen jelentkeznek majd bóchernek, és emiatt megnő a jesivában tanulók száma.

Az állásközvetítéssel kapcsolatos szolgáltatás sikeres volt. Az irodánál kerestek nyomdászt, üvegest, szabósegédet, fűszerest és egyéb foglalkozású szakmunkás dolgozókat.¹⁹⁶

A különböző foglalkozási ágakból 733 álláskereső jelentkezett, hogy kiközvetítsék. A vállalkozók és szakmunkáscég vezetők munkaerőigénye 148 fő volt, melyet majdnem teljes mértékben sikerült kielégíteni. Az iroda közvetítése 137 esetben járt sikerrel.

Ezért a szervezet felhívást tett közzé annak érdekében, hogy a hozzá befutó munkaerőigényeket növelni tudja: *„A jelentkezett 733 munkakereső közül 596-ot nem tudunk munkához juttatni. 596 ember, akik szombatot akartak tartani, de nem tudtunk nekik segédkezet nyújtani. Szombattartó gyárosok, iparosok, kereskedők! Hozzatok fordulunk: nem tudnátok munkaalkalmat adni ifjú, dolgozni, de szombatot megtartani akaró karoknak?! Gondolkozzatok és adjatok jelentést Bizottságunknak. A zsidóságot mentitek meg.”*¹⁹⁷

¹⁹¹ Zsidó Újság IX. évf. 4. szám, 1933. január 27. Felhívás az ortodox társadalomhoz, 9.

¹⁹² Zsidó Újság IX. évf. 19. szám, 1933. május 19. Felhívás az orthodox társadalomhoz, 9.

¹⁹³ Zsidó Újság IX. évf. 40. szám, 1933. november 3. A szombattartók állásközvetítése, 10.

¹⁹⁴ Tiferesz Bachurim, Az Orth. Izr. Ifjak Önképző Egyesületének Értesítője. 1931. szeptember 11. Hozzászólás a VIII. ker. Tiferesz Bachurim megszervezéséhez, 5.

¹⁹⁵ Tiferesz Bachurim, Az Orth. Izr. Ifjak Önképző Egyesületének Értesítője. II.évf. II. szám, 1932. március hó, Ifjúsági élet a Lipótvárosban, 4.

¹⁹⁶ Zsidó Újság X. évf. 12-13. szám, 1934. márc. 30. A Bp-i Tiferesz Bachurim Smirasz Sabbosz bizottsága, 17.

¹⁹⁷ Zsidó Újság X. évf. 7. szám, 1934. február 15. A szombat érdekében! Az Orsz. Tiferesz Bachurim Smirasz Sabbosz kiáltványa, 8.

A szervezet céljainak elérése érdekében a következő évben a Budapesti Autonóm Orthodox Izraelita Hitközség elöljáróságát kérte fel, hogy felhívást tegyen közzé a Zsidó Újságban, mely a címlapján közölte azt.¹⁹⁸ (Ld. XVIII számú melléklet.)

Az állásközvetítésen, a tanuláson és a nyaraltatáson túl a szervezet a Szentföldön élő zsidók lelkiüdvével is foglalatostkodott. Klein Márkusz „*óva inti az ifjúságot a 45000 tagot számláló zsidóitan »Hisztadrut Haovdim« (munkásszervezet) vallás- és erkölcsromboló munkájától Palesztinában!*” Sussman rabbi szerint „*a mi lelkes és odaadó ifjúságunkra vár az a nemes feladat, hogy a helyzeten erejükhez mérten változtassanak.*” A prédikátor „*elvárja az Erec Jiszróélba készülő ifjaktól, hogy önfeláldozó katonái lesznek a hamisítatlan orthodox gondolatnak.*”¹⁹⁹

A Tiferesz Bachurim viszonya azonban nem volt felhőtlen a hitközséggel. Ugyanis az egyesület határozati formában kimondta, hogy csak ortodox szülők szigorúan vallásos gyermeke részesülhet segélyben, csak méltányolandó esetben kaphat támogatást kevésbé vallásos vagy neológ fiatalember. Ezzel szemben az ortodox hitközség egy olyan ifjúnak ítélte oda a segélyt, akinek ortodox szülőktől való származását kivéve semmilyen kapcsolata nem volt az ortodoxiával, és vallástalan zsidó egyesületeknek volt a tagja. Ugyanakkor a Tiferesz Bachurim által ajánlott vallásos fiatalembereket a hitközség nem támogatta, ügyüket nem tárgyalta.²⁰⁰

Emlékiratában a Tiferesz Bachurim követelte, hogy az ortodox hitközség minden ifjúsági ügyet közvetlenül az ő bevonásukkal tárgyaljon, és a Pártfogó Irodában alkalmazott, ifjúsági ügyekkel foglalkozó tisztviselő kéthetente számoljon be az egyesületben végzett munkájáról, továbbá a hitközség hozzon létre nyelvi és ipari átképző tanfolyamokat, az egyesületet bevonva, méltányos áron. Ezen kívül pedig tegyék lehetővé, hogy a Tiferesz Bachurim által támogatott jesivatanulók méltányos áron juthassanak el Erec Jiszroélba²⁰¹²⁰².

II.2.4. Sasz Chevra

A Sasz Chevra 1893-ban jött létre. Az alapítók: óbudai Freudinger Mózes, dr. Schächter Jakab, R. Mayrem Trébitsch. A megalapításnál sokat segédkezett Reich Koppel főrabbi, aki

¹⁹⁸ Zsidó Újság XII. évf. 5. szám, Ifjúságunk elhelyezkedéséért – A budapesti orthodoxia akciója, 1.

¹⁹⁹ Zsidó Újság X. évf. 24. szám, A budapesti orth. Ifjúság ünnepélye, 7.

²⁰⁰ Az Orth. Izr. Ifjak Önképző Egyletének, a budapesti Tiferesz Bachurimnak emlékirata a budapesti aut.orth. izr. Hitközség Elöljáróságához, 4.

²⁰¹ Jelentése: Izrael földje. Ekkor Izrael, mint állam, még nem létezett.

²⁰² Az Orth. Izr. Ifjak Önképző Egyletének, a budapesti Tiferesz Bachurimnak emlékirata a budapesti aut.orth. izr. Hitközség Elöljáróságához, 10-11.

kikötötte, hogy minden ülésre el kell őt hívni. Az egyesület célja a Talmudtanulás népszerűsítése, a szegény Talmudtudósok támogatása. Első elnöke Strausz J. volt, akit 1900-tól 1917-ig Mautner Feisch, majd Klein Márkusz követett. Első helyisége a fővárosban, a VII. kerület, Rumbach utca 6. szám alatt volt, majd a civil szervezet a Kazinczy u 52. alá költözött, végül az Orczy házban (VII. kerület, Király utca 1. II. emelet) kapott helyet. A 30-as években itt működött, és Talmudtanulással kapcsolatos összejövetelein akár napi 400 ember is megfordult.²⁰³

1934-ben az egyesület teljes bevételét, 12000 pengőt a szegény tóratudósok támogatására fordította.²⁰⁴

II.3. Az ortodox egészségügyi ellátás és idősgondozás

Az ortodox egészségügyi ellátás megszervezése azért volt fontos és lényeges az ortodox hitközség számára, mert a kórházakban nehézkes volt a betegek rituális ételkészítéssel való ellátása. Ennek megvalósítására hozták létre a Bikur Cholim egyesületet, melynek a kóser ételkészítés és a betegek látogatásán túl legfőbb célja volt, hogy egy ortodox kórházat létesítsen. A rituális ételkészítéssel való ellátást egy másik segélyegylet, az Áhávész Réim is biztosította, a két szervezet között volt felosztva területileg maga a főváros.

Dr. Borszéky Károly egyetemi tanár, a Rókus Kórház igazgatója a következőket írta az Ahavas Réim Felebaráti Szeretetegyletről:

*„Tekintettel arra a gyakori tapasztalatra, hogy az izraelita betegek, ha rituális ételkészítésben nem részesülnek, inkább kiteszik magukat betegségükre hátrányos, hiányos táplálkozásnak, sőt éhezésnek is. Az Áhávész Réim rituális ételkészítési tevékenységével emberbaráti szolgálatot tesz és mint ilyen, támogatásra érdemes.”*²⁰⁵

Emellett 1920-tól működött a Bíró Dániel Kórház, 70 ágygal. A Magyar Zsidó Lexikon szerint ekkoriban ez volt az egyetlen ortodox kórház a világon.²⁰⁶ Chevra Kadisa kórháza 166 ágygal üzemelt. Itt kezeltették magukat a vidéki főbbek, hitközségi elöljárók is, és a férőhelyek száma a fővárosiak számára sem volt elégséges. Tehát nagy szükség volt az előbb említett szervezetek munkájára. 1931-ben hozták létre a Budai Izraelita Szentegylet kórházát a Maros utcában, ám az ágyszám ezzel együtt sem volt elégséges.

²⁰³ Zsidó Újság IX. évf. 7. szám, 1933. február 17. A budapesti orth. Saszchevra jubiláris ünnepe, 3.

²⁰⁴ Zsidó Újság X. évf. 12-13. szám, 1934. március 30. A Bpesti Orth. Sasz Chevra, 16.

²⁰⁵ „Igen tisztelt Közgyűlés!” kezdetű irat, 1931. május 25. In.: Magyar Zsidó Levéltár (MZSL) Ahavas Reim iratai GN 1/4 Áhávész Réim Felebaráti Szereteti Egylet Jegyzőkönyvek 1928-1932.

²⁰⁶ UJVÁRI Péter szerk. (1984): Magyar Zsidó Lexikon, Budapest: K. n., Budapesti orthodox hitközség, 157.

Ezért az ortodox hitközség a szegények számára ingyenesen igénybevehető ambulanciát is üzemeltetett a Kertész utca 32-ben.

A munkaképtelen, beteg idősök számára több ortodox aggok háza működött: a Rezső téren, a Városmajor utcában, az Erzsébet körúton és az Alma utcában.

Mindezek ellenére azonban nem sikerült megvalósítani az összes ortodox beteg és idős ellátását, sokan kényszerültek állami intézményekben, vagy a neológ hitközség intézményeiben kezeltetni magukat.

II.3.1. A Bíró Dániel Kórház és a Chevra Kórháza

A Chevra Kadisa szervezetéből eredeztethető, ortodox kórház megépítésének gondolatát Dr. Friedmann Izidor orvos, a Chevra elnöke vetette fel. A kórház létesítésére Braun Bernardo hozott létre egy alapítványt. A kórház „A budapesti orthodox izr. Hitközség Bíró Dániel Kórháza” néven nyílt meg 1920-ban, a Városmajor utca 64-66. szám alatt. 40-50 férőhellyel rendelkezett, igazgató főorvosa Rosenák Miksa volt.²⁰⁷

Később már 70 ágygal működött, és éves betegforgalma megközelítette az 1000 főt.²⁰⁸

Az ortodox hitközség egyhangú lelkesedéssel hozott határozatot 1928 júniusában, Dr. Friedmann Izidor elnöklete mellett, miszerint felépítik a városmajori ortodox Szanatórium mellett, a Kis-svábhegyi úton a legújabb higiénés követelményeknek megfelelő gyógyintézetet. Aggok, és gyógyíthatatlanok elhelyezéséről gondoskodnak majd, illetve az eddig nélkülözött szülészeti és nőgyógyászati osztály is ott nyer elhelyezést.²⁰⁹

1929-ben a Zsidó Újság hosszabb cikkben számolt be a kórház működéséről, amelynek gyönyörű kertje volt, és amelyben a rászorulókkal mellett a budapesti, a váci, a nagyvárad, büdszentmihályi rabbik is kezeltették magukat.²¹⁰

Az Egyenlőségben 1929-ben írtak arról, hogy érdekes pert indított Bíró Dániel testvére, magyaros nevén Braun Bernát, aki kilenc évvel azelőtt a kórház épületének árát adományozta az ortodox hitközségnek testvére emlékére, aki korábban Olaszországban hajózási vállalatot vezetett. A per során Bernardo azt állította, hogy ő csak ideiglenesen adta a hitközségnek a kórházat, amíg bejegyzésre nem kerül saját alapítványa. Az ortodox hitközség teljes

²⁰⁷ Uo. 157.

²⁰⁸ DR. STRAUSZ Imre: Egy zsidó kórház 1944-ben, Emlékezés-vázlat ötven év múltán. In: *Múlt és Jövő* 1994/4, 49.

²⁰⁹ *Zsidó Újság* IV. évf. 21. szám, 1928. június 1. Uj orth. gyógyintézet lesz Bp.-en, 10.

²¹⁰ *Zsidó Újság* V. évf. 35. szám, 1929. szeptember 6. A Városmajor-szanatóriumban, 5.

elnökségét, választmányát kihallgatta a bíróság, és arra a következtetésre jutott, hogy az ingatlan a hitközség részére szánt ajándék volt, így vissza nem perelhető.²¹¹

1934-ben a Bíró Dániel Kórház vezetősége átalakult: ideiglenesen Dr. Sulzer Andor főorvost, a belgyógyászat korábbi vezetőjét bízták meg a kórház igazgatásával. Kórházi sebészfőorvossá Scheiber Vilmost, belgyógyászfőorvossá pedig a Korányi-díjas Ernst Zoltánt nevezték ki, aki a cukorbetegség és a sárgaság kutatása kapcsán ért el rendkívüli eredményeket.²¹²

1919-ben hozták létre a Chevra Kadisa Szeretetkórházát, amely az Amerikai úton állt. A kórház 166 ágygal rendelkezett, az épületben évente 1500-1800 beteg is megfordult.²¹³ Az intézmény ma is működik.

1931-ben hívták életre a Budai Izraelita Szentegylet kórházát a Maros utcában. Sebészeti, bel-, és nőgyógyászati osztálya volt, és az évente felvett betegek száma elérte az ezret.²¹⁴

II.3.2. Nyilvános ambulancia

Az ortodox hitközség a kórházon kívül nyilvános ambulanciát is üzemeltetett, melynek szintén Rosenák Miksa volt a vezetője. A rendelő 1912-ben nyílt meg a Kertész utca 32. szám alatt. Az izraelita vallású szegények itt díjtalan orvosi vizsgálatban, kezelésben, illetve esetenként ingyenes gyógyszerellátásban részesülhettek.²¹⁵ Más források szerint a rendelőintézet csak 1922-ben nyílt meg és évi 8000 beteget látott el.²¹⁶

II.3.3. Bikur Cholim

Az Egyesületet Sussmann Wolf pesti rabbi alapította 1871-ben.²¹⁷ A Zsidó Lexikon szerint célja: a betegek gyámolítása és rituális étellel való ellátása volt.²¹⁸

²¹¹ *Egyenlőség* 1929.április 20. Érdekes per a budapesti orthodox kórház körül. A bíróság Braun Bernát adományát ajándéknak és nem alapítványnak értelmezte, 30.

²¹² *Egyenlőség* 55. évf. 30. szám, 1935. július 27. A városmajori ortodox zsidó kórház új vezetői, 8.

²¹³ DR. STRAUSZ Imre: Egy zsidó kórház 1944-ben, Emlékezés-vázlat ötven év múltán. In: *Múlt és Jövő* 1994/4, 49.

²¹⁴ Uo.

²¹⁵ UJVÁRI Péter szerk. (1984): *Magyar Zsidó Lexikon*, Budapest: K. n., Budapesti orthodox hitközség 157.

²¹⁶ DR. STRAUSZ Imre: Egy zsidó kórház 1944-ben. In: *Múlt és Jövő* 1994/4, 49.

²¹⁷ LÖWY Samu: Hetvenéves egyesületünk története. In.: Dr. Stern Samu: *Hetven év a betegek szolgálatában, 1871-1941. Emlékkönyv az „Országos Bikur Cholim Betegeket Gyámolóó Egyesület” hetvenéves fennállása alkalmából*. Budapest: Egyesületi kiadás, 10.

²¹⁸ UJVÁRI Péter szerk. (1984): *Magyar Zsidó Lexikon*, Budapest: K. n., Budapesti orthodox hitközség 157.

Az egyesület első elnöke Fleischmann Mór volt, akit dr. Schächter Jakab fiatal orvos követett. Az ő nevéhez fűződik, hogy a világ zsidóságának elit családjai is az egyesület tiszteletbeli tagjaivá váltak, így a bécsi, a párizsi Rotschild család, illetve a Buday-Goldberger és a Hatvany-Deutsch, valamint a Latczkó, Porgesz és Hirsch családok, akik aztán jelentős összeggel járultak hozzá a szervezet költségvetéséhez.²¹⁹

Dr. Schächtert Mauthner Antal követte az elnöki székben, majd helyét ismét Schächter Jakab vette át. Az egyesület az első városi segélyt, 100 Ft-ot, 1895-ben kapta. Később a M. Kir. Belügyminisztérium engedélyezte, hogy az egyesület perselyekben adományt gyűjthessen. Kezdetben az engedély a fővárosra szólt, majd kiterjesztették országos szintre. A Belügyminisztérium anyagilag is támogatta az egyesületet: 1910-től 1920-ig évente 600 korona segély utalt ki neki.²²⁰

1915-ben elhunyt az egyesület elnöke, Schächter Jakab, és helyére Ernst Frigyes került, ám csak rövid ideig, ugyanis 1919-ben ő is elhalálozott. Ekkor az egyesület vezetésével Dr. Sebestyén Antal, addigi alelnököt bízta meg a szervezettel.²²¹

1921-ben a Joint Distribution Committee 200.000 koronával támogatta a Bikur Cholim-ot. Ekkor az elnök megszervezte, hogy az egyesület orvosi gárdája, a lakásukon fekvő szegénysorsú betegeket látogassa és gyógyítsa, mivel az ekkor már működő ingyenes ambulancia csupán járóbeteg-ellátással foglalkozott.²²²

Az 1925-ös beszámolóban a szervezet tevékenységét illetően számot adott a hittestvérek ingyenes kórházi étkeztetéséről, orvossal, gyógyszerrel, pénzbeli segéllyel való ellátásáról. Az egyesület legfőbb célja egy országos zsidó közkórház létrehozása volt.²²³

A bent fekvő betegek ingyenes rituális étkeztetését a fővárosban kórházanként felosztották, a civil szervezet és az Ahavas Reim között létrejött megállapodás következtében.²²⁴

1928-ban a Zsidó Újság is beszámolt az egyesület tevékenységéről. Eszerint a nagy nyomor miatt délelőttönként a civil szervezetnek átlagosan 30 receptre kellett ingyenes orvosságot kiutalni, a közkórházakban fekvő betegek ellátása mellett.²²⁵

²¹⁹ LÖWY Samu: Hetvenéves egyesületünk története. In.: Dr. Stern Samu: *Hetven év a betegek szolgálatában, 1871-1941. Emlékkönyv az „Országos Bikur Cholim Betegeket Gyámolóító Egyesület” hetvenéves fennállása alkalmából.* Budapest: Egyesületi kiadás, 11.

²²⁰ Uo. 13-14.

²²¹ Uo. 15.

²²² Uo. 16.

²²³ *Egyenlőség* 44. évf. 5. szám, 1925. január 31. Az Országos Bikur Cholim, 15.

²²⁴ EPPLER Sándor (1937): *A budapesti zsidóság szociális munkája.* Budapest: Eppler Sándor, 19.

²²⁵ *Zsidó Újság* IV. évf. 47. szám, 1928. november 23. A Bikur Cholim munkája, 12.

Ezért a Bikur Cholim elhatározta, hogy ortodox zsidó országos közkórházat hoz létre, mert csak így látta biztosíthatónak legfőbb célját, mely a szegény ortodox zsidó betegek ellátása volt. Bár a közkórház csak terv maradt, a kezdeményezés sikerét jelzi, hogy számos nagyobb hitközség biztosította a szervezetet támogatásáról.²²⁶

Az 1931-es tisztújításon Dr. Rakonitz Dezsőt választották meg elnöknek, az alelnök Dr. Deutsch Emil lett. Igazgatóvá Ernst Márkuszt és Spitz Hermannt nevezték ki.²²⁷

1932-ben az egyesület „Szeressük egymást!” felkiáltással, sajátos szemléletére utaló cikket tett közzé az Egyenlőség hasábjain: *„A Bikur Cholim beteggyámoló egyesület támogatásért fordul a társadalomhoz. ...Április 16-án a postatakarékpénztár az egyesülethez visszajuttatott egy befizetési szelvényt, mely egypengős adományról számolt be. Az értesítőszelvény hátlapján a következő szöveg olvasható: »Szeressük egymást! ... Dr. Schleinger László, a tiszafüredi róm. Kath hitk. Világi elnöke.« Az igaz szeretet nemes talajáról fakadó emelkedett emberbaráti megnyilatkozás szép dokumentuma annak, hogy az igaz férfiak a mai zilált korszakban sem tántorodnak el az igazság sziklaszilárd talajáról...»*²²⁸

Látható, hogy az egyesület tevékenységében és közleményeiben megjelent egyfajta ideológiai váltás, amikor is a kezdeti ortodox világképtől eltávolodva, a neológ megnyilatkozások stílusjegyeit vette fel. Egyre gyakrabban tájékoztatott az egyesületi élet eseményeiről a neológ sajtó hasábjain, sőt a neológ világkép elemei: az asszimiláció és a felekezeti különbség nélküli többségi társadalomnak való szociális segítségnyújtás és ennek viszontvárása is megjelent sajtóközleményeiben – ahogy ezt az előzőekben idézett cikk is jól példázza –, ám gyakorlati szociális tevékenysége során nem valósította meg ezeket az elveket.

Ugyanakkor az egyesületnek 1934-ben még mindig egy ortodox zsinagógában volt a székhelye (VI. Dessewffy u. 23.), és közgyűléséről az ortodox Zsidó Újság számolt be. Eszerint az év folyamán több, mint 15 ezer ebédet szolgáltatott ki különböző kórházakban és klinikákon a szegénysorsú betegek között, és több, mint 1500 esetben jelentek meg az egyesület orvosai a szegények lakásain, ahol több ezer pengő értékű gyógyszert osztottak szét. A szervezet keretein belül hitoktatás is folyt, amelyen több, mint 50 gyermek részesült héber oktatásban. A tisztújításon Dr. Rakonitz Dezsőt választották elnöknek, Mayer Miksát és Klein Boldizsárt pedig alelnöknek.²²⁹

²²⁶ Zsidó Újság IV. évf. 22. szám, 1928. április 28. Orthodox zsidó országos közkórház, 10.

²²⁷ Egyenlőség 51. évf. 28. szám, 1931. május 2. Az Orsz. Bikur Cholim Egyesület, 15.

²²⁸ Egyenlőség 52. évf. 31. szám, 1932. május 7. Szeressük egymást! 12.

²²⁹ Zsidó Újság X. évf. 12-13. szám, 1934. március 30. Az Országos Bikur Cholim közgyűlése, 14.

Az egyesület az Orthodox Izraelita Nőegylettel közösen ugyanebben az évben Szeretetotthont létesített a VII. kerületben, az Erzsébet körút 34. alatt. Ebben a Szeretetházban 6 arra rászoruló idős férfi, és 6 nő nyerhetett elhelyezést. Az egyesület kizárólag „szigorúan vallásos életmódot folytató férfiakat és nőket” kívánt fogadni²³⁰; az ortodox világképnek megfelelően a zárt közösségen belül próbált segítséget nyújtani az arra érdemes izraelita rászorulóknak.

Három évvel később az egyesület 12 ezer adag ebédet osztott ki, és 1600 esetben nyújtott orvosi segítséget és ilyenkor, ha szükséges volt, a gyógyszert is díjtalanul utalta ki. A szervezet távlati céljaként Dr. Rakonitz Dezső elnök egy orthodox zsidó fiúárvaház létesítését tűzte ki.²³¹

Az árvaház szükségességét Ehrenfeld Márton így indokolta: *„Minden árva a Tóra közösségének szent örököse. A szülő, aki sokszor oly végtelenül nehéz körülmények között tesz eleget a Tóra egyik legelső törvényének, joggal elvárhatja, hogy a Tóra társadalma odaálljon ivadéka mellé, ha ő egyszer nincs többé. Nem elég szép szavakkal hirdetni az egyes micvók fontosságát! ... Amíg nincs Orthodox Zsidó Árvaház, addig nagyon csekély a valószínűsége annak, hogy az életbe kivetett gyermek megállja a helyét úgy, hogy hű gyermeke maradjon a Tórának.”* – írta az egyesület előljárósági tagja.²³²

Tehát az intézményt az ortodox gyermekek megfelelő vallási szocializációja érdekében volt szükséges létrehozni. Ez az idézet alátámasztja a dolgozat azon tézisé, mely szerint: az ortodoxia célja szociális intézkedéseivel a zárt vallási közösség fenntartása, erősítése, a vallási szocializáció mélyítése; illetve igazolja azt a tézist is, mely szerint: az ortodoxia szociális intézkedéseit kizárólag saját híveire terjeszti ki.

II.3.4. Ahavasz Reim Országos Felebaráti Szeretetegylet

Az Ahavasz Reim jelentése: felebaráti szeretet. Az egyesület teljes neve – ahogy más ortodox egyesületeknél is megfigyelhető – egy héber kifejezés, mely mellett szerepel magyar tükörfordítása.

²³⁰ Zsidó Újság X. évf. 12-13. szám, 1934. március 30. Az Országos Bikur Cholim, 17.

²³¹ Zsidó Újság XIII. évf. 12-13. szám, 1937. március 26. Az Orsz. Bikur Cholim, 11.

²³² EHRENFELD Márton: ... És ami még nincs, de legyen: az Árvaház! In: Dr. Stern Samu: *Hetven év a betegek szolgálatában, 1871-1941. Emlékkönyv az „Országos Bikur Cholim Betegeket Gyámolító Egyesület” hetvenéves fennállása alkalmából*, 28-30.

Az Ahavasz Reim Országos Felebaráti Szeretetegyletet 1900-ban alapították,²³³ célja a közkórházakban fekvő zsidó betegek ételmezése és saját lábadozó otthon létesítése volt.

Az egyesület vallási–ideológiai háttérét jól tükrözi egy, a közgyűlésén 1932. december 25-én elhangzott beszéd részlete:

*„Az „Áhávász Réim” nevéhez híven az igazi felebaráti szeretetet gyakorolja. Jót cselekszik a kórházakban sínylődő szegény szenvedő zsidó hittestvéreinkkel, akik idegen környezetben testvéreinktől távol várják testük és lelkük gyógyulását...Hagyományunkban vita tárgyát képezik a Cedokó és Gemilusz Heszed fogalmai. A Cedokó igazságtevést, az életben előforduló látszólagos igazságtalanságok kiegyenlítését jelenti. A Cedokót pénzzel gyakorolja az ember, szeretetet pénzzel és személyes szolgálattal. Egyesületünk a jó erényeit együttesen gyakorolja, mert tevékenységétől jutalmat nem vár. Ez olyan, mint a nap üdítő melege, amely minden emberfiára, szegényre, gazdagra egyaránt sugározza a szeretet fénykévét és senkitől sem várja, hogy visszasugározza éltető áldását. Szeretetet gyakorlunk a szegény kórházi betegekkel...”*²³⁴

Az egyesület pénzsegéllyel, szükség esetén meleg ruhával is segítette a kórházakból kikerülő betegeket, hogy a lábadozás ideje alatt egészségüket jobban óvhasák.²³⁵

Az egyesület elnöke ebben az időszakban Berger Miksa (Ld. XV. számú mellékelet), alelnöke Bródy József, a hölgyválasztmány elnöke Dr. Grossmann Artúrné volt.

1923-ban Berger Miksa lemondott tisztségéről. Ezt az egyesület nagy sajnálattal vette tudomásul, és érdemei elismerésül díszelnökké választották.

A szervezet beszámolója szerint a növekvő drágaság miatt az egyesület csupán két közkórházban tudta a betegek ételmezését ellátni.²³⁶

A következő évben azonban gyűjtést kezdtek szervezni lábadozó otthon létrehozására.²³⁷

1928-ban az egyesület taglétszáma 950 fő, bevétele 13183, kiadása 12272 pengő volt²³⁸, elnökévé Ungár Ármint, alelnökévé Breitner Sándort és Pollák Jakabot választották.²³⁹ Ebben az évben az egyesület összesen 362 beteget ételmezett, akik átlagosan egyenként 21 napig vették

²³³ Egyenlőség 50. évf. 16. szám, 1930. január 18. Az „Áhávász Réim”, 21.

²³⁴ „Igen tisztelt Közgyűlés!” kezdetű irat, 1932. december 25. In.: Magyar Zsidó Levéltár (MZSL) Ahavasz Reim iratai GN 1/4 Áhávász Réim Felebaráti Szeretet Egylet Jegyzőkönyvek, 1928-1932.

²³⁵ Egyenlőség 41. évf. 51. szám, 1922. december 22. Az „Áhávász Reim”, 10.

²³⁶ Egyenlőség 42. évf. 27. szám, 1923. július 7. Az „Áhávász Réim”, 13.

²³⁷ Egyenlőség 43. évf. 38-39. szám, 1924. szeptember 27. Az Áhávász Réim Egylet, 19.

²³⁸ DR. CSORNA Kálmán (1930): *A szegénygondozás Budapesten*. Budapest: Budapest Székesfőváros Házinyomdája, 220.

²³⁹ Jegyzőkönyv, 1928. szeptember 26. In.: Ahavasz Reim iratai GN 1/4 Áhávász Réim Felebaráti Szeretet Egylet Jegyzőkönyvek 1928-1932.

igénybe a kóser étkezést. Pészachkor, amikor sajátos vallási szabályok nehezítették az ételkészítéssel történő ellátást,²⁴⁰ összesen 21 beteget ételmeztek.²⁴¹

Az 1929-es tisztújításon az egyesület elnökévé Ungár Ármint választották, egyházi elnöke Dr. Fischer Benjámin lett.²⁴²

A szervezet ortodox voltát igazolja, hogy Dr. Fischer Benjámin a neológ hitközséghez tartozó, de szellemében status quo Rumbach utcai zsinagóga rabbija volt, és ortodox előképzettséggel rendelkezett.²⁴³

Az alelnökök: Breitner Sándor, Dukesz D. Arnold, Kellner Adolf, Rosner Rudolf. A tisztviselőket 3 év időtartamra választották.²⁴⁴ A tisztújítást a PIH dísztermében tartották.²⁴⁵ Ez azzal magyarázható, hogy a szervezet egyik vezetője, Dr. Fischer Benjamin – bár felfogásában nem, de – formálisan a neológiához kapcsolódott, és jó viszonyt ápolt a Pesti Izraelita Hitközséggel.

1929-ben az egyesület a Szent István Kórház, a Mária utcai Kórház, a Telepy utcai Kórház, a Kun utcai Kórház, a Szent János Kórház, és a Nagyalföldi Kórház zsidó betegeinek étkeztetéséről gondoskodott, továbbá a házi kezelésben lévő betegek rituális ételmezését látta el.²⁴⁶

1929 januárjában az egyesület kórházban fekvő ételmezettjeinek száma napi 14 és 16 fő között változott. A betegek ellátását díjmentesen vállalták el, nem foglalkoztak a testvéregyesület, a Bikur Cholim²⁴⁷ kompetenciájával és az Apponyi poliklinika betegét is ételmeztek. Minden egyes esetben segítséget nyújtottak, amikor hozzájuk fordultak, nem utasítottak el senkit.²⁴⁸ A Pészachkor rituális ételmezésben részesített betegek száma 21-ről 32

²⁴⁰ Ezen az ünnepen nem lehet kovászost enni, és olyan edényből étkezni, ami korábban kovászossal érintkezett, ezért ilyenkor külön porcelán étkészletre van szükség.

²⁴¹ Az Áhávász Réim Országos Felebaráti Szeretet Egylet évi jelentése, 1929. június hó 16-án tartott évi rendes közgyűlésre. In: *MZSL Ahavasz Reim iratai GN 1/4 Áhávász Réim Felebaráti Szeretet Egylet Jegyzőkönyvek 1928-1932.*

²⁴² *Egyenlőség* 49. évf. 40. szám, 1929. június 22. Hírek az ortodoxiából. Az „Áhávász Réim” Orsz. Felebaráti Szeretet Egylet, 15.

²⁴³ DEUTSCH Gábor (2007): *Dr. Fischer Benjámin és a modern ortodoxia.* In.: <http://www.or-zse.hu/maiarc/fischerbenjamin2007.htm>

²⁴⁴ Jegyzőkönyv. 1929. június 16. In: *MZSL Ahavasz Reim iratai GN 1/4 Áhávász Réim Felebaráti Szeretet Egylet Jegyzőkönyvek 1928-1932.*

²⁴⁵ *Egyenlőség* 49. évf. 40. szám, 1929. június 22. Hírek az ortodoxiából. Az „Áhávász Réim” Orsz. Felebaráti Szeretet Egylet, 15.

²⁴⁶ Országos Ahavasz Reim – Felebaráti Szeretet Egylet Pénztárkönyv 1-42. In.: *MZSL Az Áhávász Reim iratai*

²⁴⁷ EPPLER Sándor (1937): *A budapesti zsidóság szociális munkája.* Budapest: Eppler Sándor, 19.

²⁴⁸ Az Ahavasz Réim Felebaráti Szeretet Egylet 1929. január hó 3-án tartott választmányi ülésére beszámoló jelentés. In.: *MZSL Ahavasz Reim iratai GN 1/4 Áhávász Réim Felebaráti Szeretet Egylet Jegyzőkönyvek 1928-1932.*

kózkórházi betegekre ugrott.²⁴⁹ Az ezzel kapcsolatos kiadások elérték a 11231 pengőt, gyászheti segélyekre 200 pengőt, a gazdasági szükségletekre 780 pengőt, a tisztí fizetésekre pedig 2688 pengőt költött az egyesület.²⁵⁰

A szervezet fő tevékenysége a továbbiakban is a főváros kózkórházaiban fekvő vallásos hitközségi tagok rituális ételmezésének fennakadás nélküli biztosítása volt.²⁵¹

Az egyesület lelkeszei ezen felül lelki segítséget is nyújtottak a kórházakban fekvő betegeknek, látogatták őket.²⁵²

Az együletet több templomkörzet támogatta adományaival. Legnagyobb mértékben a Rumbach utcai zsinagóga járult hozzá a szervezet költségvetéséhez, 1845 pengővel, de adakozott a Dohány utcai, a Nagyfuvaros utcai, a Csáky utcai, a Páva utcai, az Aréna utcai és a Zuglói templomkörzet is, továbbá kisebb összeg folyt be a különböző pótimaházakból.²⁵³

Az egyesületnek a fővárosi tanács – az 189609/1929 sz., 1929. január hó 8-án hozott döntése alapján – ételadagonként 51,5 fillért térített a Rókus és Szt. István kórházakba szállított étel ellenében.²⁵⁴

Dr. Fischer Benjamin felvetette, hogy az egylet a gyászban lévő özvegyeknek és árváknak a gyász hetében ingyenes ételmezt juttasson, mert ezt nagy micvának tartja, ugyanakkor véleménye szerint az egyesület propagálása szempontjából is jótékony hatással volna.²⁵⁵

Az ötlet már abban az évben kivitelezésre került. A szervezet elkezdett a gyászolóknak segélyezésével és a gyászoló családok ételmezésével is foglalkozni. Emellett természetesen 1930-ban is tovább folytatta a Kun utcai Kórházban, a Szent István Kórházban, a Telepy utcai Kórházban, a gróf Apponyi Poliklinikán, az Uzsoki Kórházban, a Rókus Kórházban, az Illés utcai Kórházban, a Mária utcai Kórházban, a Baross utcai Klinikán, a Szegényház és Kórházban, valamint a Szent Rókus Kórházban fekvő betegek ételmezését és a hazakerülő betegek segélyezését.²⁵⁶

²⁴⁹ Az Áhávász Réim országos Felebaráti Szeretet Egylet évi jelentése 1929. június hó 16-án tartott évi rendes közgyűlésre. In: *MZSL Ahavasz Reim iratai GN 1/4 Áhávász Réim Felebaráti Szeretet Egylet Jegyzőkönyvek 1928-1932.*

²⁵⁰ 1929. évi költségvetés előirányzat. In.: *MZSL Ahavasz Reim iratai GN 1/4 Áhávász Réim Felebaráti Szeretet Egylet Jegyzőkönyvek 1928-1932.*

²⁵¹ *Egyenlőség* 51. évf. 1. szám, 1930. szeptember 19. Az „Áhávász Réim”, 42.

²⁵² *Egyenlőség* 55. évf. 33-34. szám, 1935. augusztus 31. A kózkórházi betegek látogatása, 18.

²⁵³ Jelentés az „Áhávász Réim” Országos Felebaráti Szeretet Egylet választmányi ülésére 1930. június hó 9-én. In.: *MZSL Ahavasz Reim iratai GN 1/4 Áhávász Réim Felebaráti Szeretet Egylet Jegyzőkönyvek 1928-1932.*

²⁵⁴ Uo.

²⁵⁵ Jegyzőkönyv. 1929. január 3. In: *MZSL Ahavasz Reim iratai GN 1/4 Áhávász Réim Felebaráti Szeretet Egylet Jegyzőkönyvek 1928-1932.*

²⁵⁶ Országos Ahavasz Reim – Felebaráti Szeretet Egylet Pénztárányv. In: *MZSL Az Áhávász Reim iratai*, 43-99.

1931-ben a Telepy utcai Kórház, a Kun utcai Kórház, a Szent István Kórház, az Apponyi Poliklinika, a Szent Rókus Kórház, a Fehér Kereszt Kórház, a Nékám Klinika, az Uzsoki Kórház, és a Bakács téri Klinika betegeinek rituális ételkészítéséről gondoskodott. Ezen kívül a Szegényházi betegek és a Lábadozó Otthon betegei is kaptak enni, valamint a gyászoló családokat szintén rituális ételkészítéssel és segélyben részesítette.²⁵⁷

1931-ben az egyesületnek összesen 12550 pengő kiadása és bevétele volt. A kiadások közül a kórházi betegek ételmezése 8300 pengőt, a gyászolók segélyezése 419,6 pengőt, ételmezésük 207,32 pengőt, a házi kezelésben lévő betegek ételmezése 446,8 pengőt tett ki.²⁵⁸

A bevételek közül a budapesti és vidéki tagdíjakból 4800 pengő, a magán- és templomi adományokból 3400 pengő származott. Ételmelési díj térítésként 2600 pengőt szedett be az egyesület, kegyeleti könyv árúításából pedig 200 pengő jövedelme volt.²⁵⁹

Dr. Fischer Benjamin alapítványt hozott létre, amely támogatta a szervezetet.²⁶⁰

1931-ben Alapszabálmódosításra került sor. Eszerint az egyesület tagja lehetett minden feddhetetlen erkölcsű személy, aki évenként 5 pengő tagsági díjat fizet. A pártoló tagoknak 10, az alapító tagoknak 100 pengőt kellett fizetniük.²⁶¹

1932-ben a közkórházak közül a Szt. István, a Telepy utcai, a Kun utcai, az Uzsoki utcai, a Fehér Kereszt Kórház és a Bakács téri szülészeti klinika zsidó betegeit látta el az egyesület rituális ételkészítéssel.²⁶²

1932-ben az egyesület kiadásai és bevételei egyaránt 12.896,40 pengőt tettek ki. A kiadások közül a kórházi betegek ételmezése 8800 pengőbe, a gyászolók segélyezése 520,4, a házi kezelésben részesülők étkezési költsége 568 pengőbe került.²⁶³

A bevételek közül a budapesti és vidéki tagdíjak 4900 pengőt, az adományok 2900 pengőt, az ételmelési díjtérítés 2960 pengőt, az esketési jövedelem 160 pengőt tett ki.²⁶⁴

1934-ben a Dr. Adler Illés Lábadozó Otthon, a Horthy Miklós Kórház, a Charité Poliklinika, a Nékám Klinika, a Kun utcai Kórház, az Uzsoki Kórház, a Szt. Margit Kórház, a

²⁵⁷ Országos Ahavasz Reim – Felebaráti Szeretet Egylet Pénztárkönyv, In: *MZSL Az Áhávász Reim iratai*, 99-161.

²⁵⁸ Előirányzat az 1931. költségvetési évre. In: *MZSL Ahavasz Reim iratai GN 1/4 Áhávász Réim Felebaráti Szeretet Egylet Jegyzőkönyvek, 1928-1932.*

²⁵⁹ Uo.

²⁶⁰ Főkönyv 1934. január 1-től 1936. december 31-ig. In: *MZSL Ahavasz Reim iratai GN2/1*, 1-173.

²⁶¹ Alapszabálmódosítás 1931. In: *MZSL Ahavasz Reim iratai GN 1/4 Áhávász Réim Felebaráti Szeretet Egylet Jegyzőkönyvek 1928-1932.*

²⁶² Igen tisztelt Választmány! kezdetű irat. 1932. április 10. In: *MZSL Ahavasz Reim iratai GN 1/4 Áhávász Réim Felebaráti Szeretet Egylet Jegyzőkönyvek 1928-1932.*

²⁶³ Költségvetési előirányzat 1932-ik évre. In: *MZSL Ahavasz Reim iratai GN 1/4 Áhávász Réim Felebaráti Szeretet Egylet Jegyzőkönyvek 1928-1932.*

²⁶⁴ Uo.

Frigyessy Klinika betegeit részesítették rituális ételmezésben.²⁶⁵ Volt olyan kórház, ahol megtérítették az ételmezés árát, volt olyan, ahol nem volt erre lehetőség, és a Honvéd Kórházban nem is engedélyezték a betegek rituális ételmiszerrel való ellátását (ld. fotók!).

1935-ben bővült a kör, már a Mária utcai Klinikán, a Bakács Klinikán, a Grosz Klinikán, a Herczog Klinikán, a Verebély Klinikán, és a Szent István Kórházban is ellátták a betegeket. Kiesett viszont az ételmezési körből a Nékám Klinika, a Kun utcai Kórház, az Uzsoki és a Szent Margit kórház.²⁶⁶

Ugyanebben az évben sikerült megvalósítani a régi célt: a VII. kerület Szövetség u. 27. fsz. 1-ben szeretetotthont létesítettek. (Ld. XVI. számú melléklet) Az intézmény felavatásán több, hitközséghez kötődő civil szervezet vett részt, és a főváros is támogatását ígerte.²⁶⁷

1936-ban az egyesület a Benedek Klinika, a Kun u. kórház, a Horthy Miklós Kórház, a Margit Kórház, a Verebély Klinika, az Uzsoki utcai Kórház, a Pasteur Intézet, a Pajor Szanatórium, és a Szent István Kórház betegeinek ellátásával foglalkozott. Ezen kívül az otthonfekvő betegek ételmezésére is gondot fordított.²⁶⁸

1936-ban a BSZKRT igazgatóságától az egyesület kedvezményes közlekedési jegyeket kapott, ám ezt a támogatást a következő évben meg is vonták.²⁶⁹

1937-ben az egyesület ismét dr. Rosenák Miksa eü. főtanácsost választotta elnökévé.²⁷⁰ Ez szintén a szervezet ortodox irányultságát bizonyítja, hiszen Rosenák az ortodox Bíró Dániel Kórház főorvosaként dolgozott.

A szervezet bevétele a templomok és pótimaházak híveinek adakozásaiból ebben az évben elérte az 1905 pengőt. Ugyanakkor az egyesület már természetbeni adományokat is kapott, ételmiszer, fűtőanyag formájában.²⁷¹

A Magyar Királyi Belügyminisztérium 1937-ben kiadott rendeletében megtiltotta a könyöradomány-gyűjtést, azaz koldulást, a munkaképtelen betegek ellátását pedig a helyi hatóságok kötelezettségévé tette. Emiatt az egyesületnek be kellett szüntetnie az utcai perselyezést. Engedélyt adott azonban a minisztérium arra, hogy az egyesület a Magyar Norma szerint a társadalom segítségét igénybe vegye, és a segélyezés súlypontját a karitatív szervezetekre helyezte át.

²⁶⁵ Főkönyv 1934. január 1-től 1936. december 31-ig. In: *MZSL Ahavasz Reim iratai GN2/I*, 1-57.

²⁶⁶ Uo. 58-113.

²⁶⁷ *Egyenlőség* 55. évf. 47. szám, 1935. nov. 30. Az „Áhávász Réim” Országos Felebaráti Szeretet Egylet, 19.

²⁶⁸ Főkönyv 1934. január 1-től 1936. december 31-ig. In: *MZSL Ahavasz Reim iratai GN2/I*, 114-173.

²⁶⁹ Igen Tisztelt Választmány! kezdetű irat, 1938. február 6. In: *MZSL Ahavasz Reim iratai GN2/I Ahavasz Reim Egyesület Jegyzőkönyvei, 1938-1939*.

²⁷⁰ *Egyenlőség* 57. évf. 20. szám, 1937. május 12. Hírek, 23.

²⁷¹ Igen Tisztelt Választmány! kezdetű irat, 1938. február 6. In: *MZSL Ahavasz Reim iratai GN2/I Ahavasz Reim Egyesület Jegyzőkönyvei, 1938-1939*.

Az 1937-es és 1938-as évben a szervezet a főváros két-három kórházán kívül minden közkórház izraelita vallású betegét ellátta rituális étellel. Így a Szent István, a Szent Margit, a Szent László, a Horthy Miklós, az Uzsoki utcai Kórházban, az Alföldi és Kun utcai fiókkórházban, az Eötvös Loránd röntgenkórházban, a Gróf Apponyi poliklinikán, az állami klinikákon, a Szegényház és a Budai Irgalmas Rend kórházában is.²⁷²

1938-ban az egyesületnek összesen 18380 pengő kiadása volt és ugyanennyi bevétele. A kiadások közül 8720 pengőt tett ki a kórházakban és klinikákon fekvő betegek étellel, 3020 pengőt a segélyezésük. A házi betegek étellel 600 pengőbe, a gyászolók segélyezése 680 pengőbe került. A szeretetotthon fenntartási költségei 1700 pengőre rúgtak.²⁷³

A bevételek fő forrása a fővárosi tagdíjakból származott, melyek összege elérte a 3000 pengőt, a vidéki tagdíjak 690 pengőre, az adományok és templomi gyűjtések összesen 4000 pengőre rúgtak. A perselygyűjtés 2000 pengőt, a közkórházak térítése 1000 pengőt tett ki.²⁷⁴

1938-ban az étellel nehezítette, hogy a sechitát, azaz a rituális vágást betiltották, így az egyesületnek – bár más forrásból továbbra is tudta biztosítani a kórházakban és az otthonukban fekvő betegek hússal történő ellátását – az adagok árát 4 fillérrel fel kellett emelnie.²⁷⁵

További nehézséget pedig az okozott, hogy bár Dr. Rosenák Miksa gondos utánajárása révén engedélyezték a perselypénz gyűjtését, a gyűjtők száma 30-ról 20-ra esett vissza. Ennek oka, hogy csak olyan személy végezhetett ezt a munkát, aki nem volt büntetett előéletű. Az egyesület munkásai közül többen azért nem tudták folytatni a perselyezést, mert korábban könyöradomány-gyűjtési kihágásért toloncházba kerültek.²⁷⁶

1939-ben az egyesületnek komoly anyagi nehézséggel kellett szembesülnie, ennek oka részben, hogy az Irgalmas Rendi Kórház megszüntette a betegek étellel után fizetett térítési díjat, és amikor az egyesület vezetősége időpontot kért, hogy ezt a kérdést megvitassák, a kórház válasza az volt, hogy nem áll módjukban ezzel a kérdéssel foglalkozni.²⁷⁷

²⁷² Mélyen tisztelt Közgyűlés! kezdetű irat. In: *MZSL Ahavasz Reim iratai GN2/1 Ahavasz Reim Egyesület Jegyzőkönyvei, 1938-1939.* 1938. május 15.

²⁷³ Költségvetési előirányzat az 1938-as évre. In: *MZSL Ahavasz Reim iratai GN2/1 Ahavasz Reim Egyesület Jegyzőkönyvei, 1938-1939.*

²⁷⁴ Uo.

²⁷⁵ Igen tisztelt Választmány! kezdetű irat. In: *MZSL Ahavasz Reim iratai GN2/1 Ahavasz Reim Egyesület Jegyzőkönyvei, 1938-1939.* 1938. június 30.

²⁷⁶ Uo.

²⁷⁷ Igen tisztelt Választmány! kezdetű irat. In: *MZSL Ahavasz Reim iratai GN2/1 Ahavasz Reim Egyesület Jegyzőkönyvei, 1938-1939.* 1939. február 5.

A Felvidék visszacsatolását követően az egyesület, hogy forrásait bővítse, levélben fordult az itt lévő, többnyire ortodox hitközségekhez, azonban ezek közül csak az ipolyági és lévai hitközségek küldtek támogatást.²⁷⁸

II.3.5. Aggok Házai és a Pesti Autonóm Ortodox Chevra Kadisa

A Pesti Autonóm Ortodox Chevra Kadisa 1888-ban alakult.

1921. július 15-én a Pesti Autonóm Ortodox Chevra Kadisa Aggok házát nyitott a IX. Rezső tér 2. alatti házban. Ekkor a szervezet vezetője, Herczog József felhívást tett közzé a neológ hitközséghez közel álló Egyenlőség c. hetilapban. A cikk adakozásra buzdított az intézmény javára, melynek fenntartási költsége nagymértékben meghaladta a Chevra anyagi lehetőségeit.²⁸⁰

1928-ban a Chevra 1122 fős taglétszámmal 66554 pengős bevétellel, és 50982 pengős kiadással rendelkezett.²⁸¹

1930-ban a Chevra Kadisa tovább bővítette intézményrendszerét. A Városmajori Kórház szomszédságában, a Városmajor u. 62-ben²⁸², a Svábhegy alján nyitotta meg új szeretetotthonát, melyben „*elhelyezést találhat szegény, gazdag hittestvér, aki a Tóra árnyékában akarja kipihenni küzdelmes életpályájának fáradalmait.*” – írta Dr. Friedmann Izidor, a Chevra Kadisa elnöke.²⁸³

„*Megdörzsölöm a szememet. Nem, nem álom. És mégis a varázslat erejével hív, csalogat a melegség és vezet a meghittség kézenfogva tovább. Igen, varázslók vagytok ott a hófehér szobákban, mosolyt az arcra, melegséget a testbe és szeretetet a szívbe ti varázsoltok. Akik megöregedve, roskadozva vánszorognak az életut végére, itt kiegyenesednek és belépnek a tulvilági élet előcsarnokába... Patyolatfehérbe öltözött nővér jóságos arccal, kedves mosollyal olvassa le az óhajokat a gondjára bízottról. Közeledik az ünnep...*” – írt a neológ irányultságú Egyenlőség az új ortodox szeretetotthonról. A túlidealizált, érzelmekkel teli beszámolók a szociális intézményekről jellemzőek voltak erre az újságra ebben az időszakban. Ez egyfajta mentalitást tükröz, ugyanúgy, ahogy az ekkor elhunyt neológ zsidók sírfeliratai. A temetőben sétálgatva, olvasgatva azoknak az embereknek a búcsúztatóit, akik

²⁷⁸ Uo.

²⁸⁰ Egyenlőség 40. évf. 26. szám, 1921. július 2. Új aggok háza Budapesten, 12.

²⁸¹ DR. CSORNA Kálmán (1930): *A szegénygondozás Budapesten*. Budapest: Budapest Székesfőváros Házinyomdája, 221.

²⁸² Egyenlőség 51. évf. 1. szám, 1930. szeptember 19. Budapesti ortodox szeretetotthon, 49.

²⁸³ Zsidó Újság VI. évf. 37. szám, Ny. orth szeretetotthon, 3.

ennek a disszertációnak a főszereplői, folyamatosan arról győződhetünk meg, hogy ebben a korszakban mindenki tökéletes családapá, munkaerő volt, és rengeteget adakozott.

Ezek a leírások és feljegyzések nyilván nem objektívek, törekszenek egyfajta idealizált világkép felépítésére, abból a célból, hogy a szociális intézmények irányába nőjön az adakozási kedv, illetve a leszármazottak előtt pozitív példaként szerepeljen egy-egy ősük, aki a temetőben nyugszik.

1934-ben a fent említett intézményeken túl az Országos Bikur Chólim és a Budapesti Ortodox Nőegylet új szeretetotthont hozott létre az előző évben létesített neológ intézménytől nem messze, szintén a VII. kerületben, az Erzsébet krt. 34-ben. A szeretetházban 6 rászoruló férfit és 6 nőt helyeztek el. Az intézménybe kizárólag szigorúan vallásos életmódot folytató személyek kérelmezhatték bejutásukat, mert az ortodox intézményeknek fontos volt a szociális ellátáson túl a vallási közösség viszonylagos zártságának megőrzése.²⁸⁴

1935-ben Dr. Friedmann Izidor elnökle mellett az ortodox Chevra Kadisa rendkívüli közgyűlésén elfogadta azt a tervet, hogy egy újabb nagy Szeretetházzal gyarapítja a fővárosi intézmények számát, a Chevra Alma utcai telkén. Óbudai Freudinger Ábrahám hitközségi elnök hálás szavakkal tolmácsolta a közgyűlés elismerését a Chevra elöljáróságának.²⁸⁵

1937-ben a Chevra Kadisa Városmajor utcai ortodox Aggok Házát 40 férőhelyessé bővítették. (Ld. XIV. számú melléklet). A kivitelezés Fejér Lajos kormányfőtanácsos és Grünwald Miksa építész tervei alapján készült el. A Chevra elnöke ekkor dr. Friedmann Izidor volt, aki a fejlesztéshez jelentős mértékben hozzájárult. Az intézmény felavatásakor Steif Jonathan rabbi tartott beszédet, mely szerint az intézmény törekvése, hogy az idősök „*Ebben a Szeretetházban –ugymond – nyugodtan, minden gondtól mentesen élhetik le öreg napjaikat Tóratanulásban és vallásosságban...*”.²⁸⁶

Tehát az Aggok Háza célja az időskori szociális biztonság megteremtésén túl a vallási szocializáció megőrzése volt.

1939-ben az intézmény 60 férőhelyessé bővült, 72 és 95 év közötti időseket látott el.²⁸⁷

²⁸⁴ Zsidó Újság X. évfolyam 15. szám, 1934. április 20. 1.

²⁸⁵ Egyenlőség 55.évf. szám, 1935. december 21. Új ortodox Szeretetház Budapesten, 17.

²⁸⁶ Zsidó Újság XIII. évf. 3. szám, 1937. január 15. Az új Orthodox Szeretetház, 10.

²⁸⁷ DR. HORONY Pálfi Aurél (1940): *A jótékony egyesületek működése Budapesten*. Budapest: Budapest Székesfőváros Házinyomdája, 84.

II.4. Gyermekvédelemmel foglalkozó szervezetek

Az ortodox zsidó felfogás szerint, hasonlóan a neológ zsidó, illetve a keresztény vélekedéshez, a gyermek Isten áldása, ezért az ő nevelése kiemelt fontosságú. A héber chinuch (nevelés), szó szerint felszentelést jelent. Tehát a gyermek vallási nevelése az ortodoxiában fontosabb, mint a világi oktatás, az iskolába járatás. A nevelés elsődleges célja a Tóra és a Talmud megismertetése a gyermekekkel és az erkölcsi–etikai tartás kialakítása; az iskolába járatás és a szakma megszerzése csupán másodlagos.²⁸⁸

A gyermekvédelem már a talmudi korban is létezett. Ha egy apa nem gondoskodott a gyermekéről, egy felfordított mozsár tetejére állították a piactérre, és rákiáltottak: „*Íme, a varjú is gondozza fiókáit, ez az ember pedig nem törődik gyermekével!*”²⁸⁹ – írja Talmud. Ha az illető ennek ellenére sem gondozta a gyermekét, akkor a város látta el azt, de abban az esetben, ha az apának volt vagyona, behajtották rajta a gondozási díjat.²⁹⁰

Az ortodox hitközség nem gondoskodott az árvák ellátásáról, ez a feladat, illetve a fiatalok bűnözők támogatása, a patronage munka a neológ hitközségre és az ehhez kapcsolódó civil szervezetekre hárult. Az ortodox hitközség tagjai viszont létrehozták az Első Budapesti Szertartási Komaegyletet a szegény gyermekágyas anyák és a szegény gyermekek támogatása céljából.

Ezen kívül üzemeltették a Hanna Gyermekvédelmi Egyesületet, amely menzáján napi 200 szegény gyermeknek adott ingyen ebédet.

II.4.1. Első Budapesti Szertartási Komaegylet

Az Első Budapesti Szertartási Komaegylet 1890-ben alakult.²⁹¹ Székhelye a főváros IX. kerületében, a Lónyai u. 15-ben volt.²⁹²

Az egyesület gyakorlatilag egy ortodox imaházban működött. – írja Dr. Flam Tamás önéletrajzában. Célja a szegény gyermekek támogatása,²⁹³ és a gyermekágyas anyák segítése volt.²⁹⁴ A civil szervezet tagjai felváltva vállaltak egy-egy szegény sorsú zsidó gyermek mellett komaságot, és ezt a gyermeket mind anyagilag, mind iskoláztatása során,

²⁸⁸ TÓTH Andrea: *A zsidó nevelés sajátosságai*. In: http://or-zse.hu/phd/toth_andrea_dissz.pdf 36.

²⁸⁹ *Talmud Ketubot 49/B.* – Tóth Andrea nyomán.

²⁹⁰ TÓTH Andrea: *A zsidó nevelés sajátosságai*. In: http://or-zse.hu/phd/toth_andrea_dissz.pdf 46.

²⁹¹ *Egyenlőség* 44. évf. 27. szám, 1925. július 11. Az I. Budapesti Izr. Szert. Koma Egylet, 12.

²⁹² *Egyenlőség* 41. évf. 4. szám, 1922. január 28. Komaegylet, 17.

²⁹³ DR. FLAM Tamás: *Életrajz*. In: www.centropa.org/cs/node/78582

²⁹⁴ CSORNA Kálmán (1929): *A szociális gyermekvédelem rendszere*. Budapest: k. n., 234.

tanulmányainak előrehaladásában segítették. Cserébe a fiú héber nevét ők határozhatták meg.²⁹⁵

Az egyesület – néhai elnöke, Grünwald Albert elhunytának évfordulóján – 1922-ben 3000 koronát osztott szét a szegény özvegyek és árvák között.²⁹⁶

1928-ban az Egylet tagfelvételt hirdetett annak érdekében, hogy céljait szélesebb körben megvalósíthassa. A tagdíj mértékét havi 1 pengőben állapította meg, ugyanakkor felhívást intézett az Egyenlőség olvasóihoz, hogy adományaikkal járuljanak hozzá az egylet vallási és emberbaráti akcióihoz.²⁹⁷

1929-ben 22 bár micvót,²⁹⁸ 48 körülmetélést tartottak szudók²⁹⁹ keretében. 58 gyermekágyas asszony és 280 szegény részesült rendszeres pénzbeli és természetbeni segélyben. Az egyesület elnöke ebben az időszakban Tannenbaum Mór volt, társelnöke Steiner Márkusz, alelnökei: Ascher Ernő és Boxbaum Samu.³⁰⁰

Az egyesület adománygyűjtő felhívásait időnként a Zsidó Újság is közzétette, összekötve vallási eseményekkel: „Az ünnepeken a Tórával való felhívás alkalmával, vagy anélkül is, gondoljunk a szegény sorsú zsidó gyermekágyas asszonyokat istápoló Komaegyletre” – írja az újság.³⁰¹

1933-ban az egyesület tevékenysége szélesebb körűvé vált, 185 körülmetélést tartottak, megfelelő szudek keretében, 201 szegénysorsú gyermekágyas asszonyt részesítettek segélyben. Az egyesületnek új vezetősége lett. Elnökké Dr. Tarján Ottót választották, az alelnök a korábbi társelnök, Steiner Márkusz lett.³⁰²

1935-ben a szervezet 374 gyermek körülmetélését tette lehetővé és ugyanennyi gyermekágyas anyát részesített segélyben. A megnövekedett feladatok ellátására egy másik alelnököt is kineveztek. Guttmann Elek Steiner Márkusz mellett látta el teendőit.³⁰³

1937-ben megalakult az egylet női csoportja, akik „Komaasszonyok” néven tevékenykedtek.³⁰⁴

Hamarosan beléptek a Magyar Izraelita Nőegyletek Országos Szövetségébe (MINOSZ), mely a neológ nőegyletek hálózatát fogta össze szerte az országban.³⁰⁵

²⁹⁵ DR. FLAM Tamás: *Életrajz*. In: www.centropa.org/cs/node/78582

²⁹⁶ *Egyenlőség* 41. évf. 4. szám, 1922. január 28. Komaegylet, 17.

²⁹⁷ *Egyenlőség* 49. évf. 3. szám, 1928. szeptember 19. Az Első Budapesti Szeretkezési Komaegylet, 19.

²⁹⁸ Felnőtté avatás. A fiúk 13 éves korában végzett szeretkezés. Ettől kezdve a fiúk egyházjogilag teljes értékű tagjai a közösségnek.

²⁹⁹ Jiddis kifejezés. Jelentése: lakoma.

³⁰⁰ *Egyenlőség* 49. évf. 30. szám, 1929. április 6. Az I. Budapesti Izr. Szeret. Koma Egylet, 23.

³⁰¹ *Zsidó Újság* VII. évf. 34-35. szám, 1931. szeptember 11. Chevro Szandekoajsz, 14.

³⁰² *Egyenlőség* 53. évf. 25-26. szám, 1933. április 8. A Budapesti Izr. Szeret. Komaegylet, 20.

³⁰³ *Egyenlőség* 55. évf. 14. szám, 1935. április 6. Komaegylet, 14.

³⁰⁴ *Egyenlőség* 57. évf. 13-14. szám, 1937. március 25. A Budapesti Izr. Komaegylet 23.

II.4.2. Hanna Gyermekvédelmi Intézmény

A Hanna Gyermekvédelmi Intézmény 1921-ben jött létre, vezetői: Heiden Dóra (Ld. XX. számú melléklet) és Weisz Margit.³⁰⁶ Székhelye a főváros VII. kerületében volt, a Kazinczy u 51. alatt. Célja a szegény óvodás és iskolás gyermekek napközi gondozása, naponkénti ingyenes ebédeltetése, téli felruházása és nyári üdültetése.³⁰⁷

Az intézménnyel kapcsolatos első sajtóközleményt 1922-ből olvashatjuk. Eszerint az egyesület 1921-ben 300 szegény zsidó gyermek nyaraltatását tette lehetővé, és elhatározta, hogy felállítja az első rituális gyermekmenzát. Ennek oka, hogy a JOINT nagy hatású, gyermekeket is ellátó „American Relief” tavasszal beszüntette iskolai konyháit, ezért meg akarják előzni a szegény zsidó gyermekek téli éhezését.³⁰⁸

Az egyesület 1923-ra létrehozta menzáját, melyen naponta kétszáz szegény zsidó gyermeknek nyújtott ingyen meleg ebédet. Ezen túl az ünnepekre is gondolt, chamisó ószor alkalmával ünnepélyt rendezett a gyermekek részére. Dr. Deutsch Adolf igazgató elmagyarázta az ünnep jelentőségét, majd különféle gyümölcsöket ajándékozott a gyermekeknek.³⁰⁹

Ezen kívül ebben az évben hetenként száz kenyeret osztott ki az egyesület a rászorulóknak, és kéthetente élelmiszert is adományozott, illetve ruhaosztással is foglalkozott. Az 1923-as évben 100 cipőt adott a szegény gyermekeknek és nyáron 300 gyermeket öltöztetett fel.³¹⁰

Az egyesület működésének első két évében közel hét millió koronát használt fel a szegény gyermekek megsegítésére. 8000 gyermeket fürdetett, fát, szenet, lisztet és burgonyát osztott. Emiatt a gyermekügyi kiállításon Albrecht főherceg is köszönetét nyilvánította ki az egyesület vezetőinek.³¹¹

1924-ben az intézmény a gyermeknyaraltatásból is kivette a részét.³¹² Ugyanebben az évben megnyílt a gyermekmenzája is a főváros VII. kerületében, a Kazinczy utca 31. szám alatt.³¹³ 1925-ben a menzán már 150 gyermek étkeztetését látták el, hattól tizennégyéves

³⁰⁵ DR. TARIÁN Ottóné (1938): A komaasszonyok. In.: *Almanach 1937-1938, A Magyar Izraelita Nőegyletek Országos Szövetsége fennállásának 15-ik évfordulója emlékére*. Budapest: a M.I.N.O.SZ. kiadása, 110-113.

³⁰⁶ *Egyenlőség* 42. évf. 27. szám, 1923. július 7. A Hanna, 15.

³⁰⁷ CSORNA Kálmán (1929): *A szociális gyermekvédelem rendszere*. Budapest: k. n., 235.

³⁰⁸ *Egyenlőség* 41. évf. 38. szám, 1922. szeptember 23. Zsidó gyermek-menza, 15.

³⁰⁹ *Egyenlőség* 42. évf. 16. szám, 1923. április 21. Chomiso-ószor, 17.

³¹⁰ *Egyenlőség* 42. évf. 9. szám, 1923. március 3. A Hanna, 17.

³¹¹ *Egyenlőség* 42. évf. 27. szám, 1923. július 7. A Hanna, 15.

³¹² *Egyenlőség* 43. évf. 22. szám, 1924. június 7. Zsidó gyermekek nyaralása, 11.

³¹³ *Egyenlőség* 43. évf. 45. szám, 1924. november 8. A „Hanna”, 11.

korig. A gyermekeknek pészachkor húsvéti lakomát is szerveztek 3 fogásos ebéddel. Az itt étkező gyermekeket és más kicsinyeket is ruhaadományban részesítették.³¹⁴

Az egyesület tevékenységéről 1926-ban az Egyenlőség így tudósít: „*A szűk Kazinczy-utcában vagyunk, a Király utca sarkán. A „Hanna” leányegyesület menzája előtt libasorban állnak fiucskák és leánykák vegyesen. (Ilyenkor még szabad.) Szülők is vannak. Kevesen. A kicsinyek többnyire – maguk képviselik szüleiket is. Olyan okos ábrázata van valamennyinek és úgy beszélnek, mintha „nagyok” volnának. Felvételre várnak. Mind vékonybőrű kisasszonykák és sápadt leventék, illedelmesen vagy hangosan: Kezét csókolomot köszönnek, mikor közeledem feléjük.*”³¹⁵

1927-ben a Hanna Gyermekvédelmi Egyesület tovább bővítette nyaraltatási tevékenységét. A helyi ortodox hitközségeket és nőegyleteket bevonva Abajszántóra, Hajdúszoboszlóra, Kiskőrösre, Nyíregyházára, Sátoraljaújhelyre, Soltvadkertre, Szerencsre, Tabra és Tokajra szervezett nyaralást a rászoruló gyermekeknek.³¹⁶

1930-ban az Egyenlőség c. újságban felhívást tett közzé, melyben leírta, hogy az egyesület teljesítőképessége elérkezett végső határához, mert egyre nagyobb igényeket kell, hogy kiszolgáljon. 250 gyermeknek juttat egy tál meleg ételt, illetve biztosít számukra napközi otthonos ellátást.³¹⁷

1931-ben a Hanna átalakításokat végzett, kibővítette menzájának helyiségeit, készülve a közeledő télre.³¹⁸

1933-ban az immár óbudai Freudinger Fülöpné elnökhelyettes vezetésével álló Hanna Gyermekvédelmi Egyesület azzal a kéréssel fordult az Egyenlőség olvasóihoz, hogy támogassák gyermekvédelmi munkáját, melynek során 200 pártfogolton segít.³¹⁹

A Zsidó Újság beszámolója szerint a Gyermekvédelmi Egyesület jóléti intézménye nyáron 150 szegény ortodox gyermek nyaraltatását tette lehetővé. Az iskolaév folyamán mintegy 250 szegény iskolás gyermeket látott el meleg étellel és fűtött helyiségeiben napközi otthont tartott fenn.³²⁰

³¹⁴ Egyenlőség 44. évf. 17. szám, 1925. április 25. Százötven gyermek a húsvéti asztalnál, 13.

³¹⁵ Zsidó Újság II. évf. 28. szám, 1926. július 23. Kétszáz gyermeket küld a „Hanna” nyaralni, 7.

³¹⁶ Zsidó Újság III. évf. 34. szám, 1927. szeptember 2. Orthodox gyermeknyaraltatás, 5.

³¹⁷ Egyenlőség 51. évf. 1. szám, 1930. szeptember 19. Hanna, 44.

³¹⁸ Egyenlőség 52. évf. 1. szám, 1931. szeptember 9. A Hanna Gyermekvédő Egyesület, 27.

³¹⁹ Egyenlőség 53. évf. 25-26. szám, 1933. április 8. A „Hanna” Gyermekvédelmi Egyesület, 4.

³²⁰ Zsidó Újság IX. évf. 30. szám, 1933. augusztus 17. A Hanna Gyermekvédelmi Egyesület, 16.

II.5. A szociális étkeztetéssel és segélyezéssel foglalkozó szervezetek

Szociális segélyezéssel és étkeztetéssel több, az ortodoxiához köthető szervezet is foglalkozott. Ennek vallási alapja egy tórai parancsolat: „*Ha lesz közöttetek szűkölködő, testvéreid egyike... meg kell nyitnod kezedet számára...*”³²¹

Így a Budapesti Orthodox Népasztal Egyesület naponta 2-300 rászoruló zsidó embert ételmezett. A Gemilasz Cheszed a segélyeket kölcsön formájában folyósította. A vagyontalan iparosoknak és kereskedőknek hosszú lejáratú, kamatmentes kölcsönt biztosított.³²² Hasonló céllal jött létre a Kereskedők és Iparosok Önszegélyező- és Takarékegyesülete.

Egy másik civil szervezet, az Emunah tevékenysége igen széleskörű volt, téli tüzelőt adott a tanoncleányoknak, nyaralásukat szervezte, emellett pedig napközi otthont hozott létre a számukra, ahol munka után tanulhattak és melegedhettek.

Az Ortodox Nőegylet célja a szegények és árvák gondozása, illetve nehéz sorsú menyasszonyok támogatása volt.

Az Ortodox Leányegylet a szombattartó leányok elhelyezésének feladatát tűzte ki célul.

II.5.1. A Budapesti Orthodox Népasztal Egyesület

A Budapesti Orthodox Népasztal Egyesület 1914-ben alakult. Díszelnökei: óbudai Freudinger Ábrahám és Korein Dezső, elnökei: Berger Sámuel és Weisz Mór voltak. Célul a szegények ingyenes ebéddel való ellátását tűzte ki.³²³ Székhelye: Budapest, VII. kerület, Wesselényi u. 13. szám alatt volt.³²⁴

1928-ban napi 150 ebédet adtak ki ingyen, szombaton a rászorulók kalácsot és bort is kaptak. A szervezet elnöke a Zsidó Újságban az Orthodox Népasztal országos támogatására szólított fel.³²⁵ Az Egyenlőség hasábjain szintén megjelent egy hasonló felhívás, melyben az egylet „*a szegények, özvegyek, árvák és önhibájukon kívül tönkrement munkaképtelen öregek*” támogatására szólított fel. Az itt megjelent beszámoló szerint a Népasztal napi 150-200 fő étkeztetését látta el.³²⁶

³²¹ *T'nach Mózes V. könyve 15:7-8.*

³²² UJVÁRI Péter szerk. (1984): *Magyar Zsidó Lexikon*, Budapest: K. n., Budapesti orthodox hitközség, 157.

³²³ Uo.

³²⁴ *Zsidó Újság* XII. évf. 34-35. szám, 1936. szeptember 16. A Budapesti Orth. Zsidó Népasztal, 13.

³²⁵ *Zsidó Újság* IV. évf. 31. szám, 1928. aug. 10. Országosan kellene támogatni a budapesti orth. Népasztalt, 2.

³²⁶ *Egyenlőség* 49. évf. 11. szám, 1928. november 24. Az Orthodox Zsidó Népasztal egyesület felhívása, 18.

1930-ra meghaladták ezt a számot és 200-250 fő részére biztosítottak étkezést.³²⁷ 1932-ben ez tovább bővült, 250-300 főre. Az egyesület folyamatosan felhívásokat tett közzé, melyekben adományokat kért annak érdekében, hogy közhasznú tevékenységét a továbbiakban is folytatni tudja.³²⁸

Az egyesület 1934-ben,³²⁹ illetve 1936-ban már napi 300 fő meleg étellel történő ellátását biztosította.³³⁰ Emellett a lelki táplálékról sem feledkezett meg: ajándék Hagadát³³¹ adott ki a zsidó húsvét alkalmából (Ld. XIX. számú melléklet), melynek segítségével a rászorulóknak is eleget tudtak tenni vallási kötelezettségeiknek.

1937-ben a Népasztal tevékenységét illetően problémák adódtak. Egy razzia során az intézmény több ellátottja toloncházba került, mert nem tudták illetőségüket igazolni, csavargónak minősítették őket.

A Népasztal embert próbáló feladatot látott el negyedévszázados története alatt. A világháború időszakában több ezer menekültet kellett élelmeznie, ezt követte a gazdasági válság, a jugoszláv kiutasítás, majd a német kiűzetés. Ezek áldozatainak rituális étkeztetéséről, sőt a 30-as évek végén az itt állomásozó katonák élelmezéséről is a Népasztal gondoskodott, kezdetben Weisz Mór, majd Binétter Jenő kereskedelmi tanácsos elnöksége alatt. A kezdeményezés jelszava volt: „*Ür'eh vaaszé – nézz és cselekedj.*”³³²

II.5.2. Gemilasz Cheszed

A Gemilasz Cheszed bizottság formájában működött. Székhelye: VII. kerület, Dob utca 22. volt.³³³ Elnöke Deutsch Géza, alelnöke Weintraub Vilmos. Célul azt tűzte ki, hogy a vagyontalan iparosoknak és kereskedőknek hosszú lejáratú, kamatmentes kölcsönt folyósítson.³³⁴

Az egyesület két jótálló kezessége mellett 1-5 millió korona erejéig kölcsönzött azoknak a személyeknek, akik még pár hónapja ötszázezer-egymillió korona értékben hitközségi adót fizettek, ám a gazdasági válság miatt anyagi problémáik adódtak. 1924-ben 100 millió korona alaptőkét tudtak összegyűjteni erre a célra.³³⁵

³²⁷ *Zsidó Újság* VI. évf. 38-39. szám, 1930. szeptember 22. A Bp-i orth. zs. Népasztal Egyesület

³²⁸ *Egyenlőség* 52. évf. 27. szám, 1932. április 2. Felhívás, 8.

³²⁹ *Zsidó Újság* X. évf. 11. szám, 1934. március 19. A Budapesti Orth. Népasztal, 10.

³³⁰ *Zsidó Újság* XII. évf. 34-35. szám, 1936. szeptember 16. A Budapesti Orth. Zsidó Népasztal, 13.

³³¹ Hagada: a zsidók egyiptomi kivonulásáról szóló könyv, melyet pészachkor szoktak felolvasni.

³³² *Zsidó Újság* XIII. évf. 48. szám, 1937. december 3. Az Orth. Népasztal, 6.

³³³ *Zsidó Újság* I. évf. 3. szám, 1925. október 23. Felhívás! 13.

³³⁴ UJVÁRI Péter szerk. (1984): *Magyar Zsidó Lexikon*, Budapest: K. n., Budapesti orthodox hitközség, 157.

³³⁵ *Egyenlőség* 44. évf. 19. szám, 1925. május 2. A pesti orth. hitközség köréből, 9.

Az 1925-ös évben 80 esetben tudtak segíteni kölcsön formájában, összesen 300 millió korona felhasználásával. Annak érdekében, hogy több ortodox zsidó vállalkozónak tudjanak kölcsönözni, felhívást tettek közzé a Zsidó Újság hasábjain.³³⁶

1930-ban a Zsidó Újság beszámolt arról, hogy 5 év alatt 260 esetben történt segítségnyújtás és összesen 67.922 pengő került folyósításra a rászorulóknak, kamatmentes kölcsön formájában. Deutsch Géza elnök az újság hasábjain arra kérte az olvasókat, hogy az alap javára, havi 1-50 pengő járulékot szíveskedjenek befizetni, vagy alapító tagságot vállalva nagyobb összeggel támogassák ezt a kezdeményezést.³³⁷

II.5.3. Kereskedők és Iparosok Önszegélyező- és Takarékegyesülete

A Kereskedők és Iparosok Önszegélyező Egylete 1934. december 18-án jött létre a Kereskedelmi Minisztérium engedélyével. Célja új, önálló ortodox polgári egzisztenciák létrejöttének támogatása, kölcsönök folyósításával. Az egyesület önkéntes alapon működött, fizetett tisztviselője nem volt. A szervezet kamatmentes kölcsönadókból és kamatmentes kölcsönélvezőkből állt. Az előbbieket voltak a pártoló tagok, az utóbbiak pedig a rendes tagok. Az egyesület a kisemberek anyagi nehézségein próbált könnyíteni, ezért a kölcsönök összegét 400 pengőben maximálta. A szervezet első ülését az Orthodox Népasztal helyiségében, a VII. kerület, Wesselényi u. 13. szám alatt tartotta.³³⁸

A szervezet, mely második ülését is ugyanott rendezte, 30 fősre gyarapodott. Korein Dezső elmondta, hogy az egyesület létrehozásának ötletét az adta, hogy a Joint vezetője, Dr. Kahn korábban tárgyalt néhai Kaszab Aladárral, a Pesti Izraelita Hitközség elnökével, akinek azt a javaslatot vetette fel, hogy hozzanak létre egy magyar-amerikai zsidó hitelszövetkezetet, ám a terv hazánkban nem valósult meg. Ezzel szemben Csehszlovákiában, Lengyelországban és Romániában a szövetkezetek nagy haszonnal működtek. A csehszlovák szövetkezet fennállása óta 153 millió cseh korona hitelt biztosított tagjainak, és 17.650 taggal rendelkezett. Az alapítók célja egy hasonló, hézagpótló intézmény létrehozása volt.³³⁹

³³⁶ Zsidó Újság I. évf. 3. szám, 1925. október 23. Felhívás! 13.

³³⁷ Zsidó Újság VI. évf. 22-23. szám, 1930. június 1. Budapesti Aut. Orthodox Izraelita Hitközség „Saaré Ezro” „Segítség kapuja” (Gemilasz Cheszed) alapja, 18.

³³⁸ Zsidó Újság X. évf. 46. szám, 1934. dec. 21. Kereskedők és Iparosok Önszegélyező- és Takarékegyesülete, 5.

³³⁹ Zsidó Újság XI. évf. 1. szám, 1935. jan. 1. Kereskedők és Iparosok Takaré- és Önszegélyező Egyesülete, 4.

Ennek ellenére a szervezet megmaradt az ortodox zsidóság sajátosan zárt és nem túl széleskörű társadalmi kezdeményezésének. 1935-ben csupán néhány ezer pengő kölcsönt tudtak sikerrel folyósítani.³⁴⁰

Az egyesület elnökévé, alelnökévé Weisz Mórt, pénztárosává Sputz Sándor gyárost választották. Weisz Mór javaslatára bevezették a kiházasítási segélyt, ami azt jelentette, hogy ha a szervezet egy-egy rászoruló tagjának lánya férjhez megy, akkor házassági hozzájárulásban részesítik.³⁴¹

Az 1938-as tisztújításon az egyesület elnökévé Sputz Sándort, alelnökévé Weisz Mórt és Friedman Jenőt, díszelnökévé pedig Korein Dezsőt választották.

A szervezet ekkorra már 400 tagot és 200 pártoló tagot számlált, és eddig összesen 120 főt részesített kamatmentes kölcsönben.³⁴²

II.5.4. Emunah

Az Emunah civil szervezet tevékenysége széleskörű volt. A szó héber eredetű, jelentése: hit. 1932-ben kezdte meg leányvédelmi téli inségakcióját: *„tekintettel számtalan népkonyhánkra, melyek a tél folyamán az éhség csillapításáról valahogy csak gondoskodni fognak, a tervezett tej- és kenyérkiosztás helyett szegény leányaink otthonainak fűtéséről akarunk gondoskodni. Már most elképzelem, milyen jól fog esni annak a munkából hazatérő agyoncsigázott leánykának és milyen öröme lesz annak az édesanyának, hogy egész nap dolgozó gyermekét, ki sok esetben családfenntartó, barátságos, meleg szobával várhatja.”* – írta Buday Goldberger Gyuláné, az egyesület elnöke.³⁴³ 1933-ban a fiatakorúakat segélyező akciója során a szervezet 200 métermázsa brikettet osztott ki.³⁴⁴

A civil szervezet a téli tüzelőtámogatáson túl, nyaranta 50 tanonclány balatoni, illetve szentendrei nyaraltatásával is foglalkozott.³⁴⁵³⁴⁶

A VII. kerületi Izraelita Nőegylettel karöltve, hetente kétszer a rászoruló tanonclányoknak irodalom, ének, illetve vallási órákat szerveztek.³⁴⁷

³⁴⁰ Zsidó Újság XI. évf. 49-50. szám, 1935. december 13. A Kereskedők és Iparosok Takaré- és Önszegélyező Egyesülete, 5.

³⁴¹ Uo.

³⁴² Zsidó Újság XIV. évf. 24. szám, 1938. június 24. Kiskereskedők és Iparosok Takaré- és Önszegélyező Egyesülete, 6.

³⁴³ Zsidó Újság VIII. évf. 39. szám, 1932. október 28. „Emunah” „A Hit” zsidó tanoncleányvédelmi téli inségakciója, 19.

³⁴⁴ Zsidó Újság IX. évf. 6. szám, 1933. február 11. Az Emuna, 15.

³⁴⁵ Zsidó Újság IX. évf. 13. szám, 1933. április 8. Az Emunah tanoncleányok nyaraltatása, 29.

³⁴⁶ Zsidó Újság XI. évf. 26. szám, 1935. július 13. Emunah, 14.

³⁴⁷ Uo.

Később ez a törekvés állandó napközi otthonná fejlődött, immár a neológ hitközség keretein belül, ahol több, mint 100 tanonclány és dolgozó lány töltötte a szabadidejét a PIH Bethlen tér 2. szám alatti épületében, egy szakképzett gondozónő felügyelete mellett. Ezen kívül vasárnaponként tanácsadást tartottak az akció vezetői a munkaadók és munkakeresők számára.³⁴⁸

A dolgozat 6. tézisét igazolja a szervezet ortodoxból neológgá történő átalakulása, mely jelenség összefüggésben lehet azzal, hogy Buday Goldberger Gyuláné rokona, Buday Goldberger Leo 1932-ben Stern Samuval szemben elindult a teljes neológ irányzatot összefogó Magyar Országos Izraelita Iroda elnöki tisztéért.³⁴⁹

II.5.5. Ortodox Nőegylet

Az Ortodox Nőegylet 1910-ben alakult. Alapította: Scheiber Sára. Az egylet célja a szegények és árvák gondozása, illetve nehéz sorsú menyasszonyok támogatása volt.³⁵⁰ Elnöke Schächter Jakab dr.-né. Társelnökök: Abelesz Emilné és Präger Samuné.³⁵¹ Díszelnöke: óbudai Freudinger Ábrahámné.³⁵² Székhelye a főváros VII. kerületében volt, a Kazinczy u. 52. szám alatt.³⁵³

Az egyesület 1925-ben jótékony célú összejövetelt rendezett. A mulatságon kizárólag nők vehettek részt, és szigorúan zártkörű volt, azonban „*mindezek ellenére a résztvevők jól érzik magukat és adakoznak jótékony célért és így a zsidó női erények szolgálatában is állanak*” – írta a Zsidó Újság.³⁵⁴

Ezen az idézeten keresztül jól kifejeződik az ortodox irányzat ideológiai háttere, mely szerint a hölgyek kizárólag egymás társaságában szórakozhattak, a szigorú vallási előírások betartása mellett.

1928-ban az egyesület 576 fős taglétszámmal, 27264 pengős bevétellel rendelkezett. Kiadásai elérték a 20954 pengőt.³⁵⁵ Ez év decemberében a Nőegylet jótékony célú teadélutánt rendezett. A befolyt összeget a szűkölködő zsidó asszonyok között osztották szét.³⁵⁶

³⁴⁸ Egyenlőség 56. évf. 51-52. szám, 1936. december 23. Az Emunah-Hit, 18.

³⁴⁹ RADNÓTI Zoltán: *Ha a világban létezik magasság és mélység, akkor ez az ember mindkettőt megjárta. Bele is halt.* – (Életmesék XXIX.) In: rabbi.zsinagoga.net/2013/05/02/ha-a-vilagban-letezik-magassag-es-melyseg-akkor-ez-az-ember-mindkettot-megjarta-bele-is-halt-eletmesek-xxix/

³⁵⁰ Zsidó Újság XI. évf. 7. szám, 1935. június 6. Negyedszázos a bpi orth. Nőegylet, 13.

³⁵¹ UJVÁRI Péter szerk. (1984): *Magyar Zsidó Lexikon*, Budapest: K. n., Budapesti orthodox hitközség 157.

³⁵² Zsidó Újság XI. évf. 7. szám, 1935. június 6. Negyedszázos a bpi orth. Nőegylet, 13.

³⁵³ CSORNA Kálmán (1929): *A szociális gyermekvédelem rendszere*. Budapest: k. n., 234.

³⁵⁴ Zsidó Újság I. évf. 11. szám, 1925. december 18. A pesti orth. nőegylet Chanukája, 7.

³⁵⁵ DR. CSORNA Kálmán (1930): *A szegénygondozás Budapesten*. Budapest: Budapest Székesfőváros Házinyomdája, 221.

1933 júliusában meghalt a nőegylet elnöke, dr. Schächter Jakabné, és a tisztségét lánya, özv. Bárkány Árminné örökölte meg.³⁵⁷ Az egyesület alelnöke ebben az időszakban Tauber Czippora, társelnöke Frankl Adolfné volt.³⁵⁸

1934-ben a Nőegylet a Bikur Cholimmal közösen Szeretetotthont nyitott, mely 12 fővel kezdte meg működését, majd a következő évben 18 főssé bővítették.³⁵⁹

II.5.6. Orthodox Leányegylet

Az Orthodox Leányegyletről a Zsidó Újság hasábjain az első híradást 1932-ből olvashatjuk, amikor is Deutsch Adolf iskolaigazgató tartott az egyesület chanukai ünnepélyén egy nagy hatású beszédet, melyben az ortodox szellemű leánynevelés fontosságát hangsúlyozta, és ugyanakkor felhívta a budapesti ortodox nők figyelmét az egyesület fokozott támogatására. A civil szervezet az ünnepség teljes bevételét a Hanna Gyermekvédelmi Egyesület céljaira ajánlotta fel.³⁶⁰ Az 1934-es tisztújításon az egyesület elnöke Haberkfeld Piroska, alelnöke Platschek Piroska és Adler Ella lett. A leányegylet célul tűzte ki a szombattartó leányok elhelyezésének feladatát.³⁶¹

³⁵⁶ Zsidó Újság IV. évf. 51. szám, A Budapesti Orthodox Nőegylet, 10.

³⁵⁷ Zsidó Újság IX. évf. 18. szám, 1933. július 21. A Bp-i ortodox Zsidó Nőegylet, 10.

³⁵⁸ Egyenlőség 53. évf. 40. szám, 1933. július 29. A Bp-i Orth. Zsidó Nőegylet

³⁵⁹ Zsidó Újság XI. évf. 7. szám, 1935. június 6. Negyedszázados a bp-i orth. Nőegylet, 13.

³⁶⁰ Zsidó Újság VIII. évf. 49-50. szám, 1932. december 27. A Budapesti Orth. Leányegylet, 13.

³⁶¹ Zsidó Újság X. évf. 37. szám, 1934. október 11. Orth Leányegylet, 13.

III. A NEOLÓG HITKÖZSÉGEK ÉS A HOZZÁJUK KÖTŐDŐ, SZOCIÁLIS GONDOSKODÁSSAL FOGLALKOZÓ INTÉZMÉNYEK ÉS CIVIL SZERVEZETEK

III.1. A neológ hitközségek

Budapest területén a két világháború között négy neológ hitközség működött. A Pesti Izraelita Hitközség a főváros IV., V., VI., VII., VIII., IX. és XIV. kerületének; a Budai Izraelita Hitközség az I., II., XI. és részben a III. kerületnek; az Óbudai Izraelita Hitközség részben a III. kerületnek; a Kőbányai Izraelita Hitközség a X. és részben a XIV. kerületnek a közigazgatási területére terjedt ki.³⁶²

A fővárosi zsidó lakosságszám 1930-ban az alábbiak szerint oszlott meg a fenti hitközségek között: a Pesti Izraelita Hitközséghez 171.083 fő, a Budai Izraelita Hitközséghez 16.294 fő, az Óbudai Izraelita Hitközséghez 3954 fő, a Kőbányai Izraelita Hitközséghez 9500 fő tartozott.³⁶³

A fenti adatokból látható, hogy a fővárosi zsidóság 85,36%-a a Pesti Izraelita Hitközség kötelékébe tartozott. Mind a hozzá kapcsolódó civil szervezetek, mind az intézmények szempontjából ez a hitközség volt a legjelentősebb, erről áll rendelkezésre a legtöbb adat, ezért dolgozatomban is ennek a bemutatására fogom a hangsúlyt helyezni.

Az 1900 és 1920 közötti időszak két évéből, 1910-ből, illetve 1917-ből fennmaradt a PIH részletes költségvetése.³⁶⁴ Így tudomásunk van róla, hogy 1910-ben 2.051.361 koronából a közösség 653.935 koronát költött szociális kiadásokra, így a szegények ingyenes gyógykezelésére, a kórházak és a Bródy Adél gyermekkórház fenntartására, állandó és rendkívüli segélyekre, pészachi³⁶⁵ élelmezésre, kiházási segélyekre, iskolás gyermekek ruházására és élelmezésére, a Tanítóképző és a Talmud-Tórák hallgatóinak élelmezésére, illetve az árvák eltartására. Ebből juttatott a főváros gyermekmenhelyeinek, valamint a fővárosi bölcsődének is. 1917-re ez az összeg 1.504.702 koronára emelkedett. Az I.

³⁶² EPPLER Sándor (1937): *A budapesti zsidóság szociális munkája*. Budapest: Eppler Sándor, 10.

³⁶³ Uo. 11.

³⁶⁴ FROJIMOVICS Kinga (2008): *Szétszakadt történelem (Zsidó vallási irányzatok Magyarországon, 1868-1950)*. Budapest: Balassi Kiadó, 135.

³⁶⁵ Szó szerinti jelentése: elkerülés. Zsidó húsvét.

Világháború időszakából és a Tanácsköztársaság korából kevés, töredékes forrás áll rendelkezésre.

1919-ben a hitközség kritikus anyagi helyzetbe került, mivel vagyonát elsősorban hadikölcsönökbe fektették, de az akkori elnök, Székely Ferenc³⁶⁶ kölcsönt vett fel, így sikerült stabilizálnia a helyzetet.³⁶⁷

A következő adat 1922-ből áll rendelkezésemre. Ekkor a PIH költségvetése 47%-át fordította szociális kiadásokra. A későbbiekben ez az arány fokozatosan csökkent, míg 1927-ben elérte a 35%-ot. Ez a csökkenés összefüggésben lehet a bethleni konszolidációnak köszönhető gazdasági növekedéssel, melynek következtében egyre kevesebb hitközségi tag válhatott rászorulóvá.

1928-ban – a PIH akkori elnöke, Lederer Sándor³⁶⁸ halálát követően – Kaszab Aladár³⁶⁹ vette át a stafétabotot. Kaszab tovább mérsékelte a személyes gondoskodást nyújtó szociális kiadásokat, ugyanakkor bővítette a Zsidó Kórházat, átalakította a Vakok Intézetét. 1930-ban újabb elnökcseré történt, Stern Samut³⁷⁰ nevezték ki. Az ő elnöksége alatt fejeződött be a Zsidó Kórház átalakítása, a Zsidó Gimnázium, és a Hősök temploma. A harmincas évek végén – a zsidótörvények hatályba lépésének kezdetekor – azonban egyre több szociális és adminisztratív kiadás beütemezése vált szükségessé, a szociális kiadások 1944-re elérték a költségvetés 44%-át.³⁷¹

III.1.1. A Pesti Izraelita Hitközség Jótékonysági Ügyosztálya

A PIH által végzett segélyezés a jótékonysági ügyosztályon keresztül jutott el a rászorulókhhoz, az ügyosztály évi kiadása a '30-as években 222.000 pengő volt.³⁷²

³⁶⁶ Székely Ferenc (1858-1936): a kereskedelmi akadémia elvégzését követően a bankszakmában kezdett dolgozni. 1892-ben, az akkor alapított Belvárosi Takarékpénztár vezérigazgatója, majd később elnöke lett. Emellett több magyarországi pénzintézet és ipari vállalat vezetőségi tagja volt. Részletes életrajzát (1927-ig) ld. Zsidó Lexikon, id. kiad. 833.

³⁶⁷ FROJMOVICS Kinga (2008): *Szétszakadt történelem (Zsidó vallási irányzatok Magyarországon, 1868-1950)*. Budapest: Balassi Kiadó, 229.

³⁶⁸ Lederer Sándor (1852-1927): közgazdasági író. Jogtudományi tanulmányokat folytatott, ezek végeztével a Földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztérium alkalmazásába lépett; itt miniszteri tanácsosi rangot ért el. 1880-ban kezdte a Magyar Föld című közgazdasági lapnál közgazdasági írói pályáját. Részt vett az 1885-ös országos kiállítás rendezésében, több pénzintézet alapításában. Ő alapította Marosvásárhelyen a cukorgyárat és a Magyar-Belga Fémárugyár Részvénytársaságot. Az Adria Tengerhajózási Vállalat alelnöke volt.

³⁶⁹ Kaszab Aladár (1868-1929): gyáros.

³⁷⁰ Stern Samu (1874-1947): üzletember, udvari tanácsos.

³⁷¹ FROJMOVICS Kinga (2008): *Szétszakadt történelem (Zsidó vallási irányzatok Magyarországon, 1868-1950)*. Budapest: Balassi Kiadó, 241-244.

³⁷² EPPLER Sándor (1937): *A budapesti zsidóság szociális munkája*. Budapest: Eppler Sándor, 22.

Kutásom során sikerült feltárni, hogy hogyan alakult az ügyosztály költségvetése, milyen típusú segélyeket utaltak ki az 1935-ös évben. A többi év munkájáról nem rendelkezünk ilyen részletes kimutatással, amely enged következtetni a PIH-hez kapcsolódó rászoruló zsidók számára, és szegénységük mértékére.

A segélyezésen belül elkülönült a pénzbeli és a természetbeni segítség. A pénzbeli támogatások havi segélyekből, főünnepi külön segélyekből, iparendélyek megszerzéséből, zálogjegyek kiváltására adott segélyekből, és menyasszonyok kiházási segélyéből álltak.³⁷³

A természetbeni támogatások: macesz, burgonya, ruházati cikkek, iskolás gyermekek reggelije, díjmentes és mérsékelt díjú esketések, gyógy- és kötszerek, tejutalványok, fürdőjegyek és ebédjegyek.³⁷⁴

1935-ben 802 személy kapott 2-től 25 pengőig terjedő összeget, összesen 44.000 pengőt, havi segély formájában. 39 fő részesült egzisztenciális segélyben, összesen 1610 pengő értékben. 1416-an kaptak főünnepi segélyt, 5310 pengő összértékben. Ezen kívül a hitközség 95 rászorulóknak folyósított téli rendkívüli segélyt, 149 főnek utazási segélyt, 1880, illetve 1120 pengő összértékben. 12.701 személy részesült gyorssegélyben, ezek összege 23.000 pengőre rúgott. Pészachi készpénzsegélyben 1924-en részesültek, összesen 7200 pengő értékben. Kiházási segélyt 46 fő kapott, összességében 1700 pengőt. A szemérmes szegények 1020 esetben, összesítve 23.000 pengőben részesültek.³⁷⁵ Továbbá a hitközség a templomkörzeteknek segélykiosztás céljából 9100 pengőt utalt át.³⁷⁶

A természetben való segélyezés adatai a következők voltak: az ínségkonyhákban 108.430 ebéd került kiosztásra, ezek költsége 27.000 pengő volt, maceszt 7036 család kapott, ezen felül juttatott a hitközség még az egyes intézmények szegényeinek, a fővárosi szegényházak, és a toloncházak, továbbá a fogházak lakóinak 23.000 pengő értékben.³⁷⁷

Reggeliben 132 tanuló részesült 1600 pengő értékben, ruházati cikket 973 személy kapott, melynek költsége 11.000 pengő volt. Kiosztottak 3,6 vagon burgonyát, 114 tejjegyet és 185 fürdőjegyet.

Ezen kívül a hitközség egy szegényorvost foglalkoztatott önállóan, egy másikat pedig a Chevra Kadiséval közösen. Ez az intézmény úgy működött, hogy a rászoruló jelentkezett a

³⁷³ EPPLER Sándor (1937): *A budapesti zsidóság szociális munkája*. Budapest: Eppler Sándor, 22.

³⁷⁴ Uo.

³⁷⁵ Uo.

³⁷⁶ Uo.

³⁷⁷ Uo.

PIH Jótékonyági Ügyosztályán, majd ezt követően szálláshelyén felkereste a szegényorvos, aki a szükséges gyógyszert megrendelte a hitközségnél, vagy kiutaltatta a kerületi orvossal.³⁷⁸

III.2. A neológ diákokat segítő szervezetek, segélyalapok, alapítványok

A Numerus Clausus néven elhíresült 1920. évi XXV. törvény alapján a „magyarországi nemzetiségek és népfajok” tagjai csak a formálisan kimutatható számarányuknak megfelelő arányban vehettek részt a felsőoktatásban. A törvény egyértelműen a zsidó diákok ellen irányult, mert jogalkalmazói értelmezése szerint a magyar állam a keresztény hitre tért zsidókat nem kereszténynek, hanem zsidónak tekintette.

A törvény kihirdetését követően amerikai zsidó szervezetek javaslatot tettek Haller István kultuszminiszternek egy zsidó egyetem felállítására a fővárosban, de ő visszautasította az ajánlatot.³⁷⁹

1921-ben a Joint Foreign Comittee és az Alliance Israelite Universelle közös beadványt szerkesztett, és benyújtotta azt a Népszövetséghez. Ennek célja a magyarországi zsidó kisebbség védelme, és a Numerus Clausus eltörlése. Ám a magyar zsidóság ezt nem vette igénybe, Lucien Wolf segítségét is visszautasították, aki a Népszövetség állandó zsidó szakértőjeként dolgozott. Hevesi Simon főrabbi olvasta fel a Vázsonyi Vilmos, Vészi József és Sándor Pál által közösen megírt deklarátumot, mely szerint: „*Nemzetünk gyásza, a trianoni szerződés nem lehet jogaink forrása.*”³⁸⁰

Így a törvény következtében a zsidó fiatalok százai kényszerültek külföldre s az első években különösen a német egyetemekre iratkoztak be, de ezt követően Ausztria, Csehország, Belgium, Franciaország és Svájc egyetemeire is sok magyar zsidó egyetemi hallgató került.

Segélyezésükre alakultak meg a különböző kisebb alapítványok és a Központi Zsidó Diáksegítő Bizottság, mely társadalmi úton teremtette elő a külföldön tanuló ifjúság támogatásához szükséges anyagi eszközöket és ez irányú akciójával már eddig is jelentős eredményeket ért el. A zsidó diplomások egy része tanulmányainak befejezése után visszatért Magyarországra, jóval nagyobb azonban azoknak a száma, akik diplomájuk honosításának nehézségei, vagy a későbbi zsidótörvények miatt külföldön telepedtek le.³⁸¹

³⁷⁸ EPPLER Sándor (1937): *A budapesti zsidóság szociális munkája*. Budapest: Eppler Sándor, 22.

³⁷⁹ RÓBERT Péter: Viharos idők. Világháború, forradalmak, ellenforradalom és a magyar cionista mozgalom. In: *Múlt és Jövő* 1993/4. szám, 62.

³⁸⁰ Uo.

³⁸¹ UJVÁRI Péter szerk. (1984): *Magyar Zsidó Lexikon*, Budapest: K. n., Numerus clausus, 656.

III.2.1. A Központi Diáksegítő Bizottság

1922-ben létesült a Központi Zsidó Diáksegítő Bizottság,³⁸² amelyet Vázsonyi Vilmos országgyűlési képviselő, Szabolcsi Lajos, az Egyenlőség főszerkesztője és Hevesi Simon főrabbi alapított.³⁸³ Székhelye a hitközség épületében volt, a VII. kerület Síp u. 12.-ben.³⁸⁴ A szervezet a numerus clausus következtében külföldre szakadt zsidó egyetemi hallgatók segélyezésével foglalkozott. A bizottság az ország egész zsidóságát bevonta a munkájába, és évente átlagban 150-200 ezer pengőt fordított segélyezésre, mely összeg kizárólag adományokból gyűlt össze.³⁸⁵

Kovács M. Mária szerint több ezer zsidó diák járt külföldön egyetemre, és sokan közülük nem tértek haza. Bécsben, Prágában, Brnóban, Halléban, Drezdában, Lipcsében, Rómában vagy Berlinben tanultak. 1921-ben 1100 magyar zsidó volt egyetemi hallgató Prágában, 700 pedig Bécsben. Olaszországban azért tanult szintén sok zsidó fiatal, mert nem kellett tandíjat és vizsgadíjat fizetni.³⁸⁶

A Bizottság – már működésének első évében, 1922-ben – az Egyenlőség hasábjain közzétett felhívása nyomán egymillió hatszázezer koronát gyűjtött össze. A pénz kiosztásába, a szervezet munkájába és az adakozásba külföldi professzorok is bekapcsolódtak.³⁸⁷

1923 áprilisában a külföldön tanuló diákok javára jótékony célú Menza-bált rendeztek a Vigadóban, ahol a zsidó társadalom felső középrétege szórakozott.³⁸⁸

A Központi Diáksegítő Bizottság egy év alatt a pesti zsidóság egyik legnagyobb társadalmi szervezetévé nőtte ki magát. 1923 májusáig 35 millió koronát osztott ki a bécsi, a prágai, a brünni, a berlini, a lipcsei, a braunscheigi, a frankfurti, a gráci, a jenai, a drezdai magyar zsidó diáktelepek képviselőinek. Ez az összeg annak a példátlan mértékű önkéntes adakozásnak köszönhető, melybe a zsidó társadalom minden rétege bekapcsolódott.³⁸⁹

1923. október végén 355 segélyezettje volt a bizottságnak, viszont azt a hírt kapták, hogy a külföldi egyetemeken nagymértékű tandíjemelést hajtottak végre, aminek következtében a fiataloknak további nehézségeik adódtak.³⁹⁰

³⁸² UJVÁRI Péter szerk. (1984): *Magyar Zsidó Lexikon*, Budapest: K. n., Intézmények, 703-704.

³⁸³ UJVÁRI Péter szerk. (1984): *Magyar Zsidó Lexikon*, Budapest: K. n., Szabolcsi Lajos, 818.

³⁸⁴ *Egyenlőség* 49. évf. 31. szám, 1929. április 13. Bujdosó diákok peszachja, 21.

³⁸⁵ UJVÁRI Péter szerk. (1984): *Magyar Zsidó Lexikon*, Budapest: K. n., Intézmények, 703-704.

³⁸⁶ KOVÁCS M. Mária (2012): *Törvénytől sújtva. A Numerus Clausus Magyarországon, 1920-1945*. Budapest: Napvilág Kiadó, 164.

³⁸⁷ *Egyenlőség* 41. évf. 47. szám, 1922. november 25. A központi zsidó diákbizottság, 9.

³⁸⁸ *Egyenlőség* 42. évf. 15. szám, 1923. április 14. A Mensa bál, 11.

³⁸⁹ *Egyenlőség* 42. évf. 19. szám, 1923. május 12. A Központi Zsidó Diáksegítő Bizottság évzáró ülése, 13.

³⁹⁰ *Egyenlőség* 42. évf. 43. szám, 1923. október 27. A Központi Diáksegítő Bizottság, 12.

A zsidó diákok támogatásába más civil szervezetek is bekapcsolódtak. 1923 márciusában a MINOSZ (Magyar Izraelita Nőegyletek Országos Szövetsége) ülésén úgy határoztak, hogy leiratban kérnek segítséget a vidéki izraelita nőegyletektől: 5-10 kg-os csomagokat igényeltek a külföldön tanuló diákok számára.³⁹¹

Vázsonyi Vilmosné, a Terézvárosi Jótékony Nőegylet vezetője 100.000 koronát ajánlott a fiatalok nyomorának enyhítésére.³⁹²

A Diáksegítő Bizottság ennek az összefogásnak köszönhetően 1924 májusáig mintegy 925 millió koronát tudott kiosztani a zsidó diákok között. A Pesti Izraelita Hitközség évi 100 millió koronát ajánlott fel a szervezet támogatására. A bizottság ebben az időszakban 87 fiókszervezettel volt jelen az országban, és hat különböző külföldi országba folyósított segélyt.³⁹³

A Diáksegítő Bizottság munkája során egyedi esetekkel is foglalkozott. 1925-ben egy német diák került bajba: 20.000 koronára volt szüksége, hogy le tudja tenni a vizsgáit. Ekkor a szervezet részéről Präger Bertalan sietett segítségére, és így sikerült túllendülnie a nehézségeken.³⁹⁴

1928-ban a Diáksegítő Bizottság elnöksége – Dr. Hevesi Simon főrabbi, Sándor Pál, báró Hatvany Bertalan, dr. Szabolcsi Lajos és Fellner Leó – felhívást tett közzé az Egyenlőség hasábjain, mely szerint újabb adakozási hullámra van szükség, ugyanis a szervezet ajtaján százával kopogtatnak a Numerus Clausus száműzöttei.³⁹⁵

1928-ban Dr. Lederer Sándor hitközségi elnök elhunytával a Diáksegítő Bizottság tagjai aggodalmukat fejezték ki a hitközségtől kapott eddigi nagymértékű támogatás továbbfolyósításának megkérdőjeleződése miatt, de az új hitközségi elnök, Kaszab Aladár az alábbi nyilatkozatot tette: *„Mint a pesti hitközség elnöke ünnepélyesen kijelentem, hogy a Központi Diáksegítő Bizottságot oltalmunk és patronátusunk alá vesszük. Ugy mint elődeim, én is a hitközségi elnöki osztály keretében óhajtom e történelmi jelentőségű akció működését... Én magam, mint azt már többször kijelentettem, ezt a kérdést a zsidó becsület védelme alá helyezem. A zsidó becsület kívánja meg minnyájunktól, hogy éhező, szenvedő, bujdosó diákjainkat el ne hagyjuk és rajtuk minden eszközzel segítsünk.”*³⁹⁶

³⁹¹ Egyenlőség 42. évf. 10. szám, A külföldön tanuló diákok szeretetadományai, 16.

³⁹² Egyenlőség 43. évf. 9. szám, 1924. március 1. A nyomorgó magyar diákok, 11.

³⁹³ Egyenlőség 43. évf. 20. szám, 1924. május 26. 925 milliót osztott ki szeptember óta a Központi Zsidó Diákbizottság, 2.

³⁹⁴ Egyenlőség 44. évf. 47. szám, 1925. november 21. A Központi Zsidó Diáksegítő Bizottság, 17.

³⁹⁵ Egyenlőség 49. évf. 1. szám, 1928. szeptember 15. A Központi Diáksegítő Bizottság felhívása, 43.

³⁹⁶ Egyenlőség 49. évf. 11. szám, 1928. november 24. A Központi Diáksegítő Bizottság, 5.

1929 áprilisában a Diáksegítő Bizottság felhívást tett közzé az Egyenlőség hasábjain annak érdekében, hogy a külföldön tanuló diákoknak is ünnep legyen a pészach, tudjanak számukra pénzt küldeni.³⁹⁷

1929-ben változás lépett életbe a Numerus Clausussal kapcsolatban. A kultuszminiszter azt ígérte, hogy azok a jelesre érettségizett zsidó fiatalok, akiket máshová e törvény miatt nem vettek fel, beiratkozhatnak a Közgazdaságtudományi Karra. Az Egyenlőség szerzői, a Diáksegítő Bizottság és az Izraelita Országos Iroda is sajnálkozását fejezte ki, mert a rendelet kényszerpályára tereli a fiatalokat, és azokat a diákokat, akik éveig készültek orvosi, tanári, színművészeti vagy bármilyen más szakra, közgazdásszá kényszeríti. Továbbá az egyetemekre való bejutáskor a zsidóktól megköveteli a jeles érettségit, ugyanakkor még jeles érettségivel sem biztos a bejutás.³⁹⁸

Az intézkedés hatására – melyről a sajtó a Numerus Clausus enyhítése címen adott számot – sok, már külföldön tanuló diák jelentkezett a Diáksegítő Bizottságnál. Azonban sajnos vissza kellett utasítani őket, mert Klebelsberg Kunó enyhítő rendelkezésének dacára 10 jelesen érettségizőt mégsem vettek fel a Közgazdasági Karra sem. Ennek hatására ebben az évben is több száz diák, aki nem adta fel eredeti elképzelését tanulmányait illetően, illetve aki feladta, de mégsem vették fel az egyetemre, – külföldre kényszerült távozni.³⁹⁹

Wolkenberg Alajos dr., a Pázmány Péter Egyetem leköszönő rektora a tanévnyitó ünnepélyen a tanszabadság gondolatáról emlékezett meg, amelynek az egyetemen a vezető pedagógiai elvek közé kéne tartoznia. Ezt a sajtó Numerus Clausus-ellenes megnyilatkozásként értékelte, és megkérdezték utódját, Doleschall Alfréd dr.-t, aki azt válaszolta, hogy majd ő is akkor nyilatkozik a tanszabadságról, ha feláll a rektori székből.⁴⁰⁰

1929 novemberében a Diáksegítő Bizottság báró Kohner Vilit nevezte ki elnökévé. A szervezet előtt számos megoldandó kérdés állt. Ebben az évben ötszáz diák jelentkezett segélyért, a korábban segélyezett diákok pedig a szubvenció felemelését kérték.⁴⁰¹

1930-ban díszelnökké választották Kaszab Aladárnét és Kohner Ágostonnét, a diákok helyzetéről pedig átfogó jelentést készítettek. Eszerint ebben az évben 196 diák tanult 33 különböző külföldi városban. Segítésükre az Egyenlőség gyűjtést szervezett, melyre 822.100 pengő adomány érkezett. Báró Kohner Willy gyűjtéséből 11.070 pengő folyt be. Az egyesület

³⁹⁷ *Egyenlőség* 49. évf. 31. szám, 1929. április 13. Bujdosó diákok pészachja, 21.

³⁹⁸ *Egyenlőség* 49. évf. 21. szám, 1929. szeptember 21. A Diáksegítő Bizottságnál egy hét óta sok százan jelentkeznek a visszautasított, külföldre induló zsidó diákok. Nem enyhült észrevehetően a „numerus clausus” – Wolkenber dr. és Doleschall dr., az új rektor nyilatkozatai, 7.

³⁹⁹ Uo.

⁴⁰⁰ Uo.

⁴⁰¹ *Egyenlőség* 50. évf. 7. szám, 1929. nov. 16. Dr. Szegő Arnold: Ötszáz külföldi diákot kell segélyeznünk!

vezetősége úgy határozott, adománykérő levéllel fognak fordulni az itthon tanuló diákok szüleikhez.⁴⁰²

A Diáksegítő Bizottság munkájának eredményességét híven tükrözi, hogy az Egyenlőség hasábjain beszámolt az egyes diákok egyéni sikereiről is. Így megtudhatjuk, hogy 1930 augusztusában Leichner Zsuzsa, a bécsi Diákbizottság vezetője letette az orvosi doktorátust, szorgalmával és tehetségével tanárai elismerését vívta ki.⁴⁰³

1931-ben a szervezet új akciót indított „csak egy pengőt” címen, melynek eredményeként folyamatosan érkeztek az adományok a diákok számára.⁴⁰⁴

Az akció és más gyűjtések eredményeképp a bizottság 1931-ben 11.549 pengőt tudott kiutalni az Auszriában, Belgiumban, Franciaországban, Jugoszláviában, Németországban, Svájcban, Csehországban tanuló diákok számára. Balla Bernát, a Diáksegítő Akció igazgatója elmondta, hogy ezt nagy eredménynek tartja, hiszen a gazdasági krízis ellenére komoly összeget sikerült összegyűjteniük a nélkülözők javára.⁴⁰⁵

Az 1930-as években Kohner Willy eltűnt a Diáksegítő Bizottság éléről, ennek oka valószínűleg, hogy egyre inkább eltávolodott a zsidóságtól, és a későbbiekben a római katolikus hitre tért át.⁴⁰⁶

1932-ben ismét a Numerus Clausus enyhüléséről lehetett olvasni a sajtóban. A Diáksegítő Bizottság – melynek ekkor már Schlesinger János volt az elnöke – így kommentálta a sajtóhíreket: *„Hiába áztatnók magunkat; fiánk százai ott künn vívnak élet-halál harcot, s ha rájuk nem gondol a magyar zsidóság, azzal nem szűnik a numerus clausus, s csak még rosszabbra fordul a bujdosó diákok sorsa. A valóság az, hogy az enyhülést még várunk kell. A numerus clausus enyhülése annak a téli hidegben didergő embernek sorsához hasonlítható, akinek ugyan se meleg subája, se hajléka, se étele nincs, csak aprópénzt kap egy sorsjátékra. S ha ki tudja várni a sorshuzást s addig nem fagy meg – végül is nem az ő számát huzzák ki. Fiaiunk számait se huzzák ki, vagy ha igen, nem azokban a fakultásokban, ahová jutni akarnak. S ha azelőtt azért kellett kibujdossanak, mert nem vették fel őket főiskolákba, most fölveszik őket oda, ahová se tehetségük, se hajlamuk nincs.”*⁴⁰⁷

A Központi Diáksegítő Bizottság további problémája volt, hogy olyan diákok is fordultak hozzá, akik anyagi okok miatt félbehagyták a tanulmányaikat, és sajnos januárban

⁴⁰² Egyenlőség 50. évf. 14. szám, 1930. január 4. A Központi Diáksegítő Bizottság, 11.

⁴⁰³ Egyenlőség 50. évf. 44. szám, 1930. augusztus 9. A Központi Diáksegítő Bizottság, 13.

⁴⁰⁴ Egyenlőség 51. évf. 15. szám, 1931. január 24. Csak egy pengőt, 14.

⁴⁰⁵ Egyenlőség 51. évf. 37. szám, 1931. június 27. A bujdosó diákok öröme, 15.

⁴⁰⁶ HLOBCSÁNYI Norbert: A Kohner család vállalkozásai. In: *Tanulmányok Budapest múltjából* 37. szám, 2012. 57.

⁴⁰⁷ Egyenlőség 52. évf. 17. szám, 1932. január 9. Miért nem fogy a bujdosó diákok száma? 8.

nem is tudtak ezeknek a fiataloknak segítyt folyósítani, mert nem gyűlt össze elegendő pénz. További gondot jelentett, hogy olyan volt diákok jelentkeztek a bizottságnál, akik külföldön már diplomát szereztek, és most itthon akartak elhelyezkedni. Így fordult hozzájuk egy diplomás vegyész és egy diplomás elektromérnök. Ezért arra kérték az Egyenlőség olvasóit, hogyha módjuk van, gondoljanak a diplomás bujdosókra.⁴⁰⁸

A fentiekén túl az is nehezítette a Diáksegítő Bizottság munkáját, hogy a Magyar Nemzeti Bank nem váltott elegendő valutát a külföldön élő diákok számára, ezért a szervezet levélben fordult a pénzügyi intézethez.⁴⁰⁹

A kezdeményezés sajnos nem járt sikerrel: a Nemzeti Bank továbbra is havi 100.000 pengőt volt hajlandó valutára váltani, és kizárólag a felsőbbéves egyetemisták kérvényeivel foglalkozott, ezeknek is nehezen adott helyt. Az első- és másodévesek sok esetben télikabát nélkül, éhesen várták a chanukka⁴¹⁰ ünnepét.⁴¹¹

1936-ban a Diáksegítő Bizottság ismét az Egyenlőség hasábjain kért segítséget a hittestvérektől, hogy ne feledkezzenek meg a külföldön bujdosó diákokról, adakozzanak.⁴¹²

1938 februárjában a Diáksegítő Bizottság hölgybizottságának tagjai jótékonyági teadélután szerveztek diákjóléti célokra.⁴¹³

III.2.2. Egyéb alapítványok

Reisz Manó budapesti lakos 1909. május 25-én hozta létre végrendeleti úton a 'Reisz Manó zsidó vallású szigorló orvosok segélyalapját', mely felesége halála után, 1932-ben jött létre ténylegesen. A segélyalap tőkéje a budapesti Nagytemplom utca 6. szám alatti ingatlan háromnegyed részének jövedelme, melyet az alapító elsősorban jó magaviseletű, teljesen árva, félárva és másodsorban szegénysorsú orvosnövendékek szigorlati és felavatási díjaira kívánt fordítani.⁴¹⁴

Breitner L. Zsigmond és neje, született Stern Terézia 1921-ben végrendeleti úton 100.000 korona alaptőkéjű alapítványt hozott létre az alapítványi fiú- és leánygimnázium kitűnő és szegény tanulóinak támogatására. Rendelkezésük szerint az alapítvány kamatai évenként két egyenlő részben az alapítványi fiú- és leánygimnázium kitűnő és szegény tanulói

⁴⁰⁸ *Egyenlőség* 52. évf. 22. szám, 1932. február 20. Bujdosó diplomások és bujdosó diákok, 10.

⁴⁰⁹ *Egyenlőség* 53. évf. 3. szám, 1932. október 29. Valutát kér a külföldön tanuló diákoknak a központi diáksegítő akció, 3.

⁴¹⁰ A fény ünnepe. A téli időszakra, karácsony környékére eső 8 napos zsidó ünnep.

⁴¹¹ *Egyenlőség* 53. évf. 11-12. szám, 1932. december 24. Bujdosó diákok ujszerű chanukája.

⁴¹² *Egyenlőség* 56. évf. 39. szám, 1936. szeptember 24. A Központi Zsidó Diáksegítő Bizottság, 13.

⁴¹³ *Egyenlőség* 58. évf. 6. szám, 1938. február 10. Teadélután diákjóléti célokra, 14.

⁴¹⁴ 16544/1932. Rendtartás a „Reisz Manó zsidó vallású szigorló orvosok segélyalapja kezelésére”

között kerültek kiosztásra. Az alapítvány végül a házaspár halálát követően, 1938. április 14-én jött létre, 1000 pengő alaptőkével.⁴¹⁵

’Fülöp Iluka Tanulmányi Segélyalapítvány’-át Fülöp Lajos magántisztviselő, V. kerületi lakos alapította nejével, szül. Josepovits Rellivel, 1925. május 11-én elhunyt egyetlen gyermekük, Fülöp Ilona emlékére, 5 millió korona alaptőkével, az izraelita hitközség leánygimnáziumában. Gyermeük korábban ebben az iskolában végezte tanulmányait. Az 5 millió korona összegét mindaddig évi 100 aranykoronának megfelelő összeggel kívánták növelni, míg gyermeük életben maradása esetén az intézet nyolc osztályát elvégezte volna.

Elrendelték továbbá, hogy az alapítvány kamataiból évente egyszer *„egy szegénysorsu intézeti növendék részesüljön, akit mélységes zsidó érzés, a magyar haza iránti szeretet és kötelességtudás – mint megboldogult gyermekünk legkimagaslóbb lelki tulajdonságai – hatnak át és e tulajdonságait tanulmányi előmenetelével is igazolja.”* Az alapítók rendelkezése szerint az alapítvány ösztöndíjából való részesedésnél elsősorban az 1.B. osztályos tanulókat kellett figyelembe venni, mert gyermeük korábban ebbe az osztályba járt. Ha nem találtak ebből az osztályból megfelelő növendéket, akkor bármely más diáknak ki lehetett osztani az ösztöndíjat.

Az alapítók rendelkezése szerint a segélyösszeg átadására a tanévzárón kellett sort keríteni, néhai Fülöp Iluskáról való kegyeletes megemlékezés mellett.⁴¹⁶

1932-ben Stein József végrendeleti úton alapítványt hozott létre 1000 pengő alaptőkével, néhai felesége emlékére. Az alapítvány az örökhagyó elhunytával, 1935-ben jött létre ’Pesti Izraelita Hitközség Stein Józsefné szül. Steuer Irén tanulmányi alapítványa’ címen. Az alapítvány célja az volt, hogy az alaptőke kamataiban minden év június 10-én egy szegénysorú izraelita tanuló részesüljön, azzal a kikötéssel, hogy az örökhagyó esetleg jelentkező rokonai a többi jelentkezővel szemben előnyben részesüljenek.⁴¹⁷

Dr. Goldschmied Mór és budapesti Alexander Goldschmied, New-Yorki lakosok és testvéreik szintén diákokat segítő alapítványt hoztak létre 1935. november 28-án. Az alapítvány a ’Goldschmied Manó és neje Sonnenschein Zsófia és Dr. Goldschmied Lipót jótékonycélú alapítvány’ nevet kapta. A Goldschmied házaspár az alapítók szülei, Dr. Goldschmied Lipót a testvérük volt, aki haláláig prossnitzi rabbiként működött.⁴¹⁸

⁴¹⁵ *Másolat. Alapító Oklevél.* In: MZSL Alapítványi Nyilvántartókönyv Fonds 7. PIH Alapítványi Üo. 6/5.

⁴¹⁶ *4105/1925. sz. Alapító Oklevél. Másolat.* In: MZSL Alapítványi Nyilvántartókönyv 89. számú törzslap Fonds 7. PIH Alapítványi Üo. 6/5.

⁴¹⁷ *Másolat. Alapító Oklevél.* In: MZSL Alapítványi Nyilvántartókönyv 89. számú törzslap Fonds 7. PIH Alapítványi Üo. 6/5.

⁴¹⁸ *Másolat. „Néhai Goldschmied Manó és felesége szül. Sonnenschein Zsófia gyermekei által létesített alapítvány”.* In: MZSL Alapítványi Nyilvántartókönyv Fonds 7. PIH Alapítványi Üo. 6/5.

A szervezet vagyona 7 db, összesen 7200 korona értékű, 1914. évi kibocsátású, 4,5%-os fővárosi kölcsönkötelezvény volt. Az alapítók rendelkezése szerint az alapítvány jövedelméből évente 1200-1200 korona kölcsönkötvény jövedelmét a fiú-, illetve a leánygimnázium egy-egy olyan tanulójának kellett folyósítani tanulmányi segélyként, aki eredményével, magaviseletével, vallásos érzületével követésre méltó példát szolgáltat.⁴¹⁹

A 4800 korona kölcsönkötvény jövedelmét ösztöndíjként a Ferenc József Országos Rabbiképző Intézet felső tanfolyamának olyan szegénysorsú hallgatója részére kellett juttatni, aki erkölcsös magaviseletével, tanulmányi eredményével, vallásos érzésével a tanári kar megállapítása szerint kifogástalan példát mutat.⁴²⁰

Az alapítók rendelkezése szerint az ösztöndíjakat az elhunyt hozzátartozók – zsidó időszámítás szerinti – elhalálozási évfordulóján kellett kiosztani.⁴²¹

1937 elején özv. Schattelesz Fülöpné, szül. Hajduska Berta létrehozta Kaddis alapítványát, 600 pengő alaptőkével. A Pesti Izraelita Hitközség kötelezettséget vállalt arra, hogy a Páva utcai templomkörzetben utána és férje után kaddis imát mondanak, és az 1967-es évig nevét a Mázkir imában is felemlítik. Cserébe az alapító alapítványa szegény diákokat segélyezett az alaptőke egy részének kamataiból.⁴²²

1937 júliusában özv. Fried Hermanné, szül. Gelmann Minna budapesti lakos létrehozta 'Fried Hermann és neje Gelmann Minna és Fenyő Ernő Kaddis alapítványát', amely szegénysorsú, hithű és jó tanulmányi előmenetelű főiskolai hallgatókat volt hivatott támogatni.⁴²³

1937 decemberében Wolf Sándorné Stárk Mária budapesti lakos 500 pengő alaptőkével alapítványt hozott létre lánya, Wolf Livia emlékére, aki az 1922/23-as tanévben a pesti izraelita hitközség leánygimnáziumának tanulója volt. Az alapítvány a 'Wolf Livia jutalomdíj alapítványa' nevet kapta. Az alapító rendelkezése szerint az alaptőke kamatait minden év évzáró ünnepélyén egy gyengén táplált, beteges növendék kapta, aki finomlelkű, vallásos és hazafias érzelmű, mert ilyen tulajdonságai voltak az ő lányának is.⁴²⁴

⁴¹⁹ Másolat. „Néhai Goldschmied Manó és felesége szül. Sonnenschein Zsófia gyermekei által létesített alapítvány”. In: MZSL Alapítványi Nyilvántartókönyv Fonds 7. PIH Alapítványi Üo. 6/5.

⁴²⁰ Uo.

⁴²¹ Uo.

⁴²² 1380/1937. számú Másolat. Alapító Oklevél. In: MZSL Alapítványi Nyilvántartókönyv Fonds 7. PIH Alapítványi Üo. 6/5.

⁴²³ 10259/1937. számú Másolat. Alapító Oklevél. In: MZSL Alapítványi Nyilvántartókönyv Fonds 7. PIH Alapítványi Üo. 6/5.

⁴²⁴ 8532/1939. számú másolat. Alapító Oklevél. In: MZSL Alapítványi Nyilvántartókönyv Fonds 7. PIH Alapítványi Üo. 6/5.

1938. augusztus 16-án ifj. Dr. Halász Miklós ügyvéd néhai édesanyja, Dr. Hirsch Alfrédné emlékére 1600 pengő alaptőkéjű alapítványt hozott létre, azzal a kitétellel, hogy a fenti összeg kamatai a zsidó leánygimnázium szegény, árva vagy félárva tanulói részére – felekezeti különbség nélkül – segélyként kiosztásra kerüljenek. Az alapítvány a 'Dr. Hirsch Alfrédné, szül. Honig Irén tanulmányi segélyalapítványa' nevet kapta.⁴²⁵

III.3. A neológ egészségügyi ellátás, idősgondozás, fogyatékkal élők gondozása

„A pesti izr. hitközségnek nagyszabású emberbaráti intézményei között első helyen állnak a kórházak, amelyekről az előjáróság is úgy nyilatkozik, hogy ezek valódi büszkeségeit képezik a hitközségnek.” – írja az Egyenlőség.⁴²⁶

A kórházakat – a Szabolcs utcai Hitközségi Kórházat, a Poliklinikát, a Bródy Adél és Zsigmond Gyermekkórházat, a Weiss Alice Szülőotthont, a Bródy József és Fanny Tüdőbeteggondozó Intézetet – az egészségügyi ellátások körébe szokás sorolni. Mégis azért írok róluk ebben a dolgozatban, mert az a széles körű, rászorultsági alapon ingyenes, félárú vagy kedvezményes ellátás, ami ezeket az intézményeket jellemezte – melynek során felekezeti különbség nélkül gyógykezelték a rászoruló gyermekeket és felnőtteket –, szinte páratlan volt a fővárosban.^{427 428} Ezek a kórházak, bár egészségügyi ellátást nyújtottak, azt szociális alapon tették, bevonva a zsidó társadalom tehetősebb rétegeit ebbe a karitatív munkába.

Az idősgondozást, illetve a fogyatékkal élők bentlakásos ellátásával és oktatásával foglalkozó intézményeket azért tárgyalom ebben a fejezetben, mert ezek ma szociális otthonként működnek, de korábban az egészségügyi ellátás berkeibe tartoztak. Ezekben az intézményekben is megjelent a rászorultsági alapon történő ingyenes ellátás, ugyanúgy, ahogy a kórházakban, az ingyenes férőhelyek pályázhatóak voltak. Itt is megvolt a más felekezetűeken való segítség igénye, de nem olyan erőteljesen, mint a kórházak esetében. A Wechselsmann-féle Vakok Intézete az Alapító Okiratban foglaltak szerint fele-fele arányban vállalta zsidó és nem zsidó gyermekek ellátását,⁴²⁹ az Izraelita Siketnémák Országos

⁴²⁵ 4747/1939. számú másolat. Alapító Oklevél. In: MZSL Alapítványi Nyilvántartókönyv Fonds 7. PIH Alapítványi Üo. 6/5.

⁴²⁶ Egyenlőség 42. évf. 19. szám, 1923. május 12. Ágyműket a zsidó kórházaknak! 13.

⁴²⁷ EMED, Alexander: *Az első pesti zsidó kórházak történetéhez*. http://www.orvostortenet.hu/tankonyvek/tk-5/pdf/3.5/2001_174_177_emed_alexander_elso_pesti.pdf

⁴²⁸ DR. STRAUZS Imre: Egy zsidó kórház 1944-ben, Emlékezés-vázlat ötven év múltán. In: *Múlt és Jövő* 1994/4, 49.

⁴²⁹ ROKOB Tibor: Vaktáblák a Mexikói úton. In: *Budapest*, 2007/5.

Tanintézete két nem izraelita felekezetű szegény, fogyatékkal élő gyermek oktatását és gondozását vállalta.⁴³⁰

III.3.1. Szabolcs utcai Hitközségi Kórház

A Szabolcs utcai Hitközségi Kórház előzményei messze, a 19. század elejére nyúlnak vissza. A kórház elődje 1805-ben kezdte meg működését, feladatai közé tartozott a szegény hitközségi tagok ingyenes gyógykezelése.⁴³¹ A kórház kezdetben menedékhelyként is üzemelt, egy szobából és benne négy ágyból állt. Később, 1809-ben I. Ferenc király engedélyt adott a kórház számára, hogy egy egész házat béreljenek. Az intézmény első igazgatója Dr. Jakubovics Fülöp volt. A női betegek részére külön szobát nyitottak, ezért az intézmény kicsinek bizonyult, így átköltöztek a terézvárosi Kertész utcába. Ezután a kórház vezetősége arra törekedett, hogy saját telket vásároljon, és építkezzen, ne kelljen továbbra ingatlanokat bérelnie erre a célra. Az elképzelés megvalósult, és még két kórházköltöztetés után sikerült közadományozásból egy telket vásárolni a Gyár u 19. szám alatt, és nemsokára megkezdődött az építkezés. A kórházban 10 betegszoba kapott helyet, és a telken lakásokat építettek az orvosok és a nővérek számára. A kórházat I. Ferenc József, majd Erzsébet királyné is meglátogatta. Az intézmény szerteágazó szociális tevékenységet fejtett ki, kolerás betegeket gyógyított, mely tevékenységéért 1866-ban a fővárosi magisztrátus külön köszönetet mondott. Szintén ebben az évben kezdte meg működését a járóbeteg-rendelés, melyen bárki megjelenhetett és felekezeti különbség nélkül ingyenes ellátásban részesülhetett. Ez a szolgáltatás annyira népszerű volt, hogy napi 250-300 beteg is igénybevette.⁴³²

A századforduló előtt a főváros a körüti építkezések miatt kisajátította a kórház kertjét. Emiatt és azért, mert az épület már szűknek bizonyult, a hitközség újabb kórházlétesítés mellett döntött. A Szabolcs utcában 4185 négyszögölnyi telket vettek meg, és kórházépítési pályázatot hirdettek, melyet Freund Vilmos építész nyert meg. Az új kórház 1889. november 6-án nyitotta meg kapuit.⁴³³ (Ld. XXI. számú melléklet és XXII. számú melléklet.)

Tíz évvel később épült meg a nőgyógyászati pavilon, mely a bejáró betegek ellátását és kezelését szolgálta. Dr. Benedict Henrik kórházigazgató cikke szerint „A hagyományos,

⁴³⁰ *Izraelita Siketnémák Országos Intézete alapszabálya*. Magyar Országos Levéltár (MOL) K 150 1878. év III. k. 4. t. 3723. sz. 681. cs.

⁴³¹ *Egyenlőség* 44. évf. 21. szám, 1925. május 23. Dr. Benedict Henrik: Mit jelent a Kaszab-poliklinika a magyar zsidóságnak? 4.

⁴³² EMED, Alexander: *Az első pesti zsidó kórházak történetéhez*. http://www.orvostortenet.hu/tankonyvek/tk-5/pdf/3.5/2001_174_177_emed_alexander_elso_pesti.pdf

⁴³³ Uo.

felekezeti különbséget sohasem ismerő szellem és a vezető főorvosok egyénisége mind nagyobb és nagyobb tömeget vonzott erre a rendelésre. Nemsokára olyan szakmák részére is kellett rendelő helyiségeket nyitni, melyek nem bírtak fekvő osztállyal.”⁴³⁴

1911-ben Szily Adolf tervei alapján a főépületnek új szárnya épült, melynek földszintjén fogászati, fül- és gégészeti, az első emeleten pedig szemészeti rendelés folyt. 1921-ben nyílt meg a külön bőrgyógyászati és fénykezelő rendelés, mely korábban a belgyógyászat részeként üzemelt. Ezt követte az ideggyógyászati, az urológiai, majd a második belgyógyászati rendelés megnyitása.⁴³⁵

1923 tavaszán a hitközség újonnan kinevezett elöljárója, Kaszab Aladár megalapította a Poliklinikát, melyre átkerült az összes járóbeteg szakrendelés.⁴³⁶

1924-ben a bejáró betegek száma megközelítette a hetvenezer főt, a részben állandóan, részben pedig ideiglenesen dolgozó orvosok száma pedig meghaladta a száz főt.⁴³⁷

1927-ben a Kaszab Poliklinikára átkerülő járóbeteg szakrendelések miatt felszabaduló helyiségek hasznosításával 20 ágyas idegosztályt hoztak létre.⁴³⁸

1928-ban a hitközség kiépítette a központi fűtést a kórházban, és akkora konyhát kivitelezett, amelyben akár a 3000 főre való főzés is megoldható, ezért itt tervezte lebonyolítani népkonyha akcióját.⁴³⁹

Ebben az évben a zsidó kórház elnöke dr. Löw Sámuel, igazgatója dr. Alapy Henrik volt, aki az ellátás javítása érdekében kórházi szabályzatot fektetett le, melyben rendezte az orvosok bérét, és életkorukat 63 évben maximálta.⁴⁴⁰

1929-ben az építkezés tovább folyt. A kórház 13 pavilonossá bővült, és az épületeket teljes mértékben tatarozták. Az építkezés fedezetéül a Lederer hitközségi elnök által felvett dollárkölcsön szolgált.⁴⁴¹

Ebben az évben 7623 fekvő beteg részesült ápolásban. 64,8%-uk volt zsidó, 35,2% más vallású. Az ellátásért a betegek 42,5%-a fizetett teljes díjat. Díjmentesen, féláron, illetve más kedvezménnyel 57,5% vette igénybe az ellátást.⁴⁴²

⁴³⁴ *Egyenlőség* 44. évf. 21. szám 1925. május 23. Dr. Benedict Henrik: Mit jelent a Kaszab-poliklinika a magyar zsidóságnak? 4.

⁴³⁵ Uo.

⁴³⁶ Uo.

⁴³⁷ Uo.

⁴³⁸ *Egyenlőség* 48. évf. 12. szám, 1927. március 19. Új idegosztály a pesti zsidó kórházban, 10.

⁴³⁹ *Egyenlőség* 49. évf. 5. szám, 1928. október 12. A zsidó kórház építkezései, 15.

⁴⁴⁰ *Egyenlőség* 49. évf. 8. szám, 1928. november 3. A zsidó kórház szabályzata, 8.

⁴⁴¹ *Egyenlőség* 49. évf. 40. szám, 1929. június 22. A zsidó kórház újjászületése, 8.

⁴⁴² *Egyenlőség* 50. évf. 30. szám, 1930. április 26. A pesti izr. hitközség kórházaiiban egy év alatt 10.624 beteget ápoltak és 75.000 beteget kezeltek, akik közül 55.000 volt másvallású, 12.

1930 decemberében a felújított kórházat bemutatták a fővárosi orvostársadalom krémjének. Az eseményen részt vett Dr. Johann Béla, az Orvosszövetség elnöke, Dr. Csilléry András és Dr. Gerlóczy Károly miniszteri tanácsos, aki a kultuszminiszter elismerő szavait tolmácsolta, melyek szerint *„itt nemcsak recepttel, hanem emberszeretettel, szívvel és lélekkel is gyógyítanak, és jelentős feladatot teljesít e kórház az orvosi továbbképzés terén is. A hitközség e gyönyörű alkotásával példát szolgáltat arra, miként kell szeretni a hazát és embertársainkat.”* Stern Samu, a hitközség elnöke beszédében szintén a hazaszeretet fontosságát hangsúlyozta, illetve elmondta, hogy a betegek között a kórházban nem tesznek különbséget felekezeti, rang vagy vagyon szerint. Keresztény és zsidó, gazdag és szegény egyaránt részesülnek a leggondosabb ellátásban, és ha az életben is ez az elv érvényesülne, akkor a régi fényében láthatnánk régi nagy Magyarországot.⁴⁴³

1932. január 19-én a Pesti Izraelita Hitközség fenntartásában működő Kaszab Aladár és Józsa Poliklinika, a Bródy József és Fanny Tüdőbeteggondozó Intézet és a Bródy Adél Gyermekkórház járóbeteg rendeléseinek 70 beosztott azonnali hatállyal felmondott,⁴⁴⁴ mert a hitközség ígérete ellenére továbbra is díjazás nélkül kellett munkájukat végezniük. A fenntartó mindezt azzal indokolta, hogy a belügyminiszter a kórházak fővárosi támogatását 65.000 pengőről 22.000 pengőre szállította le, úgyhogy a legszigorúbb takarékoság ellenére is 80.000 pengős deficittel zárt a kórház. Ráadásul, mivel a zsidó orvosok sehol nem jutottak álláshoz, annak érdekében, hogy fokozatukat elnyerhessék, illetve gyakorlatot szerezhessenek, a hitközség a kellőnél több orvost alkalmaz. A fenntartó továbbá azzal érvelt, hogy a hasonló magánkórházak és klinikák sem nyújtanak fizetést az ott dolgozóknak.⁴⁴⁵ Ezért úgy nyilatkozott, hogy hiába tiltotta meg a Magyar Országos Orvos Szövetség 1930. május 11-i miskolci rendkívüli kongresszusa határozatában az orvosi ingyenmunkát tagjainak,⁴⁴⁶ a hitközség csak akkor fog fizetni alkalmazottainak, ha a többi magánkézen lévő egészségügyi intézmény is így jár el.⁴⁴⁷

A református Bethesda Kórház az Orvos Szövetség határozatának eredményeként elkezdte fizetni az alkalmazottait, és az Apponyi poliklinika is beállította a fizetéseket a következő évi költségvetésébe.⁴⁴⁸

⁴⁴³ *Egyenlőség* 51. évf. 13. szám, 1931. december 20. Bemutatták az újjáalakított zsidókórházat a hatóságok és az orvostársadalom képviselőinek, 29.

⁴⁴⁴ NÉMETH György: *A zsidókórházi orvossztrájk*. In:

<http://www.valosagonline.hu/index.php?oldal=cikk&cazon=883&lap=0> – 1.

⁴⁴⁵ *Egyenlőség* 52. évf. 18. szám, 1932. január 23. A zsidó közvélemény a sztrájkoló orvosok ellen fordult 5.

⁴⁴⁶ NÉMETH György: *A zsidókórházi orvossztrájk*, 1.

⁴⁴⁷ *Egyenlőség* 52. évf. 18. szám, 1932. január 23. A zsidó közvélemény a sztrájkoló orvosok ellen fordult 5.

⁴⁴⁸ NÉMETH György: *A zsidókórházi orvossztrájk*, 1.

A hitközség végül 1932-ben a 21 állásból öt orvos állását tette fizetőssé, a többiek étkeztetésben és lakhatásban, illetve jutalékban részesültek.⁴⁴⁹

Ennek ellenére a hitközségi kórházak továbbra is a támadások kereszttüzében voltak, amire az Egyenlőség szerzői végső elkeseredésükben így reagáltak: „*Nem tudjuk, mi fáj Csilléryéknek*⁴⁵⁰? Talán az, hogy a zsidó hitközségnek európai hírű kórházai vannak? Talán az, hogy minden *numerus clausus* dacára nagyszerű zsidó orvosok működnek a hitközség kórházaiban? Talán az, hogy a hitközség ambulatóriumain ingyen kezelt betegek 75 százaléka keresztény? Tessék nyíltan színt vallani, tessék nyíltan megmondani, hogy »hadat üzenünk a zsidó orvosoknak és zsidó kórházaknak, mert antiszemiták vagyunk«.”⁴⁵¹

1935-ben a kórház felhívást tett közzé az Egyenlőség hasábjain, melyben a zsidó emberbarátokhoz fordult, mivel ahhoz, hogy megkezdhesse az intézményben a sugárkezelést, egy gramm rádiumra lett volna szüksége. Több száz beteg várt erre a típusú beavatkozásra.⁴⁵²

Ebben az évben – szintén az Egyenlőség hasábjain – a kórház új igazgató főorvosa, Dr. Lévy Lajos is felhívást tett közzé, melyben 8-10.000 pengős ágyalapítványok létrehozására buzdított. Ígéretet tett arra, hogy a kórház meg fogja őrizni az ágyalapítványt tevő nevét, illetve az illető közvetlen jótékonytságot is gyakorolhat oly módon, hogy az általa kijelölt személy 4-6 hét ingyenes gyógykezelésre válik jogosulttá.⁴⁵³

A felhívás szerint a kórháznak összesen egy millió pengőre volt szüksége. Hasonló alapítványokat a zsidó társadalom tehetősebb tagjai már korábban is létrehoztak, így Braun Dávid és neje, szül. Deutsch Rozália, siómarosi földbirtokosok 1911-ben végrendeleti úton alapítványt hoztak létre a Pesti Izraelita Hitközség Kórházának javára. Az alapítvány mindkettőjük halála után, 1929-ben jött létre, 1440 pengő alaptőkével, 'Braun Dávid kórházi ágyalapítványa' néven.⁴⁵⁴

1927-ben Nagler Józsefné, szül. Weisz Fanny végrendeleti úton létrehozta a 'Nagler József és neje szül. Weisz Fanny kórházi ágyalapítványát'. Az alapítvány a halálát követően, 1932-ben kezdte meg működését és szegénysorsú izraelita betegek ingyenes kórházi ápolását volt hivatott finanszírozni.⁴⁵⁵

⁴⁴⁹ NÉMETH György: *A zsidókórházi orvossztrájk*. 1.

⁴⁵⁰ Csilléry András: fogorvos, a Magyar Orvosok Nemzeti Szövetségének elnöke. A szövetség támogatta a *numerus clausus* bevezetését, mely drasztikusan korlátozta a zsidó medikusok felvételét.

⁴⁵¹ *Egyenlőség* 52. évf. 46. szám, 1932. szept. 10. Hazug hírek a pesti hitközség kórházairól és orvosairól, 2.

⁴⁵² *Egyenlőség* 55. évf. 45. szám, 1935. november 16. Egy gramm rádium kellene a Zsidókórháznak. A zsidó emberbarátok figyelmébe. 4.

⁴⁵³ *Egyenlőség* 56. évf. 49. szám, 1936. dec. 3. Dr. Lévy Lajos: Számítunk a magyar zsidó társadalomra! 9.

⁴⁵⁴ 1315.B/1929. Másolat. Braun Dávid pesti izr. hitközségi kórházi ágyalapítványa. Alapító Oklevél. In: MZSL Alapítványi Nyilvántartókönyv Fonds 7. PIH Alapítványi Üo. 6/5.

⁴⁵⁵ Nagler József és neje szül. Weisz Fanny kórházi ágyalapítványa. Alapító Oklevél. In: MZSL Alapítványi Nyilvántartókönyv Fonds 7. PIH Alapítványi Üo. 6/5.

Altasz Samuné, szül. Hahn Franciska 1930-ban létrehozta az 'Atlasz Samu és Fanny kórházi ágyalapítványát' 2000 pengő alaptőkével, melynek hozama kizárólag a pesti izraelita hitközség kórháza szükségleteire volt fordítható.⁴⁵⁶

Bár Lévy Lajos köztisztviselő volt, a főváros egyik legkeresettebb belgyógyásza volt, és a szegény zsidó betegeket mind a kórházban, mind magánrendelésén ingyenesen kezelte, mégsem volt felhőtlen viszonya a Zsidó Hitközséggel progresszív, önálló gondolkodása miatt. 1945-ig vezette a Szabolcs utcai Zsidó Kórházat.⁴⁵⁷

III.3.2. A poliklinika

A zsidó jótékony célú intézmények közé tartozott a Poliklinika (Ld. XXVI. számú melléklet) is, melyet 1923-ban alapított Kaszab Aladár, házasságának 30. évfordulója alkalmából. Az Egyenlőség hasábjain kivételesen arról is olvashatunk, hogy miért jött létre ez az intézmény. Vajon mi készítette az adományozókat, hogy ilyen nagy létszámú szociális intézményeket, kórházakat hozzanak létre magánvagyonukból? Az alábbi cikkrészletből választ kaphatunk erre az érdekes kérdésre:

*„Boldog és zavartalan házasságunk 25 éves fordulója alkalmából valami szép és közcélú emlékekkel akartuk megülni feleségemmel életünknek ezt a jelentős fordulóját. 1919 június 24-re esett ez a dátum és én, aki erre a családi ünnepre hosszú időn át készülődtem, ezen a napon, mint a kommün mindenből kifordított áldozata, könnyes szemekkel és a legnagyobb gondokkal küzdve jártam Bécs utcáit. Az ünnep elmaradt és helyette a fájdalom és szenvedés kelyhét ürítettük ki. Ekkor tettem magamban azt a fogadalmat, hogy ha a Mindenható újra megsegít, ha visszatérhetek Budapestre és az életem ott folytathatom tovább, ahol a kommün előtt abbamaradt, akkor hálából a magyar zsidóság számára valami örökéletűt fogok teremteni. Házasságunk 30 éves fordulóján, ami tavaly következett el, beválthattam ígéretemet és megteremtettem a zsidó poliklinikát. Kívánom, hogy minden időkre hirdesse a magyar zsidóság honszeretét és jószívét.”*⁴⁵⁸

A Poliklinika felavatására 1925. május 24-én került sor. Az avatáson megjelent a zsidó arisztokrácia és értelmiség színe-java, továbbá a Kaszab házaspár, Lederer Sándor hitközségi

⁴⁵⁶ 22938/1930.III. Alapító oklevél. In: MZSL Alapítványi Nyilvántartókönyv Fonds 7. PIH Alapítványi Üo. 6/5.

⁴⁵⁷ PROF. DR. PRÉDA István: „A” zsidókórház. Belgyógyászat, kardiológia a Szabolcs utcában, 1889-2005. A híres orvostovábbképző, egyetem. Részletek. In: <http://www.remeny.org/remeny/2006-tavasz-5766-adar-niszan-ijjar/prof-dr-preda-istvan-%E2%80%9Ea-zsidokorhaz>

⁴⁵⁸ Egyenlőség 43. évf. 40. szám, 1924. október 11. 33 ezer dollárba került az új zsidó poliklinika, 4.

elnök, és Vass József nagyprépost, népjóléti miniszter. „*Én, aki aranykeresztet viselek a mellemen, köszöntöm a zsidó szeretet világnézetét!*” – mondta.⁴⁵⁹

Az Egyenlőség így számolt be erről:

„*Örvendetes és jóleső, hogy ugyanaz az államférfi, aki nemrég a parlamentben csak lenézően tudott beszélni arról, amit ő gúnyosan „szíriai szellem”-nek mondott, most megtalálta a keresztény vallás és keresztény pap igazi objektív világlátását a zsidó karitással szemben.*”⁴⁶⁰

A Kaszab-poliklinikát működésének első napján 400 beteg kereste fel. Ők főként a zsidó kórház korábbi látogatóközönségéből kerültek ki. A betegek foglalkozását és vallását egy forgalmi naplóban rögzítették, mely szerint a betegek között voltak munkanélküliek, a munkásosztály tagjai, és lecsúszott középosztálybeliek is. A klientúra 70%-a keresztény felekezetű volt, 30%-uk volt csupán izraelita. A rászorulóknak ingyenesen vehették igénybe a kezeléseket.⁴⁶¹

Ez az intézkedés ahelyett, hogy a többségi társadalom elismerését és háláját vívta volna ki, súlyos konfliktusokhoz vezetett az Orvosszövetséggel, amely kifogásolta a betegek ingyenes ellátását. Az állami szabályok szerint ugyanis csak azokat a személyeket lehet térítésmentesen gyógyítani, akik igazolt szegények.⁴⁶² Az Orvosszövetségnek nyilván az volt a problémája a nagy létszámú ingyenes ellátással, hogy azok a betegek, akik ezt igénybe vették, kiestek az általuk ellátott fizetős betegek köréből.

A hitközség azonban nem fogadta el ezt a kifogást, mivel a kórház alapszabályának első pontja szerint az intézmény célja a szegény betegek, elsősorban a Chevra Kadisa betegeinek gyógykezelése.⁴⁶³

1925. július 11-én Benedict professzor lemondott a zsidó kórház és a poliklinika igazgatói székéről, a döntés hátterében a hitközség által eszközölt, és a professzorral meg nem vitatott orvoskinevezések álltak.⁴⁶⁴ Dr. Lederer a PIH részéről azonban nem fogadta el a híres tudós lemondását.⁴⁶⁵

⁴⁵⁹ *Egyenlőség* 44. évf. 1925. május 30. „Én, aki aranykeresztet viselek mellemen, köszöntöm a zsidó szeretet világnézetét!” A felebaráti szeretet himnuszai közepette avatták fel a Kaszab Aladár és Józsa-féle zsidó poliklinikát, 3.

⁴⁶⁰ Uo.

⁴⁶¹ *Egyenlőség* 44. évf. 24. szám, 1925. június 13. Négy száz új beteget kezeltek a Kaszab poliklinikán, működésének első napján, 4.

⁴⁶² *Egyenlőség* 44. évf. 35. szám, 1925. augusztus 29. Mi történik a zsidó kórházban? 12.

⁴⁶³ Uo.

⁴⁶⁴ *Egyenlőség* 44. évf. 28. szám, 1925. július 11. Benedict professzor lemondása, 6.

⁴⁶⁵ *Egyenlőség* 44. évf. 30. szám, 1925. júl. 25. Benedict Henrik lemondását nem fogadja el a zsidó hitközség 11.

1929 márciusában elhunyt Kaszab Aladár, a klinika névadója és mecénása, aki ebben az időszakban a zsidó hitközség elnöke volt.⁴⁶⁶

Dr. Benedict Henrik egyetemi tanár, a Szabolcs utcai Hitközségi Kórház igazgatója így írt Kaszab Aladár tevékenységéről: *„Kaszab Aladár és Józsa Poliklinika... Ez az aranybavészt név üdvözli most a nyugati pályaudvarra berobogó vonaton ülő utast. Hadd emlékeztesse gyermekeinket és unokáinkat, hogy Magyarország legnagyobb megaláztatása idején, belső viszályok dülése és fülsiketítő frázisok közepette, a felekezeti és faji gyűlölség lármájától körülhőmpölyögve, élt a legszebb polgári erények tölgykoszorújával ékesített két ember, ki nemcsak szóval, hanem tettel akkor is szeretetet és áldozatkészséget hirdetett, kinél a haza- és emberszeretet vallássá vált és kinek vallásából viszont csak haza- és emberszeretet sarjadzott.*”⁴⁶⁷

Ebben az évben 60.016 bejáró beteg részesült kezelésben. 35,3%-uk volt zsidó, 64,7% más vallású.⁴⁶⁹

1930-ban bevezették a rosta-asztalt, amelynek keretében szabályozni kívánták az orvosi segélyre jelentkezők díjtalan kezelésének jogosultságát. Az asztal felállításának oka, hogy a kerületi orvostársaságok és az Orvosszövetség is kifogásolta, hogy a poliklinika nem szorítkozik kifejezetten a szegény betegek gyógykezelésére, hanem a tehetősebb, vagyonosabb betegek részére is rendelkezésre áll díjmentesen, így elvonja azokat a magánorvosi rendelések elől.⁴⁷⁰

Ezt a gyakorlatot kívánta megváltoztatni a rosta-asztal, mely mögött egy orvos és egy tisztviselő foglalt helyet. Ha a beteg már régebb óta járt a rendelésre, azonnal sorszámot kapott, ha új beteg volt, és külsejéről lerítt, hogy szegény ember, szintén. Azonban, ha a tisztviselő feltételezte az új jelentkezőről, hogy esetleg nem szegény ember, meg kellett kérdeznie, hogy nem tévedésből jött-e el a rendelésre, ami kizárólag szegény emberek számára van fenntartva. Ha az illető azt mondja, hogy nem tévedésből jött, és valóban szegény, akkor az ügyeletes tisztviselő erre vonatkozólag igazolást kért. Nem ragaszkodott szegénységi bizonyítvány felmutatásához, hanem bármilyen igazolást elfogadott, ami a rossz szociális helyzetre vonatkozott.⁴⁷¹

⁴⁶⁶ *Egyenlőség* 49. évf. 28. szám, 1929. március 23. Gyászülés a Zsidó-kórházban, 25.

⁴⁶⁷ *Egyenlőség* 44. évf. 21. szám, 1925. május 23. Dr. Benedict Henrik: Mit jelent a Kaszab-poliklinika a magyar zsidóságnak? 4.

⁴⁶⁹ *Egyenlőség* 50. évf. 30. szám, 1930. április 26. A pesti izr. hitközség kórházaiban egy év alatt 10.624 beteget ápoltak és 75.000 beteget kezeltek, akik közül 55.000 volt másvallású, 12.p.

⁴⁷⁰ *Egyenlőség* 50. évf. 23. szám, 1930. március 8. Dr. Alapy Henrik: „Rosta-asztal” a Kaszab-poliklinikán és a Bródy-kórházban, 7-8.

⁴⁷¹ Uo.

Alapy Henriken, a Szabolcs utcai Hitközségi Kórház igazgatóján kívül Dr. Rosenák Miksa, az ortodox Bíró Dániel Kórház igazgatója is írt cikket a nagy vitát kiváltó rosta-asztalról. A cikk szerint az a tény, hogy sokan úgy veszik igénybe a poliklinika és a Bródy Gyermekkorház ingyenes ellátását, hogy valóban nem is rászorultak, leginkább a zsidó vallású orvosok számára káros, akik kénytelenek magánrendelést folytatni, mert a '20-as évek kezdete óta fix fizetésű állásba elhelyezkedni nem tudnak. Dr. Rosenák úgy gondolta, hogy aki rászoruló, váltsa ki a szegénységi bizonyítványt, amíg egészséges, de ő elfogadta a hitközségi adóról szóló kivonatot is, és a hitközség választmányi ülésén javasolta is, hogy ennek az iratnak a vizsgálata kerüljön bevezetésre, hiszen a Belügyminisztérium szigorította a szegénységi bizonyítvány kiadásának feltételeit.⁴⁷²

Az orvos-igazgató úgy gondolta, hogy aki jogosulatlanul veszi igénybe a szegényeknek szóló rendelést, az rendkívül nagy erkölcstelenséget követ el, lényegében meglopja a szegény embereket.⁴⁷³

Cikkében fejtegette a hálapénz elfogadásának kérdését, és leírta, hogy a Szabolcs utcai Hitközségi Kórház korábbi feje, Benedict professzor csak az otthonában kezelt betegektől fogadott el pénzt, a kórházi betegektől kapott honoráriumot a kórházra költötte, ugyanis ha az orvosok a rendelési időben foglalkoznak hálapénzt adó beteggel, akkor szintén a szegényektől vonják el az időt, ami ugyanúgy rablásnak minősül.⁴⁷⁴

A rosta-asztal bevezetése azonban nem juttatta jelentős jövedelemtöbbletbe a kórházat, ugyanis a hitközség kórházai nem voltak közkórház vagy nyilvános kórház jellegűek. Ez annyit jelent, hogy ezeknek a kórházaknak nem volt lehetőségük szegénységi bizonyítvány alapján valakit úgy felvenni, hogy cserébe bárhonnán betegterítési díjat reméljenek. Ezzel szemben más kórházak ebben az esetben ápolási díjban részesültek, amit a Betegbiztosítási Alap folyósított.⁴⁷⁵

1931-ben leplezték le a Kaszab poliklinikán néhai Kaszab Aladár és neje, Kaszab Aladárné Weiskopf Józsa portréját. Ebből az alkalomból a kórház igazgató főorvosa, dr. Alapy Henrik beszédet mondott, amiben kifejtette, hogy az arcképek *„intelmül fognak hatni az utódok számára, hogy a társadalom elvárja, hogy mindenki a maga módja és tehetsége szerint teljesítse kötelességét az emberiség iránt, mint ahogy teljesítette a Kaszab-házaspár.”*⁴⁷⁶

⁴⁷² *Egyenlőség* 50. évf. 24. szám, 1930. március 15. Dr. Rosenák Miksa: A rostaasztal körül, 8.

⁴⁷³ Uo.

⁴⁷⁴ Uo.

⁴⁷⁵ EPPLER Sándor (1937): *A budapesti zsidóság szociális munkája*. Budapest: Eppler Sándor, 19.

⁴⁷⁶ *Egyenlőség* 51. évf. 13. szám, 1931. január 10. Kaszab Aladár és Józsa arcképének leleplezése az általuk alapított poliklinikán, 10.

A kórház az 1932-es évre 200.000 ápolási napot irányzott elő, ez némi kapacitásbeli növekedést jelentett, mert egy évvel korábban az ápolási napok száma csupán 188.532 volt.⁴⁷⁷

III.3.3. Bródy Adél és Zsigmond Gyermekkorházak

A Bródy Adél és Zsigmond Gyermekkorház 1897-ben nyílt meg. Bródy Zsigmond alapította, aki így rendelkezett: „*Valamint a hitközség által eddigelé fenntartott betegápoló intézmény: a pesti izraelita kórház, úgy az általam alapítandó és boldogult hitvesem nevét viselő gyermekkorház is a rendeltetés körébe tartozó betegek ápolására minden felekezeti különbség nélkül lesz hivatva!*”⁴⁷⁸

Az intézmény tehát felekezeti különbség nélkül látta el a hozzá forduló beteg gyermekeket. Az ország második gyermekkorháza volt.⁴⁷⁹

1919-ben a gyermekkorházban mesedélután szerveztek, melynek egy részletét a híradóban is bemutatták.⁴⁸⁰

A Pesti Izraelita Hitközség Bródy Adél és Zsigmond gyermekkorházaiban (Ld. XXIII. számú melléklet) összesen 77.343 főt kezeltek 1922-ben. A bejáró betegek közül 21.184 volt zsidó, 30.027 pedig keresztény vallású, az utóbbiak mindegyike ingyenes kezelésben részesült. Az ingyen kezelt keresztény betegek száma a kórházban fekvő keresztény betegekkel együtt elérte az 50.158 főt, ami azt jelentette, hogy a szociális okok miatt ingyenesen kezelt betegek 70%-a a keresztény felekezethez tartozott.⁴⁸¹

A kórház 1923-ban ünnepelte fennállásának 25. évfordulóját. Megnyílásakor, 1897-ben 87 ágygal rendelkezett, ez a szám 1908-ra 130-ra bővült, 1923-ban már 150 ágygal működött. Ez idő alatt 35.406 fekvőbeteget ápoltak. A betegek 53%-a zsidó, 47%-a keresztény vallású volt. A bejáró betegek száma 412.540 volt. Közülük 28,6% a zsidó, 71,4% a keresztény felekezethez tartozott. 25 év alatt 13.196.923 korona kiadása volt a kórháznak.⁴⁸²

Erre való tekintettel a fővárosi közgyűlés a tanács előterjesztésére 10.000 koronás segélyben kívánta részesíteni a Bródy Zsigmond és Adél Gyermekkorházat, ám a Pesti Izraelita Hitközség nem fogadta el ezt az összeget. Az indoklásban leírta, hogy a segély

⁴⁷⁷ *Egyenlőség* 52. évf. 16. szám, 1932. január 9. A pesti izr. hitközség intézményi szakbizottsága, 6.

⁴⁷⁸ DR. STRAUSZ Imre: Egy zsidó kórház 1944-ben, Emlékezés-vázlat ötven év múltán. In: *Múlt és Jövő* 1994/4, 49.

⁴⁷⁹ Uo.

⁴⁸⁰ *Mesedélután a Bródy Adél kórházban. 1919. április.* In: <http://filmhiradokononline.hu/watch.php?id=5240>

⁴⁸¹ *Egyenlőség* 42. évf. 16. szám, 1923. április 14. A Pesti Izraelita Hitközség Kórházai, 16.

⁴⁸² *Egyenlőség* 42. évf. 18. szám, 1923. május 5. 25 éves a Bródy Adél gyermekkorház, 12.

összegénél fogva nem nyújtana valós segítséget, és nem méltó ahhoz az emberbaráti munkához sem, amit a kórház végez felekezethez tartozásra való tekintet nélkül.⁴⁸³

A kórház működéséről szóló jelentések közül az 1924., 1926. és 1927. évi jelentések maradtak fenn. Az 1924. évi jelentés szerint a kórház összes kiadása 1.966.601.175 koronát, bevételei 1.638.601.175 koronát tettek ki. A kórházban összesen 28.644 beteget gyógykezelték, ezek közül fekvőbeteg volt 1774. Ingyenes ápolásban részesült 258 beteg: 194 zsidó és 64 keresztény. A kórház az Orvosi Egyetem képzési helyszíne is volt, 72 gyakornok, ún. cselédkönyves orvos dolgozott itt ebben az évben.⁴⁸⁴

Két évvel később a kórházban összesen 29.726 egyént gyógykezelték, közülük 2768 volt fekvőbeteg. Közülük 1519 zsidó és 1249 keresztény. Ingyenes ápolásban 259 beteg részesült, féldíjas volt 38 beteg.⁴⁸⁵

1927-ben a betegek száma 27.046-ra csökkent. Közülük 2609 fekvőbeteg volt. Ezek 49,3%-a volt zsidó, 50,7%-a pedig keresztény. A bejáró betegeknek viszont 76%-a volt keresztény és csak 24%-a zsidó. Ebben az évben a kórházban 32 orvos dolgozott gyakorlaton.⁴⁸⁶

1929-ben 3001 fekvőbeteg részesült ápolásban. 45,1%-uk volt zsidó, 54,9% más vallású. Az ellátásért a betegek 35,5%-a fizetett teljes díjat. Díjmentesen, féláron illetve más kedvezménnyel 64,5% vette igénybe az ellátást. A járóbeteg rendelésen 15.073-an jelentek meg. Az igénybevevők 22,7%-a volt zsidó, 77,3%-a más vallású.⁴⁸⁷

1930-ban a poliklinikához hasonlóan itt is rosta-asztalt állíttatott fel a hitközség.⁴⁸⁸

Majd elhatározták, hogy a Bródy Adél Gyermekkórházban működő járóbeteg szakrendelést áthelyezik a Kaszab-féle poliklinikára, mégpedig úgy, hogy hozzáépítenek egy szárnyat, mert ennek az intézménynek a bővítését gazdaságilag előnyösebbnek találták.⁴⁸⁹

Így üresen maradt a Bródy-kórház felvételi osztálya, amelyet kissé átalakítottak és benne egy kisebb templom kapott helyet, melynek felavatására 1933-ban került sor.⁴⁹⁰

⁴⁸³ *Egyenlőség* 43. évf. 22. szám, 1924. június 7. A pesti izr. hitközség nem fogadta el a főváros tízezer koronás kórházsegélyét, 3.

⁴⁸⁴ DR. GRÓSZ GYULA: *Jelentés a pesti izr. hitközség Bródy Zsigmond- és Adél-gyermek-kórházának 1924. évi működéséről*, 3-6.

⁴⁸⁵ DR. GRÓSZ GYULA: *Jelentés a pesti izr. hitközség Bródy Zsigmond- és Adél-gyermek-kórházának 1926. évi működéséről*, 3-5.

⁴⁸⁶ DR. GRÓSZ GYULA: *Jelentés a pesti izr. hitközség Bródy Zsigmond- és Adél-gyermek-kórházának 1927. évi működéséről*, 3-5.

⁴⁸⁷ *Egyenlőség* 50. évf. 30. szám, 1930. április 26. A pesti izr. hitközség kórházaiban egy év alatt 10.624 beteget ápoltak és 75.000 beteget kezeltek, akik közül 55.000 volt másvallású, 12.

⁴⁸⁸ *Egyenlőség* 50. évf. 23. szám, 1930. március 8. Dr. Alapy Henrik: „Rosta-asztal” a Kaszab-poliklinikán és a Bródy-kórházban, 7-8.

⁴⁸⁹ *Egyenlőség* 50. évf. 41. szám, 1930. július 19. Felépítik a Bródy Adél kórház fertőző pavilonjait, 12.

⁴⁹⁰ *Egyenlőség* 54. évf. 11. szám, 1933. december 18. A zsidókórház új templomának felavatása, 28.

A szakrendelések költözése miatt felszabaduló többi helyiséget szintén kihasználták, új fertőző osztály nyílt, ahol gyermekek és felnőttek egyaránt elhelyezhetők, illetve szanatóriumi részleget hoztak létre kizárólag gyermekek számára.⁴⁹¹

Braun Dávid és neje, szül. Deutsch Rozália siómarosi földbirtokosok 1911-ben végrendeleti úton alapítványt hoztak létre a Bródy Adél Gyermekkorház javára. Az alapítvány mindkettőjük halála után, 1929-ben jött létre, 960 pengő alaptőkével, 'Braun Dávid pesti izraelita hitközségi Bródy Zsigmond és Adél gyermekkorház ágyalapítványa' néven.⁴⁹²

III.3.4. A Weiss Alice Szülőotthon

A Bródy Gyermekkorháztól nem messze, mintegy száz méterre nyílt meg⁴⁹³ (Ld. XXIV. számú és XXV. számú melléklet) 1910. április 4-én, gróf Khuen Héderváry Károly miniszterelnök jelenlétében⁴⁹⁴ a Weisz Alice gyermekágyas otthon (Ld. XXIV. és XXV. számú melléklet), melyet Weisz Manfréd alapított. Alapító oklevelében az alábbiak szerint rendelkezett: „ezen összegből szerény és elhagyatott gyermekágyas nők számára, valláskülönbség nélkül, életük legválságosabb idejére otthon emeltessék”.⁴⁹⁵

Az intézmény a fővárostól vásárolt telken, a VI. kerületben, a Bókay tér 4. szám alatt működött. Weiss Manfréd az intézet üzemeltetési jogát a Pesti Izraelita Nőegyletnek adományozta.⁴⁹⁶

A szülőotthonban térítésmentesen látták el a szülő nőket, és az országban elsőként terhességi tanácsadásban is részesülhettek. Az intézmény 1923-ban a budapesti hygiénés kiállításon tevékenységének elismeréseképpen érmet nyert el.⁴⁹⁷

A húszas években az intézményben tejkonyhát kezdtek működtetni báró Kornfeld Mórincné támogatásával, amely a téli hónapokban 1000 csecsemő tejszükségletét fedezte. A gyermekek családját egész évben természet- és pénzbeni segélyekkel támogatták.⁴⁹⁸

⁴⁹¹ Egyenlőség 54. évf. 16. szám, 1934. január 20. A zsidó kórháznak új fertőző és szanatóriumi osztálya, 15.

⁴⁹² 1315/1929 sz. Braun Dávid pesti izr. hitközségi Bródy Zsigmond és Adél gyermekkorházi alapítványa. Alapító Oklevél. In: MZSL Alapítványi Nyilvántartókönyv Fonds 7. PIH Alapítványi Üo. 6/5.

⁴⁹³ DR. STRAUSZ Imre: Egy zsidó kórház 1944-ben, Emlékezés-vázlat ötven év múltán. In: *Múlt és Jövő* 1994/4, 49.

⁴⁹⁴ DR. TEMESVÁRI Rezső: A Pesti Izr. Nőegylet Weiss Alice gyermekágyas otthonáról. In: *Almanach 1937-1938* (5698), *A Magyar Izraelita Nőegyletek Országos Szövetsége fennállásának 15-ik évfordulója emlékére*, 190-193.

⁴⁹⁵ DR. STRAUSZ Imre: Egy zsidó kórház 1944-ben, Emlékezés-vázlat ötven év múltán. In: *Múlt és Jövő* 1994/4, 49.

⁴⁹⁶ DR. TEMESVÁRI Rezső: A Pesti Izr. Nőegylet Weiss Alice gyermekágyas otthonáról. In: *Almanach 1937-1938* (5698), *A Magyar Izraelita Nőegyletek Országos Szövetsége fennállásának 15-ik évfordulója emlékére*, 190-193.

⁴⁹⁷ Üo.

1936-ig 20.000 terhes nőt láttak el a szülőotthonban,⁴⁹⁹ és az intézmény alapítása óta minden szegény anyának megfelelő csecsemőkelengyét adományoztak.⁵⁰⁰

A kelengyék tartalmaztak: teljesen új szoptatós női inget, egy pólyabetétet, két pólyapárnahuzatot, 4 inget, 2 trikót, 2 főkötőt, 6 pelenkát, 2 flanelt, kocsitakarót, 2 gummit, valamint használt adomány harisnyát, cipőt és más apróságokat.⁵⁰¹

1938-ig – kezdetben Ulmann Emilné, majd később Kenedy Emánuelné vezetésével – összesen 23.789 darab holmit osztottak szét 2433 szegény gyermekágyas nő között.⁵⁰²

III.3.5. A Bródy József és Fanny Tüdőbeteggondozó Intézet

Az intézményt Bródy József és neje, szül. Weiszburg Fanny hozta létre alapítványi formában, 'Bródy József és neje szül. Weiszburg Fanny tüdőbeteg intézeti alapítvány' néven. Az alapítvány rendeltetése volt, hogy tüdőbetegek gyógykezelésére szolgáló intézetet létesítsen, és a fennmaradó összeg kamatainak felerészből azt fenntartsa, negyedrészből a Pesti Izraelita Hitközség diplomás orvosait továbbképezze, negyedrészből pedig izraelita orvostanhallgatók tanulmányait támogassa. Erre a célra a házaspár jelentős összeget adományozott értékpapírban, továbbá felajánlották a VI. kerületben, a Podmaniczky u 21. alatt fekvő ingatlanjuk felét is.⁵⁰³

1936-ban az Egyenlőség hasábjain Gergely Jenő egy felhívást tett közzé, mely szerint a tuberkolózishoz kapcsolódó intézményrendszer nagymértékű fejlesztésére van szükség, szociális okok miatt. Röntgennel kell felszerelni a tüdőgondozó intézetet, továbbá létre kell hozni a kórházban a tuberkolózis osztályt, és tuberkolózis szanatóriumot kell létesíteni. Ennek oka, hogy a középosztály életszínvonala egyre süllyed, és a polgári átlag már nem tagja az egészségpénztáraknak, így csak sürgősségi ellátást vehet igénybe, a tuberkolózis pedig a zsidóság körében is egyre fertőz, az intézetbe évente átlag 1200 új beteget vesznek fel. A

⁴⁹⁸ DR. TEMESVÁRI Rezső: A Pesti Izr. Nőegylet Weiss Alice gyermekágyas otthonáról. In: *Almanach 1937-1938 (5698), A Magyar Izraelita Nőegyletek Országos Szövetsége fennállásának 15-ik...*, 190-193.

⁴⁹⁹ Dr DR. STRAUSZ Imre: Egy zsidó kórház 1944-ben, Emlékezés-vázlat ötven év múltán. In: *Múlt és Jövő* 1994/4, 49.

⁵⁰⁰ DR. TEMESVÁRI Rezső: A Pesti Izr. Nőegylet Weiss Alice gyermekágyas otthonáról. In: *Almanach 1937-1938 (5698), A Magyar Izraelita Nőegyletek Országos Szövetsége fennállásának 15-ik...*, 190-193.

⁵⁰¹ KENEDY Emánuelné: A csecsemő-kelengyéről. In: *Almanach 1937-1938 (5698), A Magyar Izraelita Nőegyletek Országos Szövetsége fennállásának 15-ik évfordulója emlékére*, 190-193.

⁵⁰² Uo.

⁵⁰³ *Bródy József és neje szül. Weiszburg Fanny tüdőbeteg intézeti alapítványa, 4. sz törzslap*, In: Alapítványi Nyilvántartókönyv Fonds 7. PIH Alapítványi Üo. 6/5.

szanatóriumot és a kórházi osztályokat Gergely doktor a Szabolcs utcai kórház és a Weiss Alice szülőotthon közötti kertrészben gondolta felépíteni, létrehozni.⁵⁰⁴

1927-ben Nagler Józsefné, szül. Weisz Fanny végrendeleti úton létrehozta a 'Nagler József és neje szül. Weisz Fanny' kórházi nevét viselő, szegény izraelita főiskolai hallgatók tüdőbajos tagjainak gyógyítására rendelt alapítványt. Az alapítvány Nagler Józsefné halálát követően, 1932-ben kezdte meg működését és szegénysorsú izraelita tüdőbajos főiskolai hallgatók segélyezését volt hivatott finanszírozni.⁵⁰⁵

Özv. Dr. Barna Károlyné, szül. Déry Gizella budapesti lakos 1938 októberében alapítványt hozott létre, melynek neve 'Dr. Barna Károly tüdőbetegeket segélyező alapítványa' lett. Alaptőkéje: 5000 pengő. Az alapító rendelkezése szerint az alapítvány kamataiból kizárólag olyan szegénysorsú 18-16 év közötti tüdőbeteg fiatalembereket lehet segélyezni, akik a budapesti izraelita hitközség kötelékeibe tartoznak. A segélyezés történhet olyan módon, hogy a segélyezett kórházi ápolási költségét térítik meg, és történhet pénzbeli segély formájában egyaránt.⁵⁰⁶

III.3.6. Az Aggok Házai

1923-ban Dr. Ernyei Béla, a Budai Izraelita Aggok és Árvák Menházegyesületének választmányi tagja felhívást tett közzé az Egyenlőség c. hetilapban, mely így hangzott: *„Lelkes mozgalom indult a budai zsidó aggok és árvák menházának felépítése érdekében. Lehetővé akarjuk tenni, hogy a jelenleg csak pénzbeli segélyekkel támogatott, erre rászoruló aggok és árvák – végleges segélyezésképp – a felépítendő menházban legyenek elhelyezhetők. Az Egyenlőség olvasói nagy táborában számosan vannak olyanok, akik habár jelenleg nem laknak a budai hitközség területén, maguk is Budáról származnak, kiknek hozzátartozói e hitközség tagjai voltak, kik egykoron onnan indultak el életpályájukra, kik nyaranként itt üdültek, avagy végül kiknek az élők sorából elköltözött hozzátartozói a budai zsidó temetőben alusszák örök álmukat. Mindazon hittestvéreink, kiket bármily kapocs fűz tehát a budai zsidó hitközséghez, tekintsék erkölcsi kötelességüknek, hogy e nemes cél megvalósítását szintén*

⁵⁰⁴ Egyenlőség 56. évf. 51-52. szám, 1936. december 23. Dr. Gergely Jenő: Mit kell tennünk a zsidó tüdőbetegekért? 16.

⁵⁰⁵ Nagler József és neje szül. Weisz Fanny nevét viselő szegény izr. főiskolai hallgatók tüdőbajos tagjainak gyógyítására rendelt alapítvány. Alapító Oklevél. In: MZSL Alapítványi Nyilvántartókönyv Fonds 7. PIH Alapítványi Üo. 6/5.

⁵⁰⁶ 12467/1938. Másolat. Alapító Oklevél. In: MZSL Alapítványi Nyilvántartókönyv Fonds 7. PIH Alapítványi Üo. 6/5.

elősegítsék!”⁵⁰⁷ Tehát a cikk szerint a hitközséghez kapcsolódó civil szervezet a zsidó vallási parancsolatokból, micvékből kiindulva, ezek mentén szervezi meg az árvák és idősek szociális ellátását, mondván, hogy ennek támogatása mindenkinek, aki valaha valamilyen módon kapcsolódott a hitközséghez, erkölcsi kötelessége.

Végül nem a Budai Izraelita Aggok és Árvák Menházegyesülete hozta létre a humanitárius intézményt, hanem az Óbudai Izraelita Hitközség, az óbudai Chevra Kadisával összefogva építtette fel a főváros III. kerületében, a Mókus utcában, ahol már korábban működött hasonló profilú otthon, ám annak nem volt külön épülete. Az Aggok Háza Építő és Vezető Bizottságának tagja lett többek közt Dr. Vörösváry Vilmos hitközségi elnök és Finály Zsigmond, a Chevra Kadisa elnöke.⁵⁰⁸

A felhívást követően a hitközséghez kötődő chevra kadisák sorra hozták létre a hasonló profilú intézményeket.

Az úpesteri Chevra Kadisa 1924. szeptember 21-én avatta fel az új Aggok Házát. Az egyesület elnöke ebben az időszakban Arányi Adolf volt,⁵⁰⁹ aki ingatlant adományozott az intézmény létrehozása céljából, alapítványt hozott létre, sőt kamatmentes kölcsönt is rendelkezésre bocsátott. Az intézmény felavatásán részt vett dr. Semsey Aladár polgármester és a helyi rendőrkapitány is.⁵¹⁰

Ez azt támasztja alá, hogy a neológ hitközség kebelébe tartozó intézmény jól be volt ágyazva a helyi társadalom szövetébe.

1925-ben a Pesti Chevra Kadisa Adler Gyula elnökle mellett az Aggok háza bővítését határozta el. Széles társadalmi összefogás eredményeként az intézménynek Eisenmann Gyula 50 ezer téglát és 26 millió koronát ajánlott fel, Adler Gyula korábbi alapítványát 25 millió koronára bővítette, Arányi Ignác királyi tanácsos, Engel Gyula udvari tanácsos és Neiger Jakab vendéglős 26 milliós szobaalapítványt tett. 10 millió koronás ágyalapítványt tett az Értékpapírkereskedők Egyesülete és néhány zsidó kereskedő. Természetbeni adományként Spiegel Jónás, a fuvarosok elnöke 100 napi ingyen fuvar ajánlott fel, Berger Miksa az épületbe szükséges kályhák ingyenes odaszállítását, Beck Jenő vezérigazgató az összes festékáru, ajtó, ablak ingyenes beszerzését vállalta.⁵¹¹

Ez arról ad tanúbizonyságot, hogy a közösség számára fontos kérdés volt az idősek szociális biztonsága. Ennek vallási okai is lehetnek.

⁵⁰⁷ *Egyenlőség* 42. évf. 34. szám, 1923. augusztus 25. Menházat a zsidó aggoknak! 12.

⁵⁰⁸ *Egyenlőség* 43. évf. 21. szám, 1924. május 31. Aggokháza Óbudán, 12.

⁵⁰⁹ *Egyenlőség* 43. évf. 40. szám, 1924. október 11. Aggok Háza Újpesten, 13.

⁵¹⁰ *Zsidó Újság* II. évf. 25. szám, 1926. július 2. Az újpesteri zsidó aggokháza, 12.

⁵¹¹ *Egyenlőség* 44. évf. 1. szám, 1925. január 3. Hogyan épül fel az Aggok-háza? 5.

Nem sokkal az intézmény bővítését követően, 1927-ben az Egyenlőség hosszú cikkben számolt be az Aggok Háza lakóiról. A szerző szerint most már nem szegénysorsú, alacsonyabb társadalmi osztályhoz tartozó emberek kérik a felvételüket a humanitárius intézménybe, hanem a középosztályba, sőt a gazdagabb társadalmi rétegbe tartozó, elszegényedett idős emberek. Többek közt itt lakott Ganz Ignác, aki a Pesti Izraelita Szünidei Gyermektelep Egyesület alapító tagja volt, és a Chevra Kadisa, illetve a Pesti Izraelita Hitközség jótékonyági akcióiban gyakran részt vett. Az idős, volt bérháztulajdonos a háború első éveiben veszítette el vagyonát. Az Aggok házában élt Boschán Adolf elszegényedett háztulajdonos, aki korábban nagymértékben támogatta a Chevra Kadisát. Itt lakott Fülöp Károlyné, a hatodik kerületi Jótékonyági Egyesület volt alelnöknője, akinek jogász férje harminc évig volt tagja a fővárosi Törvényhatósági Bizottságának.⁵¹²

A cikkíró célja volt, hogy az intézményt népszerűsítse, és az Egyenlőség olvasóit adakozásra buzdítsa, hiszen nagyobb hatással van a cikk az olvasóra, és szívesebben is adományoz, ha megfordul a fejében, hogy akár ő maga is kerülhet nehéz körülmények közé, rossz szociális helyzetbe.

Így sorra érkeztek a felajánlások. 1929-ben özv. Semmler Sándorné adományozott 800 pengőt a fenti intézménynek férje, a Semmler-cég alapítója emlékére.⁵¹³

A számos működő Aggok Háza mellett a Budai Izraelita Aggok és Árvák Menházegyesülete tervezett intézményének létrehozása még a harmincas években is váratott magára, de az egyesület továbbra is havi pénzsegélyben részesítette az időseket és a szülő nélkül maradt gyermekeket. Ebben az időben a szervezet elnöke Kis J. Jenő, alelnöke Haas Lajos és Löwy József voltak.

Ezzel szemben 1933-ban a VII. kerületi Izraelita Nőegyletnek sikerült egy újabb Szeretetotthont létesíteni az István utca 7-ben. A megnyitón a VII. kerület előljárója, a Vöröskereszt megbízottja és dr. Baracs Marcellné, a Minosz elnöknője is részt vett. Az intézményt a VII. kerületi nőegylet elnöke, Grünfeld Miksáné avatta fel.⁵¹⁴

1934-ben a Józsefvárosi Izraelita Szeretetőegylet avatta fel hasonló profilú intézményét, az Aggok Otthonát. Az otthon agilis megteremtője a nőegylet elnöke, Weisz Mórné volt.⁵¹⁵

⁵¹² *Egyenlőség* 46. évf. 32. szám, 1927. augusztus 6. Tönkrement zsidó földbirtokosok özvegyei, elszegényedett ügyvédek, háziurak s nagyiparosok közt az aggok házában, 7.

⁵¹³ *Egyenlőség* 49. évf. 30. szám, 1929. április 6. Az Aggok Házának, 17.

⁵¹⁴ *Egyenlőség* 53. évf. 29. szám, 1933. május 13. Új szeretetotthon, 14.

⁵¹⁵ *Zsidó Újság* X. évf. 3. szám, 1934. január 19. A Józsefvárosi Izr. Szeretetőegylet Aggok Otthona, 11.

1939-ben a Budai Izraelita Nőegylet, a Józsefvárosi Izraelita Szeretet Nőegylet, a Zuglói Izraelita Nőegylet és a XIV. kerület előljárósága, az V., VI., és a VII. kerületi Izraelita Nőegylet és a VII. kerület előljárósága, továbbá a VIII. és IX. kerületi nőegylet, illetve a Pesti Izraelita Nőegylet, valamint a XIV. kerület előljárósága tartott fenn szeretetotthonokat.

Szintén ebben az évben a Pesti Chevra Kadischa Szent Egylet a főváros legnagyobb idősek otthonát tartotta fenn, 188 férőhellyel a XIV. kerületben, a Hungária közép-krt. 164. szám alatt. Az intézményben gondozottak átlagéletkora 60 év fölött volt. Ingyenes gondozásban részesült 107 férfi. Tartásdíj ellenében 13 férfit és 78 nőt gondoztak. Az egyesület bevételei a gondozottak utáni térítési díjakból, állami és fővárosi hozzájárulásból és egyéb intézmények hozzájárulásaiból tevődtek össze, 54.002 pengő értékben.

A budapesti férőhelyek száma ekkor összesen 618 fő volt. A zsidó intézményekben, melyeket egyrészt a Chevra Kadisa, másrészt neológ nőegyletek tartottak fenn, összesen 466 személyt láttak el, tehát a főváros idősgondozásának több, mint kétharmadát a zsidó civil szervezetek által biztosított férőhelyek alkották.⁵¹⁶

III.3.7. Izraelita Siketnémák Országos Tanintézete

Az Izraelita Siketnémák Országos Tanintézetének székhelye a főváros VII. kerületében, a Bethlen tér 2. szám alatt található. Célja: 6-7 éves siketnéma gyermekek testi és szellemi kiképzése. Az intézmény 120 főt képes befogadni.⁵¹⁷ Az intézményt Fochs Antal hozta létre végrendeleti úton 1873-ban, aki vagyonának nagy részét erre a célra ajánlotta fel. A hagyaték hatályba lépését követően, 1878-ban nyílt meg az intézmény, amely izraelita vallású, Magyarországról és Erdélyből származó siketnéma gyermekeket oktatott. Az alapszabály szerint két szegény, nem zsidó vallású siketnéma gyermeket is el kellett látnia.⁵¹⁸

Az intézmény már megnyitásának évében – Grünberger Lipótnak, az első igazgatónak⁵¹⁹ az irányításával – bevezette a hangos beszéd tanulást.⁵²⁰ Az intézet elnökeként ekkor Deutsch Sámuel tevékenykedett.⁵²¹

⁵¹⁶ DR. HORONY Pálfi Aurél (1940): *A jótékony egyesületek működése Budapesten*. Budapest: Budapest Székesfőváros Házinyomdája, 84-85.

⁵¹⁷ CSORNA Kálmán (1929): *A szociális gyermekvédelem rendszere*. Budapest: k. n., 235.

⁵¹⁸ *Izraelita Siketnémák Országos Intézete alapszabálya*. Magyar Országos Levéltár (MOL) K 150 1878. év III. k. 4. t. 3723. sz. 681. cs.

⁵¹⁹ UJVÁRI Péter szerk. (1984): *Magyar Zsidó Lexikon*, Budapest. Izraelita Siketnémák Országos Intézete, 402.

⁵²⁰ SZEPESSYÉ Judik Dorottya (2009): A hallássérült emberek magyarországi mozgalmának története nemzetközi kitekintéssel. In: Hegedüs Lajos–Ficsorné Kurunczi Margit–Szepessyné Judik Dorottya–Pajor Emese–Könczei György: *A fogyatékosságügy hazai és nemzetközi története*, Budapest: ELTE BGGYK, 14.

⁵²¹ UJVÁRI Péter szerk. (1984): *Magyar Zsidó Lexikon*, Budapest. Izraelita Siketnémák Országos Intézete, 402.

Grünberger Lipót halálát követően, 1909-ben Tolnai Béla lett az igazgató, aki ekkor már 30 éve tanította az izraelita siketnéma gyermekeket, és a legmodernebb tanügyi követelmények bevezetésének élharcosa volt. 19 évig, haláláig vezette az intézményt.⁵²²

Az Izraelita Siketnémák Országos Egyesülete 1878-ban alakult.⁵²³ Elnöke 1920-ban Breuer Ármin volt, az intézmény egykori hallgatója, aki a siketnémák részére ebben az évben hanuka ünnepélyt szervezett. Ez alkalomból segélyt is osztottak a munkanélküli siketnémák részére, összesen 1657 korona értékben, mely összeghez 50 koronával hozzájárult a Siketnémák Tanintézete, a többi pénzt a tagok gyűjtötték, illetve magánszemélyek adományozták.⁵²⁴

Az intézmény támogatására Braun Dávid és neje, szül. Deutsch Rozália 1911-ben végrendeleti úton 5000 korona alaptőkével rendelkező alapítványt hozott létre. Döntésüket azzal indokolták, hogy nem született gyermekük. Kikötötték, hogy az alapítvány vagyonát a PIH elkülönítetten köteles kezelni, és kamataiból az intézetet köteles támogatni. Az alapítvány tőkéjét azonban az örökösök nem adták át a zsidó hitközségnek, így egy megállapodásra került sor végrendeleti végrehajtó bevonásával 1927-ben. Ennek eredményeképp 1200 pengő alaptőkéjű alapítvány megalapítására került sor 'Braun Dávid és neje szül. Deutsch Rozália siketnéma-intézeti alapítványa' cím alatt.⁵²⁵

1917 és 1919 között az Izraelita Siketnémák Országos Egyesülete Breuer Ármin vezetésével havonta kiadta a Siketnémák értesítőjét, melynek célcsoportja az intézet végzett hallgatói voltak.⁵²⁶

1920-ban a Tanintézetnek, mely megalakulása óta 650 siketnéma gyermeket gondozott és oktatott, új és kibővített vezérőlbizottsága alakult, melynek elnöke Kaszab Aladár lett, alelnöke Deutsch Ernő. Az intézmény súlyos gazdasági helyzetbe került a kommunek az intézményben folytatott gazdálkodása következtében. Ezért több magánszemély adakozott, Kaszab Aladár és neje pedig az intézményhez kapcsolódó, eddigi 40.000 koronát kitevő alapítványát további 5000 koronával gyarapította.⁵²⁷

⁵²² UJVÁRI Péter szerk. (1984): *Magyar Zsidó Lexikon*, Budapest. Tolnai Béla, 901.

⁵²³ DR. KAPRONCZAY Károly: *A magyarországi közegészségügy történetéből (1770-1944) Az 1868 és 1924 közötti alapítások*. In: http://mat.tudomanytortenet.hu/otka/05_kap.pdf

⁵²⁴ *Egyenlőség* 39. évf. 3. szám, 1920. január 17. Az „Izraelita Siketnémák Országos Egyesülete”, 14.

⁵²⁵ *1315.A/1929 Braun Dávid és neje Deutsch Rozália izr. siketnéma intézeti alapítványa. Alapító oklevél*.

In: MZSL Alapítványi Nyilvántartókönyv 89.számú törzslap Fonds 7. PIH Alapítványi Üo. 6/5.

⁵²⁶ SZEPESSYÉ Judik Dorottya (2009): A hallássérült emberek magyarországi mozgalmának története nemzetközi kitekintéssel. In: Hegedüs Lajos–Ficsorné Kurunczi Margit–Szepessyéné Judik Dorottya–Pajor Emese–Könczei György: *A fogyatékosügy hazai és nemzetközi története*, Budapest: ELTE BGGYK, 20.

⁵²⁷ *Egyenlőség* 39. évf. 5. szám, 1920. január 31. Az „Izraelita Siketnémák Országos Intézete”, 15.

1923-ban az évváró ülésen a vezérőlbizottság a hölgybizottság elnökévé dr. budai Buday Goldberger Leónét, címzetes igazgatóvá pedig Herzka Gusztáv tanárt választotta.⁵²⁸

1925-ben az intézmény éves összkiadása 716 millió korona volt, miközben 400 millió korona bevétellel lehetett számolni, így 316 millió korona hiány mutatkozott. Egy gyermek ellátása 11 millió koronába került, ezért Kaszab Aladár udvari tanácsos, az Izraelita Siketnémák Országos Intézete vezérőlbizottságának elnöke az Egyenlőség hasábjain adakozásra buzdította a zsidó társadalmat.⁵²⁹

Ugyanebben az évben az intézmény felvételt hirdetett 7-10 év közötti mindkét nembeli gyermekek számára, akik siketnémák, de testileg, szellemileg épek. Mind alapítványi helyekre, mind fizetős helyekre lehetett jelentkezni.⁵³⁰

Ugyanakkor ismételt felhívást tett közzé, melyben megemléltette, hogy a kultuszminisztérium 20 alapítványi helyet finanszíroz az intézmény számára, mely nem hoz elegendő jövedelmet, és az intézetet támogató alapítványoktól származó kamatjövedelem olyan nagymértékben lecsökkent, hogy újabb támogatókra van szükség. Az intézmény hatóköre országos spektrumú, ezért nem csak budapestiek adományára számítottak.⁵³¹

Az intézet 1928-ban ünnepelte fennállásának 50 éves évfordulóját. Az ünnepi beszámoló kimutatta, hogy az intézetben összesen 736 siketnéma részesült képzésben fél évszázad alatt. Ezek közül 185 volt budapesti, 375 vidéki, 162 az utódállamokból és 14 külföldi. 686 zsidó, 59 keresztény.⁵³²

1929-ben Kaszab Aladár, az intézmény vezérőlbizottságának elnöke és mecénása elhalálozott, ebből az alkalomból az intézetben is megemlékezést tartottak és úgy határoztak, hogy nevét az épület falain belül egy márványtáblán örökítik meg. A tanintézményt ebben az időszakban Kanizsai Dezső igazgatta.⁵³³

A vezérőlbizottság új elnöke Dr. Deutsch Ernő lett. Az intézet 1930-ban 56 növendéket gondozott, és mivel e gyermekek nagy része tandíjmentes volt, az intézmény nem működött rentábilisen. További problémát okozott, hogy az intézet 1.000.000 koronát meghaladó alapítványi tőkéjének legnagyobb részét hadikölcsön-kötvényekbe és záloglevelekbe fektették, emiatt ez a tőke teljesen értéktelenedett, így az intézmény nagymértékű támogatásra szorult.⁵³⁴

⁵²⁸ *Egyenlőség* 42. évf. 25. szám, 1923. június 23. Az izr. siketnémák orsz. vezérőlbizottsága, 15.

⁵²⁹ *Egyenlőség* 42. évf. 18. szám, 1925. máj. 5. Az Izraelita Siketnémák Országos Intézete vezérőlbizottsága, 10.

⁵³⁰ *Egyenlőség* 44. évf. 19. szám, 1925. május 9. Siketnéma gyermekek felvétele, 11.

⁵³¹ *Egyenlőség* 44. évf. 40. szám, 1925. október 3. Az Izr. Siketnémák Országos Intézete, 14.

⁵³² *Zsidó Újság* IV. évf. 21. szám, 1928. június 1. Ötven év a siketnéma intézet történetéből, 10.

⁵³³ *Egyenlőség* 49. évf. 30. szám, 1929. április 6. Kaszab Aladár emléke a Siketnémák Intézetében, 16.

⁵³⁴ *Egyenlőség* 1930. évi jubileumi szám. Az Izr. Siketnémák Orsz. Intézete 167.

Az intézmény vezérőbizottsága éves működési beszámolóján melegen gratulált az intézet elnökének, Dr. Deutsch Ernőnek, abból az alkalomból, hogy a Bródy-kórház osztályos főorvosává nevezték ki. A deficitet pótlendő Kaszab Aladárné 40 db új vasággal, Stern Samu hitközségi elnök 156 méter, a hálótermekbe és betegszobákba való szőnyeggel, Rotter Zsigmondné üggy. elnök asszony 210 db új matraccal és 77 db új paplannal ajándékozta meg az intézményt, így az már-már egy szanatóriumra hasonlított. *„Kötelességeinket kell teljesítenünk azok iránt, kik nem maguk, hanem helyettünk és gyermekeink helyett viselik az élet tragikumát.”* – írta az Egyenlőség.⁵³⁵

A '30-as évektől a Wechseldann-féle Vakok Intézete és az Izraelita Siketnémák Országos Intézete gazdasági okok miatt összevontan működött.⁵³⁶ Így az intézmény a Wechseldann-féle Vakok Intézetébe költözött át, a Mexikói u. 60. szám alá.

A modern gyógypedagógiai módszerek népszerűsítése érdekében Kanizsai Dezső a dadogók gyógyításáról tartott előadást az Országos Izraelita Tanítóegyletben.⁵³⁷

A társadalmi előítéletek csökkentése és a két intézmény népszerűsítése céljából az Izraelita Siketnémák Országos Intézete és a lovag Wechseldann-féle Vakok Tanintézete 1933. június 18-án 11 órakor a Mexikói u. 60. szám alatti intézeti épületben az utóbbi esztendő nevelő-oktató működéséről és az elért eredményekről, rajz-, kézimunka- és szöttek-kiállítással egybekötött bemutató-előadást tartott. A kiállítás délelőtt 9 és délután 14 óra között díjtalanul volt megtekinthető.⁵³⁸

1937-ben az intézmény felhívást tett közzé az Egyenlőség hasábjain, mely szerint ismét várja a néma és nagyothalló mindkét nembeli gyermekek jelentkezését öt éves kortól. Egyúttal lehetőséget kínált az oktatási díj mérséklésére vagy elengedésére, ha a szülő szegénységi vagy vagyonkimutatási bizonyítványt csatol. A jelentkezéseket a Vakok Intézetének címére kellett küldeni, a Mexikói u. 60. szám alá, ami arra enged következtetni, hogy a két intézmény gazdasági része még a '30-as évek végén is összevontan működött.⁵³⁹

1938-ban Kanizsai Dezső érdekes cikkben foglalta össze a Tanintézetben végzett tudományos kutatómunkáját és sikereit egy különleges eljárás alkalmazásával kapcsolatban, mely segítségével sikerült felvennie a harcot a siketséggel, kiérlelve a siketnémák hallási ingerküszöbét. A cikk végén az igazgató arra kérte az olvasókat, hogyha látnak anyát, aki

⁵³⁵ Egyenlőség 51. évf. 12. szám, 1930. december 20. Az Izr. Siketnémák Orsz. Intézetének, 23.

⁵³⁶ Uo.

⁵³⁷ Egyenlőség 52. évf. 28. szám, 1932. április 9. A dadogók gyógyításáról, 13.

⁵³⁸ Egyenlőség 53. évf. 33-34. szám, 1933. június 17. Az Izr. Siketnémák Orsz. Intézete, 22.

⁵³⁹ Egyenlőség 57. évf. 17. szám, 1932. április 22. Siketnéma és nagyothalló gyermekek felvétele, 15.

megsiketült, vagy nagyothalló gyermeket nevel, irányítsák bizalommal az általa igazgatott intézménybe.⁵⁴⁰

III.3.8. Lovag Wechselmann Ignác és neje Neuschloss Zsófia Alapítványi Vakok Intézete

1894-ben Szabolcsi Miksa, az Egyenlőség főszerkesztője arra kérte Adler Simont, a Vakok Intézetének későbbi igazgatóját, hogy írjon egy beszámolót a Központi Statisztikai Hivatal fogyatékosügyi népszámlálási adatainak zsidó vonatkozásairól. A cikk megszületett. A zsidó vakok helyzete ebben az időszakban nagyon nehéz volt. 19-en laktak nem zsidó intézményben, ezek közül 11-en az Országos Izraelita Iskolaalap terhére. Ezért Adler Simon külön intézmény felállítását gondolta szükségesnek, mert így lenne lehetséges a fogyatékkal élő fiatalok megfelelő rituális étkeztetése és zsidó szellemben történő nevelése. Ekkor egy névtelen jótevő 10.000 koronát ajánlott fel. Így indult meg a mozgalom az intézmény létrehozására.⁵⁴¹

A Lovag Wechselmann Ignác és neje Neuschloss Zsófia Alapítványi Vakok Intézete (Ld. XXVII. számú melléklet) 1905 és 1908 között épült, sötétvörös, sajtolt nyerstéglából. Az épületet Lajta Béla tervezte. Az anyagi fedezetet a sziléziai származású, híres építkezési vállalkozó, Wechselmann Ignác végrendeleti úton létrehozott alapítványa biztosította, melynek alaptőkéje 1.400.000 korona volt. Ugyanebben az iratban olvashatjuk, hogy a házaspár a tanítók segélyezésére 2.000.000 koronás alapítványt hozott létre. A záradék szerint mind a vak gyermekek ellátásából, mind a tanítók segélyezéséből fele-fele arányban kell, hogy részesüljenek zsidó és keresztény vallásúak.⁵⁴²

A főbejárat szegecsekkel és faragásokkal ékesített kettős kapuján az alábbi bibliai idézetek voltak felírva Braille betűkkel: „*Isten adja a szemnek a látást. Ki tesz látóvá, vagy vakká, nemde én, az Örökkévaló. Vak elé ne gördíts akadályt, hanem félj a Te Istenedtől. Az Örökkévaló megvilágosítja a vakot, nem vakulnak meg a látók szemei.*”

A külső kapu közepén a szépen megmunkált kilincs választja ketté a szöveget:

„*És meghallják a mai napon a siketek a könyv szavát, és a homályból és sötétségből látnak a vakok szemei.*”

Legfelül félkörben olvasható:

⁵⁴⁰ KANIZSAI Dezső: Mit remélhet a siketnéma és nagyothalló gyermek a jövőtől? In: *Almanach 1937-1938 (5698), A Magyar Izraelita Nőegyletek Országos Szövetsége fennállásának 15-ik évfordulója emlékére.* Budapest: A M.I.N.O.S.Z. kiadása, 110-113.

⁵⁴¹ *Egyenlőség* 44. évf. 43. szám, 1925. október 24. Adler Simon: A zsidó vakok Szabolcsi Miksa emlékének, 11.

⁵⁴² ROKOB Tibor: Vaktáblák a Mexikói úton. In: *Budapest, 2007/5.*

„Vezetek vakot ismeretlen és szövevényes úton, a sötétséget előtűk világossá teszem.”⁵⁴³

Csorna Kálmán 1929-es kiadású könyve szerint a Lovag Wechseltmann Ignác és neje Neuschloss Zsófia Alapítványi Vakok Intézete a főváros VII. kerületében, a Mexikói-út 60. szám alatt működött, és 50 vak gyermek képzését biztosította.⁵⁴⁴

Ezzel szemben az Ujvári-féle, szintén 1929-es kiadású Magyar Zsidó Lexikon szócikke szerint az intézménynek csupán 25 növendéke volt évente átlagban, akiknek csaknem fele nem zsidó vallású. A gyermekek kezűgyességével foglalkoztak, ezen kívül eszperantó nyelvet tanultak, hogy a külföldi vakokkal állandó érintkezést tarthassanak fenn, illetve zenét tanultak, zongoráztak.⁵⁴⁵

Egy vak zongorista intézeti növendék fotója is fennmaradt. (Ld. XXIX számú melléklet) Az első világháború idején az intézmény több éven át hadikórházként funkcionált, az amerikai és a holland misszióknak adott otthont.⁵⁴⁶

A kommun idősza a Vakok Intézete gazdasági helyzetén is nyomot hagyott, ezért 1920 decemberében Leszlauer Gyula, a zsidó vakok intézetének elnöke gyűjtést indított a gyümölcskereskedők között. A gyűjtés sikerrel járt, mindenki saját vagyoni helyzetétől függően kisebb-nagyobb adományokat juttatott az intézmény támogatása céljából.⁵⁴⁷

Ebben az időszakban az amerikai misszió vezetője, James Pedlow is támogatta az intézményt.⁵⁴⁸ A kapitány ebben az időszakban a Vakok Intézetén túl számos szociális intézményt, így az Izraelita Országos Patronage Egyesületet is anyagi segítségben részesítette.

1921-ben Leszlauer Gyula gyűjtési akciója tovább folytatódott. A hitközség elnöke, Lederer Sándor és Weinberger Margit esküvői lakomáján 100.000 koronát gyűjtött a Vakok Intézete javára.⁵⁴⁹

A Vakok Intézete javára történő gyűjtés az esküvőkön, eljegyzéseken egyre népszerűbbé vált. 1925 januárjában Márkus Árpád és Szidon Teréz eljegyzési ünnepségén 620.000 koronát gyűjtöttek az intézmény részére, és az örömapa, Szidon Gábor emellé két napra elegendő húsellátmányt is küldött.⁵⁵⁰

1922-ben az intézményben új leányinternátust létesítettek a fővárosban tanuló zsidó lányok részére. Ennek oka az volt, hogy a megszállt területeken élő növendékek felvételére többé nem volt lehetőség és így az intézmény kihasználtsága nem volt teljes. Az új internátust

⁵⁴³ ROKOB Tibor: Vaktáblák a Mexikói úton. In: *Budapest, 2007/5*.

⁵⁴⁴ CSORNA Kálmán (1929): *A szociális gyermekvédelem rendszere*. Budapest: k. n., 238.

⁵⁴⁵ UJVÁRI Péter szerk. (1984): *Magyar Zsidó Lexikon*, Budapest: K. n., 957.

⁵⁴⁶ ROKOB Tibor: Vaktáblák a Mexikói úton. In: *Budapest, 2007/5*.

⁵⁴⁷ *Egyenlőség* 40. évf. 1. szám, 1921. január 1. Adomány a vakok intézetének, 14.

⁵⁴⁸ ROKOB Tibor: Vaktáblák a Mexikói úton. In: *Budapest, 2007/5*.

⁵⁴⁹ *Egyenlőség* 40. évf. 11. szám, 1921. március 8. Százezer korona a vakok számára, 13.

⁵⁵⁰ *Egyenlőség* 44. évf. 4. szám, 1925. január 24. A zsidó vakoknak, 15.

bőséges ellátás és szeretetteljes légkör jellemezte, az ellátás díja havi 11-12 ezer koronát tett ki. Felvétel ügyében Adler Simonnál lehetett érdeklődni, aki az intézmény ekkori igazgatója volt.⁵⁵¹

1925-ben a nagy ünnepek elmúltával az intézet vezérőlbizottsága felhívást tett közzé az Egyenlőség hasábjain, melyben a jótékony emberbarátokat az intézmény támogatására szólította fel. Korábban az intézmény önfenntartó volt és alapítványa kamataiból és befektetéseiből gazdálkodott, ám most ezek a kamatok és befektetések elértéktelenedtek, ezért fordult a zsidó társadalomhoz segítségért. Ebben az időszakban a növendékek ellátása kivétel nélkül ingyenesen történt, tehát a térítési díjakból sem számíthatott jövedelemre az intézmény.⁵⁵²

Az otthon nehéz gazdasági helyzetére való tekintettel 1929-ben Vass József népjóléti miniszter 20.000 pengős segílyt utalt ki az intézménynek. Ennek oka, hogy a Vakok Intézete teljes alapítványi vagyonából hadikölcsönt jegyzett, és emiatt nem tudta magát alapítványi tőkéje kamataiból fenntartani. Több szociális intézmény volt ebben a helyzetben az adott időszakban, és ezek segítése a népjóléti miniszter feladatai közé tartozott. A hitközség meleg hangú átiratban köszönte meg a támogatást és gratulált Vass Józsefnek, minisztersége tizedik évfordulója alkalmából.⁵⁵³

1930-ban az intézmény felhívást tett közzé az Egyenlőség hasábjain, mely szerint iskolaköteles növendékeket vesznek fel, és a felvételi kérvényeket az intézmény vezérőlbizottságához kell benyújtani.⁵⁵⁴

A gyermeklétszám fogyatkozni kezdett, emiatt a gazdaságos működés érdekében a Bethlen térről az intézmény épületébe költözött az Izraelita Siketnémák Országos Intézete. Emellett az épület számos egyéb zsidó egyesületnek is helyt adott. Itt működött az OMIKE néhány részlege és a JOINT is.⁵⁵⁵

1936-ban az intézmény ismét felhívást tett közzé felvételi célzattal, mindkét nembeli, ötödik életévüket betöltött, vakon született vagy később megvakult gyermekeket vettek föl, viszont a korábbiakkal ellentétben már nem láttak el minden gyermeket ingyenesen. A szegénysorsúak szülei díjkedvezményért, ill. ingyenes felvételért folyamodhattak a

⁵⁵¹ *Egyenlőség* 41. évf. 26. szám, 1922. július 1. Uj zsidó internátus leányok részére, 16.

⁵⁵² *Egyenlőség* 44. évf. 42. szám, 1925. október 17. A vakok érdekében, 17.

⁵⁵³ *Egyenlőség* 49. évf. 48. szám, 1929. augusztus 17. Vass József miniszter 20.000 pengős segílyt utalt a Wechselsmann-féle zsidó vakok intézetének, 2.

⁵⁵⁴ *Egyenlőség* 50. évf. 33. szám, 1930. május 17. Vak növendékek felvétele, 16.

⁵⁵⁵ ROKOB Tibor: Vaktáblák a Mexikói úton. In: *Budapest, 2007/5*.

vezerlőbizottsághoz, ám ebben az esetben a szülők vagyontalanságát igazoló hivatalos okirat volt szükséges.⁵⁵⁶

1937-ben meghalt az intézmény híres vak zenetanára, Rosenfeld Izsó. Temetésén részt vett Kanizsiai Dezső igazgató, a volt növendékek, és a társintézmények képviselői.⁵⁵⁷

1938 januárjában az Egyenlőség újságírója, Barát Endre látogatást tett a Vakok Intézetébe, abból a célból, hogy egy újságcikket írjon az ott tapasztaltakról. Ebben az időszakban 10 zsidó, 4 katolikus és 2 unitárius gyermek volt az intézmény tanulója. Az újságcikk tanúsága szerint ők a legnagyobb szeretetben és megértésben éltek az intézményben, meghallgatták egymás hittanóráját, a katolikus lány is tudott héberül imádkozni. Ismerték az Egyenlőség c. hetilapot, mert néha a tanáruk szokott felolvasni belőle. Tudták értelmezni az Egyenlőség szót, olvasni az imakönyvből, és felolvasták az újságírónak a kapun lévő feliratokat.⁵⁵⁸

III.4. A gyermekvédelemmel foglalkozó intézmények

Hevesi Simon főrabbi a gyermekvédelmet a zsidóság szívügyének tekintette. Az Egyenlőségben megjelent egy cikkében így írt erről: *„Az országos gyermeknap, a Liga, a gyermekvédelem ügye, szívügye a becsületes magyar zsidónak. Testvéreink adakoznak, nemeslelkű asszonyaink az urna mellett angyali szívű tolmácsai és heroldjai a gyermekvédelem eszméjének. A Biblia beleírta szíveinkbe a gyermek iránt való szeretetet, beleírta a könyörületet szenvedő embertársaink iránt és e kettő együtt tolmácsa a szent kötelességnek, hogy segítsünk a szegények gyermekein...”*⁵⁵⁹

Hasonlóan írt 1895-ben a Magyar Zsidó Szemle: *„A zsidó jótékonyság termékenyítő meleg sugarait nem a civilizáció napjaiból veszi, nem a 19. században felébredt humánus gondolkodás eszmeköréből meríti ideáljait, hanem a Bibliából és a zsidó történelemből. Ott pedig meg van írva az árvák gyámolítása ép úgy mint a szombat megőrzése, az emberszeretet gyakorlása, a lopás tilalma mellett.”*⁵⁶⁰

⁵⁵⁶ Egyenlőség 56. évf. 13. szám, 1936. március 25. Vak gyermekek felvétele, 14.

⁵⁵⁷ Egyenlőség 57. évf. 15. szám, 1937. április 8. A vak művész halála, 15.

⁵⁵⁸ Egyenlőség 58. évf. 2. szám, 1938. január 13. Barát Endre: A zsidó hétköznapiak drámái, 10.

⁵⁵⁹ Egyenlőség 51. évf. 28. szám, 1931. május 2. Hevesi Simon dr.: Áldozunk a gyermekekért! 7.

⁵⁶⁰ Magyar Zsidó Szemle (szerk.: Dr. Blau Lajos). A Pesti Zsidó Árvaház jubileuma (1895), 4. – A lap az egyetlen magyar nyelvű zsidó tudományos folyóirat volt, 1884-ben indult, Bacher Vilmos és Bánóczi József szerkesztésében. 1891-ben Blau Lajos és Mezey Ferenc vette át a szerkesztést, 1898-tól csak Blau Lajos folytatta, majd 1923-ban Hevesi Simon csatlakozott társszerkesztőként, miután a lap az Országos Rabbiegyesület orgánumává lett. 1927-ben Blau Lajos, Hevesi Simon és Friedman Dénes szerkesztette.

A fentiek következtében a neológ zsidósághoz több, a szegény gyermekek segítése érdekében létrejött civil szervezet is kapcsolódott. Így a Szegény Gyermekkert Egyesület, mely a rászoruló gyermekek étkeztetésével és napközi ellátásával foglalkozott felekezeti különbség nélkül; a Pesti Izraelita Hitközség Fiúárvaháza, mely a zsidó vallású árva gyermekeket látta el; továbbá az Országos Izraelita Patronage Egyesület, amely a fiatalok bűnelkövetők elhelyezését és reszocializációját vállalta fel; valamint az Izraelita Szünidei Gyermektelep Egyesület, amely a szegény zsidó gyermekek nyaraltatását tűzte ki céljául.

A fejezetben tárgyalt, gyermekvédelemmel foglalkozó egyesületeken túl a neológ nőegyletek is tartottak fenn napközi otthont, a Szegény Gyermekkert Egyesülethez hasonlóan, illetve a Pesti Izraelita Nőegylet leányárvaházat is üzemeltett, azonban ezeket az intézményeket a nőegyletekkel foglalkozó fejezetekben tárgyalom. Ennek oka, hogy a nőegyletek tevékenysége ezen intézmények üzemeltetésénél széleskörűbb volt, és tevékenységük könnyebb megértése érdekében nem kívánom szétszabdalni bemutatásukat ellátási területenként.

III.4.1. Szegény Gyermekkert Egyesület

A Szegény Gyermekkert Egyesület 1879-ben alakult.⁵⁶¹ Célja: „*A főváros területén 3-6 éves gyermekek számára vallási különbség nélkül kisdédóvodákat felállítani. Ezen óvodákban különösen a munkásosztály gyermekei, mely kenyérkeresete miatt akadályozva van a kisdedeket a szükséges ápolás és nevelésben részesíteni, fognak felügyelet és oktatás alá vétetni. Ezen óvodák a Fröbel-féle gyermekkertek mintájára fognak berendeztetni.*”⁵⁶² A kisdédóvó és a gyermekkert-féle koncepció között az volt a különbség, hogy míg Brunszvik Teréz a gyermekek óvására, megőrzésére helyezte a hangsúlyt, addig a Fröbel-féle intézmény a játékra és kommunikációra építő, iskolára felkészítő tevékenységekre összpontosított.⁵⁶³

Az egyesület tevékenysége később tovább bővült.

„*Az egyesület célja továbbá általa létesített és fenntartott gyermekmenedékházakban (árvaházaiban) nyomorból kimentett gyermekeket élelemmel, fedéllel, ruházattal ellátni... és ezen (árva) gyermekek jövőjére később is gondot fordítani.*”⁵⁶⁴

⁵⁶¹ Egyenlőség 42. évf. 33. szám, 1923. augusztus 18. A Fővárosi Szegény Gyermekekért Egyesület, 14.

⁵⁶² A Fővárosi Szegény-Gyermekkert-Egyesület alapszabályai – Statuten des Hauptstädtischen Armenkindergartens. Bp. 1885. 1. Az alapszabály, utalva az intézmény német eredetére, magyar és német nyelvű. DBL TV 1407b. 967/1886-IX.

⁵⁶³ KASZÁS Marianne: Az egyesületi karitástól az állami gondoskodásig. Szociális gyermekvédelem a századfordulón Budapesten, In: Szociológiai Szemle 1994/1. 127-145.

⁵⁶⁴ A Fővárosi Szegény-Gyermekkert-Egyesület alapszabályai. Bp. 1894.

Az 1923. évi jelentés szerint 300 hadiárvét, árvát és szegény gyereket gondozott, étellemezett és ruházott, illetve nyújtott számukra ingyenes orvosi ellátást;⁵⁶⁵ 55 gyermeknek biztosított meleg téli ruhát.⁵⁶⁶ Az egyeslet elnöke ebben az évben Molnár Frigyes volt,⁵⁶⁷ székhelye és napközi otthona: VII. kerület, Akácfa u 32.⁵⁶⁸

1924-ben az egyesület 250 árvát, félárvét és „a nyomor tanyáiból felszedett” 3-6 éves kor közötti gyermeket látott el. Az ő étellemezésük napi fél millió koronába került. Emellett nyílt szegénygondozás keretében 175 gyermeknek adott a civil szervezet cipőt, ruhát és az Egyenlőség hasábjain fordult az adakozó kedvű olvasókhoz, hogy jótékony tevékenységét a továbbiakban is finanszírozni tudja.⁵⁶⁹

Az ortodox hitközség évi 2 millió koronát szavazott meg a szegény gyermekek támogatására.⁵⁷⁰

1925-ben az egyesület már úgy határozta meg célját, hogy szeptembertől 10 hónapon keresztül nyújt meleg szobát, ruházatot, ételmiszert és vallásos nevelést azoknak a gyermekeknek, akiknek a szülei dolgoznak, és emiatt nem tudják ellátni őket.⁵⁷¹ 200 gyermeket vett fel, felekezetre való tekintet nélkül.⁵⁷²

1928-ban az egyesület, növekvő költségek mellett napi 250 gyermeket látott el, napi 103 pengő felhasználásával. Az elnök még mindig Molnár Frigyes volt, az igazgatói posztot Csillag Máté látta el.⁵⁷³

1930-ban szintén 250 gyermekkel foglalkozott a civil szervezet.⁵⁷⁴ 1937-re ez a szám 150-re csökkent, de az egyesület ugyanúgy működtetett óvodát és napközi otthont egyaránt.⁵⁷⁵

1940-ben még fenntartotta 250 fős átmeneti otthonát, ahol heti 6 napon át reggel 8 és délután 6 közötti nyitva tartás mellett látta el a gyermekeket. Ekkor a Gyermekkert a főváros legnagyobb ilyen típusú intézménye volt.⁵⁷⁶

⁵⁶⁵ *Egyenlőség* 42. évf. 33. szám, 1923. augusztus 18. A Fővárosi Szegény Gyermekekért Egylet, 14.

⁵⁶⁶ *Egyenlőség* 42. évf. 47. szám, 1923. november 24. Az Egyesület Szegény gyermekekért. Felruházó akció, 11.

⁵⁶⁷ *Egyenlőség* 42. évf. 33. szám, 1923. augusztus 18. A Fővárosi Szegény Gyermekekért Egylet, 14.

⁵⁶⁸ *Egyenlőség* 42. évf. 51. szám, 1923. december 22. Akácfa u 32., 4.

⁵⁶⁹ *Egyenlőség* 43. évf. 5. szám, 1924. február 2. 175 zsidó árva gyermek, 8.

⁵⁷⁰ *Egyenlőség* 43. évf. szám, 1924. november 8. Az éhező zsidó gyermekekért, 13.

⁵⁷¹ *Egyenlőség* 44. évf. 35. szám, 1925. augusztus 29. Gondoljunk a gyermekekre, 16.

⁵⁷² *Egyenlőség* 44. évf. 44. szám, 1925. október 31. A gyermekekért, 17.

⁵⁷³ *Egyenlőség* 49. évf. 12. szám, 1928. dec. 1. A Fővárosi Szegény Gyermekkert Egylet választmányi ülése, 21.

⁵⁷⁴ *Egyenlőség* 51. évf. szám, 1930. január 4. A Fővárosi Szegény Gyermekkert Egylet, 12.

⁵⁷⁵ *Egyenlőség* 58. évf. szám, 1937. november 25. A Fővárosi Szegény Gyermekkert Egylet, 22.

⁵⁷⁶ DR. HORONY Pálfi Aurél: *A jótékony egyesületek működése Budapesten*. Budapest Székesfőváros Házinyomdája, 65.

III.4.2. A PIH fiú-árvaháza

Az intézmény 1869. chanuka ünnepén nyitotta meg kapuit a fővárosban, a Holló utca 4. szám alatt, 12 árva fiúval. Az épületet Fochs Antal ajánlotta fel abból a célból, hogy ott szüleiket elvesztett zsidó fiúkat gondozzanak. Ő volt az árvaház első elnöke is. Később az intézmény céljaira felajánlott 160.000 koronát, hogy a növendékek magasabb iskoláztatása is lehetővé váljon.⁵⁷⁷

Fochs Antalt az elnöki székben Deutsch Jakab követte, aki széleskörű gyűjtést szervezett, és így lehetővé vált egy 100 fős árvaház felépítése az Epreskert utcában, amely egy elemi iskolát is magába foglalt.⁵⁷⁸

Deutsch Jakab halálát követően az árvaház elnöke Dr. Basch Gyula lett, akit Vida Jenő felsőházi tag követett. Az első világháború utáni nehéz időszakot nagyon megsínylette az intézmény, mintegy 100 idősebb árvát el kellett bocsátani, hogy az ott maradt 120 kisgyermeket gondozni tudják. Az árvaház ötvenéves fennállásának alkalmából 1919 decemberében ünnepséget tartottak, amelyen 30.000 korona folyt be adományként az intézmény céljaira.⁵⁷⁹

Ezután hasonló adománykéréssel egybekötött ünnepséget rendeztek minden évben az árvaház javára.⁵⁸⁰

Nyaranta a növendékek az intézmény tahii telepén, a Kolthay kúriában tartózkodtak, melyet 1897-ben vásárolt meg számukra Kassovitz Rozália.⁵⁸¹

A két jelentés, mely a PIH Fiúárvaházából fennmaradt a két világháború közötti időszakban, 1924-es, illetve 1925-ös keltezésű. Az első beszámolóból kiderül, hogy 1924-ben az árvaházban 4 nevelő tevékenykedett, és az árvák mellé az internátusi igazgató mellett létrehozták az „Árvaanya” tisztséget, melyet Klein Ida, volt székesfővárosi polgári iskolai tanárnő töltött be. 1924-ben a 18 elbocsátott növendék közül egy orvos lett, a páduai egyetemen folytatta tanulmányait a Diáksegítő Bizottság segítségével, egy másik a felsőkereskedelmi iskola elvégzése után előkelő vállalat tisztviselője lett. 7 ipari, 3 kereskedelmi pályára lépett, 6 pedig rokonoknál talált elhelyezést.⁵⁸²

Az intézményben ebben az évben 148 árvát gondoztak, akik közül 46 hadiárva volt. Az otthon költségvetéséhez hozzájárult, hogy 15 hadiárva után tartásdíjsegély-járulékot kaptak,

⁵⁷⁷ *Egyenlőség* 38. évf. 52. szám, 1919. december 23. Az ötvenéves fiúárvaház, 16-17.

⁵⁷⁸ Uo.

⁵⁷⁹ Uo.

⁵⁸⁰ *Egyenlőség* 42. évf. 48. szám, 1923. december 1. A fiúárvaház kérelme, 13.

⁵⁸¹ *Egyenlőség* 43. évf. 33. szám, 1924. augusztus 18. Százhusz boldog gyerek, 9.

⁵⁸² *A Pesti Izraelita Hitközség Fiúárvaháza elöljáróságának jelentése az intézet 1924. évi működéséről*, 3-4.

10 árva után pedig az „Izraelita Hadiárvák Amerikai-Magyar Bizottsága”, mely az amerikai Joint egyik szerve, havi 3 millió korona támogatást juttatott az intézménynek.⁵⁸³

Az árvaház részére saját 10 milliós adományán kívül 100 millió pengőt gyűjtött László Fülöp, a templomi előjáróság elnökhelyettese. Ezen kívül a Fiúárvaházi Bálbizottság által szervezett rendezvények hozama, és Leitner Ottó öröksége jelentett még bevételt. A bevételek ebben az évben 1.198.935.623 koronát tettek ki. Egy-egy árva gondozása és nevelése átlagosan 7 millió 300 ezer koronába került. Az intézményt az Előjáróság irányította, amely mellett Árvabizottság és Női Választmány is működött, melynek elnöknője özv. Kohner Ágostonné volt. Alelnöknői: királykúti Bachruch Károlyné, báró Dirsztay Béláné, Sváb Imréné és lovag Lederer Sándorné voltak.⁵⁸⁴

A következő évben ünnepelte a fiúárvaház Fasori épülete fennállásának 25. évfordulóját, amit az intézmény második elnöke, Deutsch Jakab munkássága alapozott meg. A növendékek száma ebben az időszakban 150 fő volt. Az intézet összes bevétele 1.414.024.806, kiadása 1.682.432.781 korona volt.⁵⁸⁵

1927-ben az árvaház 150 növendéket gondozott, költségvetése elérte az 1 milliárd 189 millió koronát.

1929-ben Vida Jenő az Egyenlőség hasábjain kért zsebórákat az árva fiúk bár micva⁵⁸⁶ avatási ajándékául. Tette mindezt azon felbuzdulva, hogy már korábban is kért az újság hasábjain két zsebórát, és ehelyett 20-at kapott, ami két évig elég volt az ajándékozásra.⁵⁸⁷

Ebben az évben ünnepelte az árvaház fennállásának 60. évfordulóját, és ekkor Dr. Vass József népjóléti miniszter látogatást tett az intézményben.⁵⁸⁸

1932-ben az árvaház elemi iskolája a lányok számára is megnyitotta a kapuit, koedukációs alapon.⁵⁸⁹

Az intézmény fenntartása érdekében a következő évben,⁵⁹⁰ majd 1936-ban is jótékonyági hangversenyt szervezett.⁵⁹¹

Az árvaház a '30-as évek végén 120 fővel és egy 4 osztályos elemi iskolával üzemelt a VII. kerület Vilma királynő út 50. alatt.⁵⁹²

⁵⁸³ A Pesti Izraelita Hitközség Fiúárvaháza előjáróságának jelentése az intézet 1924. évi működéséről. 5.

⁵⁸⁴ Uo. 6-9.

⁵⁸⁵ A Pesti Izraelita Hitközség Fiúárvaháza előjáróságának jelentése az intézet 1925. évi működéséről. 2-10.

⁵⁸⁶ A felnőtt avatás szertartása, ami a zsidó vallásban a fiúknál 13 éves korban történik meg.

⁵⁸⁷ Egyenlőség 50. évf. 5. szám, 1929. november 2. Zsebórát az árva bármicvó-iffjaknak! 8.

⁵⁸⁸ Egyenlőség 50. évf. 11. szám, 1929. december 7. Vass miniszter szenzációs beszéde és áldása a zsidó fiúárvaházban, 6-7.

⁵⁸⁹ Egyenlőség 52. évf. 25. szám, 1932. április 9. Leánytanulók a fiúárvaház elemi iskolájában, 6.

⁵⁹⁰ Egyenlőség 53. évf. 6. szám, 1933. február 4. A Pesti Izr. Hitközség Fiúárvaháza, 12.

⁵⁹¹ Egyenlőség 56. évf. 8. szám, 1936. február 20. 14.

Az intézmény támogatására több család alapítványokat hozott létre.

Braun Dávid és neje, szül. Deutsch Rozália 1911-ben végrendeleti úton két, összesen 12.000 korona alaptőkével rendelkező alapítványt hozott létre. Döntésüket azzal indokolták, hogy nem született gyermekük. Kikötötték, hogy az alapítvány vagyonát a PIH elkülönítetten köteles kezelni, és kamataiból az intézetet köteles támogatni. Az alapítvány tőkéjét azonban az örökösök nem adták át a zsidó hitközségnek, így egy megállapodásra került sor végrendeleti végrehajtó bevonásával 1927-ben. Ennek eredményeképpen egy 1440 pengő alaptőkéjű alapítvány megalapítására került sor.⁵⁹³

Breitner L. Zsigmond és neje, született Stern Terézia 1921-ben végrendeleti úton 50.000 korona alaptőkéjű alapítványt hozott létre a fiúárvaház támogatása érdekében. A házaspár elhunytát követően, 1938. július 5-én az örökösök 500 pengőt a PIH rendelkezésére bocsátottak, és így létrejött a 'Breitner L. Zsigmond és neje fiúárvaházi alapítvány'.⁵⁹⁴

III.4.3. Országos Izraelita Patronázs Egyesület

Az Országos Izraelita Patronázs Egyesület Neumann Ármin (Ld. XXX. számú melléklet) országgyűlési képviselő és néhány más közéleti zsidó férfi kezdeményezésére jött létre 1910 elején. – írja a Magyar Zsidó Lexikon.⁵⁹⁵ A civil szervezet célja egyrészt a szerény körülmények között élő zsidó gyermekek segélyezése, az árva gyermekek hitéleti és polgári képzése volt.⁵⁹⁷ Továbbá saját megfogalmazásában: „*meg akarja menteni a züllött gyermekeket, évente több százat, akik büntető hatóságok elé kerülnek*”, illetve „*az állami gyermekmenhelyek által keresztény családoknál elhelyezett zsidó gyermekeket zsidó családoknál akarja elhelyezni.*”⁵⁹⁸

Ebben az időszakban több, hasonló célú, más felekezethez kapcsolódó patronázs egyesület működött, mint pl. az Országos Katolikus Patronázs Egyesület, vagy az Országos Protestáns Patronage Egyesület.⁵⁹⁹ Ezen egyházakhoz kapcsolódó civil szervezetek tagjai voltak a Patronage Egyesületek Országos Szövetségének.⁶⁰⁰ Céljuk a letartóztatási

⁵⁹² DR. HORONY Pálfi Aurél: *A jótékony egyesületek működése Budapesten*. Budapest: Budapest Székesfőváros Házinyomdája, 67.

⁵⁹³ 1315.F/1929. sz. Braun Dávid pesti izraelita hitközségi fiúárvaházi alapítványa. Alapító oklevél. In: MZSL Alapítványi Nyilvántartókönyv 89. számú törzslap Fonds 7. PIH Alapítványi Üo. 6/5.

⁵⁹⁴ Másolat. Alapító oklevél. In: MZSL Alapítványi Nyilvántartókönyv Fonds 7. PIH Alapítványi Üo. 6/5.

⁵⁹⁵ UJVÁRI Péter szerk. (1984): *Magyar Zsidó Lexikon*, Budapest: k. n., 667.

⁵⁹⁷ CSORNA Kálmán (1929): *A szociális gyermekvédelem rendszere*. Budapest: k. n., 252.

⁵⁹⁸ *Magyar Zsidó Szemle* 27. évfolyam. 1910. április 2. Országos Izraelita Patronage-Egyesület, 187.

⁵⁹⁹ CSORNA Kálmán (1929): *A szociális gyermekvédelem rendszere*. Budapest: k. n., 252.

⁶⁰⁰ Dr. Kun Béla–Dr. Marschalkó János–Dr. Rottenbiller Fülöp (1911): *A fiatalok számára hivatott jótékonycélú intézmények Magyarországon*. Budapest: Wodianer F és Fiai Könyvnyomda Műintézete, 73-111.

intézetekből kikerült fiatalok gyermekek védelembe vétele, erkölcsi nevelése, gondozása és munkaalkalomhoz juttatása. Az zsidó egyesület a kommün ideje alatt két hadiárvaházat is működtetett.⁶⁰¹

A bolsevikok az árvaházakat feloszlatták, azok vagyonát elkobozták. Ezt követően a Lakáshivatal – a Miniszterelnökség és az Igazságügy-minisztérium határozott véleménye ellenére – elrekvirálta az egyesület átmeneti otthonát, amelyben az utcára került gyermekek, hadiárvák voltak elszállásolva.⁶⁰²

Az állam nem támogatta az egyesületet, mely tulajdonképpen állami feladatokat vállalt át. Ennek ellenére a civil szervezet törekedett céljai megvalósítására és 1921-ben egy millió koronát gyűjtött össze az árva gyermekek részére. A Választmányban olyan közéleti személyiségek vállaltak szerepet, mint Dr. Lederer Sándor⁶⁰³, Wirth Kálmán⁶⁰⁴, dr. Adler Illés⁶⁰⁵, Kecskeméti Adolf⁶⁰⁶, Kakaurek Soma, Lukács Lajos, Braun Illés, Soltész József, Heltai Jenő, dr. Vischer Gyula, Salgó Izsóné, Grünfeld Miksáné, Vészi József, Endrei Henrik, Csérgő Hugóné. Az egyesület alelnöke Fáy Miksa, postatakarékpénztári főtanácsos lett.⁶⁰⁷

A szervezet évente purim⁶⁰⁸ ünnepén gyűjtést szervezett a hadiárváknak. „*Purim napján addig senki ne üljön le az ünnepi ebédhez, amíg nem gondoskodott róla, hogy az éhező gyermekeknek is jusson egy falat kenyér.*”⁶⁰⁹ – olvasható az egyesület felhívásában, melynek 1921-ben háromszázezer korona felajánlást sikerült nyernie erre a célra. Az elnök ebben az időszakban – a szervezet fennállásától kezdve – Székely Ferenc udvari tanácsos.⁶¹⁰

Az egyesület kiterjedt külföldi kapcsolatokkal rendelkezett, melyeket felhasználva hatékony segítséget tudott nyújtani a rászoruló árva gyermekek számára. Így az Amerikai Vöröskereszt Egyesülettől kapott szövetből négyszáz rászoruló hadiárva részére tudott ruhát készíttetni, a híres Pedlow kapitány jóvoltából⁶¹¹ (Ld. XXXI. számú melléklet), aki ebben az időszakban a rászorulóknak széles körén segített az egész országban.

⁶⁰¹ UJVÁRI Péter szerk. (1984): *Magyar Zsidó Lexikon*, Budapest: k. n., 667.

⁶⁰² *Egyenlőség* 40. évf. 28. szám, 1921. július 16. Egy millió korona az elhagyatott gyermekeknek, 11.

⁶⁰³ Miniszteri tanácsos, a PIH elnöke, 1910-1927.

⁶⁰⁴ A PIH leánygimnáziumának igazgatója, 1919-?

⁶⁰⁵ Budapest egyik legnépszerűbb rabbija, a Rumbach utcai zsinagógában működött.

⁶⁰⁶ A Kecskeméti Forgalmi Rt. Igazgatósági tagja.

⁶⁰⁷ *Egyenlőség* 40. évf. 28. szám, 1921. július 16. Egy millió korona az elhagyatott gyermekeknek, 11.

⁶⁰⁸ Purim. Ezen az ünnepen a zsidók a perzsa uralom alatt élő zsidó közösség megmenekülésére emlékeznek. Jelmezbe öltöznek és mulatságot tartanak.

⁶⁰⁹ *Egyenlőség* 40. évf. 10. szám, 1921. március 8. Segítség a zsidó gyermekeknek, 11-12.

⁶¹⁰ *Egyenlőség* 40. évf. 21. szám, 1921. május 28. Háromszázezer korona a zsidó árváknak, 11.

⁶¹¹ *Egyenlőség* 40. évf. 48. szám, 1921. december 3. Négyszáz hadiárvát felruháztak, 16.

1924-ben az egyesület már saját irodával és vonalas telefonnal rendelkezett a főváros VI. kerületében, az Ó utca 46-ban. A szokásos purimi gyűjtést egyre nagyobb szabásúra tervezték, és egyre több önkéntest, illetve tanítót és hitoktatót vontak be a munkába.⁶¹²

A szervezet a tevékenységét tovább bővítette, 14 év feletti fiúknak férfiszabóvá való kiképzését vállalva fel, vidéki városokban. A tanulók rituális étkezésben részesültek és ünnepnapokon nem kellett dolgozniuk.⁶¹³ Az egyesület ezen kívül gyermekek örökbeadásával és az örökbefogadott gyermekek sorsának utánkövetésével is foglalkozott.⁶¹⁴ Az utógondozói tevékenységgel megelőzte korát, mert az állami gyermekmenhelyeken csak jóval később kezdték utánkövetni az örökbeadott gyermekek sorsát. (Ezt a későbbiekben alaposabban ki fogom fejteni.)

Az 1924-es éves jelentés szerint a fenti tevékenységeken kívül a szervezet háromszáz, többnyire hadiárva gyermeket részesített átlag 25.000 korona havi segélyben.

A tisztújítás során a munkába az eddigi neves közéleti személyiségeken kívül bekapcsolódtak a zsidó arisztokrácia képviselői: kemenesbányai Deutsch Antalné, illetve budai Goldberger Leó.

Az eddig elnöklő Székely Ferenc mellé Hevesi Simon (Ld. XXXII. számú melléklet) főrabbit választották meg, társelnöki pozícióba.⁶¹⁵

Az agilis főrabbi megválasztását követően nem sokkal erőteljes kampányba kezdett az Egyenlőség hasábjain. Az éves jelentésben megnevezett 300 rászorulóval szemben ő már „800 védtelen zsidó gyermekről” írt, akik segítségre szorulnak.⁶¹⁶

A főrabbi aggitációja sikerrel járt, mert:

Az egyesület taglétszáma az 1925-ös évben tovább bővült, hölgyválasztmány alakult, melynek élére Havas Miksánét⁶¹⁷ választották.⁶¹⁸ Ezt követően a szervezet számos jótékony célú közéleti rendezvényt tartott, így teadélután a Gellért⁶¹⁹, majd később a Royal szállóban⁶²⁰, illetve gyermekelőadást a Kamara Moziban.⁶²¹ Jótékonyági teadélutánjait olykor divatbemutatóval is összekötötte.⁶²²

⁶¹² *Egyenlőség* 43. évf. 10. szám, 1924. március 8. Purim-gyermeknap, 9.

⁶¹³ *Egyenlőség* 43. évf. 31. szám, Az Országos Izraelita Patronázs Egyesület, 11.

⁶¹⁴ *Egyenlőség* 43. évf. 36. szám, 1924. szeptember 13. Az Országos Izraelita Patronázs-Egyesület, 11.

⁶¹⁵ *Egyenlőség* 43. évf. 44. szám, 1924. november 8. Az Orsz. Izraelita Patronage-Egyesület, 11.

⁶¹⁶ *Egyenlőség* 43. évf. 48. szám, 1924. december 6. Az Országos Izraelita Patronage Egyesület, 16.

⁶¹⁷ Havas Miksa híres közgazdásznak és matematikusnak, a Kereskedelmi Akadémia tanárnának felesége, ld. Ujvári Péter (szerk.) *Magyar Zsidó Lexikon*, 348.

⁶¹⁸ *Egyenlőség* 44. évf. 24. szám, 1925. június 13. Az Országos Izr. Patronage-Egyesület, 13.

⁶¹⁹ *Egyenlőség* 44. évf. 25. szám, 1925. június 20. Az Izr. Patronage Egyet jótékony teadélutánja, 12.

⁶²⁰ *Egyenlőség* 49. évf. 28. szám, 1929. március 23. Tea az elhagyott gyermekek felsegítésére, 15.

⁶²¹ *Egyenlőség* 44. évf. 48. szám, 1925. november 28. Az Országos Izr. Patronázs-Egyesület, 16.

⁶²² *Egyenlőség* 53. évf. 13. szám, 1933. január 7. Az Orsz. Izr. Patronage-Egyesület teadélutánja, 10.

Az 1926. évben az egyesület jótékonyági tevékenysége tovább bővült, 700 elhagyott gyermek tandíját vállalta magára, melynek összege kitett 100 millió koronát. Ezen kívül a civil szervezet a 14 év fölötti gyermekek nevelőszülőknél való elhelyezésével, illetve iparos tanoncnak való kihelyezésével is foglalkozott. „*Ruffy Pál hangsúlyozta a társadalmi erők és felekezeti különbség nélkül való összefogásuknak nemzetmentő jelentőségét.*”⁶²³

Bizonyos esetekben a bíróság elengedte a fiatakorú bűnelkövetők számára a büntetést, ugyanakkor a Patronázs Egyesület felügyelete alá rendelte az elkövetőt, tehát mindez hasonlóképpen működhetett, mint ma a Pártfogó Felügyelet rendszere.⁶²⁴

1929-től az egyesület már azzal is foglalkozott, hogy azokat a gyermekeket zsidó családokhoz helyezték át, akiket korábban az Állami Gyermekmenhely más, nem zsidó felekezetű nevelőszülőkhöz adott gondozásba. Ennek az évnek az első felében közel 100 ilyen eset fordult elő.

Az állami javító-nevelő intézményekben, így a rákospalotai Leánynevelő Intézetben, illetve az Állami Átmeneti Fiúotthonban is megtartották a zsidó ünnepeket azon ellátottak részére, akik izraelita felekezetűek voltak. Ugyanakkor eközben arra törekedtek, hogy a gyermekeket zsidó környezetbe helyezték át.⁶²⁵

1931-re azon állami kötelékben élő gyermekek száma, akiket az egyesület zsidó családi környezetbe helyezett ki, és támogatott, meghaladta a 200 főt.⁶²⁶

1933-ban az egyesület beszámolójában már 500 támogatott gyermeket és fiatakorút említett.⁶²⁷ A következő évben azonban ez a szám 300-ra esett vissza.⁶²⁸

1935-ben az egyesület népszerűsítése érdekében az Egyenlőség cikksorozatot indított „Körutazás a jólétben duslakodó boldog pesti zsidóságban” címmel. A cím szarkasztikus utalás volt a nehéz helyzetben lévő zsidó gyermekek sokaságára. A cikkek szerzője, Barát Endre megkapó, a korabeli szociográfiákra jellemző részletességgel ábrázolta a szegény, árva, állami gondozásba kerülő gyermekek sanyarú élethelyzetét.⁶²⁹

1936-ban Székely Ferenc elhunyt, ezért a civil szervezet élére új elnök került Hatvany Bertalan báró személyében.⁶³⁰

⁶²³ *Egyenlőség* 45. évf. 27. szám, 1926. június 28. Az Orsz. Izr. Patronage-Egyesület, 14.

⁶²⁴ *Egyenlőség* 46. évf. 1927. augusztus 18. Ahol a gyermeklelket nemessé formálják. Látogatás a gyermek-szeretet zsidó otthonában, 5.

⁶²⁵ *Egyenlőség* 49. évf. 20. szám, 1929. január 26. Orsz. Izr. Patronázs Egyesület, 19.

⁶²⁶ *Egyenlőség* 51. évf. 37. szám, 1931. július 4. Az Orsz. Izr. Patronázs-Egyesület, 18.

⁶²⁷ *Egyenlőség* 53. évf. 36. szám, 1933. július 1. Az Országos Izraelita Patronázs Egyesület közgyűlése, 14.

⁶²⁸ *Egyenlőség* 54. évf. 29. szám, 1934. június 23. Magyar zsidó intézmények hete, 6.

⁶²⁹ *Egyenlőség* 55. évf. 46. szám, 1935. nov. 23. Körutazás a jólétben duslakodó boldog pesti zsidóságban, 17.

⁶³⁰ *Egyenlőség* 56. évf. 25. szám, 1936. június 16. Hírek, 16.

Hatvany különös gondot fordított az állami gondoskodásban élő zsidó gyermekekre. A megválasztását követő évben statisztikát készített, mely szerint közülük 256 gyermek van zsidó családnál elhelyezve, 142 gyermek él nem zsidó családnál és 25 gyermek nem helyezhető át. Az egyesület hivatalos állásfoglalása szerint ezekkel a gyermekekkel az egész zsidó társadalomnak kötelessége foglalkozni.

Egy 1943-ban kiadott, a Patronage munkáját bemutató tájékoztató füzetben fellelhető az egyesület zárszámadása 1936 és 1939 között. Eszerint a társadalom 1936-ban 10.736, 1937-ben 32.374, 1938-ban 50.041, 1939-ben 77.865 pengővel járult hozzá az egyesület munkájához. A felekezeti hatóságok és egyesületek 1937-ben 7546, 1938-ban 26.040, 1939-ben 26.421 pengővel támogatták a civil szervezetet. Eközben a Patronage 1936-ban 8705, 1937-ben 21.873, 1938-ban 35.502, 1939-ben pedig 44.463 pengőt fordított szociális gondozásra. A menhelyi gyermekek ellátására a szervezet 1936-ban 6549, 1937-ben 11.268, 1938-ban 21.220, 1939-ben 25.309 pengőt biztosított. Ezen kívül a fentiekhez képest jelentéktelen összegeket költött a fiatalok gondozására.⁶³¹

Ahogy ez a fenti számokból is látszik, az egyesület forrásai folyamatosan bővültek, egyre több támogatót voltak képesek bevonni társadalomnevelő munkájukba. Ennek a módszere az volt, hogy az egyesületet népszerűsítő füzetben egy-egy támogatott gyermek levelét tették közzé. Ezt példázzák az alábbi sorok: *„Kedves Főtitkár bácsi! Tessék megengedni, hogy hálás szívvel megköszönjem, amiért onnan Pestről intézkedni tetszett, hogy nekem ilyen szép bármicvót rendeztek. Nagyon köszönöm a Főtitkár bácsinak, hogy nem feledkezett meg rollam a szegény kis árváról. Szépen kérem a Főtitkár bácsit, hogy tolmácsolja köszönetemet mindazoknak, akik a Patronásba intézik az én ügyemet mert én olyan boldog vagyok, hogy olyan sok szép ajándékot kaptam. A Berger néni vásárolt a részemre egy öltözet ujrúhát egy inget sapkát és harisnyát. Kaptam egy szép karórát a templomba egy bácsitol, aki megigérte hogyha jól viselem magam akkor a polgári iskolába fog jártni. A tanácteremben uzsonnát rendezett a tanító néni a részemre, melyre kis barátaim meghívhattam. Minden reggel és este templomba járok. A bizonyítványom tiszta egyes volt. Mást most nem írok. Kezeit csókolja a Főtitkár Bácsinak Fischer Jenő.*”⁶³²

A szívhez szóló és megható levelek ismertetését követően a Patronage arra kérte tájékoztató füzetének olvasóit, hogy vállalják egy-egy nevelőszülőnél élő gyermek tartási

⁶³¹ Tájékoztató az Országos Izraelita Patronázs Egyesület Folyó Munkájáról, 11.

⁶³² Uo. 7-8.

díjának megtoldását, ami éves szinten 120 pengőt tett ki, és tartsanak a gyermekkel élő kapcsolatot, támogassák őt érzelmileg és anyagiilag egyaránt. Ezt nevezték LEG-akciónak.⁶³³

1938-ban az egyesület a PIH-hel közösen szociális tanfolyamot szervezett.⁶³⁴ A MINOSZ Almanachja részletesen beszámolt arról a szakmai munkáról, ami az egyesületben folyt. A Hölgybizottság elnöke, Havas Miksáné modern szociális iskolázottságával megszervezte a bizottság munkáját, és komplex családgondozói munkát végzett, tárgyalt a Fiatakorúak Felügyelő Hatóságával, amely a fiatakorúak kísérleti kihelyezését végezte különböző családokhoz. A Felügyelet olyan mértékben elismerte az asszonyok munkáját, hogy olykor más felekezetű gyermekek pártfogását is rájuk bízta. Havas Miksáné elvei közé tartozott a család védelme, és bár a Vass-féle rendelet nem tette lehetővé, hogy a szabadlára helyezett fiatalok bűnelkövetők hazatérjenek, a Patronage hölgybizottsági elnöke mindvégig forszírozta a családi kapcsolattartást.

A Patronage a családgondozás kiterjesztésére és a még intenzívebb prevenciós munka keresztülvitelére 1938-ban megalakította az első magyar zsidó Settlementet, a Hitközség által rendelkezésre bocsátott helyiségben. Itt minden délután tanulhattak a szegény gyermekek, üzemelt a kisfiúk és kislányok klubja, ifjúsági klub, Szülők köre. Péntek este ünnepi gyertyagyújtás volt a Settlement helyiségében. Olvasóköri, könyvtári, családi összejövetel kizárólag önkéntes munkatársak bevonásával, és működött Nevelési Tanácsadó, melyet orvos és pedagógus vezetett.⁶³⁵

III.4.4. Izraelita Szünidei Gyermektelep Egyesület

Az Izraelita Szünidei Gyermektelep Egyesület 1909-ben⁶³⁶ alakult a Budapesti Zsidó Hitközség jótékonyági ügyosztálya főtanácsosának kezdeményezésére,⁶³⁷ ügyvezető igazgatója Blücher József, az egyesület elnöke Dr. Grauer Vilmos lett. Az egyesület ügyvezető igazgatója – Blücher József elhunya miatt – 1928-tól Galambos Jenő hitközségi tanácsos, korábbi egyesületi főtitkár volt. Egyházi elnökként dr. Fischer Gyula funkcionált.⁶³⁸

⁶³³ *Tájékoztató az Országos Izraelita Patronázs Egyesület Folyó Munkájáról*, 8-10.

⁶³⁴ *Egyenlőség* 58. évf. 10. szám 1938. március 10. Hírek, 17.

⁶³⁵ VARSÁNYI Géza: Nők a patronázs-munkában. In: *Almanach 1937-1938 (5698), A Magyar Izraelita Nőegyletek Országos Szövetsége fennállásának 15-ik évfordulója emlékére*. Bp.: A M.I.N.O.SZ. kiadása, 1938. 185-190.

⁶³⁶ *Az Izraelita Szünidei Gyermektelep Egyesület Alapszabályai*, 1.

⁶³⁷ *Egyenlőség* 40. évf. 27. szám, 1921. júl. 2. Az Izr. Szünidei Gyermektelep közgyűlésének jegyzőkönyve, 13.

⁶³⁸ *Egyenlőség* 49. évf. 1. szám, 1928. szeptember 22. Az Izraelita Szünidei Gyermektelep Egyesület, 17.

1932-ben Dr. Grauer Vilmos meghalt, helyette Kálmán Henrik kincstári főtanácsost, az Angol-Magyar Bank vezérigazgatóhelyettesét választották meg elnöknek.⁶³⁹

Az egyesület székhelye a főváros VII. kerületében, a Síp utca 12. alatt volt.⁶⁴⁰ Célja a fővárosban lakó szegény, zsidó vallású, testileg gyenge, de egyébként egészséges 7-14 éves korú iskolás gyermekek díjmentes üdültetése a nyári szünetben, az egyesület erre a célra fenntartott üdülőhelyein, vagy olyan családoknál, amelyek erre ingyen vállalkoztak.⁶⁴¹ Diósjenőn 400 gyermek, Balatonbogláron 100 gyermek részére szerveztek nyaralást.⁶⁴²

Az Egyenlőség több alkalommal beszámolt ezekről a nyaralásokról. 1921-ben, az első ilyen beszámolóban arról írt az újság, hogy a fővárosban az Izraelita Szünidei Gyermektelepen kívül az OMIKE foglalkozik gyermeknyaraltatással. A cikk szerzői szerint a gyermeknyaraltatást központosítani kéne, mert a decentralizált szervezetek nem tudnak eredményesek lenni. A Gyermektelep 1920-ban 600 gyermek nyaraltatását oldotta meg, 1921-ben 400 gyermeket vittek el a hegyvidékre kirándulni. Ennivalót biztosítottak a gyermekek számára, akikre szakképzett tanítók és tanítónők felügyeltek.⁶⁴³ A második beszámolót 1922-ből olvashatjuk: „*Diósjenőn az Izraelita Szünidei Gyermektelep kétszáz zsidó kisleányt nyaraltat. A vezetőség szülői szeretettel gondozza és táplálja őket. Naponta hust, kávé, vaj, tejet, fehérkenyeret kapnak. Tágas termek szolgálnak hálószobául. A gyönyörű parkban játszanak.*”⁶⁴⁴

1924-ben 450 gyermek kelt útra a Gyermektelep nyaralási programjának keretén belül Diósjenőre. A civil szervezet tovább bővítette tevékenységi körét, Siófokon is üdülőtelepet hozott létre.⁶⁴⁵

1926-ban az Egyenlőség minden korábbinál érzékletesebb módon számolt be a Gyermektelep tevékenységéről: „*A pesti izr. hitközség Síp utcai polgári leányiskolájának tornaterme előtt sápadtarcu leánygyermekek állnak sorban. Néháynak arca piros, de nem az egészségtől, hanem az izgalomtól. Orvosi vizsgálatra várakoznak szülőik kíséretében, holnap utaznak Diósjenőre, jó hegyi levegőre. ... A törzslapok, amit a kicsinyek szorongatnak, rávilágítanak a zsidó nyomorra. Egy sápadtarcu, szegényesen öltözött kisleány kerül a bizottság elé. Reszkető kezekkel teszi le törzslapját az asztalra. A törzslap adataiból kiderül, hogy a kisleánynak nyolc testvére van... Hét testvére van, akik közül öt felnőtt. Négy*

⁶³⁹ Egyenlőség 52. évf. 37. szám, 1932. június 18. Az Izr. Szünidei gyermektelep Egyesület közgyűlése, 11.

⁶⁴⁰ CSORNA Kálmán (1929): *A szociális gyermekvédelem rendszere*. Budapest: k. n., 235.

⁶⁴¹ *Az Izraelita Szünidei Gyermektelep Egyesület Alapszabályai*, 1.

⁶⁴² CSORNA Kálmán (1929): *A szociális gyermekvédelem rendszere*. Budapest: k. n., 235.

⁶⁴³ Egyenlőség 40. évf. 28. szám, 1921. július 9. A zsidó gyermekek nyaraltatásáról, 7.

⁶⁴⁴ Egyenlőség 41. évf. 31. szám, 1922. augusztus 5., 12.

⁶⁴⁵ Egyenlőség 43. évf. 22. szám, 1924. június 7. Zsidó gyermekek nyaralása, 11.

*munkanélküli. Az atyjuk is... A legnagyobb nyomorban él a család. A kisleány, akit másnap négyheti üdülésre visznek el, boldogan távozik a teremből, atyjának nyakába borul, aki az ajtóban várakozik reá.*⁶⁴⁶

A fenti esetleírások jól tükrözik az egyesülethez forduló gyermekek szociális helyzetét. Abban az évben, amikor a beszámoló készült, 300 lány, majd 300 fiú indult 4 hetes nyaralásra Diósjenőre és Balatonboglárra.⁶⁴⁷

1928-ban már 800 gyermek vett részt a nyaraláson, szintén a fenti településeken. A gyermekek egészségére az orvosok szerint ez nagyon jó hatással volt, ami főleg a súlygyarapodásban jelentkezett.⁶⁴⁸

1930-ban az egyesület már telepfelügyelő-bizottsággal is rendelkezett, melynek tagjai – látogatást téve a nyaralás két helyszínén – meglelégedéssel nyugtázták, hogy a gyermekek fürdöznek, jól szórakoznak, és bőséges ellátásban részesülnek. A rossz idő esetére az egyesület a táborhelyekre rádiót szereltetett fel.⁶⁴⁹

A telepfelügyelő-bizottságon kívül orvosi bizottság is segítette a táboroztatók munkáját. Az 1930-as évben a korábbi évekhez hasonlóan szintén 800 gyermek vett részt a Diósjenőn és Balatonbogláron zajló nyaralásokon.⁶⁵⁰

Az 1931. évi közgyűlésen szintén 800 gyermek nyaraltatásáról számolt be Grauer Vilmos, az egyesület elnöke. A közgyűlésen védnökké Bródy Józsefnét, tiszteletbeli tagokká pedig Hajós Alfréd kormányfőtanácsost, Halász Manó kormányfőtanácsost, továbbá Szamek Zsigmondot és nejét választották meg.⁶⁵¹ Az impozáns névsorból kitűnik, hogy próbálták bevonni, a gyermeknyaraltatás ügyének támogatójává tenni a legprominensebb, a legtöbb esetben a vallással nem is olyan sokat foglalkozó magyar zsidó személyeket.

1931-ben az Egyesület elnökévé Kálmán Henrik, magyar királyi kincstári főtanácsost választották.⁶⁵²

1932-ben az Egyenlőség ismét beszámolt az egyesület szokásos nyaraltatási tevékenységéről. Júliusban 182 lány utazott Diósjenőre és 175 fiú Balatonboglárra. A gyermekek négy-négy hétig maradtak, majd augusztusban ismét 400-an indultak útnak.⁶⁵³

⁶⁴⁶ *Egyenlőség* 45. évf. 28. szám, 1926. július 10. Sápadtarcu szegény leánykák, akiket nyaralásra küld az Izr. Szünidei Gyermektelep, 9.

⁶⁴⁷ *Egyenlőség* 45. évf. 28. szám, 1926. július 10. Az Izraelita Szünidei Gyermektelep, 11.

⁶⁴⁸ *Zsidó Újság* IV. évf. 36-37. szám, 1928. szeptember 14. Az Izr. Szünidei Gyermektelep Egyesület, 20.

⁶⁴⁹ *Egyenlőség* 50. évf. 41. szám, 1930. július 19. A szegény gyermekek nyaraltatása, 13.

⁶⁵⁰ *Egyenlőség* 50. évf. 48. szám, 1930. szeptember 6. Az Izr. Szünidei Gyermektelep Egyesület, 18.

⁶⁵¹ *Egyenlőség* 51. évf. 34. szám, 1931. június 13. Az Izr. Szünidei Gyermektelep közgyűlése, 16.

⁶⁵² *Az Izraelita Szünidei Gyermektelep Egyesület Igazgatóságának jelentése az 1939. évi működéséről*, 4.

⁶⁵³ *Egyenlőség* 52. évf. 40. szám, 1932. július 9. Az Izr. Szünidei Gyermektelep Egyesület, 15.

Ugyanakkor ebben az évben az egyesület bevételei a súlyos gazdasági helyzet következtében alatta maradtak a korábbi évek bevételeinek, ugyanakkor az új vezetőség – Kálmán Henrik elnökkel az élén – azt tervezte, hogy a válságra való tekintettel megemeli a nyaraló gyermekek számát.⁶⁵⁴

1933 tavaszán az egyesület ismét felhívással fordult az Egyenlőség olvasóihoz, és a nyaralások előkészületeihez adományokat kért.⁶⁵⁵

Júliusban a felvett gyermekek első csoportjait, 145 fiút és 155 leányt küldött el az egyesület Balatonboglárra és Diósjenőre. A gyermekek a szokásos négy-négy hétig maradtak a telepeken. Hazajövetelük után újabb csoport indult.⁶⁵⁶ Augusztusban az akció véget ért, 300 gyermek tért haza, és az orvosi bizottság ismét megállapította, hogy a nyaralás a gyermekek egészségére nagyon jó hatást gyakorolt.⁶⁵⁷

Az egyesület a nyaraltatás finanszírozására hitelt vett fel, és szeptemberben arra kérte az Egyenlőség olvasóit, hogy tekintettel a közelgő nagy ünnepekre, adakozzanak, hogy az egyesület képes legyen visszafizetni a kölcsönt.⁶⁵⁸

1939-ben Kálmán Henrik lemondása miatt – az egyesület életében mintegy 30 éven át tevékenykedő – Lunzer Pált választották meg egyesületi elnökké. Az elnökhelyettesi poszt emiatt megüresedett, és annak betöltésével Engel György, korábbi igazgatósági tagot bízták meg.⁶⁵⁹

Az éves jelentés tanúsága szerint az 1939-es évben az egyesület bevételei templomi adományokból (3145,67 P), gyűjtési adományokból (2276,38 P), újévi üdvözlétek megváltásából (1703,5 P) és természetbeni adományokból származtak.⁶⁶⁰

Korábban a főváros is hozzájárult a gyermekek utazási költségéhez és a felügyelők díjazásához, ez azonban megszűnt. Az 1938-as évben az egyesület már csak egy havi támogatásban részesült a főváros részéről.⁶⁶¹

Ebben az évben 365 gyermek nyaralt Diósjenőn, 354-en pihentek Balatonbogláron és 199-en üdültek Fonyódon. A gyermekek átlagos súlygyarapodása 1,48 kg volt.⁶⁶²

Ezen kívül 403 gyermek nyaralt vidéken, családoknál.⁶⁶³

⁶⁵⁴ *Egyenlőség* 53. évf. 11-12. szám, 1932. december 24. Az Izr. Szünidei Gyermektelep Egyesület, 20.

⁶⁵⁵ *Egyenlőség* 53. évf. 24. szám, 1933. április 4. Az Izr. Szünidei Gyermektelep Egyesület, 18.

⁶⁵⁶ *Egyenlőség* 53. évf. 38. szám, 1933. július 15. Az Izr. Szünidei Gyermektelep Egyesület, 16.

⁶⁵⁷ *Egyenlőség* 53. évf. 44. szám, 1933. szeptember 2. Az Izraelita Szünidei Gyermektelep Egyesület, 14.

⁶⁵⁸ *Egyenlőség* 54. évf. 1. szám, 1933. szeptember 21. Az Izr. Szünidei Gyermektelep Egyesület kérelme, 33.

⁶⁵⁹ *Az Izraelita Szünidei Gyermektelep Egyesület Igazgatóságának jelentése az 1939. évi működéséről*, 4.

⁶⁶⁰ Uo. 8-9.

⁶⁶¹ Uo. 10.

⁶⁶² Uo. 12-13.

⁶⁶³ Uo. 14.

III.5. A szociális étkeztetéssel és segélyezéssel foglalkozó szervezetek

Neológ berkekben a szociális étkeztetéssel főként az Országos Magyar Izraelita Kulturális Egyesület menzája foglalkozott. A Magyar Izraelita Kézmű- és Földmíves Egyesület célja a szegénysorsú, ipari és gazdasági pályára készülő, 13-16 éves fiúk pártfogása, nevelése, képzése és elhelyezése volt. A fővárosban működő kerületi neológ nőegyletek segélyezéssel, ruhaadományozással és népkonyhák fenntartásával; a Pesti Izraelita Nőegylet pedig a fenti szociális tevékenységeken túl leányárvaház üzemeltetésével foglalkozott. Az Országos Izraelita Tanítóegyesület célja az érdekvédelen túl a tanítóözvegyek és árvák segélyezése és beteg tanítók istápolása volt.

III.5.1. Országos Magyar Izraelita Kulturális Egyesület (OMIKE)

Az OMIKE 1909-ben alakult meg. Ekkor magyar nyelvtanfolyamot indított 586 hallgató részére. 1911-ben megalapította a Múlt és Jövő folyóiratot, 1912-ben a könyvtárát, 1913-ban pedig közreműködött az Országos Izraelita Patronage egyesület, majd a MINOSZ létrehívásában. A háborús évek alatt hadikonyhát, családi és polgári étkezőt üzemeltetett, élelmiszert és tüzelőanyagot osztott. 1920-ban kultúrotthonot és iparműhelyeket létesített, 1932-ben megalakította diákotthonát.⁶⁶⁴ 1937-ben elnöke Dr. Buday-Goldber Leó felsőházi tag, egyházi elnöke Dr. Hevesi Simon vezetőfőrabbi, ügyvezető társelnöke Dr. Weiller Ernő, főtitkára Dr. Friedmann Gyula volt.⁶⁶⁵

Az egyesület célja volt a zsidó vallás eszméinek magyar nyelven való ismertetése és a vallásos gondolkodás terjesztése, továbbá a magyar zsidó ifjúság, elsősorban az egyetemi és főiskolai hallgatók anyagi és erkölcsi támogatása, valamint vallásos nevelésük és irányításuk a napközi otthonokban. Ezen kívül nagy hangsúlyt helyezett közművelődési és diákjóléti intézmények létesítésére, a hitfelekezeti közszellem fejlesztésére.⁶⁶⁶

Az egyesület több intézményt üzemeltetett, melyek között megtalálhatóak voltak a szociális célú szerveződések is. Így a Mensa-Acadamica, ahol 200-250 egyetemi és főiskolai hallgató étkezett szociális alapon és ahol évenként 85.000 adag ételt osztottak ki. Működtetett

⁶⁶⁴ OMIKE. *Országos Magyar Izraelita Kulturális Egyesület*. 4 oldalas rölap. In: Magyar Zsidó Múzeum adattára é.n

⁶⁶⁵ *Almanach 1937-1938 (5698), A Magyar Izraelita Nőegyletek Országos Szövetsége fennállásának 15-ik évfordulója emlékére*, 215.

⁶⁶⁶ Uo.

Orvosi Ambulatoriumot, ahol a fiatalok gyógykezelésben részesülhettek,⁶⁶⁷ a kezelték száma évi 6-700 fő körül mozgott.⁶⁶⁸ Fenntartott diákotthont, ahol 33 egyetemi és főiskolai hallgató lakott, és reggelit is kapott. Tanoncotthonokat, 5 fiú és egy leányotthont működtetett, összesen 384 tanulóval. Továbbá volt könyvtára és kultúrotthona is.⁶⁶⁹

Ez a kultúrotthon 1921-ben még az Izraelita Szünidei Gyermekteleppel közösen végezte a gyermekek nyaraltatását. Az 1920-as évben az OMIKE 1300 fővárosi szegény gyermek nyaraltatását tette lehetővé vidéki családoknál. 1921-ben négyezernél több gyermek jelentkezett, azonban csak 500 főnek tudtak helyet biztosítani.⁶⁷⁰ A gyermeknyaraltatási akció 9 éve alatt az OMIKE 9356 gyermek számára tudott ingyenes nyaralást ajándékozni.⁶⁷¹

Az OMIKE 1920-ban segélyalapot hozott létre írók és hírlapírók részére, és felhívást tett közzé az Egyenlőségben, mely adakozásra buzdított.⁶⁷²

Amikor a művésziskolákból eltanácsolták a zsidó hallgatókat, Fényes Adolf és Magyar-Mannheimer Gusztáv festőművészek az OMIKE segítségével szabadiskolát hoztak létre számukra a Wechselsmann-féle Vakok intézetében.⁶⁷³

Az OMIKE menzája 1921-ben 600 egyetemi és főiskolai hallgatót látott el délben és este díjmentes ebédrel, vacsorával. A szintén az OMIKE által fenntartott Polgári Étkező 50 szegénysorsú egyénnek adott ételt.⁶⁷⁴ Mindezt úgy tudták megvalósítani, hogy a budapesti zsidó mészárosok 253 napon keresztül napi 30 kg húst szállítottak a számukra.⁶⁷⁵

1939-ben az OMIKE elindította művészakcióját, melynek köszönhetően 430 előadóművész kenyérgondjai oldódtak meg. A képzőművészeti csoport 95 művészt támogatott. A sajtócsoport 325 író- és újságíró számára nyújtott segítséget, évkönyve 10.000 példányban jelent meg.⁶⁷⁶

Az egyesület éves költségvetése 72.000 pengő volt, és megalakulásától 1937-ig összesen 120.000 pengőt meghaladó összeget juttatott beíratási, tandíj és szigorlati segély címén a rászoruló hallgatóknak.⁶⁷⁷

⁶⁶⁷ *Almanach 1937-1938 (5698), A Magyar Izraelita Nőegyletek Országos Szövetsége fennállásának 15-ik évfordulója emlékére*, 215.

⁶⁶⁸ EPPLER Sándor (1937): *A budapesti zsidóság szociális munkája*. Budapest: Eppler Sándor, 34.

⁶⁶⁹ *Almanach 1937-1938 (5698), A Magyar Izraelita Nőegyletek Országos Szövetsége fennállásának 15-ik évfordulója emlékére*, 215.

⁶⁷⁰ *Egyenlőség* 40. évf. 27. szám, 1921. július 8. A zsidó gyermekek nyaraltatásáról, 7.

⁶⁷¹ OMIKE. Országos Magyar Izraelita Kulturális Egyesület. 4 oldalas röplap. é.n

⁶⁷² *Egyenlőség* 39. évf. 41. szám, 1920. október 9. Felhívás az írók segélyalapjára való adakozásra, 3.

⁶⁷³ *Egyenlőség* 40. évf. 6. szám, 1921. február 12. Kirekesztett zsidó művészek új otthonában, 13-14.

⁶⁷⁴ *Egyenlőség* 40. évf. 39. szám, 1921. október 1., 16.

⁶⁷⁵ *Egyenlőség* 40. évf. 40. szám, 1921. október 8. Az „OMIKE” mensája, 16.

⁶⁷⁶ OMIKE. Országos Magyar Izraelita Kulturális Egyesület. 4 oldalas röplap. é.n

⁶⁷⁷ *Almanach 1937-1938 (5698), A Magyar Izraelita Nőegyletek Országos Szövetsége fennállásának 15-ik évfordulója emlékére*, 215.

Az OMIKE működéséről bőséges forrásanyag maradt fenn, melyet Horák Magda gyűjtött össze és jelentetett meg „*Ősi hittel, becsülettel a hazáért!*” OMIKE Országos Magyar Izraelita Közművelődési Egyesület 1909-1944 címmel.⁶⁷⁸

III.5.2. Magyar Izraelita Kézmű- és Földműves Egyesület és a hozzá kapcsolódó civil szervezetek

A Magyar Izraelita Kézmű- és Földműves Egyesület székhelye a VII. kerületben, a Damjanich utca 7-ben működött. Célja a szegénysorsú, ipari és gazdasági pályára készülő, 13-16 éves fiúk pártfogása, nevelése, képzése és elhelyezése volt.⁶⁷⁹

Az egyesület 1842-ben nyitotta meg – hazánkban elsőként – iparostanonc-otthonát, ezen kívül hatalmas önállósítási alapot létesített a kezdő mesterek támogatására.⁶⁸⁰

Történetét részletesen Kertész Ödön írta meg 1942-ben, ám a kézirat csak 2011-ben került kiadásra. Kutatásom során arra törekedtem, hogy olyan mozaikjait tárjam fel az egyesület múltjának, melyeket ez az összefoglaló munka nem tartalmaz.⁶⁸¹

1910-ben az egyesület kertésztelepet létesített a X. kerület Keresztúri út 130-134. alatt. Itt évente 50-60 pártfogolt nyert a mezőgazdasági munkák minden ágába betekintést, elméleti és gyakorlati képzést.⁶⁸²

1911-ben az egyesület elnöke Dr. Kohner Adolf, alelnöke Adler Lajos volt.⁶⁸³ 1912-től Adler Gyula,⁶⁸⁴ 1913-tól pedig Beer Henrik⁶⁸⁵ is alelnökként tevékenykedett. Korábbi elnökök: Dr. Jakobovics Fülöp (1842-1849), Kern Jakab (1850-1864), Weisz M. A. (1865-1875), Dr. Schönberg Ármin (1876-1890), és Dr. Neuman Ármin (1891-1909).⁶⁸⁶ Az intézmény mellett hölgybizottság is működött, mely 1899-ben szerveződött csetei Herzog Pálné kezdeményezésére, és melynek elnöke 1911-ben már maróthi Fürst Jakabné, alelnöke Schwarcz Jenőné volt. Az intézményt ekkor Kemény Dávid igazgatta. Az egyesület kiadásai

⁶⁷⁸ HORÁK MAGDA (1998): „*Ősi hittel, becsülettel a hazáért!*” OMIKE, Országos Magyar Izraelita Közművelődési Egyesület, 1909-1944. Budapest: Háttér Kiadó

⁶⁷⁹ CSORNA KÁLMÁN (1929): *A szociális gyermekvédelem rendszere*. Budapest: k. n., 236.

⁶⁸⁰ *Almanach 1937-1938 (5698), A Magyar Izraelita Nőegyletek Országos Szövetsége fennállásának 15-ik évfordulója emlékére*, 212.

⁶⁸¹ KERTÉSZ ÖDÖN (2011): *A Magyar Izr. Kézmű- és Földműves Egyesület százéves működésének története*. Budapest: Magyar Zsidó Levéltár

⁶⁸² *Almanach 1937-1938 (5698), A Magyar Izraelita Nőegyletek Országos Szövetsége fennállásának 15-ik évfordulója emlékére*, 212.

⁶⁸³ *A Magyar Izr. Kézmű- és Földművelési Egylet évi jelentése az 1911. évről*. 2.

⁶⁸⁴ *A Magyar Izr. Kézmű- és Földművelési Egylet évi jelentése az 1912. évről*. 2.

⁶⁸⁵ *A Magyar Izr. Kézmű- és Földművelési Egylet évi jelentése az 1913. évről*. 2.

⁶⁸⁶ *A Magyar Izr. Kézmű- és Földművelési Egylet évi jelentése az 1911. évről*. 19.

az 1911-es évben 1.563.501 korona 53 fillért, az 1912-es évben 75.088 korona 39 fillért,⁶⁸⁷ az 1913-as évben pedig 163.054 koronát tettek ki.⁶⁸⁸

Az egyesület támogatását számos alapítvány segítette, így Weisz M. A. és Weisz Mária 1848-ban, Wieländer Samu 1863-ban, lovag Wechselmann Ignác 1864-ben, Pollák Márk és Babetta 1893-ban, Baumann Joachim 1894-ben, Singer Emilia 1897-ben, Kunewalder L. M. és F. M. és testvérei, illetve Wahrmann József 1902-ben, Ehrich Mózes 1905-ben, Wodianer Arnold és Betty 1906-ban, Grosz Zsigmond és neje, sz. Spitzer Rózsa 1910-ben, Schwarcz Ferencz és neje, valamint Réti Jenő és Rózsika 1911-ben, Baumgartner Henrik 1912-ben hozott létre alapítványt a MIKÉFE támogatására.⁶⁸⁹ A fenti alapítványok főként általános egyesületi célok, rendkívüli és kölcsönsegélyek, ösztöndíjak folyósítása érdekében jöttek létre.⁶⁹⁰

1913-ban Rotschild Albert báró, Deutsch Zsigmond és neje, szül. Stauber Borbála, Ujnépi Elek Lipót, Dr. Faraks Emil és Jónás Adolf hozott létre alapítványt a MIKÉFE általános egyesületi céljainak támogatására. Ugyanebben az évben Jónás Bertalan ipariskolai ösztöndíjakra, Kopeczky Mórné, szül. Goldschmied Franciska elsősorban abonyi iparosok kiképzésére létesített hasonló civil szervezetet.⁶⁹¹

1917-ben jelent meg az egyesület utolsó évi jelentése, mely mostoha viszonyokról beszélt, holott a főváros is jelentős mértékben segítette az együletet, és a két minisztériumtól is támogatást kapott.⁶⁹²

1918-ban az intézmény gazdasági helyzete egyre súlyosabbá vált, az első forradalom (fehér terror?) a szervezetet megingatta, a kommün alatt pedig összeomlott. 1919. január 1-én a népbizottság elutasította az intézmény cipő- és ruhakérő beadványát. 1919 áprilisában, bár még formailag létezett az egyesület, de vagyonát, kertészképző-telepét, tanoncotthonát elvették, ruharaktárát más szervezetnek juttatták. Lovaikat, teheneiket elvitték. Ekkor egy bizottság alakult, melynek elnöke Beer Henrik volt, aki visszavette a tanoncotthont és a kertésztelepet, ezek működését ismét beindította, és az intézmény vagyonáról leltárt vett fel. Ekkor a vagyon fele hadikölcsönökből és egyéb állampapírokból állt.⁶⁹³

⁶⁸⁷ *A Magyar Izr. Kézmű- és Földművelési Egylet évi jelentése az 1912. évre.* 4.

⁶⁸⁸ *A Magyar Izr. Kézmű- és Földművelési Egylet évi jelentése az 1913. évre.* 5.

⁶⁸⁹ *A Magyar Izr. Kézmű- és Földművelési Egylet évi jelentése az 1912. évre.* 33.

⁶⁹⁰ *A Magyar Izr. Kézmű- és Földművelési Egylet évi jelentése az 1913. évre.* 33.

⁶⁹¹ *A Magyar Izr. Kézmű- és Földművelési Egylet évi jelentése az 1913. évre.* 33.

⁶⁹² *A Magyar Izr. Kézmű- és Földművelési Egyesület, a „MIKÉFE” jelentése az 1925. évről.* 5-6.

⁶⁹³ Uo.

1920-ban a földműves növendékek száma 24-ről annak felére csökkent, és a főváros megszüntette az intézménynek korábban folyósított városi segélyt, és kizárta a szervezetet az amerikai zsidóság által küldött cipőadományokból is.

A nehéz helyzetből történő kitörést Pedlow kapitány, az Amerikai Vöröskereszt munkatársának segítségével jelentette 1921-ben, aki adományokat küldött az egyesületnek. Nagy csapást jelentett viszont, hogy ebben az évben elhunyt maróthi Fürst Jakabné, aki 1893-tól 1910-ig alelnöke, majd 1910-től elnöke volt a hölgybizottságnak. 1922-ben az ő helyére lépő dr. Neumann Árminné is meghalt.⁶⁹⁴

1922-ben a Joint Distribution Committee of America 5000 dollárt az intézmény kertész kiképző-telepének, 2500 dollárt pedig iparostanonc-otthonának adományozott. Ennek köszönhetően a telepre és az otthonba bevezették a villanyt, és új kazánt vettek. Ekkor 29 növendék lakott az otthonban, és 60 külsős diák volt, akik rendszeres ruházati segélyben részesültek.⁶⁹⁵

1923-ban az intézmény 3 millió koronáért 25 földet vásárolt, és az ügyvezetői teendőkkel Fellner Leót bízta meg.⁶⁹⁶

1924-ben az egyesület 6 katasztrális hold földet vásárolt 100 millió koronából, melyet Klein Gyula adományozott. Ekkor 10 növendék tette le a kertészsegédi vizsgát kiváló eredménnyel az állami bizottság előtt.⁶⁹⁷

1925-ben az egyesület elnöke Érdi Krausz Salamon, társelnöke Klein Gyuláné volt. Elnökhelyettesként dr. Hevesi Simon főrabbi tevékenykedett.⁶⁹⁸ Az egyesületnek 922.832.668 korona bevétele és 1.220.809.368 korona kiadása volt,⁶⁹⁹ és új intézménnyel bővült: Dr. Herman Imréné vezetésével Pályaválasztási Tanácsadást hozott létre pszichotechnikai laboratórium segítségével. Az új intézményt bemutatták a budapesti „Embervédelmi Kiállításon”, és Horthy Miklóst (?) is elbűvölte.⁷⁰⁰

1926-ban megalakult a Mikéfe Jótékony Asztaltársaság, melyet az intézet egykori növendékei hoztak létre Székely Bertalan vezetésével. Az asztaltársaság hetente ülésezett. Célja az egyesület anyagi támogatása és a tagok felkarolása volt.⁷⁰¹

⁶⁹⁴ *A Magyar Izr. Kézmű- és Földművelési Egyesület, a „MIKÉFE” jelentése az 1925. évről.* 5-6.

⁶⁹⁵ Uo.

⁶⁹⁶ Uo.

⁶⁹⁷ Uo.

⁶⁹⁸ *A Magyar Izr. Kézmű- és Földművelési Egyesület, a „MIKÉFE” jelentése az 1925. évről.* 3.

⁶⁹⁹ *A Magyar Izr. Kézmű- és Földművelési Egyesület, a „MIKÉFE” jelentése az 1925. évről.* 5-6.

⁷⁰⁰ *A Magyar Izr. Kézmű- és Földművelési Egyesület, a „MIKÉFE” jelentése az 1925. évről.* 11.

⁷⁰¹ *A „MIKÉFE” Magyar Izr. Kézmű- és Földművelési Egyesület évi jelentése az 1929-30. évről.* 13.

Az 1928/29-es tanévben 7 kertész és 13 iparos növendék tett vizsgákat. A tanulók kertész, könykötő, aranyműves, sapkakészítő, műszerész, bőrdíszműves, pék, cipész és szabó szakmát szereztek.⁷⁰²

Az 1929/30-as tanévben 11 kertész és 14 iparos vizsgázott le: kertész, bádigos és szerelő, műszerész, vésnök, villanszerelő, szűcs, optikus, lakatos, kárpitos, autószerelő, géplakatos és borbély szakmákat elsajátítva.⁷⁰³

1930-ban az egyesület díszelnöke Dr. Heves Simon vezető főrabbi és szászbereki báró Dr. Kohner Adolf voltak. Az elnöki teendőket Dr. Stein Emil látta el, alelnökként Adler Gyula, Beer Henrik, Klein Gyuláné és Székely Bertalan tevékenykedett.⁷⁰⁴ Az egyesület bevételei 833.997 pengő 50 fillért, kiadásai 110.092 pengő 95 fillért tettek ki.⁷⁰⁵

Az egyesület ebben az évben a Virágos Budapest című kiállításon aranyérmet nyert.⁷⁰⁶

1936-ban újabb tanoncotthont nyitott a XIV. kerületben, a Hermina út 35. d-ben, ahova 1938-ban már 50 bennlakó és 60 külsős növendék nyert felvételt. Ezen kívül az egyesület leányotthont is létesített, ahol ebben az időszakban 12 lány nyert elhelyezést.

Az egyesület elnöke 1938-ban Dr. Stein Emil, alelnöke Komját Ernő és Reich Samu, igazgatója Kertész Ödön volt.⁷⁰⁷

Az egyesület 1938-ig 8000 árva és szegény fiút nevelt iparossá, földművessé és kertésszé.⁷⁰⁸

Részben a MIKÉFE, részben az árva leányok támogatása céljából Singer Albert és neje 1921-ben végrendeleti úton alapítványt hozott létre. Az alapítvány az alapítók halálával, valószínűleg 1937-ben jött létre. Az alapítvány neve 'Singer Albert és neje sz. Stern Róza pesti izraelita hitközségi jótékony alapítvány'. Az alapítvány alaptőkéje 25.920 pengő volt, mely összeg hozamának felét az alapítók rendelkezése szerint egy, a MIKÉFE-nél nevelt és tanuló fiú önállósítására kellett fordítani, a másik felét a Pesti Izraelita Leányárvaházban nevelt leány kiházasítására kellett költeni. A támogatásokat pályázati úton lehetett elnyerni, mely pályázatokat a hitközség volt köteles kiírni.⁷⁰⁹

⁷⁰² A „MIKÉFE” Magyar Izr. Kézmű- és Földművelési Egyesület évi jelentése az 1929-30. évről. 32.

⁷⁰³ Uo.

⁷⁰⁴ A „MIKÉFE” Magyar Izr. Kézmű- és Földművelési Egyesület évi jelentése az 1929-30. évről. 3.

⁷⁰⁵ Uo. 19.

⁷⁰⁶ Uo. 11.

⁷⁰⁷ *Almanach 1937-1938 (5698), A Magyar Izraelita Nőegyletek Országos Szövetsége fennállásának 15-ik évfordulója emlékére*, 212.

⁷⁰⁸ Uo.

⁷⁰⁹ *Kivonatol másolat a Singer Albert és neje alapítványa alapító okleveléből*. In: MZSL Alapítványi Nyilvántartókönyv. Fonds 7. PIH Alapítványi Üo. 6/5.

1910-ben Schaugenel Bernát budapesti lakos végrendeleti úton megalapította a 'Schaugenel Márta és Bernát leánykiházásító alapítvány'-át, amely az örökhagyó elhunytát követően jött létre, 437 pengő 19 fillér alaptőkével. Az alapítvány célja volt, hogy a pesti izraelita hitközség kötelékébe tartozó, szegénysorsú, zsidó vallású eljegyzett hajadonokat segítse, kizárólag olyanokat, akik zsidó vallású férfival kötöttek, a polgárin túl egyházi házasságot is.⁷¹⁰

1912-ben Halmos Izor, a mecénás, aki több művészeti díjat alapított,^{711 712} végrendeleti úton 20 millió korona alaptőkéjű alapítványt létesített. Úgy rendelkezett, hogy a tőke hozamának negyedrészt az izraelita aggok házának adományozzák, negyedrészt a szegények közötti fűtőanyag szétosztására, negyedrészt pedig „szemérmes szűkölködők” támogatására fordítsák.

Az utolsó egynegyed részt templom építésére szánta. Az alapítvány végül az örökhagyó halála után, 1934-ben jött létre, 1691 pengő alaptőkével, 'Halmos Izor közjótékonyági alapítványa' néven. Az Aggok házára eső alapítványi hozamot a Pesti Chevra Kadisa kapta kézhez.⁷¹³

III.5.3. Neológ Nőegyletek

A fővárosban a két világháború között tíz neológ nőegylet tevékenykedett.⁷¹⁶ Minden szervezet ugyanazokért a célokért küzdött, azaz árvákat segítette, illetve iskoláskorú gyermekeket részesített ruhaadományban.⁷¹⁷

Julia Richers szerint a nőegyletekben való tevékenység a neológ zsidó nők önemancipációjának egy formáját jelentette, mert ebben a korban a nők aktív munkálkodása csak a jótékonyági intézményekben volt elfogadott. A nőegyletek meghatározó szerepet játszottak abban, hogy a zsidó nők egyre többen részt vettek a fővárosi társasági életben.⁷¹⁸

⁷¹⁰ 22456/1930. számú másolat. Alapító Oklevél. In: MZSL Alapítványi Nyilvántartókönyv. Fonds 7. PIH Alapítványi Üo. 6/5.

⁷¹¹ Ld. *Halmos Izor díja*. In: A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutatóintézet Levéltári Regesztagyűjteménye (MTAMKLR)

⁷¹² Ld. *Halmos Izor kispasztikai díja*. In: MTAMKLR

⁷¹³ 12959/1934. II. szám Alapító oklevél. In: MZSL Alapítványi Nyilvántartókönyv. Fonds 7. PIH Alapítványi Üo. 6/5.

⁷¹⁶ A *M.I.N.O.SZ. emlékkönyve*. 37-40.

⁷¹⁷ CSORNA Kálmán (1929): *A szociális gyermekvédelem rendszere*. Budapest: k. n., 233-234.

⁷¹⁸ RICHERS, Julia (2002): „Jótekonny rablás” csupán? A Pesti Izraelita Nőegylet tevékenységi körei (1866-1943) In: Toronyi Zsuzsa (szerk.): *A zsidó nő*, Budapest: Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, 73.

III.5.3.1. Pesti Izraelita Nőegylet

A Pesti Izraelita Nőegylet 1866-ban alakult, Gottesmann Miklósné és Bischitz Dávidné kezdeményezésére. Célja a támogatásra méltó 'szégyenlős szegények', főképp a beteg vagy keresetképtelen özvegy nők és árvák segélyezése, illetve árvaház létesítése leányok részére.⁷¹⁹

1867-ben a civil szervezet leányárvaházat építtetett. December-január és február hónapban a szegény zsidóasszonyok minden héten ingyen kenyeret és 1-2 font lisztet kaptak.⁷²⁰ Az árvaház létrehozására azért volt szükség, mert a zsidó gyermekeket nem vették fel a keresztény árvaházakba; az asszonyok támogatásával pedig a gyermekek intézménybe való elhelyezését szerették volna megelőzni.⁷²¹

1869-ben a nőegylet étkezdét nyitott, ahol naponta 30 fő részesülhetett ingyen ebédben.⁷²² Ennek azért van különös jelentősége szociálpolitika-történeti szempontból, mert ez volt a főváros első népkonyhája.⁷²³

1870-ben a nőegylet tisztújító közgyűlést tartott, melynek eredményeként elnöke Gottesmann Mária, alelnöke Bischitz Johanna lett.⁷²⁴

1873-ban a nőegylet étkezdéje már heti 1000 adag ételt osztott. Ebben az évben Gottesmann Mária lemondott tisztségéről és a Nőegylet elnöke Bischitz Johanna lett.⁷²⁵

1876-ban a Nőegylet által üzemeltetett Szegény-tápintézet már hetenként 1200-1400 adag ebédet osztott ki.⁷²⁶ A nőegylet ebben az évben a király, a kultuszminiszter és a főváros anyagi támogatásában egyaránt részesült.⁷²⁷

1891-ben az Egyenlőség így írt a nőegyletről: „*Mi is üdvözljük az egyletet, mely ezreknek jó barátja, sok százaknak édes anyja, egész légió szükségét szenvedőnek istápolója, nyomornak, inségnek ellensége, szerencsétlenek vigasztalója, bűnnek oszlatója volt. És e negyedszázados szakadatlan, egyre fejlődő emberbaráti munka ciklusának ünnepében osztozik velünk az egész fővárosi társadalom, mert a jubiláló egylet a jónak gyakorlásában nem ismerte a felekezet korlátait.*”⁷²⁸ Mindez igazolja a dolgozat negyedik tézisét, mely szerint a

⁷¹⁹ GERŐ Katalin (1937): *A szeretet munkásai. A Pesti Izraelita Nőegylet története. 1866-1937.* Bp., 12.

⁷²⁰ Uo. 29-33.

⁷²¹ RICHERS, Julia (2002): „Jótekonny rablás” csupán? A Pesti Izraelita Nőegylet tevékenységi körei (1866-1943). In: Toronyi Zsuzsa (szerk.): *A zsidó nő*, Budapest: Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, 12.

⁷²² GERŐ Katalin (1937): *A szeretet munkásai. A Pesti Izraelita Nőegylet története. 1866-1937.* Bp., 56.

⁷²³ LENDVAI Mária: A Pesti Izraelita Nőegylet megalakulása és szociális intézményrendszerének kiépülése (1866-1885). In: Toronyi Zsuzsa (szerk.): *A zsidó nő*. Budapest: Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, 59.

⁷²⁴ GERŐ Katalin (1937): *A szeretet munkásai. A Pesti Izraelita Nőegylet története. 1866-1937.* Bp., 61.

⁷²⁵ Uo. 88-89.

⁷²⁶ Uo. 109.

⁷²⁷ Uo. 108-115.

⁷²⁸ *Egyenlőség* 10. évf. 19. szám, 1891. május 8. A pesti izr. nőegylet, 7.

neológia szociális intézkedéseit kiterjesztette a felekezeten kívülre is, és ezzel az is célja volt, hogy társadalmi elismertségét növelje.

1900-ban a nőegylet elnökévé Herzl Antalnét, alelnökeivé pedig domonyi Brüll Miksánét és gárdonyi Neumann Frigyesnét választották. Ekkor a nőegyletnek 4 szakosztálya működött: a Pénztári, az Árvaház és Menhely, a Népkonyha és a Segélyezési Szakosztály. A nőegylet ebben az évben új, 200 fős árvaház építésébe kezdett.⁷²⁹

Az új árvaházat 1901-ben avatták fel.⁷³⁰ (Ld. XXXIII. számú és XXXIV. számú melléklet) 1904-ben Weiss Manfréd adományának köszönhetően megszületett a Weiss Alice Gyermekágyas Otthon felépítésének ötlete, melyről részletesen az előzőekben írtam.⁷³¹ A Nőegylet következő hat éve az otthon építésével és tevékenységének tervezésével telt. Az intézmény átadására 1910. január 4-én került sor.⁷³²

1911-ben a Népkonyha súlyos hiánnyal küzdött, ezért a népkonyha adományozóinak járó ingyenes ebéd megszűnt, és az alapító okiratnak megfelelően csak nőnemű szegények étkezhetek ezután ingyenesen. A húsétel pedig heti egyszer mellőzésre került.⁷³³

1914-ben változott a nőegylet vezetősége. Herzl Antalné mellett gárdonyi Neumann Frigyesné és kemenesmihályfai Deutsch Antalné lettek az egyesület alelnökei.

Ezt követően a Nőegylet a háború okozta nyomor enyhítésére koncentrált erőit. Gondozta a szegényeket és a hadivárvaikat. 1916-ban viszont új intézménye nyílt meg: a Női Ipari Foglalkoztató. Ennek épületét a főváros engedte át használatra, sőt 27 varrógépet is az egyesület rendelkezésére bocsátott. Az intézményben 26 munkásnő dolgozott, akik kisebb gyermekeiket magukkal hozták, a nagyobbak pedig iskolában voltak. A gyermekekre egy okleveles óvónő felügyelt. A munkaidő reggel 9-től délután 6-ig tartott.⁷³⁴

1918-ban felmerült, hogy meg kell szüntetni az árvaházat, mert nem volt pénz a fenntartására, végül csökkent növendékszámmal üzemelt tovább. A Nőegylet új elnökévé Kemenesmihályfai Deutsch Antalnét választották.⁷³⁵

1919-ben a közmű működése alatt a Nőegylet teljes vagyonát elkobozták, ebben az időszakban nem voltak választmányi ülések.⁷³⁶

A Gyermekágyas Otthont, a Népkonyhát és az Ipari Foglalkoztatót megszüntették. A Leányárvaházat 25-30 növendékkal fenntartották. Egy hét leforgása alatt 130 gyermeket

⁷²⁹ GERŐ Katalin (1937): *A szeretet munkásai. A Pesti Izraelita Nőegylet története. 1866-1937.* Bp., 215-216.

⁷³⁰ Uo. 223.

⁷³¹ Uo. 237.

⁷³² Uo. 257.

⁷³³ Uo. 271.

⁷³⁴ Uo. 323.

⁷³⁵ Uo. 343-346.

⁷³⁶ Uo. 351.

kellett hazavinniük a hozzátartozóknak és 11 cselédnek, illetve számos tanítónőnek szűnt meg a munkája.⁷³⁷

Ekkor az Országos Gyermekvédő Liga ajánlatot tett, mely szerint teljes létszámmal tovább működteti az intézményt, csak zsidó gyermekeket vesz fel, ha a nőegylet átadja azt neki. A nőegylet felvételekre való ajánlási jogát fenntarthatta volna. A Nőegylet vezetősége visszautasította a felajánlást, és tovább működtette az intézményt.

A népkonyhát visszakapta a nőegylet, de annak berendezési tárgyai eltűntek, és nem volt pénze ismét megnyitni az intézményt. Ezért 3 évre a FÉSZEK klubnak adta bérbe a helyiséget, havi 5000 koronáért.⁷³⁸

1920-ban ismét megnyitották a Weiss Alice Gyermekágyas Otthont, mert Weiss Manfréd beleegyezett, hogy felerészben fizető betegek kerüljenek felvételre, és így a finanszírozás kérdése részben megoldódott.⁷³⁹

A népkonyha is feltámadt, eleinte kisebb mennyiségű ételt főztek, rövid idő múlva azonban 1200, 4 és 14 éves kor közötti zsidó gyermek ebédelhetett az intézményben.⁷⁴⁰

Az American Joint Distribution Committee for Jewish War Sufferers havi támogatást nyújtott a hadiárvaik részére. A Népjóléti Minisztérium pedig 17 hadiárva lányt helyezett el az árvaházban, akik után napi 13 korona hozzájárulást fizetett.⁷⁴¹

A Joint a népkonyhát is támogatni kezdte. A 'Joint-Nőegyleti polgári konyha' fenntartásához az amerikai szervezet teljes anyagi segítséget nyújtott, ugyanakkor az ebédet az általa ajánlott hadikárosultak, a polgári középosztály tagjai kapták meg.⁷⁴²

1921-ben az Amerikai Vöröskereszt nagy értékű rövidárut, ruhákat, kötszert, tisztítószert adományozott az árvaháznak. A szervezet vezetőjének, Pedlow kapitánynak a nevét emléktáblán örökítették meg. A Vöröskereszt ifjúsági csoportjához az árvaház 30 növendéke csatlakozott.⁷⁴³

Ebben az évben a nőegylet mintegy másfél millió koronát költött jótékony célokra. Összesen 109.117 koronát fordított segélyekre, 737.512 koronát biztosított a Weiss Alíz Gyermekágyas Otthonnak, ahol 583 nőt ápoltak. 553.355 koronával támogatta árvaházát, ahol sikerült az ellátottak létszámát 35-ről 72-re növelni.⁷⁴⁴

⁷³⁷ GERŐ Katalin (1937): *A szeretet munkásai. A Pesti Izraelita Nőegylet története. 1866-1937.* Bp., 353.

⁷³⁸ Uo. 354-355.

⁷³⁹ Uo. 357.

⁷⁴⁰ Uo. 359.

⁷⁴¹ Uo. 361.

⁷⁴² Uo. 362.

⁷⁴³ Uo. 365-379.

⁷⁴⁴ *Egyenlőség* 40. évf. 21. szám, 1921. május 28. Másfél milliót költött jótékony célokra a pesti nőegylet, 11.

1923-ban meghalt báró csepeli Weiss Manfréd, a nőegylet nagy mecénása. A VII. és VIII. kerületben ebben az időszakban két új izraelita nőegylet alakult, melyeknek alapszabályát azonban nem hagyta jóvá a belügyminisztérium. Így a fent említett szervezetek a Pesti Izraelita Nőegylet felé fordultak, kérve, hogy létesítsen számukra alosztályt, hogy megkezdhesék működésüket. A nőegylet készségesen fogadta őket saját táborába.⁷⁴⁵

1925-ben a nőegylet új árvaházat építtetett. 1926-ban báró Hatvany Józsefné az árvaháznak 10 millió koronát adományozott. Ebben az időszakban az árvaház igazgatónője a Pesti Izraelita Nőegylet történetének szerzője, Gerő Katalin volt, aki 30 éve igazgatta az intézményt.⁷⁴⁶

1926-ban az árvaház 120 árvát látott el, egy árva ellátása havonta 706,270 K-ba került. A nőegylet ebben az évben 2.144.035 koronát költött jótékony célokra, 112.500 koronát fordított segélyekre, 1.017.026,634 koronát az árvaházra, mely intézményt Budapest Főváros Tanácsa 8000 pengő szubvencióval támogatta.⁷⁴⁷

A Leányotthon kiadásai 63.887,863 koronára rúgtak. Itt 40 felnőtt leány nyert állandó elhelyezést, akik minimális térítés ellenében kaptak lakást. Elsősorban az árvaház volt növendékei laktak itt, az intézmény egyfajta utógondozást végzett. A Csepeli Weiss Alice Gyermekágyas Otthon kiadásai 769.399,710 koronát tettek ki. A főváros tanácsa 30.000 korona segéllyel támogatta az intézményt.⁷⁴⁸

A nőegylet jótékony célú kiadásai a következő évben elérték a 197.533 pengőt. Ezzel párhuzamosan a segélyezésre fordított összeg 17.057 pengőre emelkedett, miközben az intézményekre fordított kiadások csökkentek. Az árvaház a fővárosi tanácstól továbbra is 8000 pengő szubvencióban részesült. A Leányotthon kiadásai szinte tizedére csökkentek, miközben az intézmény által gondozott lányok száma 4 fővel emelkedett.⁷⁴⁹

1928-ban a segélyezésre fordított összeg tovább nőtt, elérte a 20.549 pengőt, az árvaház és a leányotthon kiadásai is 123.217,27, illetve 9.230,68 pengőre emelkedtek.⁷⁵⁰

A Weiss Alice Gyermekágyas Otthon Terhességi Tanácsadással bővült.⁷⁵¹ 1930-ban felállították a Nők Otthonát, melyhez a szükséges ingatlant az új árvaház közelében, a Jávor u 11/b. szám alatt vásárolták meg. Az otthont Vészi Józsefnéről Vilma Otthonnak nevezték el.⁷⁵² Más források szerint az intézmény nevét kemenesmihályfalvi Deutsch Vilmáról, a Pesti

⁷⁴⁵ GERŐ Katalin (1937): *A szeretet munkásai. A Pesti Izraelita Nőegylet története. 1866-1937.* Bp., 387.

⁷⁴⁶ Uo. 404-405.

⁷⁴⁷ *A Pesti Izr. Nőegylet 1926. évi jelentése a hatvanegyedik igazgatási évről.* 5-7.

⁷⁴⁸ Uo. 8-9.p.

⁷⁴⁹ *A Pesti Izr. Nőegylet 1927. évi jelentése a hatvankettedik igazgatási évről.* 5-13.

⁷⁵⁰ *A Pesti Izr. Nőegylet 1928. évi jelentése a hatvanharmadik igazgatási évről.* 8-13.

⁷⁵¹ GERŐ Katalin (1937): *A szeretet munkásai. A Pesti Izraelita Nőegylet története. 1866-1937.* Bp., 411.

⁷⁵² Uo.

Izraelita Nőegylet elnöknőjéről kapta, akinek az elképzelése nyomán jött létre ez az intézmény, amely lecsúszott középosztálybeli nőknek kívánt otthont nyújtani. „Az utóbbi évek mind nehezebbé váló életküzdeme a legtöbb és legsúlyosabb áldozatokat a középosztály köreiből szedte, és itt is a nők, főleg az öregedő nők azok, akik a háború alatt férjeiket, gyermekeiket elvesztvén és vagyonuknak, esetleg nyugdíjuknak elértéktelenedése folytán és egyedül maradva nem találják az életben megszokott helyüket.” – írta az Egyenlőség⁷⁵³, mintegy igazolva a disszertáció 5. tézisét, mely szerint a neológ zsidóság körében a rászoruló önhibáján kívül vált szegénnyé.

Ugyanebben az évben a főváros az árvaház eddigi évi 8000 pengős támogatását a felére csökkentette, így a 120 árva ellátási költségeinek fele állt csupán a nőegylet rendelkezésére. Így az árvaház támogatására jótékony célú mulatságokat rendeztek,⁷⁵⁴ sőt babakiállítást is létrehoztak az intézményben, melyet többek közt más jótékony szervezetek vezetői és a vidéki nőegyletek tagjai tekintettek meg, a MINOSZ rendezvényének keretén belül.⁷⁵⁵

Az 1931-es mérleg alapján a titkár megállapította, hogy mintegy 400 fő lépett ki a Pesti Izraelita Nőegyletből, azzal az indoklással, hogy már kerületük nőegyleteinek tagjai. A nőegylet anyagi helyzetének romlása tovább folytatódott. A Pesti Magyar Kereskedelmi Banktól hitelt vett fel, és tisztségviselőinek illetményét 10%-kal csökkentette.⁷⁵⁶

Az 1934-ből származó éves jelentés részletesebb, mint a korábbiak. Eszerint a nőegylet havonta mintegy 202-235 személyt részesített segélyben. A két hozzá kapcsolódó alapítványból összesen további 60-70 nőt segélyezett. 1934-ben a munka- és állásközvetítésre összesen 501 fő jelentkezett. Az árvaházban ebben az évben 91 árva nyert elhelyezést. Az egyesület jótékony kiadásai a Csepeli Weiss Alice Gyermekágyas Otthon és a Leányotthon fenntartási költségeivel együtt elérték a 249.536,76 pengőt.⁷⁵⁷

A Vilma Nőotthon különféle okok miatt nem volt fenntartható, ezért az épületet két orvosnak adták bérbe, akik abban üdülőotthont létesítettek. A bérleti díjból kifizették az ingatlant terhelő adósságukat, így 1936-ban lehetővé vált egy újabb 20 fős szeretetotthon létesítése hölgyek számára.⁷⁵⁸

Az 1936. évi jelentés szerint a készpénzben segélyezetttek száma 211-284 főre emelkedett. A rászorulók a nőegylet saját forrásából 15.669,38 pengő, az általa kezelt

⁷⁵³ Egyenlőség 51. évf. 12. szám, 1931. január 3. Mi újság a fővárosban? „Vilma” Női Otthon, 15.

⁷⁵⁴ GERŐ Katalin (1937): *A szeretet munkásai. A Pesti Izraelita Nőegylet története. 1866-1937.* Bp., 414-420.

⁷⁵⁵ Egyenlőség 50. évf. 10. szám, 1929. december 7. A magyar zsidó nők országos kongresszusa. A MINOSZ hétfői nagygyűlése, 9.

⁷⁵⁶ GERŐ Katalin (1937): *A szeretet munkásai. A Pesti Izraelita Nőegylet története. 1866-1937.* Bp., 422-424.

⁷⁵⁷ *A Pesti Izr. Nőegylet 1934. évi jelentése a hatvankilencedik igazgatási évről.* 4-31.

⁷⁵⁸ GERŐ Katalin (1937): *A szeretet munkásai. A Pesti Izraelita Nőegylet története. 1866-1937.* Bp., 442.

alapítványokból 6757 pengő segélyben részesültek. Emellett a nőegylet természetbeni támogatást is nyújtott az arra rászorulóknak. 212 felnőtt és 70 gyermek kapott felsőruhát, 140 felnőtt és 140 gyermek fehérneműt. Az álláskereső iroda 565 fő munkaadói megbízást kapott, és 176 nőt sikerült elhelyeznie. Az árvaház, a leányotthon és a gyermekágyas otthon fenntartásával együtt a nőegylet kiadásai ebben az évben elérték a 704.115 pengőt.⁷⁵⁹

1938-ból szintén fennmaradt a Nőegylet éves jelentése. Eszerint a civil szervezet Segélyezési Osztálya havonta átlagosan 300 személynek juttatott segélyt, mely segélyek éves összege elérte a 14.890.05 pengőt. Emellett az összeg mellett a nőegylet kezelte az 'Erlich Emilné szül. Weiss Szidónia nők önállóságát szolgáló alapítványát', továbbá ugyanennek a hölgynek a beteg nőket segélyező alapítványát is. Így a saját tőkéből kiosztott segélyei, illetve az alapítványi jövedelmekből finanszírozott juttatások együttesen elérték a 24.279.86 pengőt. Ezenfelül a Segélyezési Osztály ruhaosztással is foglalkozott. Felsőruhát 190 felnőttnek és 102 gyermeknek juttattak. Fehérneműt 244 felnőtt és 60 gyermek kapott, cipőadományban 61 felnőtt és 25 gyermek részesült. Sokszor egy-egy szegény család minden tagját tetőtől talpig felöltöztették, és ezen kívül a rászoruló mennyasszonyokat is felruházták, mennyasszonyi ládát kaptak. A Segélyezési Osztályon kívül működött a Munka- és állásközvetítő Iroda, ahol a munkakereső nők száma elérte az 500 főt, akik közül az iroda segítségével 350 fő talált állást.⁷⁶⁰

A Jelentés ezen kívül beszámolt az árvaház, a Csepeli Weiss Alice Gyermekágyas Otthon és a Szeretetotthon működéséről is.⁷⁶¹

Az 1936-ban létrehozott szeretetotthon 20 férőhellyel rendelkezett, tehát 20 keresőképtelen zsidó nő nyert benne teljesen ingyenes ellátást és gondozást.⁷⁶² Az intézmény az Amerikai út 74. szám alatt funkcionált.⁷⁶³

Az árvaház 1939-ben a főváros XIV. kerületében, a Hungária körút 149. szám alatt működött, 120 árvalányt látott el.⁷⁶⁴ Az árvaházak közül a legkevesebb állami támogatást a nőegylet kapta, mindössze 378 pengő dotációban részesült.⁷⁶⁵

⁷⁵⁹ A Pesti Izr. Nőegylet 1936. évi jelentése a hetvenegyedik igazgatási évről. 3-27.

⁷⁶⁰ A Pesti Izr. Nőegylet 1938. évi Jelentése a hetvenharmadik igazgatási évről. 9-11.

⁷⁶¹ Uo. 11-15.

⁷⁶² Uo. 15-16.

⁷⁶³ DR. HORONY Pálfi Aurél: *A jótékony egyesületek működése Budapesten*. Budapest Székesfőváros Házinyomdája, 67.

⁷⁶⁴ Uo.

⁷⁶⁵ Uo. 68.

III.5.3.2. Az I-II. kerületi Budai Izraelita Nőegylet

1832-ben alakult meg, első elnöke Beer Janette volt. 1931-ben az elnöki tisztséget Baracs Károlyné töltötte be, az egyesület 1200 taggal rendelkezett, és egy népkonyhát, illetve egy szeretetotthont tartott fenn.⁷⁶⁶

1928-ban az egyesület taglétszáma 950 fő volt, népkonyhát és menzát üzemeltetett, ahol ingyen ebédet osztottak. Ebben az évben 9488 pengő bevétele és 9145 pengő kiadása volt az egyletnek.⁷⁶⁷

1930 és 1935 között az egyesület összesen 35.960 pengő készpénzsegélyt osztott ki, és a népkonyhák fenntartására 48.828 pengőt költött. A népkonyhákban ebben időszakban 227.758 adag ebédet adtak ki.⁷⁶⁸

A nőegylet a Dessewfy utca 41. szám alatt állasközvetítő irodát is fenntartott, kizárólag nők számára.⁷⁶⁹

1938-ban már két népkonyhát, három szeretetotthont és két napközi otthont üzemeltetett. A szeretetotthonokban az ápoltak száma 46 fő volt, a napközi otthonokban átlagosan napi 45 gyermeket láttak el.⁷⁷⁰

Az egyesület 1939-ben a főváros II. kerületében, a Keleti Károly u 22. szám alatt működtetett egy 50 fős szeretetotthont, ahol 75 és 95 év közötti időseket látott el.⁷⁷¹

III.5.3.3. Óbudai Izraelita Nőegylet

Az Óbudai Izraelita Nőegylet a főváros III. kerületében, a Lajos utca 139. szám alatt működött.⁷⁷² 1887-ben alakult, egy korábbi jótékony asztaltársaságból. Az asztaltársaság felkérte az akkor 26 éves Neumayer Lázárné okleveles középiskolai tanárnőt, aki még nagyon fiatal, de a kerületének legműveltebb zsidó asszonya volt, hogy alakítson az asztaltársaságból egyesületet. Az egyesület első elnöknője Stern Mihályné, alelnöke dr. Tatay Adolfné, titkára Neumayer Lázárné volt.⁷⁷³

Az egyesület célja a szegény nők segítése volt, különös tekintettel a szemérmes szegényekre, betegekre, munkaképtelenekre, gyermekágyasokra, özvegyekre és árvákra.

⁷⁶⁶ A M.I.N.O.SZ. emlékkönyve, 37.

⁷⁶⁷ DR. CSORNA Kálmán (1930): *A szegénygondozás Budapesten*. Budapest Székesfőváros Házinyomdája, 220.

⁷⁶⁸ A M.I.N.O.SZ. emlékkönyve, 37.

⁷⁶⁹ *Egyenlőség* 51. évf. 42. szám, 1934. október 27. A Pesti Izraelita Nőegylet, 13.

⁷⁷⁰ KENEDY Emánuelné: A Budai Izr. Nőegylet működése. In.: *Almanach 1937-1938 (5698), A Magyar Izraelita Nőegyletek Országos Szövetsége fennállásának 15-ik évfordulója emlékére*. 195.

⁷⁷¹ DR. HORONY Pálfi Aurél: *A jótékony egyesületek működése Budapesten*. Budapest Székesfőváros Házinyomdája, 84.

⁷⁷² CSORNA Kálmán (1929): *A szociális gyermekvédelem rendszere*. Budapest: k. n., 236.

⁷⁷³ KENEDY Emánuelné: A Budai Izr. Nőegylet működése. In.: *Almanach 1937-1938 (5698), A Magyar Izraelita Nőegyletek Országos Szövetsége fennállásának 15-ik évfordulója emlékére*. 195.

Továbbá szegény iskolás gyermekek nyaraltatásával és felruházásával, illetve szegény hajadonok férjhezmenetelének segítségével foglalkozott.⁷⁷⁴

1931-ben az elnöki tisztséget már dr. Vajda Zsigmondné töltötte be. A nőegylet ekkor bevételeit a szegények segélyezésére és támogatására fordította.⁷⁷⁵

1933-ban az egyesület elnöke Somló Sándorné volt.⁷⁷⁶

1938-ban az elnöki tisztséget Kemény Lajosné töltötte be.⁷⁷⁷

1939-ben – Horony Pálfi Aurél szerint – a II. kerület Lajos u 149. szám alatt működtetett egy 6 fős szeretetotthont, ahol 65 és 85 év közötti időseket látott el.⁷⁷⁸

III.5.3.4. A Budapesti V. kerületi Izraelita Nőegylet

A Budapesti V. kerületi Izraelita Nőegylet székhelye a főváros V. kerületében, a Lipótkörút 7. alatt volt.⁷⁷⁹ A nőegylet megalapításának ötlete 1909-ben, a Szimchát Tóra⁷⁸⁰ ünnepén merült fel Kramer Rezső lipótvárosi imaegyesületi elnök és Eichbaum Mórné részéről. Még abban az évben összesen 80 gyermeket felruháztak.⁷⁸¹ A civil szervezet hivatalosan 1910-ben alakult, alapító elnöke Eichbaum Mórné volt,⁷⁸² aki ezt a tisztséget még 1931-ben is betöltötte. Az egyesület taglétszáma ekkor 750 fő volt.

A nőegylet az I. világháborút megelőzően főiskolai hallgatók részére leánymenzát tartott fenn,⁷⁸³ árva hivatalnok- és diáklányok számára. Emellett jellemző tevékenysége ebben az időszakban a segélyezés volt.⁷⁸⁴

Az egyesület a menzát 1919-ben a kömmün következményeként kénytelen volt megszüntetni. 1920-ban évente többször élelmiszer-, ruha- és tüzelőadományt juttatott a rászorulóknak. 1921-ben megalakult a nőegylet leánycsoportja, amelynek tagjai a tanonctovábbképző tanfolyamokon történő oktatást látták el.

1924-ben az egyesület 6240 esetben 34,5 millió koronát fizetett ki segélyekre. Havonta 184 főt segélyeztek, 250 személyt ruháztak fel, és háromszor kapott 200-200 család

⁷⁷⁴ Az Óbudai Izraelita Nőegylet Alapszabályai, 1.

⁷⁷⁵ A M.I.N.O.SZ. emlékkönyve, 37.

⁷⁷⁶ Az Óbudai Izraelita Nőegylet Alapszabályai, 16.

⁷⁷⁷ KENEDY Emánuelné: A Budai Izr. Nőegylet működése. In.: *Almanach 1937-1938 (5698), A Magyar Izraelita Nőegyletek Országos Szövetsége fennállásának 15-ik évfordulója emlékére*, 196.

⁷⁷⁸ DR. HORONY Pálfi Aurél: *A jótékony egyesületek működése Budapesten*. Budapest Székesfőváros Házinyomdája, 84.

⁷⁷⁹ CSORNA Kálmán (1929): *A szociális gyermekvédelem rendszere*. Budapest: k. n., 233.

⁷⁸⁰ A Tóra örömmünnepe. Ilyenkor körbeviszik a templomban a Tórát, és a gyermekeknek cukrot, csokit dobálnak.

⁷⁸¹ KENEDY Emánuelné: A Budai Izr. Nőegylet működése. In.: *Almanach 1937-1938 (5698), A Magyar Izraelita Nőegyletek Országos Szövetsége fennállásának 15-ik évfordulója emlékére*, 197.

⁷⁸² A M.I.N.O.SZ. emlékkönyve, 37.

⁷⁸³ Uo.

⁷⁸⁴ KENEDY Emánuelné: A Budai Izr. Nőegylet működése. In.: *Almanach 1937-1938 (5698), A Magyar Izraelita Nőegyletek Országos Szövetsége fennállásának 15-ik évfordulója emlékére*, 197.

élelmiszercsomagot. 1927-ben segélyezésre már 7008 pengőt fordított az egyesület: 300 felnőttet és gyermeket ruháztak fel, 150 családnak küldtek élelmiszercsomagot.⁷⁸⁵

1928-ban népkonyhát nyitottak, mely 150, nagyrészt középosztálybeli személynek biztosított ebédet.⁷⁸⁶ Később ez a népkonyha a főváros ínségakciójába is bekapcsolódott.⁷⁸⁷ Ezen kívül leánytanonc-továbbképző tanfolyamot tartottak fenn 80 lány számára, akik itt nyelveket és közismereti tárgyakat tanulhattak, és tápláló uzsonnában részesülhettek. 30 tanonclányt a Mátrában üdültettek.⁷⁸⁸ 1928-ban az egyesület 620 taggal rendelkezett, bevételei elérték a 2952 pengőt, kiadásai 28.362 pengőt tettek ki.⁷⁸⁹

1930-ban 10.000 pengőt fordítottak lakbér, gyógykezelési-, és egzisztenciális segélyekre, továbbá 300 gyermeket ruháztak fel 7000 pengő értékben. Havi segély ellátásukban 140 szegény részesült.⁷⁹⁰

1933-ban a főváros, az V. kerületi Elöljáróság, valamint a Pesti Izraelita Hitközség és a Magyar Vörös Kereszt Egylet segítségével szeretetotthont nyitottak⁷⁹¹ az V. kerületben, a Csáky u 14. szám alatt.⁷⁹²

1935-ben napközi otthont létesítettek 25 iskolás gyermek számára, 6-tól 14 éves korig. A Nőegylet Leánycsoportjának tagjai korrepetálták a gyermekeket, számukra uzsonnát készítettek. Emellett 485 gyermeket láttak el ruhával.⁷⁹³

1936-ban átalakították a szeretetotthont, több főt fogadhatott be,⁷⁹⁴ így 14, 56 és 88 év közötti idős ember ellátása vált lehetővé.⁷⁹⁵ Emellett 380 főt ruháztak fel, naponta 170-180 adag ebédet osztottak ki a népkonyhában, és 5400 pengőt fizettek ki segélyekre.⁷⁹⁶

⁷⁸⁵ KENEDY Emánuelné: A Budai Izr. Nőegylet működése. In.: *Almanach 1937-1938 (5698), A Magyar Izraelita Nőegyletek Országos Szövetsége fennállásának 15-ik évfordulója emlékére*, 197.

⁷⁸⁶ *A M.I.N.O.SZ. emlékkönyve*, 37-38.

⁷⁸⁷ KENEDY Emánuelné: A Budai Izr. Nőegylet működése. In.: *Almanach 1937-1938 (5698), A Magyar Izraelita Nőegyletek Országos Szövetsége fennállásának 15-ik évfordulója emlékére*, 197.

⁷⁸⁸ *A M.I.N.O.SZ. emlékkönyve*, 37-38.

⁷⁸⁹ DR. CSORNA Kálmán (1930): *A szegénygondozás Budapesten*. Budapest Székesfőváros Házinyomdája, 220.

⁷⁹⁰ *A M.I.N.O.SZ. emlékkönyve*, 37-38.

⁷⁹¹ KENEDY Emánuelné: A Budai Izr. Nőegylet működése. In.: *Almanach 1937-1938 (5698), A Magyar Izraelita Nőegyletek Országos Szövetsége fennállásának 15-ik évfordulója emlékére*, 198.

⁷⁹² DR. HORONY Pálfi Aurél: *A jótékony egyesületek működése Budapesten*. Budapest Székesfőváros Házinyomdája, 84.

⁷⁹³ KENEDY Emánuelné: A Budai Izr. Nőegylet működése. In.: *Almanach 1937-1938 (5698), A Magyar Izraelita Nőegyletek Országos Szövetsége fennállásának 15-ik évfordulója emlékére*, 198.

⁷⁹⁴ Uo.

⁷⁹⁵ DR. HORONY Pálfi Aurél: *A jótékony egyesületek működése Budapesten*. Budapest Székesfőváros Házinyomdája, 84.

⁷⁹⁶ KENEDY Emánuelné: A Budai Izr. Nőegylet működése. In.: *Almanach 1937-1938 (5698), A Magyar Izraelita Nőegyletek Országos Szövetsége fennállásának 15-ik évfordulója emlékére*, 198.

III.5.3.5. A Budapesti VI. kerületi Izraelita Nőegylet

A Budapesti VI. kerületi Izraelita Nőegylet székhelye a főváros VI. kerületében, az Aréna u 55-ben volt található.⁷⁹⁷ A civil szervezet 1927-ben alakult, alapító elnöknői: Friss Zsigmondné és dr. Weisz Miksáné.⁷⁹⁸ Az alapszabály szerint az egylet célja volt a „*Szegény nők segélyezése, különös tekintettel a szegénylős szegényekre, betegekre, keresetképtelenekre, gyermekágyasokra, özvegyekre és árvákra.*”⁷⁹⁹ Az alapító tagoknak 100 pengővel kellett gyarapítani a civil szervezet vagyonát, a rendes tagok évi 3 pengő tagsági díj fizetésére voltak kötelezve.⁸⁰⁰

A Nőegylet bevételeit eleinte főleg szegények segélyezésére fordították, kezdetben kizárólag téli hónapokban ingyen konyhát tartottak fenn a szegények részére,⁸⁰¹ mely később népkonyhává fejlődött. 1928-ban az egyesület 326 taggal rendelkezett, bevételei 6398, kiadásai 5422 pengőt tettek ki.⁸⁰² A Nőegylet – ’30-as években működő – elnöke, Meisels Lajosné sikerrel kapcsolta be a népkonyhát a főváros étkeztetési akciójába, mely ebben a formában napi 150 fő ellátását tudta megoldani. A Nőegylet ezen kívül Női Szeretetotthont létesített az elnökház szomszédságában, a Váci út 53. alatt, ahol 16 szegénysorsú idős hölgy lakott.⁸⁰³ 1939-ben az otthonban 15, 60 és 90 év közötti hölgyet láttak el.⁸⁰⁴

Az egyesület rendes tagjainak száma 1937-ben 450 fő volt.⁸⁰⁵ A nőegylet 1940-ben napközi otthont tartott fenn az Aréna u 55. szám alatt, ahol heti 4 napon át délután 3-tól este 7-ig látott el 45 gyermeket.⁸⁰⁶

III.5.3.6. A Budapesti VII. kerületi Izraelita Nőegylet

A Budapesti VII. kerületi Izraelita Nőegylet székhelye a főváros VII. kerületében, a Bethlen tér 2. alatt volt.⁸⁰⁷ A civil szervezet 1920-ban alakult, alapító elnöke Grünfeld

⁷⁹⁷ CSORNA Kálmán (1929): *A szociális gyermekvédelem rendszere*. Budapest: k. n., 233.

⁷⁹⁸ *A M.I.N.O.SZ. emlékkönyve*, 38.

⁷⁹⁹ *A Budapesti VI. Kerületi Izr. Jótékony Nőegylet Alapszabálya* 2.§. 3.

⁸⁰⁰ *A Budapesti VI. Kerületi Izr. Jótékony Nőegylet Alapszabálya* 6.§. 4.

⁸⁰¹ *A M.I.N.O.SZ. emlékkönyve*, 38.

⁸⁰² DR. CSORNA Kálmán (1930): *A szegénygondozás Budapesten*. Budapest Székesfőváros Házinyomdája, 220.

⁸⁰³ KENEDY Emánuelné: A Budai Izr. Nőegylet működése. In.: *Almanach 1937-1938 (5698), A Magyar Izraelita Nőegyletek Országos Szövetsége fennállásának 15-ik évfordulója emlékére*, 199-200.

⁸⁰⁴ DR. HORONY Pálfi Aurél: *A jótékony egyesületek működése Budapesten*. Budapest Székesfőváros Házinyomdája, 84.

⁸⁰⁵ KENEDY Emánuelné: A Budai Izr. Nőegylet működése. In.: *Almanach 1937-1938 (5698), A Magyar Izraelita Nőegyletek Országos Szövetsége fennállásának 15-ik évfordulója emlékére*, 199-200.

⁸⁰⁶ DR. HORONY Pálfi Aurél: *A jótékony egyesületek működése Budapesten*. Budapest Székesfőváros Házinyomdája, 65.

⁸⁰⁷ CSORNA Kálmán (1929): *A szociális gyermekvédelem rendszere*. Budapest: k. n., 233.

Miksané, társelnöke: Fabriczky Lipótné. A nőegylet segélyezéssel, ruhaadományozással és népkonyha üzemeltetésével foglalkozott.⁸⁰⁸

A segélyezettek körében akadtak belföldön és külföldön tanuló főiskolai hallgatók, krízishelyzetben lévők, illetve 200 idős, elhagyatott ember. A felruházás során telente 250 gyermek részesült új ruhában, és lehetőség szerint a felnőttek is kaptak ruhaadományt.⁸⁰⁹ A kezdeményezést eleinte James Pedlow, az amerikai Vöröskereszt kapitánya támogatásával valósították meg, sok száz babakelengyét kiosztva, és iskolást felruházva.⁸¹⁰

A levesosztó 1922-ben nyitotta meg kapuit és napi 250-300 éhezőnek adott telenként meleg ételt és kenyeret. Az intézmény 1928-ra népkonyhává fejlődött, és még abban az évben – dr. Fábián Béla országgyűlési képviselő és dr. Kerekes Ödön egészségügyi főtanácsos kezdeményezésére – bekapcsolódhatott az Ínségakcióba, és a 'Székesfőváros 55. sz. étkeztetőhelyé'-vé válhatott. Ebben az időszakban több mint 320 személyre főztek.⁸¹¹ Az egyesület taglétszáma ekkor 980 fő volt, bevételei elérték a 9512 pengőt, kiadásai 9572 pengőt tettek ki.⁸¹² 1931-ben napi 250 fő kapott meleg ebédet és kenyeret.⁸¹³ A VII. kerületi Elöljáróság a Magyar Vöröskereszt nagyértékű támogatásával 1933. május 10-én megnyitotta a Nőegylet Szeretetotthonát, ahová 23 idős hölgy költözhetett be.⁸¹⁴

1936-ben létrejött a 'Gyermek Játzó Otthon', amely napközi otthonként funkcionált és 45 kisgyermek ellátását biztosította. Ebben az évben 340 gyermek részesült ruhaadományban, ezen kívül 150 idős, beteg embert segélyeztek havonta, de folyósítottak gyors-, egzisztenciális, kiházasítási és tanulmányi segélyt is az arra rászorulóknak.⁸¹⁵ 1940-ben a Gyermek Játzó Otthon már 55 gyermek ellátását biztosította heti 6 napon át, reggel 8-tól délután 6 óráig.⁸¹⁶

1939-ben a Nőegylet már két szeretetotthont üzemeltetett. A VII. kerület István út 29. II. emelet 10. szám és a VII. kerület Nefelejts u. 31. szám alatt összesen 18, 62 és 93 év közötti idős embert látott el.⁸¹⁷

⁸⁰⁸ A M.I.N.O.SZ. emlékkönyve, 38.

⁸⁰⁹ A M.I.N.O.SZ. emlékkönyve, 38.

⁸¹⁰ UJHELYI Gézné: A Budapest VII. ker. Izr. Nőegylet működése. In: *Almanach 1937-1938 (5698), A Magyar Izraelita Nőegyletek Országos Szövetsége fennállásának 15-ik évfordulója emlékére*, 200-205.

⁸¹¹ Uo.

⁸¹² DR. CSORNA Kálmán (1930): *A szegénygondozás Budapesten*. Budapest Székesfőváros Házinyomdája, 220.

⁸¹³ A M.I.N.O.SZ. emlékkönyve, 38.

⁸¹⁴ UJHELYI Gézné: A Budapest VII. ker. Izr. Nőegylet működése. In: *Almanach 1937-1938 (5698), A Magyar Izraelita Nőegyletek Országos Szövetsége fennállásának 15-ik évfordulója emlékére*, 200-205.

⁸¹⁵ Uo.

⁸¹⁶ DR. HORONY Pálfi Aurél: *A jótékony egyesületek működése Budapesten*. Budapest Székesfőváros Házinyomdája, 65.

⁸¹⁷ DR. HORONY Pálfi Aurél: *A jótékony egyesületek működése Budapesten*. Budapest Székesfőváros Házinyomdája, 84.

III.5.3.7. A Budapest Zuglói és Erzsébet királyné úti Izraelita Nőegylet

A civil szervezet 1913-ban alakult. Alapító elnöknője Rottenstein Mórné volt. 1931-ben már mintegy kétszáz taggal rendelkezett. Az egyesület chanukka ünnepén 120-130 gyermeket látott el téli ruhával, 100 szegény családnak juttatott tüzelőt. Minden főünnep előtt élelmiszersomagot osztott a szegényeknek. Foglalkozott a szegény gyermekek iskoláztatásával, tandíjukat fizette és tanszereiket beszerezte. 30 özvegyasszonyt állandó havi segélyben és ruhaellátásban részesített. Árvák nevelésével és főiskolai hallgatók segélyezésével is foglalkozott, továbbá szegény lányok kiházásához járult hozzá kelengyével és nagyobb összegű pénzsegély kiutalásával.⁸¹⁸

1939-ben a Nőegylet a XIV. kerületi előljárással közösen, a XIV. kerület Nagy Lajos király útja 106. alatt egy 7 fős szeretetotthont üzemeltetett, ahol 63 és 79 év közötti idősök nyertek elhelyezést.⁸¹⁹

III.5.3.8. A Budapest-Józsefvárosi Izraelita Nőegylet

1927-ben alakult, alapító elnöknője dr. Hajdu Marcellné. 1931-ben tagjainak száma 160 fő volt, népkonyhát tartott fenn.⁸²⁰

III.5.3.9. A Budapesti VIII-IX. kerületi Izraelita Nőegylet

A Budapesti VIII-IX. kerületi Izraelita Nőegylet székhelye a főváros IX. kerületében, a Páva utca 39-ben volt.⁸²¹ A civil szervezet 1896-ban alakult, első elnöke Schiffer Mórné volt. 1928-ban 1034 fős tagságot számlált. Bevételei elérték a 19.840 pengőt, kiadásai 15.690 pengőt tettek ki.⁸²² 1931-ben 1100 fős taglétszámmal rendelkezett, elnöke Rosenberg Sándorné volt. A szervezet legfontosabb intézménye volt a népkonyha, ami elsősorban a tönkrement középosztályt támogatta, napi 400, a körzetben lakó munkaképtelen, beteg, öreg vagy munkanélküli személy számára biztosított ebédet.⁸²³

Ezen kívül az egyesület évente 250 iskolás gyermeket ruházott fel, többnyire hadiárvékat, és tönkrement úri családok gyermekeit. A tél folyamán minden rászoruló lakására

⁸¹⁸ *A M.I.N.O.SZ. emlékkönyve*, 38-39.

⁸¹⁹ DR. HORONY Pálfi Aurél: *A jótékony egyesületek működése Budapesten*. Budapest Székesfőváros Házinyomdája, 84.

⁸²⁰ *A M.I.N.O.SZ. emlékkönyve*, 39.

⁸²¹ CSORNA Kálmán (1929): *A szociális gyermekvédelem rendszere*. Budapest: k. n., 234.

⁸²² DR. CSORNA Kálmán (1930): *A szegénygondozás Budapesten*. Budapest Székesfőváros Házinyomdája, 221.

⁸²³ *A M.I.N.O.SZ. emlékkönyve*, 39-40.

tűzifát szállított, a munkaképtelen időseket és rokkantakat állandó segélyben részesítette, a krízishelyzetben lévőket gyorssegéllyel, élelmiszerrel látta el.⁸²⁴

Ünnepekkor a kerületi hadirokkant-telep izraelita vallású lakói és a környéken élő iparos- és kereskedőtanoncok számára ünnepi ebéd- és vacsoraellátást biztosított. A kereskedő- és iparostanonc leányok részére leányotthont tartott fenn, ahol esténként munka után találkoztak a körzetben lakó és dolgozó lányok, kézimunkáztak, szórakoztak és önképzőkori üléseket szerveztek tanítónő vezetésével, aki tudományos előadásokat is tartott a számukra.

A nőegylet ezenfelül munkaközvetítést is végzett, továbbá segítette az aggok és betegek kórházba való felvételét, támogatta pénz- és élelmiszersegéllyel a fogházból szabadulókat, továbbá a szegény gyermekeket, hogy nyaralni tudjanak, illetve a külföldön tanuló egyetemi hallgatók javára rendszeresen teadélutánokat szervezett.⁸²⁵

1939-ben heti hat napon át reggel 8-tól délután 5-ig működő napköziotthont tartott fenn a Thay Kálmán u 46. alatt, ahol 25 gyermeket látott el.⁸²⁶

Ezen kívül a VIII. kerület Baross u 129. szám alatt egy 6 fős szeretetotthont is üzemeltetett, ahol 60 és 80 év közötti idős embereket látott el.

III.5.3.10. A Budapesti X. kerületi Izraelita Nőegylet

A Budapesti X. kerületi Izraelita Nőegylet székhelye a X. kerületben, a Cserkész utca 7-ben volt.⁸²⁷ A civil szervezet 1908-ban alakult. Alapító elnöke özv. Friedmann Vilmosné.⁸²⁸ Az egyesület alelnöke Boschán Adolfné volt.⁸²⁹ Az egyelet 1928-ban 195 fős taglétszámmal rendelkezett, bevételei elérték a 3241 pengőt, kiadásai 3173 pengőt tettek ki.⁸³⁰ Taglétszáma 1931-ben 238 fő, intézménye nem volt, költségvetését teljes egészében szegények segélyezésére fordította.⁸³¹ A nőegylet minden évben hanukakor felruházási akciót tartott gyermekek és özvegyasszonyok számára. A rászorulóknak az új cipő és új ruha mellé ajándékot is kaptak.⁸³² Az őszi ünnepek előtt a szegény gyermekek családját hússal, kaláccsal és pénzbeli segéllyel is támogatták.⁸³³

⁸²⁴ Uo.

⁸²⁵ Uo.

⁸²⁶ DR. HORONY Pálfi Aurél: *A jótékony egyesületek működése Budapesten*. Budapest Székesfőváros Házinyomdája, 65.

⁸²⁷ CSORNA Kálmán (1929): *A szociális gyermekvédelem rendszere*. Budapest: k. n., 234.

⁸²⁸ *A M.I.N.O.SZ. emlékkönyve*, 40.

⁸²⁹ *Egyenlőség* 43. évf. 48. szám, 1924. december 6. A Budapest X. kerületi izr. jótékony nőegylet, 13.

⁸³⁰ DR. CSORNA Kálmán (1930): *A szegénygondozás Budapesten*. Budapest Székesfőváros Házinyomdája, 221.

⁸³¹ *A M.I.N.O.SZ. emlékkönyve*, 40.

⁸³² *Egyenlőség* 52. évf. 14. szám, 1931. december 19. A budapesti X. Izr. Jótékony Nőegylet, 14.

⁸³³ *Egyenlőség* 43. évf. 48. szám 1924. december 6. A Budapest X. kerületi izr. jótékony nőegylet, 13.

Ezen kívül táncesteket szerveztek, ahol alkalmanként akár 1000 pengőnél több pénz is összejött a szegényalap javára.⁸³⁴ Esetenként a nőegylet az itt befolyt bevételt a jótékony célú társaságai javára ajánlotta fel.⁸³⁵

III.5.3.11. Magyar Izraelita Nők Országos Szövetsége (M.I.N.O.SZ.)

A civil szervezet 1923-ban jött létre, elnöke: Dr. Baracs Marcellné (Ld. XXXV. számú melléklet), örökös díszelnöke Stern Samuné (Ld. XXXVI. számú melléklet) volt. A MINOSZ célját addigi munkájának összegzésével, az egyesület egyházi elnöke, Dr. Hevesi Simon főrabbi az alábbi szavakkal foglalta össze: „*A MINOSZ... nemes munkát végzett. Hivatást töltött be. Egyesítette a magyar zsidó nőegyesületeket, irányította azok szociális tevékenységét, évi kongresszusokat tartott, tisztázta az eszméket és követendő elveket, részt vett szellemi hatásával és befolyásával a vallási élet megerősítésére szolgáló hitfelekezeti munkában és fenntartotta és ápolt a kapcsolatot az országban működő rokon szervezetekkel.*”⁸³⁷

Az újságok rendszeresen tudósítottak azokról a rendezvényekről, melyeket a MINOSZ adománygyűjtés céljából szervezett. Gyakran tartottak felolvasóesteket, kultúr- és teadélutánokat, illetve beszámolókat a természetbeni segélyezésről. Amikor Blau Lajos, a rabbiszeminárium rektora beszámolt arról, hogy a rabbinövédeknek szinte már nincs ruhája, jótékony gyűjtést szerveztek a probléma orvoslására.⁸³⁸

A MINOSZ 1926-ban kapcsolódott be az Igazságügyi Minisztérium kötelékébe tartozó fogházmisszió munkájába. Özv. Glück Arnoldné, a fogházmunka vezetője így számolt be erről a tevékenységről a MINOSZ évkönyvében:

„Azok, akik missziós munkával, vagy tágabb vonatkozásban szociális munkával foglalkoznak, megfigyelhették, hogy minden bűn kútfeje a szükség. Vannak pillanatok, amikor nem lopni nagy tett, pillanatok, mikor a létért való küzdelemben győzedelmeskedik az emberben az erkölcs felett a kényszer. Akit az élet fenntartásához nélkülözhetetlen szükségletek hiánya, fázó, éhező gyermekei szenvedése kerget a bűnbe, annak a legszigorúbb erkölcsbíró is megbocsát. A mai nehéz megélhetési viszonyok mellett pedig a legtöbb bűnöző

⁸³⁴ *Egyenlőség* 51. évf. 21. szám 1931. március 7. Mi újság a fővárosban? A Budapest X. ker. izr. Jótékony Nőegylet, 20.

⁸³⁵ *Egyenlőség* 49. évf. 21. szám, 1929. február 2. A Budapest X. ker. Izr. Jótékony Nőegylet, 12.

⁸³⁷ DR. HEVESI Simon: Bevezető. In: *Almanach 1937-1938 (5698), A Magyar Izraelita Nőegyletek Országos Szövetsége fennállásának 15-ik évfordulója emlékére.*

⁸³⁸ BALÁZS Edit: *A zsidó nő szerepváltozása az „Egyenlőség” tükrében (a 20. század első felében).* In.: <http://www.or-zse.hu/hacofe/vol7/balazsedit-zsidono-egyenloseg2013.htm>

ezen elkeseredett emberekből lesz. Főképpen az ilyen bűnözők családjának felsegítését és szabadulásuk utáni pártfogását tűzte ki feladatául a MINOSZ fogházmisszió bizottsága.”⁸³⁹

A fenti beszámoló alátámasztja a dolgozat 5. számú tézisét, mely szerint a neológ felekezet, illetve a hozzá kapcsolódó civil szervezetek szegényekről alkotott nézetei szembehelyezkednek a korszellemmel, nézeteik szerint minden szegény „érdemes szegény”, aki önhibáján kívül lett rászoruló.

A MINOSZ a nőegyletek összefogásán és támogatásán kívül hathatós segítséget biztosított az álláskereső zsidó lányoknak. Színvonalas nővérképzőt hozott létre, melynek elvégzése biztos elhelyezkedést jelentett a növendékek számára.⁸⁴⁰

Ezen kívül szövészeti és csipkevarró iskolát is fenntartott.⁸⁴¹

1927-ben a MINOSZ értekezletet hívott össze a Nemzetközi Nővédelmi Világszövetséghez való csatlakozás ügyében. (Ld. XXXVII. számú melléklet)⁸⁴²

III.5.4. Országos Izraelita Tanítóegyesület

Az Országos Izraelita Tanítóegyesület a Zsidó Lexikon szerint a legrégebb magyarországi tanítóegyesület, mely 1867-ben jött létre. „*Célja: a zsidó tanítóság szellemi színvonalának emelése, a magyar nemzeti eszme ápolása, tanítóözvegyek és árvák segélyezése és beteg tanítók istápolása.*”⁸⁴³

Az egyesület elnöke, Schichtanz Ármin hasonlóan fogalmazta meg az egyesület céljait. Szerinte a legfontosabb a zsidó iskola fejlesztése és a tanítók szociális érdekeinek képviselete, a bajba jutott özvegyek, árvák segítése.⁸⁴⁴

1921-ben az egyesület 51 zsidó tanító, illetve azok özvegyei részére folyósított 51.950 korona segélyt, a zsidó tanítók főiskolán tanuló gyermekei számára pedig 2100 koronát utaltak ki.⁸⁴⁵

1923-ban a civil szervezet tanítók és azok özvegyei között osztott ki 3000 és 6000 korona közötti segélyeket, összesen 62.000 korona értékben.⁸⁴⁶

⁸³⁹ ÖZV. GLÜCK Arnoldné: Beszámoló a fogházmunkáról. In.: *A M.I.N.O.S.Z. emlékkönyve*, 27.

⁸⁴⁰ JALSOVSZKY Katalin–TOMSICS Emőke–TORONYI Suszanna (2014): *A magyarországi zsidóság képes története*. Budapest: Vince Kiadó, 218.

⁸⁴¹ UJVÁRI Péter szerk. (1984): *Magyar Zsidó Lexikon*, Budapest: K. n., 551.

⁸⁴² GERŐ Katalin (1937): *A szeretet munkásai. A Pesti Izraelita Nőegylet története. 1866-1937*. Bp., 409.

⁸⁴³ UJVÁRI Péter szerk. (1984): *Magyar Zsidó Lexikon*, Budapest: K. n., 667.

⁸⁴⁴ *Egyenlőség* 46. évf. 45. szám 1927. november 3. Zsidó tanítók üdülőháza, 13.

⁸⁴⁵ *Egyenlőség* 40. évf. 12. szám 1921. március 26. Tanítók jótékonykodása, 13.

⁸⁴⁶ *Egyenlőség* 42. évf. 9. szám 1923. március 3. Az Orsz. Tanítóegyesület, 16.

1924-ben az egyesület a tanítóárvának 450.000 koronát, a tanítóözvegyeknek, a beteg és nyomorban sínylő tanítóknak 1.200.000 korona segélyt utalt ki.⁸⁴⁷

1929-ben egy üdülőház felépítését tervezték el Balatonfüreden, amelyben egy szanatórium is helyet kapott volna, a gyermekek számára. Korábban, az első világháborút megelőzően az egyesület rendelkezett hasonló típusú ingatlannal.⁸⁴⁸

1931-re elkészült az üdülőház. Az egyesület ekkor ünnepelte fennállásának 65. évfordulóját, elnökké ismét Schichtanz Ármin polgári iskolaigazgatót választották meg, az alelnökök Ábrányi Aladár, Dr. Stern Samu és Dr. Deutsch Adolf lettek.⁸⁴⁹

A Tanítóegyesület ezen kívül állasközvetítéssel is foglalkozott. Az Egyenlőség hasábjain 1936-tól 1938-ig több cikket tett közzé, melyek szerint az egyesület székhelyén, a főváros VII. kerületében, a Wesselényi u. 44-ben állástalan tanárok csekély díjazás ellenében oktatják a gyermekeket.⁸⁵⁰

⁸⁴⁷ *Egyenlőség* 43. évf. 12. szám 1924. március 22. Az Orsz. Izr. Tanítóegyesület

⁸⁴⁸ *Egyenlőség* 44. évf. 21. szám 1925. május 25. Felépül a zsidó tanítók üdülőháza Balatonfüreden, 11.

⁸⁴⁹ *Egyenlőség* 51. évf. 27. szám 1931. július 4. Az Orsz. Izr. Tanítóegyesület, 18.

⁸⁵⁰ *Egyenlőség* 56. évf. 8. szám 1936. február 20., 14., illetve *Egyenlőség* 57. évf. 5. szám, 1938. január 28., 13.

IV. A TÉZISEK IGAZOLÁSA, A DISSZERTÁCIÓTÓL VÁRHATÓ LEGFONTOSABB ÖNÁLLÓ, ÚJ KUTATÁSI EREDMÉNYEK ÖSSZEFOGLALÁSA

A munka megírásakor célkitűzésem volt, hogy a disszertáció a zsidó szociális gondoskodás történetének, a maga folytonosságában, a korábban e tárgykörben megjelent munkáknál teljesebb, egységesebb és több tényanyagot magába foglaló prezentációja legyen.

Úgy gondolom, hogy a disszertációban sikerült igazolnom mind az öt tézisem.

Bizonyítást nyert, hogy a korabeli sajtótermékek alapján modellezhető a magyar ortodox és neológ zsidóság szociális gondoskodásának rendszere, mint az elitek integrációs stratégiája, hiszen elsősorban az újságok híradásai szolgálták a dolgozatban szereplő fejezetek alapjául. A fennmaradt levéltári dokumentáció hiányos volta miatt a sajtó volt disszertációm referenciális forrása.

Bizonyítást nyert az a tézisem is, mely szerint az ortodox és neológ szociális gondoskodás között az az alapvető különbség ragadható meg, hogy az ortodoxia csak a saját híveit kedvezményezi, a neológia jótékony intézkedései viszont a többségi társadalom tagjaira is kiterjednek.

Ezt igazolja, hogy a neológ hitközség által fenntartott kórházak felekezeti különbség nélkül látták el a betegeket; a Wechselmann-féle Vakok Intézete az Alapító Okiratban foglaltak szerint fele-fele arányban vállalta zsidó és nem zsidó gyermekek ellátását,⁸⁵¹ az Izraelita Siketnémák Országos Tanintézete két nem izraelita felekezetű, szegény, fogyatékkal élő gyermek oktatását és gondozását vállalta;⁸⁵² és a PIH Fiúárvaháza is gondozott két keresztény fiút. A nőegyletek által üzemeltetett népkonyhákon is ebédelhetett zsidó és keresztény rászoruló egyaránt. A neológ hitközséghez köthető Szegény Gyermekkert Egyesület célja volt a „*főváros területén 3-6 éves gyermekek számára vallási különbség nélkül kisdédóvodákat felállítani*”.

Az ortodox zsidóság viszont belülről bezárta köreit, kórházát; a Hanna Gyermekvédelmi Egyesületet kizárólag zsidó vallású gyermekek látogathatták; az Első Szerartási Komaegylet csak zsidó gyermekágyas anyákkal foglalkozott. Az Áhávász Réim és az Ortodox Népasztal is kizárólag a zsidó betegeket és szegényeket étkeztette. A Tiferesz Bachurim és a Sasz Chevra

⁸⁵¹ ROKOB Tibor: Vaktáblák a Mexikói úton. In: *Budapest*, 2007/5.

⁸⁵² *Izraelita Siketnémák Országos Intézete alapszabálya*. Magyar Országos Levéltár (MOL) K 150 1878. év III. k. 4. t. 3723. sz. 681. cs.

csupán a talmudtanulókon segített; és a Gemilasz Cheszed, illetve a Kereskedők és Iparosok Takaré- és Önszegélyező Egylete is kizárólag a felekezeten belül folyósított kölcsönöket. Ennek oka, hogy a fővárosi ortodox zsidóság célja volt a vallási értékek megőrzése, illetve csoportértékké konvertálása. Gleszer és Zima szerint a fővárosi ortodox sajtó a változatlanság, a ciklikus visszatérés képét közvetítve erősítette meg az ortodoxia csoporthatárait és intézményi legitimációját.”⁸⁵³

Tehát igazolást nyert az a tézis is, mely szerint az ortodoxia célja szociális intézkedéseivel a zárt vallási közösség fenntartása, erősítése, a vallási szocializáció mélyítése. Ezt támasztják alá az idézetek is. Az első Stef Jonathan rabbi tollából származik, eszerint az Aggok Háza célja az volt, hogy az itt lakók „*Ebben a Szeretetházban – ugymond – nyugodtan, minden gondtól mentesen élhetik le öreg napjaikat Tóratanulásban és vallásosságban...*”⁸⁵⁴ Ezen kívül említhetjük a Tiferesz Bachurim Egyletet is, ahol Süssmann rabbi azt várta, hogy az egylet által támogatott fiatalok „*önfeláldozó katonái lesznek a hamisítatlan orthodox gondolatnak*”. Ugyanez igaz az Ortodox Nőegyletre is, melynek multságán kizárólag nők vehettek részt, és szigorúan zártkörű volt, azonban „*mindezek ellenére a résztvevők jól érzik magukat és adakoznak jótékony célért és így a zsidó női erények szolgálatában is állanak*”.⁸⁵⁵

A neológia szociális intézkedései – többségi társadalom tagjaira való – kiterjesztésének célja, hogy csökkentse a társadalmi egyenlőtlenségeket, növelje elismertségét, valamint saját haza- és emberszeretetét hirdesse, bízva abban, hogy ennek hatására a magyar társadalom befogadókészsége nőni fog tagjaival szemben. Haraszti György szerint ugyanakkor „*az indítékok között közel egyenlő súllyal szerepelnek az akkulturáció és az asszimiláció sajátos eszközeiként a társadalmi elismerés, befolyás (és befolyásolás), a presztízs növelésére és a különböző gazdasági előnyök megszerzésére irányuló törekvések.*”⁸⁵⁶

Tézisemet a dolgozat maga, és több, az Egyenlőségben olvasott idézet is alátámasztja. Az alábbi mondatok a Szabolcs utcai Kórházról szólnak: „*itt nemcsak recepttel, hanem emberszeretettel, szívvel és lélekkel is gyógyítanak, és jelentős feladatot teljesít e kórház az orvosi továbbképzés terén is. A hitközség e gyönyörű alkotásával példát szolgáltat arra, miként kell szeretni a hazát és embertársainkat*”. Stern Samu, a hitközség elnöke beszédében szintén a hazaszeretet fontosságát hangsúlyozta, illetve elmondta, hogy a betegek között a

⁸⁵³ GLESZER Norbert-Zima András: „A világosság örök forrása.” *A hagyomány fogalma a zsidó felekezeti oktatás sajtóvitáiban a 20. század első felének magyar nyelvű budapesti zsidó hetilapjaiban*, 16.

⁸⁵⁴ *Zsidó Újság* XIII. évf. 3. szám, 1937. január 15. Az új Orthodox Szeretetház, 10.

⁸⁵⁵ *Zsidó Újság* I. évf. 11. szám, 1925. december 18. A pesti orth. nőegylet Chanukája, 7.

⁸⁵⁶ HARASZTI György (1999): Zsidó jótékonyosság és mecenatúra a századfordulón. In.: Haraszti György: *Két világ határán*. Budapest: Múlt és Jövő Kiadó, 258.

kórházban nem tesznek különbséget felekezet, rang vagy vagyon szerint. Keresztény és zsidó, gazdag és szegény egyaránt részesülnek a leggondosabb ellátásban, és ha az életben is ez az elv érvényesülne, akkor a régi fényében láthatnánk régi nagy Magyarországot.⁸⁵⁷

Hasonló beszámolót olvashatunk ugyanebben a lapban Kaszab Aladár tevékenységéről:

*„Kaszab Aladár és Józsa Poliklinika... Ez az aranybavésett név üdvözli most a nyugati pályaudvarra berobogó vonaton ülő utast. Hadd emlékeztesse gyermekeinket és unokáinkat, hogy Magyarország legnagyobb megaláztatása idején, belső viszályok dúlása és fülsiketítő frázisok közepette, a felekezeti és faji gyűlölség lármájától körülhőmpölyögve, élt a legszebb polgári erények tölgykoszorújával ékesített két ember, ki nemcsak szóval, hanem tettel akkor is szeretetet és áldozatkészséget hirdetett, kinél a haza- és emberszeretet vallássá vált és kinek vallásából viszont csak haza- és emberszeretet sarjadzott.”*⁸⁵⁸

Az emberszeretet eszméje Hevesi Simon főrabbi gyermekvédelemmel kapcsolatos írásában is megjelenik: *„Az országos gyermeknap, a Liga, a gyermekvédelem ügye, szívügye a becsületes magyar zsidónak. Testvéreink adakoznak, nemeslelkű asszonyaink az urna mellett angyali szívű tolmácsai és heroldjai a gyermekvédelem eszméjének. A biblia beleírta szíveinkbe a gyermek iránt való szeretetet, beleírta a könyörületet szenvedő embertársaink iránt és e kettő együtt tolmácsa a szent kötelességnek, hogy segítsünk a szegények gyermekein...”*⁸⁵⁹

A patronázs munkáról szóló beszámoló, és a sajtó egyéb híradásai is azt igazolják, hogy a neológ felekezet, illetve a hozzá kapcsolódó civil szervezetek szegényekről alkotott nézetei szembehelyezkednek a korabeli szociálpolitika korszellemével. Ebben az időszakban a magyar szociálpolitikában elkülönítették a teljesen munkaképteleneket, akiket szegényeknek neveztek, a munkanélkülieket, akiket ínségesnek hívtak, és a munkakerülőket. Kizárólag az első kategóriát segélyezték, a második és harmadik kategóriában lévőknek ínségmunkát kellett végezniük a segély ellenében. Az ínségmunka embertelen volt és megalázó. Kizárólag az részesülhetett segélyben, aki ezt elfogadta. Ezen kívül erkölcsi, politikai, illetve faji okokból is lehetett „érdemtelené” válni.⁸⁶⁰

A neológ zsidóság nézetei alapján azonban minden szegény „érdemes szegény” volt, aki önhibáján kívül lett rászoruló. A MINOSZ kereteiben fogházmisszióval foglalkozó szociális munkások még a bűnözőket is felmentették: *„Azok, akik missziós munkával, vagy tágabb*

⁸⁵⁷ *Egyenlőség* 51. évf. 13. szám, 1931. december 20. Bemutatták az újjáalakított zsidókórházat a hatóságok és az orvostársadalom képviselőinek, 29.

⁸⁵⁸ *Egyenlőség* 44. évf. 21. szám, 1925. május 23. Dr. Benedict Henrik: Mít jelent a Kaszab-poliklinika a magyar zsidóságnak? 4.

⁸⁵⁹ *Egyenlőség* 51. évf. 28. szám, 1931. május 2. Hevesi Simon dr.: Áldozzunk a gyermekekért! 7.

⁸⁶⁰ FERGE Zsuzsa: Szegénység, szegénypolitika. In.: <http://www.dura.hu/hirek/2002/01/ferge.htm>

vonatkozásban szociális munkával foglalkoznak, megfigyelhették, hogy minden bűn kútfeje a szükség. Vannak pillanatok, amikor nem lopni nagy tett, pillanatok, mikor a létért való küzdelemben győzedelmeskedik az emberben az erkölcs felett a kényszer. Akit az élet fenntartásához nélkülözhetetlen szükségletek hiánya, fázó, éhező gyermekei szenvedése kerget a bűnbe, annak a legszigorúbb erkölcsbíró is megbocsát. A mai nehéz megélhetési viszonyok mellett pedig a legtöbb bűnöző ezen elkeseredett emberekből lesz. Főképpen az ilyen bűnözők családjának felsegítését és szabadulásuk utáni pártfogását tűzte ki feladatául a MINOSZ fogházmisszió bizottsága.”⁸⁶¹

Ugyanígy az 1927-ben az Egyenlőség hasábjain megjelent cikk is azt fejtegeti, hogy most már nem szegénysorsú, alacsonyabb társadalmi osztályhoz tartozó emberek kérik a felvételüket a humanitárius intézménybe, hanem a középosztály, sőt a gazdagabb társadalmi rétegbe tartozó elszegényedett idős emberek, akik nem érdemtelenek, rászorulnak a támogatásra. Többek közt itt lakik Ganz Ignác, aki a Pesti Izraelita Szünidei Gyermeektelep Egyesület alapító tagja volt, és a Chevra Kadisa, illetve a Pesti Izraelita Hitközség jótékonyági akcióiban gyakran részt vett. Az idős, volt bérháztulajdonos a háború első éveiben veszítette el vagyonát. Az Aggok házában él Boschán Adolf elszegényedett háztulajdonos, aki korábban nagymértékben támogatta a Chevra Kadisát. Itt lakik Fülöp Károlyné, a hatodik kerületi Jótékonyági Egyesület volt alelnöknője, akinek jogász férje harminc évig volt tagja a főváros Törvényhatósági Bizottságának.⁸⁶²

A neológok a hajléktalanságot sem kapcsolták össze az érdemtelenség fogalmával: „Abszolút szükséglet oly hölgyek részére otthont teremteni, kik még rövid idővel ezelőtt otthonukban gyönyörködtek, és most önhibájukon kívül azzal a rémítő kísértettel állnak szemben, melyet a hajléktalanság jelent.” – írta Kemenesmihályfalvi Deutsch Antalné, a Pesti Izraelita Nőegylet alelnöke.⁸⁶³

Az a tézis is beigazolódott, mely szerint egyes jótékonyági szervezetek a két felekezet között átjárhatók az ortodoxtól neológ irányba, de sohasem fordítva. Ezt mutatja az Emunah példája, mely eleinte ortodox szervezetként működött, majd miután elnöke, Buday Goldberger Gyuláné rokona, Buday Goldberger Leo 1932-ben Stern Samuval szemben elindult a teljes neológ irányzatot összefogó Magyar Országos Izraelita Iroda elnöki tisztéért, a szervezet neológgá vált. Ebben a kedvezőbb anyagi lehetőségek is szerepet játszottak.

⁸⁶¹ ÖZV. GLÜCK Arnoldné: Beszámoló a fogházmunkáról. In: *A M.I.N.O.S.Z. emlékkönyve*, 27.

⁸⁶² *Egyenlőség* 46. évf. 32. szám, 1927. augusztus 6. Tönkrement zsidó földbirtokosok özvegyei, elszegényedett ügyvédek, háziurak s nagyiparosok közt az aggok házában, 7.

⁸⁶³ *Egyenlőség* 40. évf. 51. szám, 1921. december 21. Kemenesmihályfalvi Deutsch Antalné: A Pesti Zsidó Nőegylet, 15.

Hasonló utat járt be az Első Budapesti Szertartási Komaegylet is, melyben kezdetben férfiak tevékenykedtek, gyermekágyas nőket segítettek, és a csecsemők körülmetéléséhez nyújtottak anyagi támogatást, továbbá szegényeket segítettek. 1937-ben megalakult az egylet női csoportja, akik 'Komaasszonyok' néven dolgoztak.⁸⁶⁴ Ezt követően hamarosan beléptek a Magyar Izraelita Nőegyletek Országos Szövetségébe (MINOSZ), mely a neológ nőegyletek hálózatát fogta össze szerte az országban,⁸⁶⁵ a motiváció itt is anyagi természetű volt.

Fontos momentum, hogy a két világháború közötti időszakban a Szabolcs utcai Zsidó Kórház főorvosa, Deutsch Ernő,⁸⁶⁷ és Eppler Sándor, a PIH főtitkára egyaránt éles kritikával illették a fővárosi zsidóság szociális gondoskodásának rendszerét. Eppler szerint a segélyezés centralizálására lenne szükség, és olyan, „*mai idők által diktált rendszerre, amely disztíngvál szegény és szegény között.*”⁸⁶⁸

Közel tíz éve dolgozom szociális munkásként. Saját szakmai és erkölcsi megítélésem alapján Epplernek és Deutschnak nincs igaza. A szegénység egy komplex jelenség, amelynek elsősorban társadalmi okai vannak. Nem szabad a szegényeket érdemes és érdemtelen kategóriákra bontani, mert nem tudjuk, hogy egy-egy hajléktalan élethelyzetéhez, vagy mélyszegény állapothoz milyen, akár prenatális történések vezettek. Jelenleg a Magyar Vöröskeresztnél végzek élelmiszersegély osztást, és látom, hogy mennyivel jobban és hatékonyabban tudom segíteni azokat az embereket, akiket ismerek, sokszor életvezetési tanáccsal is ellátva őket, – szemben Budapest Főváros XIX. kerülete Önkormányzatának Szociális és Lakásügyi Bizottsága mellett végzett szakértői munkámmal, ahol személytelenül, egy-egy bekezdés leírás alapján javaslok valakit segélyezésre, vagy a segély elutasítására. Úgy gondolom, hogy a budapesti zsidó szociális gondoskodás a két világháború közötti időszakban kiválóan működött, és nem volt szükség az Eppler által javasolt centralizáció bevezetésére. A javaslat hátterében a korabeli centralizációs törekvések és elvek, a többségi társadalomban zajló folyamatok és a magyar norma bevezetése álltak.

Remélem, hogy dolgozatom hozzájárul a szociálpolitika történetének kutatásához, illetve egy rég letűnt világ mozaikjain keresztül az olvasó bővebb ismereteket szerez a zsidó szociális gondoskodásról, és ehhez kapcsolódóan a zsidó közösségről.

Bízom benne, hogy a dolgozat hozzásegíti majd a Hitközség jelenlegi szociális munkásait ahhoz, hogy megismerve a jelenlegi, és az egykori intézmények létrejöttének

⁸⁶⁴ *Egyenlőség* 57. évf. 13-14. szám, 1937. március 25. A Budapesti Izr. Komaegylet, 23.

⁸⁶⁵ DR. TARJÁN Ottóné: A komaasszonyok. In: *Almanach 1937-1938 (5698), A Magyar Izraelita Nőegyletek Országos Szövetsége fennállásának 15-ik évfordulója emlékére*, 110-113.

⁸⁶⁷ DEUTSCH Ernő (1927): *A zsidó jótékonykodás nagy problémái*. Budapest: Globus Nyomda

⁸⁶⁸ EPPLER Sándor (1937): *A budapesti zsidóság szociális munkája*. Budapest: Eppler Sándor, 3-5.

történetét, jobban és mélyebben átlássák saját feladataikat; illetve új ötleteket vet majd fel a jelenlegi finanszírozási problémák megoldásához.⁸⁶⁹

Az oktatás területén – mind a szociálpolitika-, mind a neveléstörténetben – a disszertáció anyaga egy fehér foltot tüntet majd el, hiszen nagyon kevés egyházi szociálpolitika-történettel foglalkozó írás született hazánkban és az európai szakirodalomban egyaránt.

A zsidó közösségek szociálpolitikájával pedig szinte csak említés szintjén foglalkoznak az írásművek.

Ennek megismerése az oktatási kérdéseken túl azért is fontos, mert nagyon sok zsidó embernek adhat egyfajta pozitív identitás-élményt, és jelenthet egy más minőségű önazonosság-tudatot.

⁸⁶⁹ *Egyenlőség* 43. évf. 49. szám, 1937. december 16. Négyszázhuszonhárom zsidó gyermek, 7.

MELLÉKLETEK

I. számú melléklet

A Zsidó Újság címlapja 1929-ből

II. számú melléklet

Reich Koppel pesti főrabbi
(1838-1929)

III. számú melléklet
Reich Koppel főrabbi a temetőben

IV. számú melléklet
Reich Koppel főrabbi családi körben, széderestén

V. számú melléklet
Neológ zsidók az újévi képeslapon, a századfordulóról

VI. számú melléklet
Az Országos Rabbiképző Intézet épülete

VIII. számú melléklet
Az Egyenlőség c. hetilap címlapja

IX. számú melléklet
Izraelita Szünidei Gyermektelep, Diósjenő

<p>SZABOLCSI MIKSA az „Egyenlőség” halhatatlan nevű szerkesztője, ki 1886-tól 1915-ig szerkesztette a lapot.</p>	<p>SZABOLCSI LAJOS dr. az „Egyenlőség” szerkesztője, ki 1915 óta vezeti a magyar zsidóság politikai hetilapját.</p>

X. számú melléklet
Az Egyenlőség szerkesztői: Szabolcsi Miksa, és fia, dr. Szabolcsi Lajos

XI. számú melléklet

Az Izraelita Siketnémák Országos Intézete 1890 körül

1877-ben avatták fel az intézetet, amelynek épülete ma is áll a Bethlen Gábor téren. Később a Vakok Intézete is ideköltözött, a második világháború előtt népkonyhát és gyermek játszóházat is fenntartott benne az Izraelita Nőegylet. 1944-ben kiegészítő kórházként szolgált.

XII. számú melléklet

Felhívás a Zsidó Újság 1926. január 22-ei számából

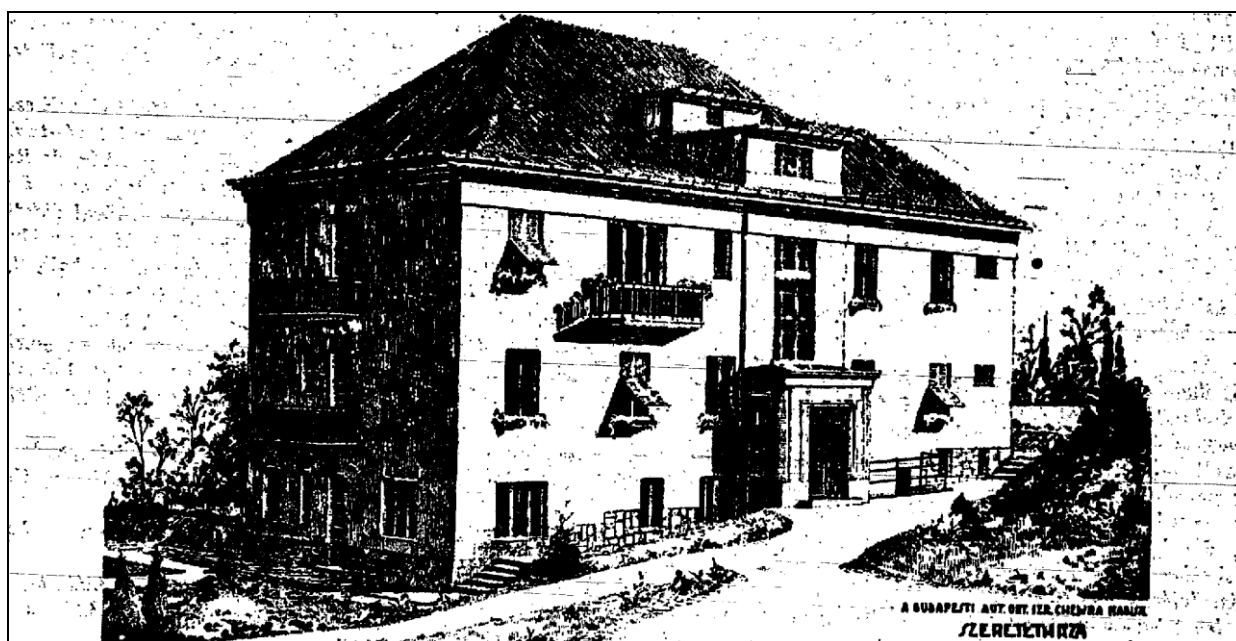

XIII. számú melléklet

Az Aggok Háza terasza és ebédlője

Forrás: <http://milev2.2kal.hu/items/browse/4?collection=17>

A letöltés ideje: 2014. augusztus 13.

XIV. számú melléklet

A Budapesti Autonóm Ortodox Izraelita Hitközség Szeretetháza

Forrás: Zsidó Újság XIII. évf 3. szám 1937. január 15.

XV. számú melléklet

Berger Miksa és neje

Forrás: <http://www.centropa.org/node/87170>

A letöltés ideje: 2014. június 15.

XVI. számú melléklet

Aggok otthona, fenntartó az Ahavasz Reim

Forrás: <http://milev2.2kal.hu/collections/show/17>

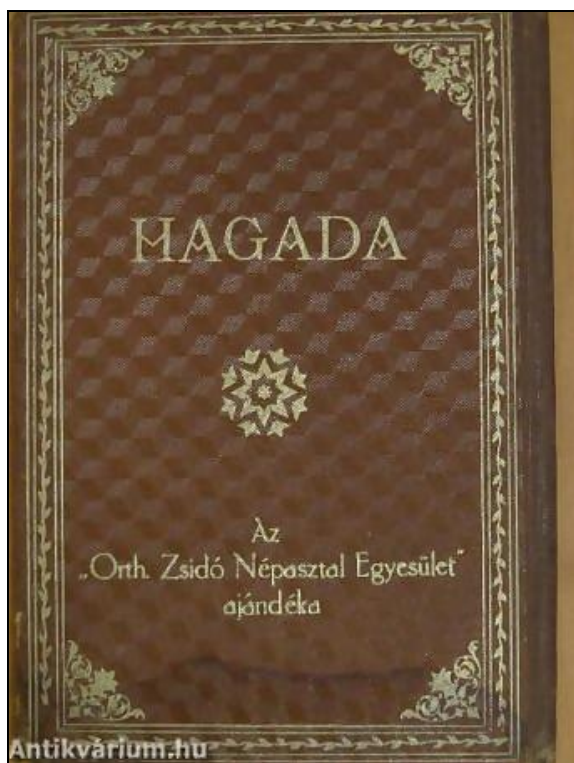
A letöltés ideje: 2014. augusztus 4.

XVII. számú melléklet
Óbudai Freudiger Sámuel
Forrás: <http://milev2.2kal.hu/items/show/27154>
A letöltés ideje: 2014. június 23.

XVIII. számú melléklet
A Budapesti Autonóm Izraelita Hitközség felhívása

Balra: XIX. számú melléklet

Hagada – ajándék, lelki táplálék a szegény sorsúaknak

Forrás: www.antikvarium.hu/konyv/a-peszach-hagada-411191

A letöltés ideje: 2014. június 21.

Jobbra: XX. számú melléklet

Heiden Dóra (hátsó közepén, sötét kalapban)

Forrás: Kötődések/ The Ties – Research Programme/ kutatási program

<http://www.facebook.com/photo.php?fbid=562852830442625&set=a.552450714816170.1073741833.551172958277279&type=1>

A letöltés ideje: 2014. július 12.

XXI. számú melléklet

Fotók a PIH Szabolcs utcai kórházról

Balra fent: főbejárat

Jobbra fent: udvarrészlet

Balra lent: felvételi iroda

Jobbra lent: szívvizsgáló

Forrás: <http://mlev2.2kal.hu/items/browse/3?collection=17>

A letöltés ideje: 2014. augusztus 13.

XXII. számú melléklet

A PIH kórházának műtőterme

Forrás: <http://milev2.2kal.hu/items/show/28119>

A letöltés ideje: 2014. augusztus 13.

XXIII. számú melléklet: Fotók a Bródy Adél Gyermekkorházzól

Balra fent: Bródy Adél szobra; jobbra fent: Csecsemőosztály

Balra lent: Műtő; jobbra lent: Szanatóriumi osztály

Forrás: <http://milev2.2kal.hu/collections/show/17> – A letöltés ideje: 2014. augusztus 4.

XXIV. számú melléklet: A Csepeli Weiss Alice Gyermekágyas Otthon

Forrás: <http://milev2.2kal.hu/items/browse/2?collection=17>

A letöltés ideje: 2014. augusztus 13.

XXV. számú melléklet: Fotók a Weiss Alice Gyermekágyas Otthonról

Balra fent: szülőszoba; jobbra fent: gyermekágyas terem

Balra lent: vizsgáló; jobbra lent: terhességi tanácsadó szoba

Forrás: <http://milev2.2kal.hu/items/browse?collection=17>

A letöltés ideje: 2014. augusztus 13.

XXVI. számú melléklet: A Kaszab Aladár és Józsa Poliklinika

Forrás: <http://milev2.2kal.hu/items/show/28091> – A letöltés ideje: 2014. aug. 4.

XVII. számú melléklet

László Fülöp Elek: Lovag Wechseltmann Ignác képmása, 1894.

Olaj, vászon 104x84,5 cm

Történelmi Képcsarnok, Magyar Nemzeti Múzeum Budapest

Forrás:

<http://www.hung-art.hu/frames.html?/magyar/l/laszlo/muvek/wechselm.html>

A letöltés ideje: 2014. augusztus 16.

XXVIII. számú melléklet

A lovag Wechselmann Ignác és neje Neuschloss Zsófia Vakok Tanintézete

Forrás: Lajta Béla Virtuális Archívum, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

Budapest Gyűjteményének darabja

XXIX. számú melléklet

A lovag Wechselmann Ignác és Zsófia Vakok Intézete egy növendéke zongorázik
 Forrás: <http://milev2.2kal.hu/archive/files/3d3c65e5da996e4dd818ed814f9781d9.jpg>

A letöltés ideje: 2014. augusztus 13.

XXX. számú melléklet: Neumann Ármin

Forrás: <http://regi.sofar.hu/hu/node/37573> – A letöltés ideje: 2014. június 15.

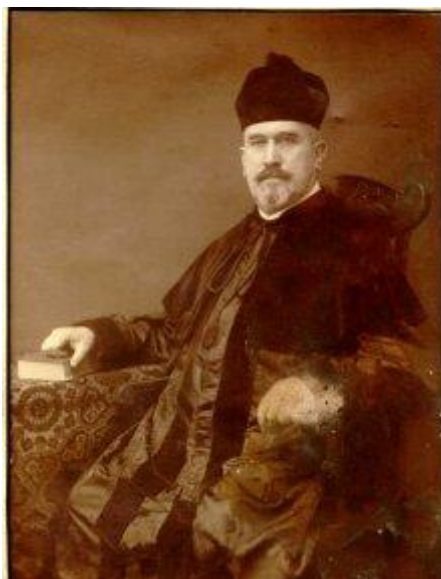
XXXI. számú melléklet

James Pedlow kapitány

Forrás: Árvai Tünde történész blogja

pecsi-notortenet.blog.hu/2013/07/09/_uncle_pedlow_a_jotekonysag_kapitanya_pecsett

A letöltés ideje: 2014. május 31.

XXXII. számú melléklet

Hevesi Simon

Forrás:

http://www.magyarzsido.hu/index.php?option=com_catalogue&view=detail&id=487&Itemid=21

A letöltés ideje: 2014. június 15.

XXXIII. számú melléklet

A Pesti Izraelita Nőegylet leányárvaháza

Forrás: <http://milev2.2kal.hu/items/browse/2?collection=17>

A letöltés ideje: 2014. augusztus 13.

XXXIV. számú melléklet

Imádkozó árvák a Pesti Izraelita Nőegylet leányárvaházában

Forrás: <http://milev2.2kal.hu/items/show/28132>

A letöltés ideje: 2014. augusztus 13.

XXXV. számú melléklet

Dr. Baracs Marcellné, a MINOSZ elnöke

Forrás: A M.I.N.O.S.Z. emlékkönyve, 1931. május 13-14. 1. p.

XXXVI. számú melléklet

Stern Samuné, a MINOSZ örökös díszelnöke

Forrás: A M.I.N.O.S.Z. emlékkönyve, 1931. május 13-14. 2. p.

XXXVII.számú melléklet

A MINOSZ közgyűlése

Forrás: <http://milev2.2kal.hu/items/show/28112>

A letöltés ideje: 2014. augusztus 13.

FÜGGELÉK

1-es számú függelék

Szociális kérdésekkel foglalkozó zsidó egyesületek a két világháború között

Az egyesület neve	Az alapítás éve	Székhely	Taglétszám 1937-ben
Áhávász Réim Országos Felebaráti Szeretetegylet	1900	Bp. VII. Síp u. 12.	580
Autonóm Ort. Izraelita Chevra Kadischa	1890	Bp. VII. Dob u 12.	1089
Budai Chevra Kadisa	1730	Bp. I. Vérmező u. 16.	1200
Bikur Cholim	1871	Bp. VI. Dessewfy u. 23.	852
Budai Izraelita Aggok és Árvák Menházegyesülete		ismeretlen	
Budapesti Orthodox Népasztal Egyesület	1914	Bp. VII. Wesselényi u. 13.	350
Budapest-Józsefvárosi Izr. Nőegylet	1927	Bp. VIII. Nagyfuvaros u 4.	283
Budapest Zuglói és Erzsébet királyné úti Izr. Nőegylet	1913	ismeretlen	
Budapesti V. kerületi Izraelita Nőegylet	1910	Bp. V. Lipót-körút 7. majd Bp., V. Sziget u 38.	605
Budapesti VI. kerületi Izraelita Nőegylet	1927	Bp. VI. Aréna u. 55.	460
Budapesti VII. kerületi Izraelita Nőegylet	1920	Bp. VII. Bethlen tér 2.	560

Budapesti VIII-IX. kerületi Izraelita Nőegylet	1896	Bp. IX. Páva u. 39.	506
Budapesti X. kerületi Izraelita Nőegylet	1908	Bp. X. Cserkész u.7.	123
Első Budapesti Szertartási Komaegylet	1890	Bp. IX. Lónyai u. 15.	
Emmunah	1932?	ismeretlen	
Gemilasz Cheszed Egyesület	1925?	Bp. VII. Dob u. 22.	
Hanna Gyermekvédelmi Egyesület	1921	Bp. VII. Kazinczy u 51.	
Hizrohahü Bizottság	1926?	ismeretlen	
Igaz Tóra és Jesivákat Támogató Egylet		Bp. VII. Dob u 35.	
Izraelita Siketnémák Országos Egyesülete	1878	ismeretlen	
Izraelita Szünidei Gyermektelep Egyesület	1909 vagy 1910	Bp. VII. Síp u. 12.	1183
Józsefvárosi Izr. Szeretet Nőegylet	1931	Bp. VII. Erdélyi u 19.	140
Kereskedők és Iparosok Önsegélyező- és Takarékegyesülete	1934	Bp. VII. Wesselényi u. 13.	
Kispesti Izraelita Nőegylet	1900	ismeretlen	
Magyar Izraelita Nők Országos Szövetsége (M.I.N.O.SZ.)	1927	Bp, VII. Síp u 12.	70
Központi Diáksegítő Bizottság	1922	Bp. VII. Síp u. 12.	

Magyar Izraelita Kézmű- és Földműves Egyesület	1842	Bp. VII. Damjanich u. 7.	
Óbudai Bikur Cholim Betegsegélyező és Temetkezési Egylet	1893	Bp. III. Laktanya u 9.	170
Óbudai Chevra Kadischa	1750	Bp. III. Mókus u 6.	420
Óbudai Izraelita Nőegylet	1887	Bp. III. Lajos u 139. később Bp, III. Zichy u 9.	506
Országos Izraelita Patronázs Egyesület	1910 vagy 1912	Bp. VIII. Nagyfuvaros u 4.	202
Országos Izraelita Tanítóegyesület	1867	ismeretlen	
Orthodox Leányegylet	1932?	ismeretlen	
Ortodox Nőegylet	1910	Bp. VII. Kazinczy u 52. majd Bp. VII. Dob u. 35.	472
Orthodox Talmud Egylet (Budapesti)	1895	Bp. VII. Király u 1.	486
Országos Magyar Izraelita Közművelődési Egyesület (OMIKE)	1909	Bp. IX. Üllői út 11-13.	
Pesti Chevra Kadischa Izraelita Szentegylet	1788	Bp. VII. Erzsébet krt. 26.	15.000
Pesti Izraelita Nőegylet	1866	ismeretlen	
Sasz Chevra	1893	Bp. VII. Rumbach u.6., Bp. VII. Kazinczy u. 52., majd Bp. Király u 1.	
Szegény Gyermekkert Egyesület	1879	Bp. VII. Akácfa u 32.	307

Tiferesz Bachurim, Orthodox Izr. Ifjak Önképző Egyesülete	1926?	Bp. VI. Laudon u.3. majd Bp. VII. Kazinczy u. 27.	
Tiferesz Bachurim, Orthodox Izr. Ifj. Önképző Egyesület	1902	Bp. VII. Kazinczy u 27.	250
Tiferesz Bachurim, Orthodox Izr. Ifj. Önképző egyesület V. ker. fiókja	1930	Bp. V. ker. Csáky u. 9.	24
Tiferesz Bachurim, Orthodox Izr. Ifj. Önképző e. VIII. ker csoportja	1931	Bp. Magdolna u 31.	40
Tomché Jesivosz	1926?	ismeretlen	
I-II. kerületi Budai Izraelita Nőegylet	1832	ismeretlen	

Forrás: A disszertáció eddigi fejezetei és
Dr. Dobrovits Sándor: Budapest Egyesületei 120-166.p.

IRODALOMJEGYZÉK

I. Levéltári Források

Budapest Főváros Levéltára

Izraelita Süketnémák Országos Intézete iratai (XIV. ker. Mexikói út 60.). 1934-1947 (Fond 800)

Magyar Országos Levéltár (MOL)

Izraelita Süketnémák Országos Intézete alapszabálya. (MOL K 150 1878. év III. k. 4. t. 3723. sz. 681. cs.)

Budai izraelita betegsegélyező és temetkezési egyesület. (P1141- 3- 15- 73)

Pesti Chevra Kadisa 1939. (Z89-2-11-908)

Pesti Chevra Kadisa Izraelita Szentegylet szeretetháza építésének finanszírozása, hitel-megállapodás a vállalkozóval 1908. (Z40-35-654)

Weisz Alice Szülőotthon, Bethseda Kórház és Izraelita Kórház kórházi naplói 1928-1937. (P987-821-2-3)

Magyar Zsidó Levéltár (MZSL)

Az Ahavaszerim iratai

Alapítványi Nyilvántartókönyv

A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutatóintézet Levéltári

Regesztagyűjteménye (MTAMKLR)

Halmos Izor díja.

<http://regesta.arthist.mta.hu/OMKT/M%C5%B1v%C3%A9szeti%20d%C3%ADjak%20anyagai/21.%20Halmos%20Izor%20d%C3%ADja/index.html> – A letöltés ideje: 2014.08.11.

Halmos Izor kisplasztikai díja.

<http://regesta.arthist.mta.hu/OMKT/M%C5%B1v%C3%A9szeti%20d%C3%ADjak%20anyagai/64.%20Halmos%20Izor%20kisplasztikai%20d%C3%ADja/index.html> – A letöltés ideje: 2014.08.11.

Magyar Zsidó Múzeum adattára

OMIKE. Országos Magyar Izraelita Kulturális Egyesület. 4 oldalas röplap. é.n. In.: Magyar Zsidó Múzeum Adattára. J.sz. T 642276

Sajtó, folyóiratok

- Egyenlőség – Társadalmi hetilap* (1882-1938). Bogdányi Mór (1854-1923), majd Szabolcsi Miksa (1857-1915), valamint fia, Szabolcsi Lajos (1890-1943) szerkesztésében
- Hitőr – Felekezeti, társadalmi és szépirodalmi hetilap*. 1914. Budapest, Szerk.: Reiner Ignác
- Magyar Zsidó Szemle* – tudományos folyóirat (1884-1948). Budapest, Szerk.: Dr. Blau Lajos. (1884-ben szerk.: Bacher Vilmos és Bánóczi József; 1891-ben Blau Lajos és Mezey Ferenc; 1898-tól csak Blau Lajos; majd 1923-ban Hevesi Simon társszerkesztő, 1927-ben Blau Lajos, Hevesi Simon és Friedman Dénes szerkesztette.)
- Múlt és Jövő – Irodalmi, művészeti, társadalmi és kritikai folyóirat*. 1911-1944, Budapest Szerk. Patai József
- Tiferesz Bachurim – Az Orthodox Izraelita Ifjak Önképző Egyesületének Értesítője*. 1931-1933, Budapest, Szerk. Davidovits Andor
- Zsidó Híradó – Orthodox zsidó felekezeti és társadalmi hetilap*. 1891-1906, Budapest, Szerk.: Weisz Dániel
- Zsidó Ujság/Orthodox Zsidó Ujság – az ortodox zsidóság független hetilapja*. 1925. október 16.–1944. március 19., Szerk.: Groszberg Lipót (1925-1926), majd fia, Groszberg Jenő (1926-1944)

Nyomtatott források

- A Budapesti VI. Kerületi Izraelita Jótékony Nőegylet Alapszabálya*. Krakauer Lajos Könyvnyomdája, Budapest, 1927
- Az Orth. Izr. Ifjak Önképző Egyeletének, a budapesti Tiferesz Bachurimnak emlékirata a budapesti aut.orth. izr. Hitközség Elöljáróságához*. Harmat leíró, sokszorosító és címiroda, Budapest, 1939
- A Fővárosi Szegény-Gyermekkert-Egylet alapszabályai*. Bp. 1894.
- A Fővárosi Szegény-Gyermekkert-Egylet alapszabályai – Statuten des Hauptstädtischen Armenkindergarten-Veresines*. Bp. 1885.
- Az „Áhávász Réim” országos felebaráti szeretet egylet*. Az egyesület kiadványa, Budapest, 1939
- A Magyar Izr. Kézmű- és Földművelési Egylet évi jelentése az 1911.évre. LXX*. Budapest, k.n., 1912
- A Magyar Izr. Kézmű- és Földművelési Egylet évi jelentése az 1912.évre. LXX*. Budapest, k.n., 1913

- A Magyar Izr. Kézmű- és Földművelési Egylet évi jelentése az 1913.évre. LXX. Budapest, k.n., 1914*
- A Magyar Izr. Kézmű- és Földművelési Egyesület a „MIKÉFE” jelentése az 1925.évről. Budapest, k.n., 1926*
- A „MIKÉFE” Magyar Izr. Kézmű- és Földművelési Egyesület évi jelentése az 1929-30.évről. Budapest, k.n., 1931*
- Az Izraelita Szünidei Gyermektelep Egyesület Alapszabályai. k.n. Budapest, 1942*
- Az „Izraelita Szünidei Gyermektelep Egyesület” igazgatóságának jelentése az 1939. évi működéséről. Budapest, k.n., 1940*
- Az Óbudai Izraelita Nőegylet Alapszabályai. k.n., Budapest, é.n.*
- A Pesti Izraelita Hitközség Fiuárvaháza elöljáróságának jelentése az intézet 1924. évi működéséről. Budapest, Korvin Testvérek Grafikai Intézete, 1924*
- A Pesti Izraelita Hitközség Fiuárvaháza elöljáróságának jelentése az intézet 1925. évi működéséről. Budapest, Springer Gusztáv Könyvnyomdája, 1925*
- A pesti izraelita nőegylet alapszabálya (1873). Löw Zsiga és Ede könyvnyomdája, Budapest, 1873*
- A Pesti Izr. Nőegylet 1926. évi jelentése a hatvanegyedik igazgatási évről. A Pesti Llyod-Társulat Nyomdája, Budapest, 1927*
- A Pesti Izr. Nőegylet 1927. évi jelentése a hatvankettedik igazgatási évről. A Pesti Llyod-Társulat Nyomdája, Budapest, 1928*
- A Pesti Izr. Nőegylet 1928. évi jelentése a hatvanharmadik igazgatási évről. A Pesti Llyod-Társulat Nyomdája, Budapest, 1929*
- A Pesti Izr. Nőegylet 1934. évi jelentése a hatvankilencedik igazgatási évről. Hungária Nyomda Részvénytársaság, Budapest, 1935*
- A Pesti Izr. Nőegylet 1936. évi jelentése a hetvenegyedik igazgatási évről. Gárdos Nyomda, Budapest, 1937*
- A Pesti Izr. Nőegylet 1938. évi jelentése a hetvenharmadik igazgatási évről. Kellner Albert Könyvnyomdája, Budapest, 1939*
- DR. GRÓSZ GYULA: *Jelentés a pesti izr. hitközség Bródy Zsigmond- és Adél-gyermek-kórházának 1924. évi működéséről. In. A Gyógyászat Tudományos Közleményei – Különlenyomat – Hatvanötödik évfolyam. 1925. 18. szám. Globus Nyomdai Műintézet Részvénytársaság, Budapest, 1925.*
- DR. GRÓSZ GYULA: *Jelentés a pesti izr. hitközség Bródy Zsigmond- és Adél-gyermek-kórházának 1926. évi működéséről. In. A Gyógyászat Tudományos Közleményei –*

- Különlenyomat – Hatvanhatedik évfolyam. 1927. 22. szám. Globus Nyomdai Műintézet Részvénytársaság, Budapest, 1927.
- DR. GRÓSZ GYULA: *Jelentés a pesti izr. hitközség Bródy Zsigmond- és Adél-gyermek-kórházának 1927. évi működéséről*. In. A Gyógyászat Tudományos Közleményei – Különlenyomat – Hatvanhatedik évfolyam. 1928. 24. szám. Globus Nyomdai Műintézet Részvénytársaság, Budapest, 1928.
- DR. ILLYEFALVI I. LAJOS: *Budapest Székesfőváros Évkönyve. XXIV. évfolyam 1936*. Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatalának Kiadása, 1936
- Magyar Statisztikai Közlemények 56., 72., és 96. sz. kötete*. Magyar Királyi Országos Statisztikai Hivatal, Budapest, 1895-
- Tájékoztató az Országos Izraelita Patronázs Egyesület folyó munkájáról*. Szent László Nyomda, Budapest, 1943

II. Könyvek, internetes hivatkozások

- Almanach 1937-1938 (5698), A Magyar Izraelita Nőegyletek Országos Szövetsége fenállásának 15-ik évfordulója emlékére*. A M.I.N.O.SZ. kiadása, Budapest, 1938
- A M.I.N.O.SZ. emlékkönyve. 1931. május 13-14*. Magyar Izraelita Nőegyletek Országos Szövetsége, Budapest, 1931
- BABBIE, EARL: *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Balassi Kiadó, Budapest, 1995
- BÁCSKAI VERA: *A vállalkozók előfutárai. Nagykereskedők a reformkori Pesten*. Budapest, Magvető, 1989
- BÁCSKAI VERA-GYÁNI GÁBOR-KUBINYI ANDRÁS: *Budapest története a kezdetektől 1945-ig*. BLF, Budapest, 2000
- BAKSAY ZOLTÁN: *A munkanélküliség esetére szóló kötelező biztosítás és a munkanélküli segély kérdése az ellenforradalmi Magyarországon*. In.: Századok 1983/4 741-804.p., Akadémiai Kiadó, Budapest, 1984
- BAKONYI, LÁSZLÓ: *A kongresszusi zsidó hitközségek statisztikája*, Budapest; 1937
- BALÁS KÁROLY: *A szociálpolitika fő kérdései*. Pallas Rt., Budapest, 1929
- BALÁZS EDIT: *A zsidó nő szerepváltozása az „Egyenlőség” tükrében (a 20. század első felében)*. In.: <http://www.or-zse.hu/hacofe/vol7/balazsedit-zsidono-egyenloseg2013.htm>
A letöltés ideje: 2014. február 20.
- BALIPAP FERENC: *Ismerjük meg a settlementet. Bevezető Hilscher Rezső settlement-történet írása elé*. In.: Esély 1989. évi I. szám 53-54.p.

- BARABÁS GYÖRGYI: *Magyarországi zsidó hitközségek, egyletek, társulatok éves beszámolóí 1629-2008*, Borbély Hungary Kft., Budapest, 2010
- BOLGÁR DÁNIEL: *Mese. Viszontválasz Ungváry Krisztiánnak*. In.: Magyar Narancs XXVI. évf. 32. szám. 2014. augusztus 24. 19-21.p.
- BUDAI LÁSZLÓ: *Magyarország küzdelmes évei*. Budapest. 1923., 44-45.p.
- CSEPELI GYÖRGY: *Szociálpszichológia*. Osiris Kiadó, Budapest, 2006
- CSIZMADIA ANDOR: *A szociális gondoskodás változásai Magyarországon*. MTA Állam- és jogtudományi Intézet, Budapest, 1977
- DR. CSORNA KÁLMÁN: *A szegénygondozás Budapesten*. Budapest Székesfőváros Házinyomdája, Budapest, 1930
- CSORNA KÁLMÁN: *A szociális gyermekvédelem rendszere*. Budapest, k.n. 1929
- DALMAT, DAN: *Bibliographia Hungarica – Judaica, Magyar-Zsidó bibliográfia 1945-1990*. Génusz, Budapest, 1991
- DEUTSCH ERNŐ: *A zsidó jótékonykodás nagy problémái*. Globus Nyomda, Budapest, 1927
- DEUTSCH GÁBOR: *Dr. Fischer Benjámín és a modern ortodoxia*. In.: <http://www.or-zse.hu/maiarc/fiserbenjamin2007.htm> – A letöltés ideje: 2014. december 28.
- DR. DOBROVITS SÁNDOR: *Budapest egyesületei*. Budapest Székesfőváros Házinyomdája, Budapest, é.n.
- DOMÁN István 2002: *A magyarországi talmudiskolák tanítási és nevelési módszerei*. In.: <http://www.or-zse.hu/resp/mtud2002-doman.htm> [2010. január 30.]
- DON, JEHUDA: *A magyarországi zsidóság társadalom- és gazdaságtörténete a 19-20. században*, Budapest, MTA Judaisztika Kutatóközpont – Élet és Irodalom, 2006
- EGRESI KATALIN: *Szociálpolitika Magyarországon. Nézetek, programok és törvények 1919-1939*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2008
- EHRENFELD MÁRTON: *...És ami még nincs, de legyen: az Árvaház! In.: DR. STERN SAMU: Hetven év a betegek szolgálatában 1871-1941. Emlékkönyv az „Országos Bikur Cholim Beteget Gyámoló Egyesület” hetvenéves fennállása alkalmából*. Megjelent az Egyesület Kiadásában. Budapest, 1941. 28-30.p.
- EMED, ALEXANDER: *Az első pesti zsidó kórházak történetéhez*. Forrás: http://www.orvostortenet.hu/tankonyvek/tk-5/pdf/3.5/2001_174_177_emed_alexander_elso_pesti.pdf – A letöltés ideje: 2014. augusztus 4.
- EPPLER SÁNDOR: *A budapesti zsidóság szociális munkája*. Eppler Sándor, Budapest, 1937
- FARKAS ZOLTÁN: *Az emberi élet szférái és az intézményes csoportok. Társadalomelmélet 6*. Miskolci Egyetem, Miskolc, 2007

- FELKAI LÁSZLÓ: *Tantervi változatok a magyarországi zsidó iskolákban 1780-1990*, Országos Közoktatási Intézet
- FELKAI LÁSZLÓ: *Zsidó iskolázás Magyarországon, 1780-1990*. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest, 1998. 72-73.p.
- FERGE ZSUZSA: *Fejezetek a magyar szegénypolitika történetéből*. Magvető Kiadó, Budapest, 1986
- FERGE ZSUZSA: *Szegénység, szegénypolitika*. In.: <http://www.dura.hu/hirek/2002/01/ferge.htm>
A letöltés ideje: 2014. május 20.
- FERGE ZSUZSA: *A szociálpolitika értelmezése*. In.: FERGE ZSUZSA: *Szociálpolitika és társadalom. Válogatás Ferge Zsuzsa tanulmányaiból*, ELTE Szociológiai Intézet Szociálpolitikai Tanszéke és a T-Twins Kiadói és Tipográfiai Kft., Budapest, 1991., 72-79.p.
- FERGE ZSUZSA: *A társadalmi folyamatok reprodukciója*. In.: FERGE ZSUZSA: *Szociálpolitika és társadalom. Válogatás Ferge Zsuzsa tanulmányaiból*. ELTE Szociológiai Intézet Szociálpolitikai Tanszéke és a T-Twins Kiadó, Budapest, 1991, 18-20.p.
- DR. FLAM TAMÁS: *Életrajz*. www.centropa.org/cs/node/78582 – A letöltés ideje: 2014. jún. 21.
- FLASKÁR MELINDA: Oktatáspolitikai diskurzusok a magyarországi ortodox zsidóságban. In. Egyházforum XVII. (II.új) 35-43.p. 2012
- FLASKÁR MELINDA: *Reich Koppel*. In.: <http://www.rabbi.hu/resp/flaska/koppelreich/flaskar-koppelreich2007.htm> – 2009. április 2.
- FROJIMOVICS KINGA: *Szétszakadt történelem. Zsidó vallási irányzatok Magyarországon 1868-1950*. Balassi Kiadó, Budapest, 2008
- GERŐ KATALIN: *Életem*. Budapest, 1929
- GERŐ KATALIN: *A szeretet munkásai. A Pesti Izraelita Nőegylet története. 1866-1937*. Budapest, 1937
- GLÄSSER NORBERT: *Találkozás a szent igazzal. A magyar nyelvű ortodox zsidó sajtó cádiképe 1891-1944*. In.: http://or-zse.hu/phd/Glasser_dissz_12_05_17.pdf – A letöltés ideje: 2014.08.23.
- GLESZER NORBERT-ZIMA ANDRÁS: „A világosság örök forrása.” *A hagyomány fogalma a zsidó felekezeti oktatás sajtóvitáiban a 20. század első felének magyar nyelvű budapesti zsidó hetilapjaiban*.
http://www.academia.edu/3624053/_A_vil%C3%A1goss%C3%A1g_%C3%B6r%C3%B6k_forr%C3%A1sa_. _A_hagyom%C3%A1ny_fogalma_a_zsid%C3%B3_felekezeti_oktat%C3%A1s_sajt%C3%B3vit%C3%A1iban – A letöltés ideje: 2014. november 7.

- ÖZV. GLÜCK ARNOLDNÉ: *Beszámoló a fogházmunkáról*. In.: *A M.I.N.O.SZ. emlékkönyve*.
 1931. május 13-14. Magyar Izraelita Nőegyletek Országos Szövetsége, Budapest, 1931
- GONDA LÁSZLÓ: *A zsidóság Magyarországon 1526-1945*. Századvég Kiadó, Budapest, 1992
- GRATZ GUSZTÁV: *Magyarország a két háború között*. Osiris, Budapest, 2001
- GYÁNI GÁBOR: *A szociálpolitika múltja Magyarországon*. História MTA Történettudományi Intézete, Bp., 1994
- GYÁNI GÁBOR: *Hétköznapi élet Horthy Miklós korában*. Corvina, Budapest, 2006
- GYÁNI GÁBOR–KÖVÉR GYÖRGY: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001
- GYÁNI GÁBOR: *Szociálpolitika és jótékonyosság a két világháború közötti Magyarországon*. In.: Szilágyi Csaba (szerk.): *Szociális kérdések és mozgalmak Mo-on (1919-1945)*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2008, 12.p.
- GYURGYÁK JÁNOS: *A zsidókérdés Magyarországon*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001
- HÄBERMANN ZOLTÁN: *A zsidó szociális közösségi gondolatról*. In.:
<http://www.rabbi.hu/resp/hallgatoi/habermann-szocgondolat-mtud2008.htm> 2009. április 3.
- HAHN ISTVÁN: *A zsidó nép története*. Makabbi Kiadó, Budapest, 1996
- HANÁK PÉTER: „*Das Judentum und die Modernisierung des Handels in Ungarn*” (1760-1848) In: FERENC GLATZ (ed.): *Modern Age – Modern Historian. In Memoriam György Ránki (1930-1988)*. Budapest, Institute of History of the Hungarian Academy of Sciences, 1990, 97-109.p.
- HARASZTI GYÖRGY: *Zsidó jótékonyosság és mecénatúra a századfordulón*. In.: Haraszi György: *Két világ határán*, Budapest, Múlt és Jövő Kiadó, 1999. 239-281.p.
- HARASZTI GYÖRGY: *Magyar zsidó levéltári repertórium. Hazai levéltárak zsidó vonatkozású anyagainak áttekintése a kiadott levéltári segédletek alapján*. MTA Judaisztika Kutatócsoport, Budapest, 1993
- HELLER FARKAS: *Szociálpolitika*. Németh József Könyvkereskedése, Budapest, 1923
- HLOBCSÁNYI NORBERT: *A Kohner család vállalkozásai*. In.: *Tanulmányok Budapest múltjából*. 2012/37. szám 43-76.p.
- HILSCHER REZSŐ: *Bevezetés a szociálpolitikába*. Budapest, Szövétnek Kiadás, Budapest, 1928
- HORÁK MAGDA (SZERK.): „*Ősi hittet, becsülettel a hazáért*”. OMIKE Országos Magyar Izraelita Közművelődési Egyesület, 1909-1944, Háttér Kiadó, Budapest, 1998
- DR. HORONY PÁLFI AURÉL: *A jótékony egyesületek működése Budapesten*. Budapest Székesfőváros Házinyomdája, Budapest, 1940

- IGAZNÉ PRÓNAI BORBÁLA: *A kötelező társadalombiztosítás kialakulása, fejlődése Magyarországon*. <https://btk.ppke.hu/DR/igazne.pdf> – A letöltés ideje: 2014. szeptember 17.
- JALSOVSZKY KATALIN–TOMSICS EMŐKE–TORONYI ZSUZSANNA: *A magyarországi zsidóság képes története*. Vince Kiadó, Budapest, 2014
- KANIZSAI DEZSŐ: *Mit remélhet a siketnéma és nagyothalló gyermek a jövőtől?* In.: *Almanach 1937-1938 (5698), A Magyar Izraelita Nőegyletek Országos Szövetsége fennállásának 15-ik évfordulója emlékére*. A M.I.N.O.SZ. kiadása, Budapest, 1938 110-113.p.
- DR. KAPRONCZAY KÁROLY: *A magyarországi közegészségügy történetéből (1770-1944). Az 1868 és 1924 közötti alapítások*. http://mati.tudomanytortenet.hu/otka/05_kap.pdf
A letöltés ideje: 2014. augusztus 13.
- KARÁDY VIKTOR: *A budapesti zsidó polgárság*. In.: SZALAI ANNA (SZERK.): *Hágár országa. A magyarországi zsidóság – történelem, közösség, kultúra*. 145-163.p.
- KARÁDY VIKTOR: *Iskolarendszer és felekezeti egyenlőtlenségek Magyarországon (1867-1945)*, Replika Kör, Budapest, 1997.
- KARÁDY VIKTOR: *Önazonosítás, sorsválasztás. A zsidó csoportazonosság alakváltozásai Magyarországon*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2001
- KARÁDY VIKTOR: *Zsidóság Európában a modern korban. Társadalomtörténeti vázlat*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2000
- KARÁDY VIKTOR: *Zsidóság, modernizáció, polgárosodás. Tanulmányok*. Cserépfalvy Kiadó, Pécs, 1994
- KARÁDY VIKTOR–PALÁSTI MÓNKA: *Ecsetvonások a budapesti ortodoxiáról*. In.: *Budapesti Negyed*, 1995/2, 57-72.p.
- KASZÁS MARIANNE: *Az egyesületi karitástól az állami gondoskodásig. Szociális gyermekvédelem a századfordulón Budapesten*. In.: *Szociológiai Szemle* 1994/1.
- KATZ JAKOV: *Végzetes szakadás. Az ortodoxia kiválása a zsidó hitközségekből Magyarországon és Németországban*. Budapest, Múlt és Jövő Könyvek, 1999
- KENEDY EMÁNUEL NÉ: *A Budai Izr. Nőegylet működése*. In.: *Almanach 1937-1938 (5698), A Magyar Izraelita Nőegyletek Országos Szövetsége fennállásának 15-ik évfordulója emlékére*. A M.I.N.O.SZ. kiadása, Budapest, 1938
- KENEDY EMÁNUEL NÉ: *A Budapest V. ker. Izr. Nőegylet működésének rövid ismertetése*. In.: *Almanach 1937-1938 (5698). A Magyar Izraelita Nőegyletek Országos Szövetsége fennállásának 15-ik évfordulója emlékére*. A M.I.N.O.SZ. kiadása, Budapest, 1938 197-199.p.

- KENEDY EMÁNUEL NÉ: *A Budapest VI. ker. Izr. Nőegylet keletkezése*. In.: *Almanach 1937-1938 (5698). A Magyar Izraelita Nőegyletek Országos Szövetsége fennállásának 15-ik évfordulója emlékére*. A M.I.N.O.SZ. kiadása, Budapest, 1938 197-199.p.
- KENEDY EMÁNUEL NÉ: *Az „Óbudai Izr. Nőegylet” működése*. In.: *Almanach 1937-1938 (5698). A Magyar Izraelita Nőegyletek Országos Szövetsége fennállásának 15-ik évfordulója emlékére*. A M.I.N.O.SZ. kiadása, Budapest, 1938 195-196.p.
- Kenedy Emánuelné: *A csecsemő-kelengyéről*. In.: *Almanach 1937-1938 (5698). A Magyar Izraelita Nőegyletek Országos Szövetsége fennállásának 15-ik évfordulója emlékére*. A M.I.N.O.SZ. kiadása, Budapest, 1938 193-194.p.
- KERTÉSZ ÖDÖN: *A Magyar Izr. Kézmű- és Földműves Egyesület százéves működésének története*. Magyar Zsidó Levéltár, Budapest, 2011
- KOHN SÁMUEL: *A honfoglaló magyarok és zsidók*. In.: *Magyar-Zsidó Szemle 1884*. 3-10.p.
- KOHN SÁMUEL: *Héber kútforrások és adatok Magyarország történetéhez*. Budapest, 1881
- KOHN SÁMUEL: *A zsidók története Magyarországon I. kötet. A legrégibb időktől a mohácsi vészig*. Budapest, Atheneum, 1884
- KONRÁD MIKLÓS: *Zsidó jótékonyág és asszimiláció a századfordulón*. Történelmi Szemle, 2001/3-4.
- KÖRNER ANDRÁS: *Hogyan éltek? A magyar zsidók hétköznapi élete*. Corvina Kiadó, Budapest, 2013.
- KOVÁCS ALAJOS: *A csonkamagyarországi zsidóság a statisztika tükrében*. Nemzeti Liga, Budapest, 1938.
- KOVÁCS M. MÁRIA: *Törvénytől sújtva. A Numerus Clausus Magyarországon 1920-1945*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2012
- KOVRIG BÉLA: *A munka védelme a dunai államokban*. K.n, Kolozsvár, 1944
- KÖVÉR GYÖRGY–GYÁNI GÁBOR: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003
- KOZÁRI MÓNICA: *A nyugdíjrendszer Magyarországon Mária Teréziától a második világháborúig*. Társadalombiztosítási Könyvtár. Gondolat Kiadó, Budapest, 2012
- DR. KUN BÉLA–DR. MARSCHALKÓ JÁNOS–DR. ROTTENBILLER FÜLÖP: *A fiatalkorúak támogatására hivatott jótékony célú intézmények Magyarországon*. Wodianer F és Fiai Könynyomda Műintézete, Budapest, 1911
- LACZKÓ ISTVÁN: *A magyar munkás- és társadalombiztosítás története*. Táncsics Kiadó, Budapest, 1968

- LENDVAI L. FERENC, SOHÁR ANIKÓ, HORVÁTH PÁL (SZERK.): *Hét évtized a hazai zsidóság életében*. MTA Filozófiai Intézet, Budapest, 1990.
- LENDVAI MÁRIA: *A Pesti Izraelita Nőegylet megalakulása és szociális intézményrendszerének kiépülése (1866-1885)*. In.: TORONYI ZSUZSA (SZERK.): *A zsidó nő*. Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár. Budapest, 2002
- LÖRINCZ ANITA: *Kosztolányi Dezső és az Egyenlőség c. folyóirat kapcsolata*.
http://kosztolanyioldal.hu/sites/default/files/kd_es_az_egyenloseg.pdf – A letöltés ideje: 2014. augusztus 23.
- LÖRINCZ ERNŐ: *A munkaviszonyok szabályozása Magyarországon a kapitalizmus kezdetétől az első világháború végéig, 1840-1910*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1974
- LÖWENHEIM, AVIGDOR, *The Budapest Jewish Community*. PhD 1990, Jerusalem
- LÖWY SAMU: *Hetvenéves egyesületünk története*. In.: DR. STERN SAMU: *Hetven év a betegek szolgálatában 1871-1941*. Emlékkönyv az „Országos Bikur Cholim Betegeket Gyámolító Egyesület” hetvenéves fennállása alkalmából. Megjelent az Egyesület Kiadásában. Budapest, 1941. 9-22.p.
- MAGYARY ZOLTÁN: *A szociális vármegye. A Komáromvármegyei Közjóléti és Gazdasági Szövetkezet működése*. Magyar Közigazgatástudományi Intézet, Budapest, 1941
- MAIMONIDÉSZ: *Misne Tóra, Hilchot Mátánót Aníim* (10,7-14: Törvények a szegényeknek való adakozásról)
- MATOLCSY MÁTYÁS: *Jövedelemeloszlás Magyarországon*. Közgazdasági Szemle, Budapest, 1936
- MATOLCSY MÁTYÁS: *A magyarországi jövedelem- és adótehermegoszlás*. Uninversitas Könyvkiadó, Budapest, 1938
- MCCAGG, O. WILLIAM: *Zsidóság a Habsburg Birodalomban 1670-1918*, Cserépfalvi Kiadó, Budapest, 1992
- MIHELICS VID: *Az új szociális állam. Társadalompolitikai és gazdasági rendelkezések Európa legújabb alkotmányjaiban*. Szent István Társulat, Budapest, 1931
- MOLATT M.: *Les pauvres au Moyen Age*. Hachette, 1978.
- MOSKOVITS, ARON, *Jewish Education in Hungary (1848-1948)*, Bloch Publishing Company, New York, 1964-5724
- MÜLLER, C. WOLFGANG: *Hogyan vált a segítségnyújtás hivatássá?* ELTE Szociológiai Intézet Szociálpolitikai Tanszéke és a T-Twins Kiadó, Budapest, 1992

NÉMETH GYÖRGY: *A zsidókórházi orvossztrájk. In.:*

<http://www.valosagonline.hu/index.php?oldal=cikk&cazon=883&lap=0> – A letöltés ideje: 2014. augusztus 9.

OBERLANDER BARUCH–KÖVES SLOMÓ: *Legyen-e nemzeti kisebbség a magyar zsidóság?*

Rabbinikus állásfoglalás. http://regi.zsido.com/nemzeti_kisebbsseg.htm – A letöltés ideje: 2014. augusztus 23.

ORBÁN FERENC: *A magyarországi ortodox zsidóság története.* Makabbi, Budapest, 2006

ORMOS MÁRIA: *Magyarország a két világháború korában 1914-1945.* Csokonai Kiadó, Debrecen, 1998

PROF. DR. PRÉDA ISTVÁN: „A” zsidókórház. *Belgyógyászat, kardiológia a Szabolcs utcában 1889-2005. A híres orvostovábbképző, egyetem. Részletek.* In.:

<http://www.remeny.org/remeny/2006-tavasz-5766-adar-nisan-ijjar/prof-dr-preda-istvan-%E2%80%9Ea-zsidokorhaz> – A letöltés ideje: 2014. augusztus 12.

PIETSCH, WALTER: *A zsidók bevándorlása Galíciából és a magyarországi zsidóság.* In.: Valóság, 1988.2.sz.

PIK KATALIN: *A szociális munka története Magyarországon,* Hirschler Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest, 2001

RADNÓTI ILONA: „A jótékonyság megment a haláltól.” *Adományok és alapítványok a Pécsi Izraelita Hitközségben a dualizmus korában.* In.: Pécsi Szemle, Pécs, 2005. tavasz 57-69.p.

RADNÓTI ILONA: *A Pécsi Izraelita Jótékonysági Nőegylet a dualizmus korában.* In.: Pécsi Szemle, Pécs, 2006. nyár 42-49.p.

RADNÓTI ZOLTÁN: *Ha a világban létezik magasság és mélység, akkor ez az ember mindkettőt megjárta. Bele is halt.* – (Életmesék XXIX.). rabbi.zsinagoga.net/2013/05/02/ha-a-vilagban-letezik-magassag-es-melyseg-akkor-ez-az-ember-mindkettot-megjarta-bele-is-halt-életmesék-xxix/ – A letöltés ideje: 2014.06.14.

RICHERS, JULIA: „Jótékony rablás” csupán? *A Pesti Izraelita Nőegylet tevékenységi körei (1866-1943).* In.: TORONYI ZSUZSA (SZERK.): *A zsidó nő.* Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, Budapest, 2002

RICHERS, JULIA; PhD, *Der Traum von Budapest. Räumliche Dimensionen jüdischer Lebenswelten in Budapest in der Mitte des 19. Jahrhunderts,* Basel, 2005

RÓBERT PÉTER: *Viharos idők. Világháború, forradalmak, ellenforradalom és a magyar cionista mozgalom.* In.: Múlt és Jövő 1993/4. szám 62.p.

- ROKOB TIBOR: *Vaktáblák a Mexikói úton*. In: Budapest, 2007/5.
<http://www.budapestfolyoirat.hu/archivum/2007/5/158-vaktablak-a-mexikoi-uton> – A
 letöltés ideje: 2014. augusztus 16.
- ROMSICS IGNÁC: *Magyarország története a XX. században*. Osiris Kiadó, Budapest, 2002.
- SARTRE, JEAN-PAUL: *Vádirat az antiszemitizmus ellen*. Cserépfalvi-Göncöl Kiadó, Budapest, 1991.
- SCHEIBER, MIRJAM: *A Budapesti 'Bíró Dániel' orthodox zsidó kórház tragikus története*. In.: Holocaust Füzetek 7 (1997) 9-44.p.
- SCHEIBER SÁNDOR: *Magyar zsidó hírlapok és folyóiratok bibliográfiája: [1847-1992]*, Budapest: MTA Judaisztikai Kutatócsoport, 1993
- SCHEIBER SÁNDOR: *Zsidó tudományos tennivalók Magyarországon*. In.: *Szolgaságból szabadságba*. Az Országos Rabbiképző Intézet Hallgatóinak Ünnepi Kiadványa. Budapest, Országos Rabbiképző Intézet, 1947
- SILBER, MICHAEL K.: *A zsidók társadalmi befogadása Magyarországon a reformkorban. A kaszinók*. Századok 1992/1. szám
- DR. STERN SALAMON (SZERK.): *Hetven év a betegek szolgálatában, 1871-1941. Emlékkönyv az „Országos Bikur Cholim Betegeket Gyámolító Egyesület” hetvenéves fennállása alkalmából*. Országos Bikur Cholim Betegeket Gyámolító Egyesület, Budapest, 1941
- DR. STRAUZ IMRE: *Egy zsidó kórház 1944-ben. Emlékezés-vázlat ötven év múltán*. In.: Múlt és Jövő 1994/4. szám 48-60.p.
- SWAAN, ABRAM DE: *In Care of the State: Health Care, Education and Welfare in Europe and the USA in the Modern Era*. Polity Press/Oxford University Press, New York, 223-226.p.
- SZEPESSYÉ JUDIK DOROTTYA: *A hallássérült emberek magyarországi mozgalmának története nemzetközi kitekintéssel*. In.: HEGEDÜS LAJOS–FICSORNÉ KURUNCZI MARGIT–SZEPESSYÉ JUDIK DOROTTYA–PAJOR EMESE–KÖNCZEI GYÖRGY: *A fogyatékosügy hazai és nemzetközi története*. Eötvös Loránd Tudományegyetem Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar, Budapest, 2009
- SZILÁGYI CSABA (SZERK.): *Szociális kérdések és mozgalmak Magyarországon (1919-1945)*. Gondolat Kiadó, Budapest 2008
- Szent Biblia*. Károli Gáspár fordításában. Magyar Bibliatársulat, Budapest 2006.
- DR. TARIÁN OTTÓNÉ: *A komaasszonyok*. In.: *Almanach 1937-1938 (5698), A Magyar Izraelita Nőegyletek Országos Szövetsége fennállásának 15-ik évfordulója emlékére*. A M.I.N.O.SZ. kiadása, Budapest, 1938

- DR. TEMESVÁRI REZSŐ: *A Pesti Izr. Nőegylet Weiss Alice gyermekágyas otthonáról*. In.: *Almanach 1937-1938 (5698), A Magyar Izraelita Nőegyletek Országos Szövetsége fennállásának 15-ik évfordulója emlékére*. A M.I.N.O.SZ. kiadása, Budapest, 1938
- TOMKA BÉLA: *Szociálpolitika Magyarországon a világháborúk korában*. In.: *Korunk*. 2012. évf. 11.szám 46-55.p.
- TÓTH ANDREA: *A zsidó nevelés sajátosságai*. In.: http://or-zse.hu/phd/toth_andrea_dissz.pdf – A letöltés ideje: 2014. október 25.
- UJVÁRI GÉZÁNÉ: *Budapest VII. ker. Izr. Nőegylet működése. A Budapest V. ker. Izr. Nőegylet működésének rövid ismertetése. Almanach 1937-1938 (5698), A Magyar Izraelita Nőegyletek Országos Szövetsége fennállásának 15-ik évfordulója emlékére*. A M.I.N.O.SZ. kiadása, Budapest, 1938 200-205.p.
- UJVÁRI PÉTER: *Magyar Zsidó Lexikon*. K.n., Budapest, 1984
- UNGVÁRI TAMÁS: *Ahasvérus és Schylock: A „zsidókérdés” Magyarországon*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1999
- UNGVÁRI TAMÁS: *Csalódások kora. A „zsidókérdés” magyarországi története*. Scolar Kiadó, 2010
- UNGVÁRY KRISZTIÁN: *A Horthy-rendszer mérlege. Diszkrimináció, szociálpolitika és antiszemitizmus Magyarországon. 1919-1944*. Jelenkor Kiadó–OSZK, Pécs-Budapest, 2013
- VARGA LÁSZLÓ: *Zsidó bevándorlás Magyarországon*. In.: *Századok*1992/1, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992
- VARGA LÁSZLÓ: *Egy fináncsőke karrier. A Weiss-család és Weiss Manfréd*. In: *Történelmi Szemle*, 1987. 256-257.p.
- VARSÁNYI GÉZA: *Nők a patronázs-munkában*. In.: *Almanach 1937-1938 (5698), A Magyar Izraelita Nőegyletek Országos Szövetsége fennállásának 15-ik évfordulója emlékére*. A M.I.N.O.SZ. kiadása, Budapest, 1938
- VÖRÖS KÁROLY: *Budapest legnagyobb adófizetői. 1873-1917*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979
- WEBB, ADRIAN: *A szociálpolitikai fogalmi keret*. In.: CHARLES, SUSAN–WEBB, ADRIAN: *Szociálpolitika gazdasági megközelítésben*, Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest, 1996, 18-31.p.
- ZEKE GYULA: *A budapesti zsidóság lakóhelyi szegregációja a töké modernizáció korszakában 1867-1941*. In.: LENDVAI L. FERENC ÉS MÁSONK (SZERK.): *Hét évtized a hazai zsidóság életében I*. MTA Filozófiai Intézet, Budapest, 1990 162-183.p.

ZEKE GYULA: *A szakadás után... Adalékok a magyarországi zsidóság felekezeti irányzatainak társadalomtörténetéhez 1868-1949.* In.: LENDVAI L. FERENC ÉS MÁSONK (SZERK.): *Hét évtized a hazai zsidóság életében I.* MTA Filozófiai Intézet, Budapest, 1990, 145-161.p.

ZIMA ANDRÁS: *A történetiség új rendje a budapesti magyar nyelvű neológ és cionista sajtóban 1882-1938.* http://real-phd.mtak.hu/46/13/Zima_PhD_dissz_doi.pdf – A letöltés ideje: 2014.08.23.

ZOMBORI GYULA: *A szociálpolitika alapfogalmai.* Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest, 1994.

III. Egyéb források

Mesedélután a Bródy Adél kórházban. 1919. április.

In.: <http://filmhiradokononline.hu/watch.php?id=5240> – A letöltés ideje: 2014. augusztus 12.

ÖSSZEFOGLALÁS

A dolgozat a két világháború közötti időszakban mutatja be a zsidó szociális gondoskodás intézményrendszerét, az ortodox és a neológ hitközség tevékenységét, illetve az ehhez kapcsolódó civil intézményhálózatot.

Azért választottam ezt az időszakot, mert kíváncsi voltam, hogy az ekkor egyre erősödő politikai antiszemitizmus mellett, hogyan maradt fenn és hogyan fejlődött az a hitközséghez kötődő karitatív öngondoskodási forma, illetve testületi szociális gondoskodás, mely mellett egyre nyilvánvalóbban jelent meg az állami szociálpolitika.

A dolgozat első fejezetében definiálom a szociális gondoskodás és a zsidó szociális gondoskodás fogalmát, elemzem a két világháború közötti állami szociálpolitikai intézkedéseket, bemutatom a budapesti zsidó lakosság szociális helyzetét.

Ezt követően megfogalmazom azt a hat tézist, melyet a disszertáció folyamán igazolni fogok. A tézisek elsősorban az ortodox és a neológ zsidóság szociális gondoskodásának rendszerére, ennek céljaira, illetve ennek viszonyaira vonatkoznak, a többségi társadalom és egymás szociális intézkedéseit illetően.

A második fejezetben bemutatom az ortodox hitközséget, és az ehhez kapcsolódó, egészségüggyel, oktatással, gyermekvédelemmel és szociális gondoskodással foglalkozó szervezeteket. Azért veszem sorra az oktatási és egészségügyi intézményeket is, mert ezek fontos szociális funkciókat láttak el: ingyenes gyógykezelésben részesítették a szegényeket, illetve támogatták a rászoruló diákokat.

A harmadik fejezetben bemutatom a neológ hitközséget, és annak szociális intézkedéseit, továbbá ismertetem a hozzá kapcsolódó egészségügyi intézmények kiterjedt hálózatát, betekintést nyújtok a fogyatékkal élőkkel foglalkozó bentlakásos oktatási intézményrendszerbe, vázolom a gyermek- és ifjúságvédelemmel és a szociális étkeztetéssel, illetve segélyezéssel foglalkozó szervezetek széles intézményrendszerét. Itt is szociális funkcióik miatt érintem a nem közvetlenül szociális céllal létrejött intézményeket.

A dolgozat zárasaként igazolom téziseimet, illetve elemzem az adott korban megfogalmazott kritikai észrevételeket, kétségbe vonom relevanciájukat.

Remélem, hogy ezzel a munkával hozzájárulhatok a jelenleg a hitközségben, illetve az ahhoz kötődő civil szervezetekben dolgozó szociális munkások ismereteinek bővüléséhez. Bízom benne, hogy egy rég letűnt világ mozaikjain keresztül a laikus olvasó is bővebb ismereteket szerezhet az egyházi szociális gondoskodás történeti vetületeiről.

SUMMARY

My paper presents the institutional system of Jewish social care during the period between the two world wars, the measures of the orthodox and neologue community and also the civil institutional network related to this topic.

I chose this period because I was curious how the charitable form of self-provision linked to the religious community was sustained and developed next to the growing political anti-semitism and also the syndical social care, which appeared next to the state social politics apparently.

In the first chapter of my essay I am going to define the notion of social care and Jewish social care, I am going to analyze the social-political state measures between the two world wars and I am also going to introduce the social situation of the Jewish population of Budapest of that time.

Following this I am going to draw up the six themes, which I am going to prove in my dissertation. Primarily the themes refer to the orthodox and neologue Jewish social care system, its aims and relations concerning the majority society and each other's social measures.

In the second chapter I am going to introduce the orthodox Jewish community and the organizations dealing with health care, education, protection of children and social care. I am also concerned with the educational and medical institutions because they served essential social functions: they provided free treatment for poor people and supported the students in need.

In the third chapter I am going to present the neologue Jewish community and its social measures. In addition I am going to introduce the extended network of its medical institutions. I am also going to demonstrate the institutional system of education (the boarding schools) dealing with handicapped people. I am going to show the wide institutional system of the organizations dealing with child and youth protection, social feeding and subsidizing. Here as well I would like to touch the institutions – which were not directly formed with social aims – because of the social functions.

As the closing of my essay I am going to prove my theses and analyze or question the relevance of critical remarks of that era.

I truly hope that with my paper I am going to contribute to the enlargement of the knowledge of social workers working presently in the Jewish community and at civil organizations. I

believe that also non-professional readers will be able to get wide range of knowledge of the history of religious social care through the mosaics of an old world.